



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

**TÜRKİYE'DEKİ BÜYÜK ÖLÇEKLİ ALTYAPI PROJELERİNDE
ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINA
YÖNELİK YENİ YAKLAŞIM VE ÖNERİLER: ANKARA-NİĞDE
OTOYOLU PROJESİ ÖRNEĞİ**

Haydar Uğur DAĞ

Doktora Tezi

Ankara, 2025

TÜRKİYE'DEKİ BÜYÜK ÖLÇEKLİ ALTYAPI PROJELERİNDE ARKEOLOJİK MİRAS
ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINA YÖNELİK YENİ YAKLAŞIM VE
ÖNERİLER: ANKARA-NİĞDE OTOYOLU PROJESİ ÖRNEĞİ

Haydar Uğur DAĞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2025

KABUL VE ONAY

Haydar Uğur DAĞ tarafından hazırlanan “Türkiye'deki Büyük Ölçekli Altyapı Projelerinde Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmalarına Yönelik Yeni Yaklaşım ve Öneriler: Ankara-Niğde Otoyolu Projesi Örneği” başlıklı bu çalışma, 11.06.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

[Unvanı, Adı ve SOYADI] (Başkan)

[Unvanı, Adı ve SOYADI] (Danışman)

[Unvanı, Adı ve SOYADI] (Üye)

[Unvanı, Adı ve SOYADI] (Üye)

[Unvanı, Adı ve SOYADI] (Üye)

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Haydar Uğur DAĞ

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1)Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2)Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3)Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Halil TEKİN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Haydar Uğur DAĞ

ÖZET

DAĞ, Haydar Uğur. *Türkiye'deki Büyük Ölçekli Altyapı Projelerinde Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmalarına Yönelik Yeni Yaklaşım ve Öneriler: Ankara-Niğde Otoyolu Projesi Örneği*, Doktora Tezi, Ankara, 2025.

Türkiye'nin arkeolojik kültürel miras envanteri maalesef henüz tamamlanamamıştır. Anadolu coğrafyasında tespiti yapılmamış, varlığı bilinmeyen çok sayıda arkeolojik varlık halen toprak altındadır. Ülkemizde son yıllarda sayıları artarak çoğalan ve toprağa müdahale gerektiren inşaa faaliyetlerini içeren alt yapı projeleri, öncelikle henüz tespiti yapılmamış kültürel mirası tehdit ettiği gibi planlama öncelikleri nedeniyle kimi zaman tescilli arkeolojik kalıntılar da tehdit altında kalmaktadır. Projelerin planlama aşamasından itibaren, kültür varlıkları üzerinde yaratabileceği olası etkileri maalesef çoğu zaman yeterince irdelenememekte, kültürel miras üzerindeki etkinin azaltılması veya ortadan kaldırılması için net çözüm yolları için sarf edilen çabalar zayıf kalmaktadır. Türkiye'de planlanmakta veya yapılmakta olan büyük veya küçük alt yapı projeleri ile diğer inşaat projelerinin kültürel miras üzerine etkilerinin belirlenmesi için hazırlanmış kültürel etki değerlendirmeye dair prensipler henüz bulunmamaktadır. Bu durum, özellikle proje etki alanlarında kalan ve tespit/tescil süreçleri gerçekleşmemiş, yasal statü ile korunmayan arkeolojik varlıkların hiçbir şekilde belgelenmeden yok olması veya büyük ölçüde tahrip edilmesi gibi olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Buna ek olarak, etki değerlendirilmesi yapılmamış veya eksik yapılmış projeler nedeniyle, arkeolojik varlıklar zaman zaman coğrafi ve sosyal bağlamlarından kopartılmakta, izole bir halde bırakılmaktadır. Bu durum, bu alanlarda hem bilimsel araştırmaların yapılmasını engellemekte hem de arkeolojik miras varlıkları koruma koşullarının denetlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu tez çalışmasıyla, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır :

- Türkiye'de önceki dönemlerde gerçekleştirilen, inşaat ve alt yapı projelerinin arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları sistematığının geçmişini ve bugününü gözden geçirilerek, çalışmaların güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiştir.
- Gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen, inşaat ve alt yapı projelerinin arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları sistematığının geçmişi ve bugünü gözden geçirerek, çalışmaların güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiştir.
- Türkiye mevzuatıyla uyumlu tüm inşaat ve alt yapı projelerinde kullanılabilecek bir, "arkeolojik miras etki değerlendirilme metodolojisi" geliştirilmiş ve sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Etki Değerlendirme, Arkeolojik Miras, Ankara-Niğde Otoyolu Projesi, Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme.

ABSTRACT

DAĞ, Haydar Uğur. *New Approaches and Suggestions for Archaeological Heritage Impact Assessment Studies in Large-Scale Infrastructure Projects in Türkiye. A case study Ankara-Niğde Motorway Project*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2025.

The archaeological cultural heritage inventory of Türkiye has not yet been completed. Many archaeological heritage assets across the Anatolian geography remain buried and undocumented. Construction and infrastructure projects pose a significant threat primarily to those archaeological heritage assets that have not yet been identified. Currently, there is no established or widely applied archaeological heritage impact assessment framework in Türkiye for identifying and evaluating the impacts of large- or small-scale infrastructure and construction projects on archaeological heritage. This gap frequently leads to the destruction or severe damage of undocumented and unregistered archaeological heritage assets located within project impact zones—sites that lack legal protection due to the absence of official identification or registration processes. In addition, projects with inadequate heritage impact assessments can cause archaeological assets to be removed from their geographic and sociocultural contexts, leaving them isolated. This not only hinders future scientific research but also makes the monitoring and enforcement of conservation conditions significantly more difficult. The following conclusions were reached from this doctoral thesis:

- The historical and current state of archaeological heritage impact assessment practices in Türkiye in the context of infrastructure and construction projects were reviewed to identify their strengths and weaknesses.
- The past and present archaeological heritage impact assessment practices implemented in developed countries within similar project frameworks were evaluated to identify the key strengths and limitations of those systems.
- A new “archaeological heritage impact assessment methodology” compatible with Türkiye’s legal framework and can be applied across infrastructure and construction projects was developed and presented as a conclusion of this thesis.

Keywords:

Impact Assessment, Archaeological Heritage, Ankara-Niğde Motorway Project, Archaeological Heritage Impact Assessment.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ETİK BEYAN	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	xv
ÖNSÖZ	xvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ETKİ DEĞERLENDİRME KAVRAMI	4
1.1. TARİHÇE	4
1.2. TERMİNOLOJİ VE TEMEL KAVRAMLAR	10
2. BÖLÜM: ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ	14
2.1. ARKEOLOJİK MİRASIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL MEVZUAT VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER	14
2.1.1. Ulusal Mevzuat	14
2.1.2. Arkeolojik Mirasın Korunması ile İlgili Uluslararası Sözleşmeler	21
2.2. ULUSAL MEVZUATA GÖRE ARKEOLOJİK MİRASIN ETKİ DEĞERLENDİRMESİNE KULLANILAN YÖNTEM	23
2.3. DÜNYA MİRASI BAĞLAMINDA ETKİ DEĞERLENDİRMESİ REHBERİ VE KAYNAK KİTABINA GÖRE YÖNTEM	27
2.4. AVRUPA İMAR VE KALKINMA BANKASI PERFORMANS GEREKLİLİĞİ 8 “KÜLTÜREL MİRAS” (EBRD R8)	32
2.5. ULUSLARARASI FİNANS KURUMU PERFORMANS STANDARDI 8 “KÜLTÜREL MİRAS” (IFC PS8)	48
2.6. DÜNYA BANKASI GRUBU ÇEVRESEL VE SOSYAL STANDARTLAR, STANDART 8 KÜLTÜREL MİRAS (WB ESS8)	58
2.7. BİRLEŞİK KRALLIK KÜLTÜREL MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME PRENSİPLERİ	64
2.8. BATI KANADA ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI	74
2.9. ETKİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMİNE YÖNELİK GENEL DEĞERLENDİRME	82
3. BÖLÜM: TÜRKİYE VE ULUSLARARASI ARKEOLOJİK ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINA AİT İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ	90
3.1. TÜRKİYEDEKİ ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI ve Sonuçlarının YÖNETİMİNE AİT İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ	90
3.1.1. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi	93
3.1.1.1. Çayırtepe Kurtarma Kazısı	102

3.1.1.2.	Alaybeyi Kurtarma Kazısı	106
3.1.1.3.	Kalebayır Antik Mezarlık Alanı (Nekropolis) Kurtarma Kazısı	109
3.1.2.	Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi.....	113
3.1.2.1.	Tetikom Kurtarma Kazısı Örneği	117
3.1.2.2.	Yüceören Kurtarma Kazısı Örneği	119
3.1.2.3.	Tasmasor Kurtarma Kazısı Örneği.....	121
3.1.2.4.	Sazpegler Kurtarma Kazısı Örneği.....	124
3.2.	ULUSLARARASI ARKEOLOJİK ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINA	
AİT İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ	126	
3.2.1.	Polonya, Yamal- Avrupa Gaz Boru Hattı Projesi.....	128
3.2.2.	Yunanistan, Atina Metrosu Projesi.....	131
3.2.3.	Norveç, Oslo E-18 Otoyol Projesi.....	135
3.2.4.	Fransa Arkeolojik Miras Yönetimi ve İyi Uygulama Örnekleri.....	139
3.2.4.1.	Val De Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi	144
3.2.4.2.	Saint-Sauveur-des-Landes Sanayi Bölgesi (ZAC) Genişletme Projesi	147
3.2.5.	Birleşik Krallık Arkeolojik Miras Yönetimi ve İyi Uygulama Örnekleri.....	151
3.2.5.1.	A303 Amesbury- Berwick Down (A303 Stonehenge Tüneli) Projesi.	154
3.2.5.2.	A14 Cambridge – Huntingdon Yolu İyileştirme Projesi	155
3.3.	TÜRKİYE VE ULUSLARARASI ARKEOLOJİK ETKİ DEĞERLENDİRME	
ÇALIŞMALARINA AİT İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ GENEL		
DEĞERLENDİRMESİ.....	158	
4. BÖLÜM: ANKARA-NİĞDE OTOYOLU PROJESİ ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ		
DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI.....	169	
4.1. ANKARA-NİĞDE OTOYOLU (ANO) PROJESİ'NE GENEL BAKIŞ	169	
4.2. ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME (ÇED) ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA		
YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	171	
4.3. ULUSLARARASI ÇEVRESEL VE SOSYAL ETKİ DEĞERLENDİRME (ÇSED)		
ÇALIŞMALARI SIRASINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	172	
4.3.1.	Ankara Niğde Otoyol Projesi Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmaları.....	174
4.3.1.1.	Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmalarının Tanımlanan Amacı	174
4.3.1.2.	Uygulanan Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Metodolojisi ve Gerçekleştirilen Çalışmalar	175
4.3.1.2.1.	Masa Başı Çalışmaları.....	175
4.3.1.2.2.	Derinlemesine Saha Araştırmaları	176
4.3.1.2.3.	Etki Değerlendirme Çalışmaları	179
4.3.1.2.4.	Raporlama Çalışmaları	183
4.4. KÜLTÜREL MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME SONUÇLARI KAPSAMINDA		
GERÇEKLEŞTİRİLEN SONDAJ, KURTARMA KAZILARI, BELGELEME VE		
KORUMA ÇALIŞMALARI	186	
4.4.1.	Arkeolojik Sondaj Kazıları	188
4.4.1.1.	Çölova Deresi-1 Arkeolojik Alanı Sondaj Kazı Çalışmaları	188
4.4.2.	Arkeolojik Kurtarma Kazıları	190

4.4.2.1.	Gavurkale-2 Arkeolojik Alanı Kurtarma Kazısı Çalışmaları	190
4.4.2.2.	Harharbeli Arkeolojik Alanı Kazı Çalışmaları	194
4.4.2.3.	Harhar Deresi Arkeolojik Alanı Kazı Çalışmaları	196
4.4.2.4.	Çömlekçilik Tümülüsleri Kazı Çalışmaları.....	198
4.4.3.	Rölöve Çalışmaları	199
4.4.3.1.	Yılanlı Kaya Mezarı Kazı ve Rölöve Çalışmaları	199
4.4.4.	Taşıma Çalışmaları.....	203
4.4.4.1.	Yılgınlitepe Çeşmesi Mezar Steli Taşıma Çalışmaları	203
4.5.	GENEL DEĞERLENDİRME.....	206
4.6.	ANKARA-NİĞDE OTOYOLU ÖRNEĞİNİN GÖSTERDİĞİ GERÇEKLER. 206	
5.	BÖLÜM ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME MODEL ÖNERİSİ.....	208
5.1.	KURUMSAL YAPI	208
5.2.	METODOLOJİK YAKLAŞIM MODELİ.....	209
5.2.1.	Aşamalı Değerlendirme Yaklaşımı	209
5.2.2.	Katılımcı Süreçler	223
5.2.3.	Eğitim Gereklilikleri.....	223
5.3.	POLİTİKA VE MEVZUAT DÜZEYİNDE ÖNERİLER.....	224
5.4.	GELECEK PERSPEKTİFİ	224
SONUÇ		225
KAYNAKÇA		229
EK 1 ORJİNALLİK FORMU		244
EK 2 ETİK KURUL MUAFİYET FORMU (YA DA İZNİ)		246
EK 3 REGIO RAPORLAMA ETUD GELİŞTİRME İZLEME ORGANİZASYON DANIŞMANLIK EĞİTİM A.Ş., DOKTORA TEZİ ÇALIŞMASINA (YAYIM HAKKI DAHİL) DAİR İZİN YAZISI VE PROJE İŞ BİTİRME BELGESİ.....		248

KISALTMALAR DİZİNİ

ANO	Ankara – Niğde Otoyolu
BMKP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Trans Avrupa Otoyolu
BMAEK	Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
FAME	Federation of Archaeological Managers and Employers (Arkeoloji Yöneticileri ve İşverenleri Federasyonu)
KGM	Karayolları Genel Müdürlüğü
KMED	Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi
KORDER	Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği
KUDEB	Koruma Uygulama ve Denetim Büroları
KÜMİD	Kültürel Mirasın Dostları Derneği
ÇEKÜL	Çevre ve Kültürel Değerleri Koruma Vakfı
ÇSED	Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi
BM	Birleşmiş Milletler
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
IFC	International Finance Corporation (Uluslararası Finans Kurumu)

WB	World Bank (Dünya Bankası)
ICCROM	International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Çalışmaları Merkezi)
IUCN	International Union for the Conservation of Nature (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği)
PR 8	EBRD Performance Requirement 8 (Performans Gerekliliği 8: Kültürel Miras)
PS 8	IFC Performance Standard 8 (Performans Standardı 8: Kültürel Miras)
STK	Sivil toplum Kuruluşları
TAÇ Vakfı	Tarihi Kentler Birliği, Turizm Anıt ve Çevre Değerlerini Koruma Vakfı
TEM	Trans Avrupa Otoyolu
TMMOB	Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
YİD	Yap-İşlet-Devret

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Ulusal Mevzuat.	19
Tablo 2. Uluslararası Sözleşmeler.	22
Tablo 3. ÇED Aşamaları.	24
Tablo 4. Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi Rehberi ve Kaynak Kitabına Göre Etki Değerlendirme Aşamaları.....	29
Tablo 5. EBRD PR 8 Kültürel Miras Temel Yaklaşım Kavramları.	34
Tablo 6. Uluslararası Finans Kurumu (IFC) Performans Standardı 8. Kültürel Miras Temel Yaklaşımlar.	49
Tablo 7. Birleşik Krallığın Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi İlkeleri.	66
Tablo 8. Değişimin Sonuçlarının Değerlendirilmesi.	70
Tablo 9. İyi Uygulama Sürecinde Temel Koşullar.	72
Tablo 10. Batı Kanada Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışma Yaklaşımı.	78
Tablo 11. Batı Kanada Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmasının Temel Çerçevesi.....	79
Tablo 12. Ulusal ve Uluslararası Rehber ve Standart Belgelerinin Kültürel Mirasa Yönelik Etki Değerlendirme Yaklaşımları.	84
Tablo 13. Ulusal ve Uluslararası Rehber ve Standart Belgelerinin Kültürel Mirasa Yönelik Güçlü Yönleri, Zayıf Yönleri, Yarattığı Fırsatlar ve Tehditler.	87
Tablo 14. TANAP Kapsamında Gerçekleştirilen Sondaj ve Kurtarma Kazıları.....	99
Tablo 15. BTC Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Sondaj ve Kurtarma Kazıları....	116
Tablo 16. Saha Buluntu Form Örneği.....	177
Tablo 17. Seramik Kataloğu Örneği.	179
Tablo 18. Etki Değerlendirme Tablosu Örneği.	181
Tablo 19. Kamulaştırma Alanı Sınırları İçerisinde Kalan Arkeolojik Miras Alanları.....	185
Tablo 20. Masa Başı Çalışma Süreci Önerisi.....	210
Tablo 21. Saha Buluntu Formu Önerisi.	213

Tablo 22. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Öneri Modeli Değerlendirme Aşamaları.	215
Tablo 23. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Öneri Modeli Arkeolojik Miras Alanının Önemi.....	217
Tablo 24. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Öneri Modeli Etki Değerlendirme Sonucunun Hesaplanması.....	218
Tablo 25. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Sonucu Matrisi Öneri Modeli.	219



ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Etki Değerlendirmesi Süreci.	28
Şekil 2. Keban / Atatürk Barajı Rezervuar Alanı Üzerinde Kazı ve Araştırma Yapılan Arkeolojik Alanları Gösterir Harita.	91
Şekil 3. TANAP Kapsamında Gerçekleştirilen Sondaj ve Kurtarma Kazıları.	94
Şekil 4. Çayırtepe Kazı Sonrası Hazırlanan Mimari Plan Çizimleri.	105
Şekil 5. BTC Projesi Türkiye Güzergahı ve Arkeolojik Alanlar.	116
Şekil 6. Tetikom Arkeolojik Alanı'nın Konumu.	118
Şekil 7. Tetikom Topoğrafik Harita ve Karelaj Planı.	119
Şekil 8. Yüceören Arkeolojik Alanı'nın Konumu.	120
Şekil 9. Yüceören Genel Mimari Görünümü ve Mezarların Yerleşim Planı.	120
Şekil 10. Yüceören Topoğrafik Harita ve Karelaj Planı.	121
Şekil 11. Tasmasor Arkeolojik Alanı'nın Konumu.	122
Şekil 12. Tasmasor Topoğrafik Harita ve Karelaj Planı.	123
Şekil 13. Sazpegler Arkeolojik Alanı'nın Konumu.	124
Şekil 14. Sazpegler Topoğrafik Harita ve Karelaj Planı.	126
Şekil 15. Polonya, Yamal- Avrupa Gaz Boru Hattı Proje Güzergahı.	129
Şekil 16. Atina Metrosu Projesi Güzergahı.	132
Şekil 17. Norveç, Oslo E-18 Otoyol Projesi Güzergahı.	136
Şekil 18. Fransa, Val De Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Güzergahı.	144
Şekil 19. Trans-Avrupa Kuzey-Güney Otoyolu (TEM) ve Ankara-Niğde Otoyolu (ANO) Güzergahı.	170
Şekil 20. ÇSED Çalışmalarıyla Tespit Edilen Alanlar.	173
Şekil 21. Niteliklerine Göre Proje Etki Koridoru İçerisinde Tespit Edilen Arkeolojik Miras Varlıklarının Dağılımı.	184
Şekil 22. Arkeolojik Sondaj ve Kurtarma Kazıları ile Rölöve ve Taşıma Çalışmalarının Yapıldığı Alanlar.	187

Şekil 23. Hanefi Çeşmesi-2 Arkeolojik Alanı Sondaj Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.	188
Şekil 24. Gavurkale-2 Arkeolojik Alanı Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.....	191
Şekil 25. Harharbeli Arkeolojik Alanı Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.	194
Şekil 26. Harhar Deresi Arkeolojik Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.	196
Şekil 27. Çömlekçilik Tümülüsleri Arkeolojik Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.....	198
Şekil 28. Yılanlı Kaya Mezarı Kazı ve Rölöve Çalışmalarını Gösterir Harita.....	200
Şekil 29. Yılanlı Kaya Mezarı Mimari Planı.....	202
Şekil 30. Yılğınlitepe Çeşmesi Mezar Steli'nin Konumunu Gösterir Harita.	204
Şekil 31. İnşaat Projesinde Arkeolojik Miras Etki Değerlendirmesinin Sağlıklı Yapılabilmesi İçin Tamamlanması Gereken Aşamalar ve Önerilen Temel Yöntemler Akış Şeması	222

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 3.1. ODTÜ TAÇDAM koordinatörlüğünde sürdürülen Ilısu ve Karkamış Baraj Projeleri Kapsamında Kurtarma Kazıları Gerçekleşen Zeytinli Bahçe Höyük'ten Görünüm.	91
Fotoğraf 3.2. TANAP Proje Kapsamında Gerçekleştirilen Erzurum/ Çayırtepe ve Balıkesir/ Kalebayır Kurtarma Kazılarından Görünüm.	100
Fotoğraf 3.3. Kazı Öncesi ve Kazı Sonrası Çayırtepe Arkeolojik Alanı Genel Görünümü.....	103
Fotoğraf 3.4. Çayırtepe Kazısı B9 Açması Genel Görünümü.	104
Fotoğraf 3.5. Çayırtepe Kazısı Açma ve Sondajların Tekrar Kapatılması.	105
Fotoğraf 3.6. Alaybeyi Höyük Kurtarma Kazılarından Genel Görünüm.....	107
Fotoğraf 3.7. Alaybeyi Höyük Kazı Çalışmalarında Tespit Edilen ve Restorasyon Çalışmaları Tamamlanan Erken Tunç Çağı (Karaz) Seramiklerden Bazı Örnekler....	107
Fotoğraf 3.8. Alaybeyi Höyük Kazı Çalışmalarında tespit Edilen Bir Mezar Örneği. ..	108
Fotoğraf 3.9. Kazı Öncesi Kalebayır Nekropolü.	109
Fotoğraf 3.10. Kazı Sonrası Kalebayır Nekropolü.	110
Fotoğraf 3.11. Kalebayır Nekropolü'nde Tespit Edilen bir Mezardan Görünüm.	111
Fotoğraf 3.12. Kalebayır'da Tespit Edilen Eserlerin Restorasyon Çalışmaları.....	112
Fotoğraf 3.13. Bandırma Müze Müdürlüğü TANAP Projesi Arkeoloji Teşhir Alanı.	112
Fotoğraf 3.14. BTC Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Tasmaşor, Sazpegler ve Ziyaretsuyu Kurtarma Kazı Çalışmalarında Tespit Edilen Mimari Kalıntılar.	115
Fotoğraf 3.15. Tetikom Genel Mimari Görünümü.	118
Fotoğraf 3.16. Tasmaşor Genel Mimari Görünümü.	123
Fotoğraf 3.17. Sazpegler Genel Mimari Görünümü.....	125
Fotoğraf 3.18. Polonya, Yamal-Avrupa Gaz Boru Hattı Projesi Kazı Çalışmaları.	130
Fotoğraf 3.19. Atina Metrosu Syntagma İstasyonu Teşhir Bölümü.	134
Fotoğraf 3.20. E-18 Otoyol Projesi Arkeolojik Kurtarma Çalışmaları.	138

Fotoğraf 3.21. Val De Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Lux Kazı Çalışmalarından Görünüm.....	147
Fotoğraf 3.22. Saint-Sauveur-des-Landes Esnaf Bölgesi (ZAC) Genişletme Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Galya Çiftliği Kazı Çalışmaları.	150
Fotoğraf 3.23. Birleşik Krallık National Highways (Ulusal Karayolları) Kurumu Tarafından Gerçekleştirilen Kazı Çalışmalarında Elde Edilen Buluntulardan Örnekler.	155
Fotoğraf 3.24. Tunç Çağına ait bir “Henge”.....	156
Fotoğraf 3.25. Orta Çağ Köy Yerleşim İzleri”.....	157
Fotoğraf 3.26. Ortomozaik Görüntülerdeki Demir Çağı Yerleşim İzleri”.	157
Fotoğraf 4.1. Hanefi Çeşmesi-2 Mimari Yapı Detayı.	189
Fotoğraf 4.2. Hanefi Çeşmesi-2 Mimari Yapı Detayı.	190
Fotoğraf 4.3. Gavurkale-2 Genel Mimari Planı.	191
Fotoğraf 4.4. Gavurkale-2 Mimari Yapı Detayı.	192
Fotoğraf 4.5. Gavurkale-2 Küçük Buluntu Örnekleri.	193
Fotoğraf 4.6. Harharbeli Mezar Yapıları ve Küçük Buluntu Örnekleri.	195
Fotoğraf 4.7. Harhar Deresi Genel Mimari Planı.	197
Fotoğraf 4.8. Harhar Deresi Küçük Buluntu Örnekleri.	197
Fotoğraf 4.9. Çömlekçilik I Tümülüsü Genel ve Detay Görümümü.	199
Fotoğraf 4.10. Yılanlı Kaya Mezarı İç Detay Görümü.	202
Fotoğraf 4.11. Yılanlı Kaya Mezarı Giriş Detay Görümü.....	203
Fotoğraf 4.12. Yılınlítepe Çeşmesi ve Mezar Steli'nin Detay Görünümü.	204

ÖNSÖZ

Bu tez, Türkiye’de büyük ölçekli altyapı projelerinin arkeolojik miras üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine yönelik yeni yaklaşım ve önerileri ortaya koymayı amaçlamakta olup, Ankara–Niğde Otoyolu Projesi özelinde geliştirilmiştir. Uzun bir akademik ve mesleki sürecin ürünü olan bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen pek çok değerli kişiye gönülden teşekkür ederim. Öncelikle, arkeoloji eğitimine başladığım günden bugüne kadar bilgi ve deneyimiyle bana rehberlik eden, akademik gelişimime büyük katkı sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Halil Tekin’e en içten şükranlarımı sunarım. Aynı zamanda tez izleme komitesinde yer alarak yapıcı değerlendirme ve önerileriyle çalışmama katkı sağlayan Doç. Dr. Hayati Yiğit Erbil ve Doç. Dr. Gökhan Mustafaoğlu’na teşekkür ederim. Bu tezin oluşum sürecinde, yıllara dayanan ortak saha çalışmaları ve bilgi paylaşımıyla büyük katkı sunan değerli meslektaşlarım Yüksek Arkeolog Serkan Akdemir, Dr. Arkeolog Yunus Ekim, Arkeolog Halim Özatay, Yüksek Arkeolog Kılıçhan Sevmen ve Yüksek Makine Mühendisi Hasan Melih Aral’a teşekkür borçluyum. Aynı zamanda mesleki gelişimime katkı sağlayan, bilgi birikimi ve desteğiyle bu çalışmanın arka planını oluşturan REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı ailesine de teşekkür ederim.

Ve en büyük teşekkürü, her koşulda yanımda olan, sabırları, sevgileri ve destekleriyle bana güç veren aileme borçluyum. Bu süreçte yanımda olan sevgili eşim Duygu Dağ’a, güzel kızım Defne Dağ’a ve sevgili oğlum Uraz Dağ’a tüm kalbimle teşekkür ederim. Varlığınız, bu süreci mümkün ve anlamlı kıldı.

Bu çalışmanın, Türkiye’de kültürel mirasın korunması ile sürdürülebilir altyapı planlaması arasında dengeli bir yaklaşımın geliştirilmesine katkı sağlamasını diliyorum.

Haydar Uğur DAĞ

11.06.2025, ANKARA

GİRİŞ

Türkiye’de inşa edilen veya inşası devam etmekte olan büyük alt yapı projeleri olarak değerlendirilen, otoyollar, hızlı tren yolu hatları, doğal gaz veya ham petrol boru hatları, barajlar, enerji santralleri yasal zorunluluk olarak, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) mevzuatına tabi projelerdir. Söz konusu mevzuat ele alındığında, projelerden etkilenmesi muhtemel arkeolojik kültür varlıklarının değerlendirilmesi ile ilgili herhangi bir standart, yol haritası veya rehberlik edecek bilgi maalesef açıkça ortaya konmadığı söylenebilir.

Yerel mevzuat hükümlerine göre hazırlanan ÇED raporları incelendiğinde, kültür varlıkları ile ilgili etki değerlendirmenin daha çok projenin uygulanacağı illerden sorumlu kültür varlıklarını koruma bölge kurulu(ları) envanter kayıtları dikkate alınarak yapıldığı, bu konuda hazırlanan raporlar dikkatlice incelendiğinde, 13.03.2012 gün ve 28232 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğe göre tescil süreci tamamlanmış veya halen devam etmekte olan arkeolojik veya kültürel miras varlıklarına odaklanılmakta olduğu, henüz tespit ve tescili yapılmamış arkeolojik ve kültürel miras varlıklarının ise göz ardı edilebildiği gözlenebilmektedir.

Ankara-Niğde Otoyol Projesi için hazırlanmış olan ÇED Raporu’nda da benzer şekilde Konya, Nevşehir, Ankara 1 ve 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge kurullarının verilerine ve kurul kararlarına yer verilmiş olup, etki değerlendirme sürecinin yöntemi, araçları, standartları, kapsamı ve projenin kültürel miras kalıntıları üzerinde yaratabileceği etkilere neredeyse değinilmediği dikkat çekmektedir. Söz konusu proje, uluslararası finansman desteği ile yapıldığı için ulusal ÇED Raporunun yanı sıra, uluslararası standartlara uygun Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme Raporu hazırlanması gerekmiş, bu raporun hazırlanması sırasında bağımsız bir arkeoloji ekibinin yürütmüş olduğu “Etki Değerlendirme” çalışmaları ile yerel ÇED sürecinde raporlanan tescilli sit alanları hariç, otoyol inşaat koridoru ve diğer etki alanları içerisinde projeden etkilenecek 51 arkeolojik alanın varlığı belirlenmiştir. Bu alanlardan 21 tanesi ise

ilk kez Ankara-Niğde Otoyol Projesi, arkeolojik miras etki değerlendirme Çalışmaları ile belirlenmiştir. Projenin, arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmalarının sonuçları esas alınarak, tespit edilen arkeolojik alanlardan bazılarında sondaj ve kurtarma kazıları yürütülmüş, belgeleme (rölöve) çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Proje yürütücülerinin konuya bakışlarındaki hassasiyet ve elbette finansal kaynakların yeterli olması sayesinde Türkiye'nin arkeolojik miras envanterine katkı sağlanabilmiş, kazılarda açığa çıkartılan envanterlik ve etütlük malzemeye çok sayıda bilimsel nitelikte çalışma gerçekleştirilmiştir. Yerel ve uluslararası "etki değerlendirme" çalışmaları kapsamlı incelendiğinde, Ankara-Niğde Otoyol Projesi'nin nitelik ve ulaşılan sonuçlar açısından "etki değerlendirme" bağlamında her iki rapor arasındaki fark hemen göze çarpmaktadır. Bu farkın ortaya çıkmasındaki en önemli neden, arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemleri ile etki değerlendirme araçlarından kaynaklanmaktadır. Benzer sonuçlar diğer projeler için öne sürülebilir.

Öte yandan, ülkemizin ÇED Mevzuatı dışında etki değerlendirmeye yönelik bir bağlayıcı yasal bir düzenlemesi bulunmadığı gibi etki değerlendirme kapsamında arkeolojik mirasın nasıl değerlendirileceği ile ilgili de bir resmi rehber veya benzeri doküman maalesef henüz hazırlanmamıştır. Bu konuda ICOMOS tarafından 2011 yılında hazırlanmış “Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Miras Etki Değerlendirmesi Rehberi” T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ilgili kurum ve kuruluşların kullanması amacıyla paylaşılmakta olup, söz konusu düzenleme bu konuda mevcut en temel "rehber" durumundadır. Bununla birlikte, bu "rehber", Dünya Mirası Kültür Varlıklarını esas aldığı için bu kapsam dışında kalan arkeolojik varlıkların etki değerlendirmesinde yetersiz kalmaktadır.

Doktora Tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, “Kültürel Miras” yerine 05.08.1999 tarih ve 4434 sayılı kanun ile kabul edilmiş olan Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nde de geçen “Arkeolojik Kültür Miras” tanımı bilinçli olarak tercih edilmiştir. Bilindiği gibi “kültürel miras” kavramı, “somut kültürel miras” ve “somut olmayan kültürel miras” olmak üzere iki farklı tanımlamaya açıklanmaktadır. Somut kültürel miras kavramının bileşenlerinden

birini meydana getiren “arkeolojik kültür mirası” projelerin en çok etkilediği kültür varlığı olduğu için çalışmanın odak noktası olarak belirlenmiştir.

Kültür Varlıkları konusunda kendi kamuoylarında yeteri hassasiyet oluşan ülkelerde, arkeolojik miras etki değerlendirilmesi ile ilgili yöntem ve araştırma sistematikleri ile ilgili çeşitli rehberler, belgeler geliştirilmiştir. Bu belgelerin tamamı o ülkelerin arkeolojik ve tarihi geçmişleri ile ilgili, mevcut arkeolojik veya kültürel miras varlıklarıyla uyumlu olacak biçimde tasarlanmıştır. Dolayısıyla, bu belgelerin ülkemizde arkeolojik miras varlıklarının etki değerlendirilmesi için kullanılması bazı hatalı değerlendirme sonuçlarına ulaşılmasına ve mevzuat ile çatışmasına neden olabilmektedir.

Bu eksikliğe tamamlayıcı katkı sağlamak amacıyla, ülkemizde gerçekleştirilecek tüm alt yapı projelerinde arkeolojik mirasın etki değerlendirmesinde kullanılabilecek özgün bir “arkeolojik miras etki değerlendirme” yaklaşımı ve metodolojisi bu çalışmanın sonuç çıktısı olmuştur.

1. BÖLÜM

ETKİ DEĞERLENDİRME KAVRAMI

1.1. TARİHÇE

Arkeolojik etki değerlendirme çalışmaları, inşaat projeleri başta olmak üzere, kalkınma projelerinin, tescilli¹ veya tescilsiz² arkeolojik varlıklar üzerindeki potansiyel etkisini değerlendirmek için takip edilen bir süreçtir. Bu süreç sonunda, arkeolojik ve kültürel mirası üzerinde projenin yaratacağı etkinin türü, büyüklüğü, niteliği (olumsuz veya olumlu olma durumu), etki olumsuz ise etkinin yok edilmesi veya en aza indirilmesine yönelik planlamalar belirlenmektedir.

Bu süreçlerin tarihsel gelişimi, arkeolojik ve kültürel mirasın korunması ile ilgili uluslararası alanda ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak süre gelmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arkeolojik ve kültürel mirasın korunması ile ilgili farklı ülkelerin, geliştirmiş olduğu çeşitli yasal düzenlemeler ve kanunlar bulunmakta olmasına rağmen, özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında yaşanan büyük yıkım sonrasında, başta eğitim olmak üzere, kültürel mirası da kapsayan uluslararası oluşumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu oluşumlardan en önemlisi UNESCO'dur. 1-6 Kasım 1945 tarihleri arasında Londra'da düzenlenen, Birleşmiş Milletler konferansında bir "eğitim ve kültür kurumu kurulması" konusu ele alınmış, konferans sonunda otuz yedi ülkenin dahil olmasıyla beraber "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu" (UNESCO) kurulmuştur. 16 Kasım 1945 tarihinde imzalanan UNESCO Kurulu Sözleşmesi Türkiye'nin de içinde bulunduğu yirmi ülkenin imzasıyla, 4 Kasım 1946 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

UNESCO'nun kuruluşundan sonra, tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik ilkeler, teknikler ve politikalar geliştirmek ve ilgili her türlü araştırmayı desteklemek ve yönlendirmek amacıyla 1964 yılında Venedik'te yapılan 2.Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri

¹ Bilinen ve yasa ile koruma altına alınmış alanları ifade eder.

² Henüz yasama ile koruma altına alınmamış, bilinmeyen alanları ifade eder.

Kongresi'nin sonuç bildirgesi olan "Venedik Tüzüğünde", anıt ve yerleşmelerin korunması konusunda çalışacak uluslararası bir konseyin kurulması önerilmiş, bu amaçla 1965 yılında, Varşova'da toplanan uluslararası kongre ile Venedik Tüzüğü uluslararası düzeyde kabul edilmiş ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)'un kuruluş kararı verilmiştir.

2. Dünya Savaşı'nın kültürel miras varlıkları üzerindeki yıkıcı etkisi, gerek Dünya savaşı sonrası dönemde Dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan silahlı çatışmalar gerekse hızla artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılmaya başlanan enerji tesisleri, otoyollar, tren yolları, boru hatları, enerji nakil hatları, konut ve benzeri alt ve üst yapı projeleri arkeolojik miras başta olmak üzere tüm kültürel miras varlıklarını belirli ölçülerde tehdit etmeye başlaması nedeniyle uluslararası toplum, başta UNESCO ve Avrupa Konseyi öncülüğünde arkeolojik varlıklar ve kültürel mirasın tahrip edilmesinin önüne geçilmesi amacıyla uluslararası sözleşmeler ve kılavuzlar³ geliştirmiş; Dünyanın farklı bölgelerinde çok çeşitli farkındalık kampanyaları, çalışmaları hayata geçirmiştir.

Bu çerçevede ilk önemli çalışma, Mısır'da Nil Nehri üzerine inşa edilecek Aswan Barajı'nın inşası sırasında gerçekleştirilmiştir. Aswan Barajı rezervuar alanında, su altında kalma riski ile karşı karşıya olan 22 arkeolojik miras alanı, 8 Mart 1960 tarihinde UNESCO tarafından duyurulan "Nubia Anıtlarını Korumaya Yönelik Uluslararası Kampanya" ile korunmaya ve kurtarılmaya çalışılmış, 1960-1980 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalarla başta Mısır Abu Simbel'deki II. Ramses'e ait iki tapınak ve Philae'deki İsis Kutsal Alanı olmak üzere 22 arkeolojik miras varlığı, mevcut coğrafi konumlarından taşınarak benzer coğrafi alanlarda yeniden koruma altına alınmıştır⁴.

³ Bu sözleşme ve kılavuzlardan bazıları şunlardır: UNESCO, Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (La Haye 1954), UNESCO, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, (Paris 1972), UNESCO, Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi (Paris 2001), UNESCO, Somut olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Paris 2003), Avrupa Konseyi, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Valette 1992), Avrupa Konseyi, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (Granada 1985), UNESCO, Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç Ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (Paris 1970), Avrupa Konseyi, Arkeolojik Mirasın Şehir ve Ülke Planlama Çalışmaları Çerçevesinde Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin 5 Sayılı Tavsiye Kararı.

⁴ Story Working Together: Abu Simbel, 2023.

Türkiye’de ise arkeolojik varlıkların inşaat benzeri yüzeye yapılan müdahalelerden etkilenmemesine yönelik ilk araştırmalar, koruma ve kurtarma çalışmaları ise Keban Baraj Gölü Kurtarma Projesi ile 1967 yılında başlamıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmalar süresince Keban Baraj Gölü havzasının ancak %65’inin arkeolojik taraması yapılabilmiş olup, baraj gölünün 63 arkeolojik yerleşim, iki Orta Çağ camii ve bir Roma köprüsünü kaplayacağı saptanmıştır. Belirlenen arkeolojik yerleşimlerden sadece Pulur Höyük tamamen kazılabilmiş, 18 höyükte ise küçük çaplı kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak iki cami ve bir Roma köprüsü baraj gölü alanı dışına taşınarak kurtarılabilmektedir. Karakaya ve Atatürk barajları göl alanlarında ise benzer araştırmalar gerçekleştirilmiş, bu çalışmalar neticesinde 580 arkeolojik yerleşim, bir Assur Kaya yazıtı, bir Orta Çağ kalesi, Roma Dönemi’ne ait su yolları, köprüler ve birçok anıtsal nitelikte sivil mimari örnekleri ile tarihi mezarlıkların varlığı belirlenmiştir. Bahsi geçen anıt yapıların hiçbirisi baraj havzası dışına taşınamamış olmasına rağmen, 38 arkeolojik yerleşimde kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir⁵. Bu çalışmalar, inşa edilecek baraj projesinin, kültürel miras varlıkları üzerindeki olası olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya dönük yöntem ve yaklaşımların bir etki değerlendirme çalışması ile belirlenerek, uygulanmasından ziyade; su tutma havzalarında olduğu bilinen kültürel miras varlıklarının, kısa süre içerisinde araştırılarak, kurtarılabilecek nitelikteki eserlerin korunması ve kurtarılmasına yönelik gerçekleştirilmiştir⁶. Bugün bile baraj projelerinde, arkeologlar genellikle bir baraj projesi planlandıktan, müteahhitler işe başladıktan veya inşaat başlamak üzereyken sürece dahil edilmekte, etki değerlendirme çalışmaları ile önerilebilecek koruma tedbirlerinden baraj rezervuar alanları veya tasarımların değiştirilmesi gibi öneriler; zaman ve bütçe kısıtları gibi nedenlerle dikkate dahi alınmamaktadır. Buna karşın baraj göllerinin altında kalan, kültürel mirasının korunması ve bozulmasının izlenmesi giderek baraj projelerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ve devlet politikası olarak da benimsenmiştir.

⁵ Özdoğan: 2015.

⁶ Dumankaya O. vd.: 2025, 134.

Yukarıda belirtilen örneklerden yola çıkarak, uluslararası örgütlerin dahil olmasıyla beraber, otoyollar, barajlar ve enerji santralleri gibi büyük ölçekli altyapı projelerinin arkeolojik varlıklar üzerindeki etkilerinin azaltılması ile ilgili ön çalışmaların başlangıcının 1950'li yıllara kadar geriye gittiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bununla birlikte, arkeolojik mirası da içeren sistematik etki değerlendirme çalışmalarının başlangıç süreci, ABD "Ulusal Çevre Politikası Yasası" (NEPA⁷)'nın 1 Ocak 1970'te yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Yasaya göre, kalkınma projeleri sorumluları tasarladıkları projenin ve proje alternatiflerinin fiziksel, kültürel ve insani çevreler üzerindeki etkilerini araştırmalı, bu araştırma sonuçlarını içeren bir çevresel etki raporu hazırlamalı, varsa her bir olumsuz etki için "etki azaltma önlemleri" önermeli ve "etki azaltma önlemlerinin gerçekten işe yaradığından emin olmak için" bir izleme programı planlayarak bunu uygulaması gerektiği belirtilmiştir⁸.

Bu çerçevede hazırlanmış en sistematik etki değerlendirme rehberlerinin başında ICOMOS⁹ tarafından Paris'te 2009 yılında yapılan çalıştayda tasarlanan "Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Etki Değerlendirmesi Rehberi" gelmektedir.

Rehber'e göre, UNESCO¹⁰ Dünya Miras Komitesi'ne, Dünya Mirası Kültür Varlıklarının korunma durumu ve karşı karşıya oldukları tehditler hakkında çeşitli üye ülkelerden, korunma durumu raporları gelmektedir. Bu raporlardan, büyük ölçekli yatırım projelerinden kaynaklanan Dünya Mirası Alanlarına yönelik çeşitli etkilerin olduğu belirlenmiştir. Bu etkiler; karayolları, köprüler, yüksek binalar, alışveriş merkezleri, kültürel miras dokusu ve bağlamıyla uyumsuz yeni yapılanmalar, onarımlar, yıkımlar, yeni altyapı projeleri (rüzgâr santralleri gibi), arazi kullanım kararlarının değişimi ve büyük ölçekli kentsel dönüşüm/gelişim projelerinden kaynaklanmaktadır. ICOMOS bunlara ek olarak,

⁷ National Environmental Policy Act (Ulusal Çevre Politikası Yasası): <https://ceq.doe.gov/laws-regulations/laws.html>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 12:52.

⁸ Burdge: 2023.

⁹ International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi).

¹⁰ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu).

yoğun ve Dünya Miras alanlarının koşulları ile uyumlu olmayan turizm faaliyetleri kaynaklı tehditlerinde var olduğunu bu raporlarla tespit etmiştir¹¹. Bu durum, Dünya Miras alanlarının üstün evrensel değeri başta olmak üzere diğer arkeolojik ve kültürel miras alanlarının nitelikleri üzerinde de farklı olumsuz etkiler yaratmaktadır.

ICOMOS bu rehberde ayrıca, “Kültür Mirası Etki Değerlendirmesi” çalışmalarının birçok ülkede yapılmakta olduğunu, ancak mevcut etki değerlendirme çalışmalarının Dünya Mirası bağlamında kullanımının pek güvenilir olmadığını vurgulamakta, farklı ülkeler tarafından yapılan resmi etki değerlendirme çalışmalarının büyük çoğunluğunun, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) yöntemleri ile gerçekleştirildiğine vurgu yapmaktadır. ICOMOS’a göre bu çevresel etki değerlendirme yöntemleri, dünya miras alanları üzerindeki etkinin değerlendirilmesi için uygun değildir. ÇED yöntemlerine göre, projelerin yaratacağı etkinin sadece korunan binalar, arkeolojik alanlar veya tanımlanmış manzara noktaları gibi bağımsız etkilenenler üzerinden değerlendirilmesi değil, Dünya Miras Alanları için “alanların üstün evrensel değer kriterlerini”, diğer arkeolojik ve kültürel miras alanları için ise alanların mevcut niteliklerini dikkate alan bir yaklaşımın kullanılması gerektiği açıkça ifade edilmiştir¹². Kültürel Miras Etki Değerlendirme Rehberi (KÜMED), kültürel mirasın, özgünlüğünün ve biricikliğinin (unique) korunması ile sürdürülebilirliğinin sağlanması, kültür varlığı barındıran alanlarda değişim öngören proje, plan ve politika etkilerinin tanımlanması, değerlendirilmesi ve olumsuz etkilerin önlenmesine yönelik önerilerin geliştirildiği bir kapsama sahiptir. Bu çalışma yürütülürken proje sahası ve çevresinde yer alan farklı paydaşları karar alma süreçlerine dahil eden bir koruma ve planlama yaklaşımını benimsemiştir¹³. Dolayısıyla, ICOMOS belirtilen bu nedenlerde ötürü, mevcut etki değerlendirme yöntemleri yerine

¹¹ ICOMOS 2011 KMED Rehberi:

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?406C2306A3627270B6C49B3C04EC03BF>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 12:49.

¹² ICOMOS 2011 KMED Rehberi:

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?406C2306A3627270B6C49B3C04EC03BF>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 12:49.

¹³ Çetin ve Gülersoy: 2021, 621.

bütüncül bir yaklaşım içeren, Dünya Miras alanlarının üstün evrensel değerini göz önünde tutan, teknolojik araçları da değerlendirme sürecine dahil eden (3 boyutlu sanal gösterimler vb.) ve sadece Dünya Miras Alanları için tasarlanmış “Kültürel Miras Etki Değerlendirme Rehberi” (KÜMED) hazırlamaya ihtiyaç duymuştur¹⁴. ICOMOS tarafından, Dünya Miras Alanları için tasarlanmış, “Kültürel Miras Etki Değerlendirme Rehberi” 2011 yılında yayınlandıktan sonra, 2013 yılında Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN- International Union for Conservation of Nature) Dünya Mirası Çevresel Değerlendirme Tavsiye Notunu hazırlayarak, kamuoyu ile paylaşmıştır¹⁵. 2022 yılında ise UNESCO, ICOMOS, ICCROM¹⁶ ve IUCN tarafından dünya miras alanlarını etkileyebilecek projelerin etkilerini değerlendirmek için yeni bir etki değerlendirme rehberi hazırlanarak yayınlamıştır¹⁷. 2011 yılında ICOMOS tarafından hazırlanan ve yayınlanan Dünya Miras Alanları İçin Kültürel Miras Etki Değerlendirme Rehberi, 2022 yılında ise UNESCO, ICCROM, ICOMOS ve IUCN tarafından güncellenerek, “Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi için Rehberlik ve Araç Seti” adıyla yayımlanmıştır. Hazırlanan bu rehber, Dünya Mirası alanlarına yönelik etki değerlendirme çalışmaları için daha gelişkin bir metodoloji sunmaktadır. Bu metodoloji kültürel miras alanları için kültürel miras değerlerinin ve niteliklerinin belirlenmesine, tanımlanmasına, bir proje ile oluşabilecek olası etkilerin değerlendirilerek ve uygun etki azaltıcı tedbirlerin belirlenmesi sürecini içermektedir.

2022’de yayınlanan bu etki değerlendirmesi rehberi özellikle Dünya Mirası Kültür Varlıkları’na odaklandığı için inşaat projelerinde ilk kez karşılaşılmaması muhtemel arkeolojik ve kültürel miras varlıklarının projeden etkilenme ölçekleri, çoğu zaman küçük boyutlu “göz ardı edilebilir etki” olarak tanımlanabilmektedir.

¹⁴ ICOMOS 2011 KÜMED Rehberi:

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?406C2306A3627270B6C49B3C04EC03BF>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 12:49.

¹⁵ World Heritage Advice Note: Environmental Assessment (Dünya Mirası İlerleme Notu: Çevresel Değerlendirme): https://iucn.org/sites/default/files/2022-09/iucn_advice_note_environmental_assessment_18_11_13_iucn_template.pdf, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 12:59.

¹⁶ International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Uluslararası Kültür Varlıklarını Korunması ve Restorasyonu Araştırma Merkezi).

¹⁷ Guidance and Toolkit for Impact Assessments in a World Heritage Context: https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2707/2/impact_assessment_22_v14.pdf, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 11:59.

Ancak, bir arkeolojik alanın niteliği, İleriki bilimsel çalışmalara büyük katkılar sağlayabilir. Bu nedenle, özellikle inşaat projeleriyle ilk kez tespit edilen arkeolojik ve kültürel miras alanları başta olmak üzere ulusal envanterde kayıtlı sit alanlarını da kapsayan bir arkeolojik miras etki değerlendirme rehberine halen sektörün ihtiyacı bulunmaktadır.

1.2. TERMİNOLOJİ VE TEMEL KAVRAMLAR

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED): Türkiye Cumhuriyeti, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca, Çevresel Etki Değerlendirme Mevzuatı gereği Çevresel Etki Değerlendirmesi yapılmasını gerektiren projeler kapsamına dahil olan, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin belirlenmesini içeren analitik bir değerlendirme yöntemidir. Çevresel etki değerlendirmesi, proje için seçilen yer, proje alternatiflerinin değerlendirilmesi, proje uygulanmasının izlenmesi ve kontrol edilmesi süreçlerini, planlanan projenin başvuru, inşaat öncesi, inşaat, işletme ve işletme sonrası süreçlerini kapsayan bir değerlendirme yaklaşımı ele alır¹⁸. 29.07.2022 tarih ve 31907 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Madde 4.O'da, duyarlı yöreler tanımlanırken, "kültürel nitelikli özellikleri ile duyarlı olan" yerler ifadesi kullanılarak ilgili yönetmeliğin EK-5'inde tanımlanan alanların çevresel etki değerlendirme süreçlerine dahil edileceği vurgulanmıştır¹⁹.

EK-5 belgesi, "Madde 1.c'ye göre "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinin (1), (2), (3) ve (5) numaralı alt bentlerinde "Kültür Varlıkları", "Tabiat Varlıkları", "Sit" ve "Koruma Alanı" olarak tanımlanan ve aynı Kanun ile 17/6/1987 tarihli ve 3386 sayılı Kanunun (2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Bazı

¹⁸ ÇED Uygulamaları: <https://ced.csb.gov.tr/ced-uygulamaları-i-85396>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 13:59.

¹⁹ Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39647&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 14:59.

Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddelerin Eklenmesi Hakkında Kanun) ilgili maddeleri uyarınca tespiti ve tescili yapılan alanlar” ile Madde 2.3.c’ye göre ‘Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi’nin 1inci ve 2nci maddeleri gereğince, Dünya Miras Listesi’ne kaydedilen kültürel ve doğal miras varlıkları” çevresel etki değerlendirme sürecinde göz önünde bulundurulacak duyarlı yerler arasında tanımlanmıştır²⁰. Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından ihtiyaç duyulması halinde yukarıda bahsi geçen yönetmelik gereği, hazırlanan ÇED raporları, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yasal mevzuatlara uygun olarak incelenmektedir. Çevresel Etki Değerlendirme süreci kapsamında düzenlenen toplantılara Bakanlık katılım sağlamakta, rapor ve planlanan faaliyete ilişkin “olumlu” ya da “olumsuz” görüş oluşturularak taraflarla paylaşmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı kendi web sitesinde, Bakanlığa sunulan ÇED Raporlarını incelerken; özellikle, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ile Turizm Merkezi ve turizm potansiyeli taşıyan yerler²¹ olmak üzere, çevre üzerine yapabilecekleri bütün etkilerin incelendiğini ve buna göre bir değerlendirme yapıldığını vurgulamaktadır. Söz konusu işin takibinin ise Proje İnşaat Daire Başkanlığı, Çevre Sorunlarını Önleme Şube Müdürlüğü tarafından yapıldığına işaret etmektedir²².

Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme (ÇSED): Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme (ÇSED), potansiyel olumsuz sosyal ve çevresel etkileri olabilecek bir projenin farklı açılardan değerlendirilerek, olası olumsuz etkilerin bir Çevresel ve Sosyal Yönetim Planı ile yönetilmesini hedefleyen bir yaklaşım modeli olarak kısaca tanımlanabilir. ÇSED'in kapsamı, çevresel sosyal yönetim

²⁰ Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği:

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39647&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 14:20.

²¹ **Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri:** Turizm hareketleri ve faaliyetleri yönünden önem taşıyan veya doğal, tarihî ve kültürel değerlerin yoğun olarak yer aldığı, korunması ve geliştirilmesinde kamu yararı bulunan yörelerde, koruma kullanma dengesi gözetilerek sektörel kalkınmanın sağlanması ve turizm sektörünün plânlı ve kontrollü gelişiminin sağlanması amacıyla yeri, mevki ve sınırları Cumhurbaşkanlığı kararıyla tespit ve ilân edilen alanlardır. **Turizm Merkezleri:** Kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri dışında kalmakla birlikte, bu bölgelerin niteliğini taşıyan, turizm hareketleri ve faaliyetleri açısından öncelikle geliştirilmesinde kamu yararı bulunan orman vasıflı olanlar dâhil Hazine taşınmazları ile tescilli mümkün olan Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerde yeri, mevki ve sınırları Cumhurbaşkanlığı kararıyla tespit ve ilân edilen alanlardır.

²² Kültür Varlıkları ile Alakalı Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED): <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11593/cevresel-etki-degerlendirmesi-ced.html>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 14:20.

planı taramasıyla belirlenen sorunların niteliğine, karmaşıklığına ve önemine bağlıdır. ÇSED için kapsam, çevresel sosyal yönetim sistem taramasıyla çevresel ve sosyal açıdan projenin yaratabileceği riskleri ve öncelikleri belirleyerek, ilgili paydaşların dahil edildiği bir kapsam belirleme ile değerlendirmenin tamamlanmasından oluşur. Kapsam belirleme taraması ile belirlenen çevresel ve sosyal riskler (Kültürel Miras ile ilgili riskler dahil) belirlendikten sonra, risklerin yönetilmesi için spesifik olarak tanımlanacak yönetim planlarının hazırlanma sürecini içerir. Risklerin yönetilmesi sürecinde göz önünde bulundurulacak temel yaklaşım 3 ana kategori de tanımlanmaktadır:

- Sosyal veya çevresel zarara yol açmaktan kaçınmaya çalışmak;
- Bu mümkün değilse, etkiyi en aza indirmek,
- Eğer bu da mümkün değilse, zararı tazmin etmek veya dengelemek.

ÇSED çalışmalarında, eğer kapsam içerisinde yer alıyorsa Kültürel miras varlıkları ile ilgili olası etkilerde değerlendirmeye alınır²³. Ancak, bu değerlendirmenin standardı ve genel yöntemi hakkında herhangi detay ÇSED kılavuz dokümanlarında tanımlanmamaktadır.

Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi: Kültürel Miras Etki Değerlendirme (KÜMED) kavramı, projelerden etkilenebilecek, kültür varlıklarına yönelik risklerin belirlenmesi, tanımlanması ve bu risklerin yönetilerek, kültürel miras varlıklarının korunmasına yönelik yaklaşım ve metodolojilerin tanımlandığı bir yaklaşım modeli ve değerlendirme sürecidir. 2011 yılında ICOMOS tarafından yayınlanan “Dünya Mirası Kültür Varlıkları İçin Etki Değerlendirmesi (KÜMED) Rehberi” esas alınarak uygulanmaktadır. KÜMED rehberine göre “dünya mirası kültür varlıklarından, değeri henüz belirlenememiş (bilinmeyen potansiyele sahip) miras alanlarına kadar farklı kategorilerde önem derecesine sahip miras

²³ Environmental and Social Impact Assessment (ESIA): <https://iucn.org/sites/default/files/2022-05/esms-environmental-and-social-impact-assessment-esia-guidance-note.pdf>, Erişim tarihi: 30.01.2025, Saat 14:20

alanlarının değerlendirmesinin yapılabileceği tanımlanmıştır²⁴. 2011 yılında ICOMOS tarafından hazırlanan ve yayınlanan Dünya Mirası Kültür Varlıkları İçin Etki Değerlendirme Rehberi, 2022 yılında ise UNESCO, ICCROM, ICOMOS ve IUCN tarafından güncellenerek, “Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi için Rehberlik ve Araç Seti” adıyla güncellenmiş ve ilgili taraflarla paylaşılmıştır.



²⁴ ICOMOS 2011 KMED Rehberi:
<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?406C2306A3627270B6C49B3C04EC03BF>, Erişim tarihi:
30.01.2025, Saat 12:49.

2. BÖLÜM

ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

2.1. ARKEOLOJİK MİRASIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL MEVZUAT VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmalarıyla ilgili metodolojiye değinmeden önce hangi yasal düzenlemeler, bu çalışmaları yapılmasını gerektirmektedir, bununla ilgili Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal mevzuatı ve arkeolojik mirasın korunması için taraf olduğu uluslararası sözleşmeler hakkında fikir sahibi olunması konuya açıklık getirebilir.

2.1.1. Ulusal Mevzuat

Türkiye Cumhuriyeti, Anayasamız, “XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, **MADDE 63-** Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır” demektedir²⁵.

Anayasal korumaya ek olarak arkeolojik miras varlıklarının korunması ile ilgili hem yasalar hem de çeşitli yönetmelikler bulunmaktadır.

Arkeolojik miras varlıklarının korunması ile ilgili yayımlanmış en temel kanun, “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” dur. Bu kanun metninde, kanunun amacı “korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir” olarak tanımlanmıştır. Özellikle ileride de görüleceği üzere hem yerel ÇED hem de uluslararası etki değerlendirme metodolojilerinde, 2863 sayılı kanun en çok atıf yapılan yasal düzenlemedir. Etki değerlendirme çalışmalarında bu kanunun en temel maddeleri olan “Madde

²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü: <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Yayinlar/Dosya/0e96a18f-24e8-41dd-ae87-18e19e3f4eb9.pdf>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 09:36.

4. Haber Verme Zorunluluğu”, “Madde 5. Devlet Malı Niteliği”, “Madde 8. Korunma Alanı ile İlgili Karar Alma Yetkisi” ve “Madde 9. İzinsiz Müdahale ve Kullanma Yetkisi” mutlaka göz önünde bulundurularak, etki değerlendirme çalışmaları ve sonuçları bu maddelere uygun olarak tamamlanacak süreçlerin sonunda nihai hale getirilmelidir²⁶. 2863 sayılı kanun ile beraber, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 05.11.1999 tarihinde yayımlanmış 658 sayılı “Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları” ile ilgili İlke Kararı da arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları kapsamında mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Bu İlke Kararı’na göre: Arkeolojik Sit, “İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar” olarak tanımlanmış ve “Arkeolojik Sitlerde Koruma ve Kullanma Koşulları” bu tanımlamaya uygun olarak arkeolojik sitlerin taşıdıkları önem ve özelliklerinin yanı sıra, alanda uygulanacak koruma ve kullanma koşullarına uygun olarak belirlenmiştir. Buna göre:

- **1.Derece Arkeolojik Sit:** Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. Bu alanlarda, kesinlikle hiçbir yapılaşmaya ve bilimsel amaçlı kazıların dışında herhangi bir kazı yapılmasına izin verilmez. Ayrıca bu alanlar imar planlarında aynen korunacak sit alanı olarak belirlenir. Buna karşın, belirli durumlar bazı istisna uygulamalar da gerekebilir. Bu istisnai durumlar ve bu gibi durumlardaki resmi yaklaşım ilke kararında aşağıdaki gibi açıklanmıştır:
 - a) Resmi ve özel kuruluşlarca zorunlu durumlarda yapılacak alt yapı uygulamaları için müze müdürlüğünün ve varsa kazı başkanının görüşüyle konunun koruma kurulunda değerlendirilmesi gerekir.
 - b) Yeni tarımsal alanların açılmasına izin verilmez. Yalnızca sınırlı mevsimlik tarımsal faaliyetlerin devam edebilmesi ve koruma

²⁶ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 10:36.

kurullarınca uygun görülmesi halinde seracılık faaliyetlerine devam edilebilmesi mümkündür.

c) Höyük ve tümölüslerde toprağın sürülmesine dayanan tarımsal faaliyetlerin kesinlikle yasaklanır. Ağaçlandırmaya gidilemez. Yalnızca mevcut ağaçlardan ürün alınabilir.

ç) Taş, toprak, kum vb. alınamaz. Kireç, taş, tuğla, mermer, kum, maden vb. ocakları açılmaz. Toprak, cüruf, çöp, sanayi atığı ve benzeri malzeme dökülemez.

d) Bu alanlar içerisinde yer alan ören yerlerinde gezi yolu düzenlemesi, meydan tanzimi, açık otopark, WC, bilet gişesi, bekçi kulübesi gibi üniteleri ancak koruma kurulundan izin alınarak yapılabilir.

e) Bu alanlar içerisinde bulunan ve günümüzde halen kullanılan umuma açık mezarlıklarda sadece defin işlemleri yapılabilir.

f) Taşınmaz kültür varlıklarının mahiyetine tesir etmeyecek şekilde ilgili koruma kurulundan izin almak koşuluyla birleştirme (tevhit) ve ayırma (ifraz) yapılabilir.

g) Kamu düzeni veya güvenliğinin olağan hayatı durduracak veya kesintiye uğratacak şekilde bozulduğu ya da doğal afet yaşanan yerlerde, yapılmasında zorunluluk bulunan geçici uygulamalara ilişkin, zemine en az müdahale edilecek şekilde hazırlanan ve süresi belirlenen projelerin ilgili koruma bölge kurulunda değerlendirilmesi gerekir. Projesi koruma bölge kurulunca uygun görülen geçici uygulamaların Kültür ve Turizm Bakanlığınca oluşturulacak bilim kurulu denetiminde yapılabilmesi mümkündür²⁷.

²⁷ Bu ek bent 27/04/2016 tarih ve 29696 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 07/04/2016 tarih ve 562 sayılı İlke Kararı ile 658 sayılı ilke kararına dahil edilmiştir: <https://teftis.ktb.gov.tr/tr-14329/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari.html>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 10:10.

- **2. Derece Arkeolojik Sit:** Korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. Belirli koşullar dışında 2. Derece sit alanlarında, yeni yapılaşmaya izin verilmez. Bu karşın, aşağıdaki maddeler 2. Derece Sit alanlarının koruma ve kullanım dengesi için geçerlidir:

a) 2. Derece sit alanlarında yer alanı, günümüzde kullanılmakta olan tescilsiz yapıların basit onarımları yürürlükteki ilke kararı doğrultusunda yapılabilir.

b) 1. Derece Arkeolojik Sit, koruma ve kullanma koşullarının a, b, c, ç, d, e, f, g maddeleri aynen 2. derece sitler içinde geçerlidir²⁸.

- **3. Derece Arkeolojik Sit:** İlgili koruma kurulları tarafından alınacak/alınan koruma-kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlardır. Bu alanlarda,

a) Geçiş dönemi yapılanma koşullarının belirlenebilir. Geçiş dönemi yapılanma koşullarının belirlenirken aşağıdaki koşullar dikkate alınır:

- Öneri yapı yoğunluğu, mevcut imar planı ile belirlenmiş yoğunluğu aşamaz,
- Alana gelecek işlevlerin, uyumlu olmasına dikkat edilir,
- Gerekli alt yapı uygulamaları, öneri yapı gabarileri ve yapı tekniği ve malzemesi dikkate alınır, mevcut ve olası arkeolojik varlıkların korunması ve değerlendirilmesini sağlayacak bütünsel çözümler geliştirilir.

²⁸ 658 nolu İlke Kararı: <https://teftis.ktb.gov.tr/tr-14329/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari.html>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 10:10.

- b) Onaylı çevre düzeni ve nazım plan kararları ile yerleşime açılmış kesimlerinde, arkeolojik değerlerin korunması gözetilerek, koruma amaçlı imar planları yapılabilir.
- c) Bu ilke kararının alınmasından önce, Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmış yerlerde planın öngördüğü koşullar geçerli olarak kabul edilir.
- ç) 3. Derece Arkeolojik Sit alanlarında, ilgili belediye veya valilik inşaat izni vermeden önce, ilgili müze müdürlüğü uzmanları tarafından sondaj kazısı gerçekleştirilerek, sondaj sonuçlarına ilişkin rapor, kültür varlığının bulunması halinde varsa kazı başkanının görüşleri ile birlikte müze müdürlüğü tarafından ilgili koruma kuruluna iletilip kurul kararı alındıktan sonra uygulamaya geçebilir.
- d) 3. Derece Arkeolojik Sit alanı olarak belirlenen arkeolojik sit alanları için koruma kurulları, sondaj kazısı yapılacak alanlara ilişkin genel sondaj kararı alabilir.
- e) Taşınmaz kültür varlıklarının mahiyetine tesir etmeyecek şekilde ilgili koruma kurulundan izin almak koşuluyla birleştirme (tevhit) ve ayırma (ifraz) yapılabilir.
- f) Bu alanlardan, taş, toprak, kum vb. alınamaz. Kireç, taş, tuğla, mermer, kum, maden vb. ocakları açılmaz. Toprak, cüruf, çöp, sanayi atığı ve benzeri malzemeler dökülemez.
- g) Ülkenin, enerji üretimine getireceği katkı ve kamu yararı doğrultusunda bu alanlarda koruma kurulunca uygun görülmesi halinde rüzgâr enerji santralleri yapılabilir.
- h) Sit alanlarındaki su ürünleri üretim ve yetiştirme tesislerine ilişkin yürürlükteki ilke kararı geçerlidir²⁹.

²⁹ 658 nolu İlke Kararı: <https://teftis.ktb.gov.tr/tr-14329/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari.html>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 10:10.

Birinci, ikinci ve üçüncü derece sit alanları için belirlenmiş ilke kararı kapsamında ayrıca 26/03/2015 tarih, 416 sayılı Koruma Yüksek Kurulu kararı ile tanımlanmış, Dalışa Yasak Alanlar ile Çakışan Arkeolojik Sitler ile ilgili bir madde bulunmakta olup, bu maddeye göre, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 35. Maddesi kapsamında dalışa yasak alan ilan edilen yerlerin arkeolojik sitler ile çakışması durumunda, anılan kanun maddesi kapsamında, alanın sit derecesine göre, 1-3. Derece sitler için yukarıda belirtilen müdahalelerin ilgili koruma bölge kurulunun izni doğrultusunda yapılabilmesine imkan sağlanmıştır³⁰.

Kültür varlıklarının korunmasına dair mevzuata ait yukarıda özet halinde sunulan kanun ve ilke kararı, ÇED gerektiren tüm projelerde göz önünde bulundurulur. Bunların haricinde, projelerin niteliği, kapsamı, coğrafi bölgesi, süresi gibi farklı faktörler ele alındığında aşağıda başlıkları verilen mevzuat içerikleri de ÇED süreçlerinde ulusal mevzuatın parçası olarak dikkate alınabilmektedir (Tablo 1.).

Tablo 1. Ulusal Mevzuat³¹.

Sayısı	Mevzuat Adı	Tarih	Amacı
4434	Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Gözden Geçirilmiş)'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun	05.08.1999	16 Ocak 1992 tarihinde Valetta'da (Malta) imzalanan "Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin (Gözden Geçirilmiş)" Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanarak, Avrupa'nın ortak anı kaynağı olduğu kadar, bilimsel ve tarihî araştırma gereci olarak da arkeolojik mirası korumaktır.
2016/8743	Su Altında Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bulunduğu Bölgelerde Dalış Yasağı Uygulanmasına	20.05.2016	Su altında korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu bölgelerde dalış yasağı uygulanması amacıyla yayımlanmıştır. Karar ekinde, Türkiye denizlerinde bulunan ve bu kapsamda değerlendirilen alanların yerleri,

³⁰ 658 nolu İlke Kararı: <https://teftis.ktb.gov.tr/tr-14329/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari.html>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 10:10.

³¹ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile İlgili Mevzuat: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-267638/kultur-varliklari-ve-muzeler-genel-mudurlugu-ile-ilgili-mevzuat.html>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 11:10.

Sayısı	Mevzuat Adı	Tarih	Amacı
	Dair Karar		koordinatları ile ilgili kapsamlı listede sunulmaktadır.
Yoktur	Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Yapılacak Araştırma, Sondaj ve Kazılar Hakkında Yönetmelik	10.08.1984	2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına giren taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak üzere araştırma, sondaj ve kazı yapılması için izin verilmesi, elde edilecek varlıkların muhafaza şartları, eserler üzerinde araştırma yapılması, ilgililerin görev, yetki, sorumluluk ve hakları ile giderlerine ait esasların belirlenmesidir.
25 Nolu İlke Kararı	Taşınmaz Kültür Varlıklarının İn-situ Konumda Olmayan Mimari Parçalarına İlişkin	07.02.2012	I. ve II. derece arkeolojik sit alanları, ören yerleri ve münferit tescilli parseller dışındaki alanlarda bulunan, in-situ konumda olmayıp, yeri değiştirilmiş veya doğal ortamında bulunmayan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 6. maddesinde belirtilen yapıların taşınabilir durumdaki mimari parçalarının; sütun, sütun başlığı vb., mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar, sunaklar, sandukalar, lahitler, ostotek, çeşme ve sebiller, steller, mezar taşları, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar ve benzeri taşınmazlar ile bunlara ait parçaların, korunmak üzere müzelere alınması amacıyla yayımlanmıştır. İn-situ olmayan arkeolojik malzemelerle karşılaşılması, arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları sırasında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Benzer bir durumla, bu tez konusunun oluşturan Ankara-Niğde Otoyol Projesi kapsamında da karşılaşılmıştır. Bu konuya ilerleyen bölümlerde değinilecektir.
36 Nolu İlke Kararı	Baraj Alanlarından Etkilenen Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu	10.04.2012	Ülkemizdeki su kaynaklarının doğru ve yerinde kullanılması için yapımı zorunlu görülen baraj alanları içinde kalan taşınmaz kültür varlıklarının ve arkeolojik sit alanlarının koruma ve kullanma koşullarının belirlenmesidir.

Sayısı	Mevzuat Adı	Tarih	Amacı
	İlke Kararı		
37 Nolu İlke Kararı	Yerleşim Alanlarında; Mevcut Arkeolojik Sitlerin veya Daha Önceden Varlığı Bilinmeyen Ancak Yeni Yapılanma, Alt Yapı Çalışmaları ya da Doğal Afetler Sonucu Ortaya Çıkan-Çıkarılan Kültür Varlıklarının Korunması ve Değerlendirilmesine İlişkin	10.04.2012	Ülkemizde kentleşme hızının ve insan ihtiyaçlarına uygun fiziki mekanların çeşitlenerek artmasına yeni alt yapı çalışmaları gerektirdiği için, başta büyük kentler olmak üzere tüm eski kentlerin çekirdek yapıları bozulup dönüştürülmektedir. Bu kentlerde mevcut alt yapının yetersiz kaldığı ve yeni ihtiyaçların bunlara eklenmesiyle (fiber optik kablo kanalları, doğalgaz iletim hatları, elektrik, su, telefon hatları, metro tünelleri vb.) modern yerleşmelerde, kent içinde sürekli altyapı için hafriyatlar yapılmaktadır. Bu nedenle, sit alanı ilan edilerek kontrollü yeni yapılanmaya açılan ve ilgili müzesi denetiminde temel hafriyatları ve sondajları yapılan alanlarda sıkça kültür varlıklarına rastlandığı, doğal afetler sonucu da (tektonik hareketler, seller, toprak kaymaları vb.) yeraltında bulunan kültür varlıklarının açığa çıkabildiği bilinmektedir. Bu ilke kararı, kentleşme sürecinde altyapı çalışmaları sırasında ortaya çıkan kültür varlıklarının bilimsel yöntemlerle araştırılması, korunması ve mümkünse yerinde sergilenerek kent arkeolojisine kazandırılmasına ilişkin ilke ve uygulama esaslarını belirlemektedir.

2.1.2. Arkeolojik Mirasın Korunması ile İlgili Uluslararası Sözleşmeler

Arkeolojik mirasın etki değerlendirmeleri sürecinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarında dikkate alınması hem gerçekleştirilecek etki değerlendirme süreci hem de bu sürecin sonunda oluşturulacak etki azaltma yöntemleri başta arkeolojik mirasla ilgili karar alma süreçlerinde yer alan koruma kurulları ve yatırımcı tarafından sahiplenilmelidir. Bu kapsamda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından da paylaşılan ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilen uluslararası sözleşmelere ait özet bilgiler aşağıda sunulmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Uluslararası Sözleşmeler.

Sözleşme Adı	İmza Tarihi- Yeri	Sözleşmenin Genel Amacı
Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi³²	Valetta (Malta)- 16 Ocak 1992	Bu Sözleşme'nin genel amacı, Avrupa'nın kolektif hafızasının kaynağı ve tarihi ve bilimsel incelemeler için bir araç olarak arkeolojik mirası korumak, olarak tanımlanmıştır. Bu amaçla, Avrupa Konseyi Ülkeleri (i) Korunmaları ve incelenmeleri insanlık ve onun doğal çevre ile ilişkilerini izlemeye yardım eden, (ii) Kazılmaları veya bulunmaları ve diğer araştırma metotları ile insanlık ve onunla ilgili Çevre hakkında başlıca kaynak oluşturan; (iii) Tarafların yetki alanı içerisindeki alanlarda bulunan, geçmiş çağlardaki insanlığın bütün kalıntıları ve objeleri ile diğer izleri arkeolojik mirasın öğeleri olarak kabul ederler. Sözleşme, Avrupa'nın ortak uygarlık geçmişine ışık tutan arkeolojik mirasının korunması, sürdürülebilir şekilde yönetilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasının sağlanmasını hedeflemiştir. Arkeolojik mirasın büyük ölçekli yapılaşmalar, doğal afetler, izinsiz ya da bilimsel nitelikten yoksun kazılar gibi tehditler altında olduğunu kabul eden taraf devletler, bu mirasın korunmasına yönelik ortak yasal ve idari standartların oluşturulması gerektiğini bu sözleşme ile vurgulamakta, arkeolojik mirasın korunmasının yalnızca ulusal bir sorumluluk değil, Avrupa çapında ortak bir görev olduğunu belirtmekte; bu doğrultuda koruma politikalarının kentsel ve kırsal planlama, bilimsel araştırma, eğitim ve kamuoyu farkındalığıyla bütünleştirilmesini teşvik etmektedir.
Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi³³	Paris (Fransa)- 16 Kasım 1972	Sözleşmenin amacı özet olarak, istisnai evrensel değere sahip kültürel ve doğal varlıkların korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Sözleşme, bu varlıkların yalnızca bulundukları ülkenin değil, tüm insanlığın ortak mirası olduğunu kabul eder. Bu doğrultuda, devletlerin kendi sınırları içerisindeki miras alanlarını koruma sorumluluğunu üstlenmeleri teşvik edilirken, uluslararası iş birliği ve destek mekanizmaları da oluşturulmuştur. Sözleşme, kültürel ve doğal mirasın korunmasında evrensel değer, sürdürülebilirlik, dayanışma ve ortak sorumluluk ilkelerini esas almaktadır.

³² Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi:

<https://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/arkeolojiyeni03.pdf>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 12:20.

³³ Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi: <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 12:22.

2.2. ULUSAL MEVZUATA GÖRE ARKEOLOJİK MİRASIN ETKİ DEĞERLENDİRMESİNE KULLANILAN YÖNTEM

09.8.1983 kabul tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu Madde 2'ye göre “Çevre” kavramı, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı ifade etmektedir. Bahsi geçen bu çevre üzerinde projelerin oluşturabileceği olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesi, olumsuz etkilerin önlenmesi veya azaltılması için alınacak tedbirlerin, alternatiflerin belirlenerek değerlendirilmesi, uygulamaların izlenmesi ve kontrolü gibi çalışmalar ise “çevresel etki değerlendirmesi” kavramını tanımlamaktadır.

Türkiye’ de kurum, kuruluş ve işletmeler 2872 sayılı Çevre Kanunu 10. Maddesi’ ne göre, çevre sorunlarına yol açabilecek faaliyetleri için Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu veya proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlü tutulmuşlardır³⁴.

Proje sahibi kurum, kuruluş ve işletmeler 29.07.2022 tarih ve 31907 sayılı resmî gazetede yayınlanan “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği” esaslarına uyarak bu yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na bağlı “Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü” tarafından yönetilen ÇED süreçleri çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Kültürel mirasa yönelik etkilerin bu aşamaların neresinde ve nasıl değerlendirmeye alındığını anlayabilmek için bahsi geçen aşamaların da anlaşılması gerekmektedir (Tablo 3).

³⁴ 872 Sayılı Çevre Kanunu: https://cevremerkezi.ege.edu.tr/tr-4055/2872_sayili_cevre_kanunu.html, Erişim Tarihi: 10.12.2024 Saat: 13.00.

Tablo 3. ÇED Aşamaları³⁵.

Aşama Adı	Aşama İçeriği
Proje'nin ÇED Yönetmeliği Kapsamında Olup Olmadığının Değerlendirilmesi	Planlanan faaliyetin ÇED Yönetmeliğine tabi olup olmadığının Bakanlık/Valilik tarafından değerlendirildiği aşamadır
Seçme – Eleme Kriterleri Uygulama Yöntemi Aşaması	ÇED'in gerekli olup olmadığının araştırılması amacıyla ÇED Firmaları tarafından Proje Tanıtım Dosyasının (PTD) Valiliğe sunulduğu ve PTD' nin Valilikçe değerlendirildiği aşamadır. Bu aşamada Projeye ait ÇED kararı (ÇED GEREKLİ DEĞİLDİR/ÇED GEREKLİDİR) verilir.
ÇED Sürecinin Başlatılması ve Komisyon Teşkilî Aşaması	ÇED Firması'nın ÇED Başvuru Dosyasını Bakanlığa sunduğu, Bakanlığın ilgili kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, Bakanlık yetkilileri, proje sahibi ve ÇED Firmasından oluşan bir Komisyonun kurularak ÇED' in Halka duyurulduğu aşamadır.
Halkın Bilgilendirilmesi ve Sürece Katılımı Toplantısı (HKT) Aşaması	Halkı Proje hakkında bilgilendirerek görüş ve önerilerinin alındığı aşamadır.
Kapsam ve Özel Format Belirleme Aşaması	Komisyon üyesi kurum/kuruluşların görüş ve önerileri ile halktan gelen görüş ve öneriler doğrultusunda Bakanlıkça ÇED Raporu Özel Formatı hazırlanır ve ÇED Firmalarına tebliğ edilir.

³⁵ ÇED Süreci Akım Şemaları: https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/menu/23032023ced-sureci-akim-semalari_20230323051743.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2024 Saat: 14.00.

Aşama Adı	Aşama İçeriği
ÇED Raporu Hazırlama ve Uygunluk İncelemesi Aşaması	ÇED Firmaları tarafından hazırlanan ÇED Raporunun Bakanlığa sunularak meslek uzmanlarınca hazırlanıp hazırlanmadığının incelendiği aşamadır.
ÇED İnceleme ve Değerlendirme Aşaması	Komisyon üyelerinin, temsil ettikleri merkezi ve yerel kurum/kuruluşları ilgilendiren konulardaki yetki, görev ve sorumlulukları çerçevesinde görüş bildirdikleri, bakanlık, halk ve diğer kurum ve kuruluşlardan gelen görüşler doğrultusunda, rapor içeriğinde gerekli eksikliklerin tamamlandığı aşamadır.
Karar Verme Aşaması	Bakanlık'ın, komisyon çalışmalarını ve halk, kurum ve kuruluşların görüşlerini dikkate alarak proje için "ÇED Olumlu" ya da "ÇED Olumsuz" kararını verdiği aşamadır.
İzleme, Kontrol ve Denetim Aşaması	Bakanlık tarafından ÇED raporunda veya "ÇED Gerekli Değildir" kararına esas proje tanıtım dosyasında taahhüt edilen hususların yerine getirilip getirilmediğini izlendiği, kontrol edildiği ve denetlendiği aşamadır.

Türkiye’de yapılması planlanan projelere ÇED’in gerekli olup olmadığına “seçme eleme kriterleri aşamasında” karar verilir. “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği” Ek 1’de Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler’ in listesi verilirken Ek 2’de ise “Çevresel Etkileri Ön

İnceleme ve Değerlendirmeye Tabi Projeler” in listesi verilmiştir. Bu listelerin dışında kalan projeler için etki değerlendirmesi şartı bulunmamaktadır.

Seçme – Eleme Kriterleri Uygulama Yöntemi Aşamasında “ÇED Gereklidir” ya da “ÇED Gerekli Değildir” kararı verilirken dikkate alınan en önemli kriterleri, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlükleri tarafından, ilgili kamu kurumlarından alınan kurumsal görüşler oluşturur. Kurumlardan bu resmi görüşler istenirken, ÇED Yönetmeliği Ek-5’te verilen “Duyarlı Yörelere” kapsayıp kapsamadığının incelenmesi talep edilir. Yürürlükteki yasa ve yönetmelikler uyarınca korunması gerekli alanlar ile ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler uyarınca korunması gerekli alanlar Ek-5’te “Duyarlı Yörelere” olarak tanımlanmıştır. Ek 5’in 1.c Maddesi’nde “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na atıfta bulunularak arkeolojik miras için “tespiti ve tescili yapılan alanlar” ibaresine yer verilmiş ve çevresel etki değerlendirmesinin bir parçası olarak kültürel mirasa da vurgu yapılmıştır³⁶. Bu kapsam dahilinde arkeolojik mirasa yönelik kurum görüşleri projenin gerçekleştirileceği ilin kültür varlıklarından sorumlu “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden” talep edilir. İlgili “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü” kurumsal görüşünü verebilmek için Kültür ve Turizm Bakanlığı Makamının 30.06.2006 tarih ve 106448 sayılı “OLUR”u ile yürürlüğe giren “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüklerinin Çalışma Esaslarına İlişkin Yönerge”³⁷ ye göre hareket etmektedir. Yönergenin 5. Maddesi’ne istinaden konunun yerinde incelenmesi için Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından en az iki uzman görevlendirilir. Uzmanlar gerekli incelemeleri gerçekleştirerek gerekçeli görüşlerinin yer aldığı raporlarını hazırlar. Bu rapora istinaden kurum görüşü hazırlanarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü’ ne sunulur.

³⁶ Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği:

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39647&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 10.09.2024 Saat: 13.11.

³⁷ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüklerinin Çalışma Esaslarına İlişkin Yönerge: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14739/kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-bolge-kurulu-mudurluklerinin-calisma-esaslarina-iliskin-yonerge.html>, Erişim Tarihi: 10.09.2024 Saat: 13.11.

“ÇED Gereklidir” kararından hemen sonra ilgili kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, Bakanlık yetkilileri, proje sahibi ve ÇED düzenleyen firmanın temsilcilerinden oluşan bir komisyon da kurulur. ÇED İnceleme Değerlendirme Komisyonu olarak da adlandırılan bu komisyona Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın ilgili birimleri (Müze ve/veya Koruma Bölge Kurulları) de katılım gösterebilir. Kültür varlıkları ile ilgili komisyon üyesinin ÇED Karar Verme Aşaması’na kadar yetki, görev ve sorumluluğu çerçevesinde görüşleri ile destek vermesi beklenir.

Yukarıda tanımlanan ve yasa/ yönetmeliklerle uyumlu olarak hazırlanan bir ÇED raporunun arkeolojik mirasla ilgili olarak;

- Projenin etki sahası içerisindeki durum tespitin yapılmış olması,
- Projenin hazırlık, inşaat ve işletme aşamalarında yaratacağı etkilerin belirlenmiş olması,
- Alınacak koruma/ etki azaltıcı önlemlerin belirlenerek bunların taahhüt altına alınmış olması beklenir.

ÇED’ in İzleme, Kontrol ve Denetim Aşamasında ise bu taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğine bakılacağı ilgili yasal dokümanlarda tanımlanmıştır.

2.3. DÜNYA MİRASI BAĞLAMINDA ETKİ DEĞERLENDİRMESİ REHBERİ VE KAYNAK KİTABINA GÖRE YÖNTEM

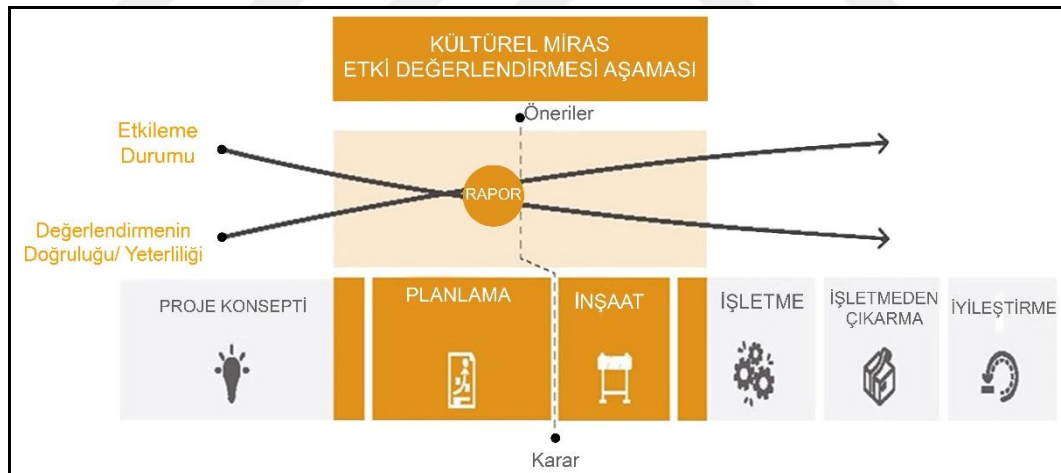
UNESCO, ICCROM, ICOMOS ve IUCN tarafından ortaklaşa hazırlanmış ve 2022 yılında yayınlanmış bu rehber, küçük ya da büyük proje ölçeğine bakılmaksızın kültürel, doğal ve/veya karma tüm Dünya Miras Varlıkları için etki değerlendirmesi yapmak üzere gerekli adımları atmak için bir metodoloji önermeyi amaçlamaktadır³⁸.

Rehber kitapta yer alan etki değerlendirmesi metodolojisi 1972 tarihli UNESCO Tavsiye Kararının ruhuna uygun olarak sadece Dünya Mirası Listesinde yer alan kültür varlıkları için değil tüm miras türlerine uygulanmak üzere tasarlanmıştır ve ilgili devletlere, proje paydaşlarına, bağımsız uzmanlara miras

³⁸ ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context 2022: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.15.

alanları için etki değerlendirmenin nasıl yaptırılacağı, yürütüleceği ve gözden geçirileceği konusunda pratik çözüm önerileri sunmaktadır³⁹.

Rehber; Etkiyi yaratacak olan “önerilen eylemin” (bundan sonra bu tez içerisinde “proje” olarak adlandırılacaktır) kültürel mirası etkilemeyeceği açıkça gösterilemediği sürece somut ve somut olmayan kültürel miras varlıkları üzerinde her zaman bir etki değerlendirmesi yapılması gerekliliğinden bahsetmektedir⁴⁰. Ayrıca rehber, öneri projenin geliştirme ve uygulama aşamaları (konsept, planlama, inşaat, işletme, hizmetten çıkarma ve iyileştirme aşamaları) belirtilerek etki değerlendirmesinin bu aşamaların en erken safhasında (konsept aşaması) başlatılması ve en geç safhasına (iyileştirme) dek sürdürülmesi gerektiğini açıkça ifade etmektedir (Şekil 1). Böylece hem kültürel miras üzerinde oluşabilecek etki minimize edilmiş olacak hem de önerilen projenin planlama sürecinde oluşabilecek aksamaların önüne geçilmesi mümkün olacaktır. Kısaca etki değerlendirmesi ne kadar geç yapılırsa sonucu etkileme potansiyeli de o kadar az olur⁴¹ fikrini savunmaktadır.



Şekil 1. Etki Değerlendirmesi Süreci⁴².

³⁹ ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context 2022: Sayfa 3, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.50.

⁴⁰ ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context 2022: Sayfa 8, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 12.40.

⁴¹ ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context 2022: Sayfa 18, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 12.35.

⁴² ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context 2022: Sayfa 18, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 12.36.

Rehbere göre etki değerlendirmesi için 11 adımdan oluşan bir süreç takip edilebilir⁴³. Bu adımlar takip edilirken “katılımcılık” ve “problemin çözümü için proaktif çözüm araçları” sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Rehber; aşağıda özeti verilen (Tablo 4) etki değerlendirme metodolojisi mesleki yeterliliğe sahip, ilgili disiplinlerden uzmanlar tarafından uygulanmalıdır. Etki değerlendirme metodolojisi uygulanırken, kümülatif etkiler değerlendirilmelidir. Bu kapsamda değerlendirme sürecine, yöre halkı ve diğer paydaşlarda dahil edilerek, etkin, kapsayıcı ve eşitlikçi bir değerlendirme yaklaşımı takip edilmelidir⁴⁴.

Tablo 4. Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi Rehberi ve Kaynak Kitabına Göre Etki Değerlendirme Aşamaları

Aşama No	Aşama Adı	Süreçlerin Tanımı ve Kapsamları
1	Seçme	Proje için bir etki değerlendirmesinin gerekli olup olmadığı, proje alanı içerisinde etkilenebilecek bir kültürel miras varlığı var mı yok mu, varsa bu miras varlığının önemi, değeri, niteliği, önerilen projenin kültürel miras varlığı ile etkileşimi bu aşamada ele alınmalıdır.
2	Kapsam Belirleme	Kapsam belirleme aşamasında, etki değerlendirmesinde kullanılacak verilerin neler olduğu, etkilerin kaynakları, etkinin coğrafi alanı, etkinin ortaya çıkacağı ve etki edeceği zaman dilimi ve süresi, etki değerlendirmesinde ihtiyaç duyulan uzmanlıklar ve görev tanımları ve eldeki temel bilgilerin yeterli olup olmadığı bu aşamada araştırılmalıdır.
3	Mevcut Durum	Bu aşamada, proje ile etkileşim içinde olan kültürel miras varlıklarının mevcut durumu,

⁴³ ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context 2022: Sayfa 18-19, 25-28, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.50.

⁴⁴ ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context 2022: Sayfa 8-9, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.50.

Aşama No	Aşama Adı	Süreçlerin Tanımı ve Kapsamları
	Tespiti	kültürel mirası mevcut durum itibariyle etkileyen koşullar, önerilen projenin gelecekte olmaması durumunda kültürel miras üzerinde ortaya çıkabilecek değişiklikler, kültürel miras varlığının nasıl yönetildiği ve korunma durumu gibi bilgiler bu aşamada ele alınmalı ve mevcuttaki kültürel miras ile ilgili bilgi toplama süreci tamamlanmalıdır. Derlenen bu bilgi daha sonra, etki değerlendirmesi için altlık olarak kullanılacaktır.
4	Önerilen Proje ve Alternatifler	Bu aşamada, önerilen projenin planları, coğrafya üzerinde oluşturacağı değişime ait görselleri, projenin tasarım, hazırlık, inşaat, işletme ve yenileme aşamasına kadarki süreci ele alan planlar, tanımlanmış bir coğrafi alan içindeki kültürel mirasın üzerinde, projenin yaratabileceği olası etkiler (olumlu veya olumsuz) tanımlanır. Projenin kültürel miras üzerinde yaratabileceği olası olumsuz etkileri önleyecek veya azaltabilecek alternatiflerin olup olmadığı, uygulanabilir olup olmadığı bu aşamada ele alınmalıdır. Bu süreç katılımcı ve proaktif bir yaklaşımla yönetilmelidir. Gerekirse farklı kurum ve bilgi kaynakları ile iletişime geçilerek projenin tasarımında alternatiflerin kullanılması veya yeni alternatifler oluşturulması gibi ön çalışmalar bu aşamada değerlendirilebilir.
5	Etkilerin Öngörülmesi ve Tanımlanması	Bu aşamada, önerilen proje veya alternatiflerinden kaynaklanabilecek etkilerin ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıkabileceği tanımlanır. Etkilerin bazıları kültürel miras

Aşama No	Aşama Adı	Süreçlerin Tanımı ve Kapsamları
		üzerinde olumsuz etki yaratabilecek iken bazı etkilerin ise olumlu olması gibi durumlar bu aşamada ele alınmalıdır.
6	Etkilerin Değerlendirilmesi	Önerilen proje ve/veya alternatiflerin kültürel miras üzerinde yaratacağı etkilerin ne kadar önemli olacağı bu aşamada incelenmelidir. Etkinin, kültürel miras varlığının niteliği ve koruma değerleri üzerinde ne kadar önemli olduğu bu aşamada değerlendirilmelidir.
7	Hafifletme ve İyileştirme	Önerilen projeden kaynaklı, kültürel miras varlığı üzerindeki olası olumsuz etkileri önleyecek veya azaltacak ve projenin hedeflerine ulaşmasını sağlayacak etki azaltıcı ve etkiyi ortadan kaldıracı “kaçınma” önlemleriyle ilgili alternatifleri bu aşamada geliştirilir. Bu aşamada varsa önerilen projenin kültürel miras üzerinde yaratabileceği “olumlu” etkiler de tespit edilir. Eğer olumlu etkiler varsa, bu etkilerin geliştirilmesi, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği için katkı sağlayabilecek öneriler de bu aşamada ele alınmalıdır.
8	Raporlama	Önerilen projenin, kültürel miras üzerinde yaratabileceği ve önceki aşamalarla belirlenen etkilerin raporlanması aşamasıdır.
9	Raporun Gözden Geçirilmesi	Hazırlanan etki değerlendirme raporunun niteliği ve kapsamının uygunluğunun değerlendirilmesi aşamasıdır. Rapor ilgili tüm taraflarla (paydaşlar) paylaşılabılır. Bu sayede farklı tarafların yorum ve önerilerinin de rapora dahil edilmesi sağlanabilir. Ayrıca, yetkinliği olan bağımsız ve akredite

Aşama No	Aşama Adı	Süreçlerin Tanımı ve Kapsamları
		uzmanlar aracılığıyla da etki değerlendirmesinin bağımsız bir incelemesi yaptırılabilir. Bu sayede, etki değerlendirme çalışmasının kalitesinin artırılması ve şeffaflığının sağlanması mümkün olabilir. Etki değerlendirme raporu tamamlandıktan sonra bu aşama uygulanmalıdır.
10	Karar Verme	Belirlenen alternatifler göz önüne alındığında önerilen projenin mümkün olan en iyi proje olup olmadığı karar verildi aşamadır. Önerilen projeye, bazı koşullarda şartlı onay da verilebilir. Bu koşullar karar verme sürecinde açık ve kapsamlı bir biçimde tanımlanmalı ve rapora dahil edilmelidir.
11	Takip	Etki değerlendirme raporu ile tanımlanmış olan olası “etki azaltma önlemlerinin” uygulanma yöntemleri, etki azaltma önlemlerinin uygulanması için gerekli kaynak ve araçlar ile önerilen projeyi yapılırken etki azaltıcı önlemlerin uygulandığını izlemek ve yönetmek için yapılması gerekenlerle, bu sürecin nasıl yönetileceğinin tanımlandığı aşamadır.

2.4. AVRUPA İMAR VE KALKINMA BANKASI PERFORMANS GEREKLİLİĞİ 8 “KÜLTÜREL MİRAS” (EBRD R8)

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), faaliyetlerinde çevreye duyarlı ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edebilmek amacı ile Çevresel ve Sosyal Politikaların yönetilebilmesini sağlayacak rehber niteliğinde 10 adet Performans Gerekliliğini (Performance Requirements) hazırlamış ve yayımlanmıştır. Bunlardan 8 numaralı olanı, “Performans Gerekliliği 8. Kültürel Miras (EBRD PR8)” başlığını taşımaktadır ve EBRD tarafından finansman desteği sağlanacak

projelerin kültürel miras üzerinde yaratabileceği etkilerin ortadan kaldırılması, azaltılması, kültürel mirasın korunmasının teşvik edilmesi, proje etkileri ve projeden etkilenebilecek kültürel mirasın korunmasının nasıl yönetileceği ile ilgili EBRD yaklaşımını tanımlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu dokümana göre, EBRD'den finansman desteği talep edecek proje sahiplerinin, kültürel miras ile ilgili EBRD yaklaşımını benimseyerek, gerçekleştireceği projelerde kültürel mirası sürekli dikkate alması beklenmektedir⁴⁵.

EBRD PR8' de arkeolojik alanlar, tarihi binalar ve peyzaj sahaları vb. insanlığın geçmişine ait maddi kalıntıların tamamı somut kültürel miras olarak tanımlanırken, gelenekler, inançlar, uygulamalar, bunlarla ilişkili yerleri ve nesneler ise somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanır ve proje faaliyetlerinden etkilenebilecek kültürel miras unsurları kapsamına dahil edilmektedir. Özetlemek gerekirse, EBRD'den finansman desteği alınarak gerçekleştirilecek bir inşaat projesinde, proje etki alanında hem somut hem de somut olmayan kültürel miras varlıkları üzerindeki olası etkiler, riskler ve bunlarla ilgili değerlendirme çalışmaları mutlaka yapılmalı, etki değerlendirme sonuçlarına uygun tedbirler, aksiyonlar mutlaka proje yatırımcıları tarafından göz önünde tutularak gerekli çalışmalar yürütülmelidir⁴⁶.

EBRD PR8 Kültürel Miras dokümanı bir yaklaşım, kültürel mirasın (arkeolojik miras dahil) korunması için yatırımcı tarafının farkında olması gerektiğini önemle hatırlatan bir belge olmasına rağmen, arkeolojik mirasın etkisinin nasıl değerlendirileceği hakkında detaylı bilgiler içermemektedir. Sunmuş olduğu genel yaklaşımlar çerçevesinde arkeolojik miras etki değerlendirmesi için gereken yöntemi yatırımcı tarafının sorumluluk alanına bırakmaktadır.

Bu çerçevede EBRD PR8, kültürel mirasın korunması ile ilgili değerlendirme sürecini bir bütün olarak değerlendirmektedir. Kültürel miras ile ilgili

⁴⁵ Guidance note, EBRD Performance Requirement 8: Cultural Heritage, 2023: <https://www.ebrd.com/documents/environment/guidance-note-performance-requirements-8-cultural-heritage.pdf>, Sayfa 3, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.20.

⁴⁶ Guidance note, EBRD Performance Requirement 8: Cultural Heritage, 2023: <https://www.ebrd.com/documents/environment/guidance-note-performance-requirements-8-cultural-heritage.pdf>, Sayfa 7-8, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.00.

gerçekleştirilecek çalışmalar (etki değerlendirme dahil) sonuçları bakımından birbiri ile iç içe geçmiş detaylı araştırmaları gerektirmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. EBRD PR 8 Kültürel Miras Temel Yaklaşım Kavramları⁴⁷.

Aşama Adı	Aşama İçeriği
İstişare Süreci	EBRD'den finansman desteği talep eden projenin kültürel miras üzerindeki risklerinin ve olumsuz etkilerinin ve toplumsal fayda fırsatlarının niteliğini ve ölçeğini belirlemek için anlamlı bir istişare süreci yürütülmelidir. Bu süreç, farklı paydaşları proje tasarımı hakkında bilgilendirmek ve projeden etkilenebilecek kültürel miras varlıkları için paydaşların bilgileri, görüşleri ve yaklaşımları hakkında bilgi toplamak için önemlidir. İstişare süreci, projenin planlama aşamasından başlayarak, proje uygulaması, işletme ve hatta kapatma aşamasını (proje döngüsü) kapsayacak şekilde bilgilendirmeleri içermelidir. Yerel yönetimler, yerel yöneticiler, kamu kurumları (müzeler, koruma kurulları), araştırmacılar, üniversiteler, akademisyenler, bölgede yaşayan yerel halktan temsilciler, kültürel miras ile ilgili çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları, yöresel yaşam kültürünü yaşatmaya devam eden sanatçılar/zanaatkarlar, kanaat önderleri ve inanç liderleri, istişare sürecine dahil edilebilecek potansiyel paydaşlar arasında sayılabilir. Projeden etkilenebilecek kültürel mirasın niteliğine göre daha farklı paydaşlarda sürece dahil edilebilir. Farklı yöntem ve araçlarla sürdürülebilecek istişare süreci sonucunda, • Farklı paydaşların kültürel mirası nasıl tanıdıkları ve anladıkları ve buna atfettikleri önem düzey (ler)i, • Farklı paydaşların kültürel mirasla ilgili endişeleri veya

⁴⁷ Guidance note, EBRD Performance Requirement 8: Cultural Heritage, 2023: <https://www.ebrd.com/documents/environment/guidance-note-performance-requirements-8-cultural-heritage.pdf>, Sayfa 9-15, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.00.

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	farklı görüşleri, • Kültürel miras üzerindeki proje kaynaklı risklerin/etkilerin potansiyel olarak nasıl azaltılacağına ilişkin farklı paydaşların görüşleri elde edilecektir. Elde edilecek bu bilgiler, kültürel mirasın korunması ilgili paydaşların görüş ve endişelerine ilişkin kanıtlar sunarak projeyi uygulayacak yatırımcıya, uygun hafifletici önlemler geliştirmesi ve fayda yaratma fırsatları belirlemesi için altlık bilgiyi sağlayacaktır.
Bilgi Sağlama ve Gizlilik	İstişare süreçleri sonucunda, projenin etki edeceği coğrafi alan (lar)da kültürel mirasın korunması ile ilgili bazı riskler belirlenebilir. Özellikle farklı inançlara ait kutsal alanlar, gizli ritüeller, savunmasız arkeolojik kalıntılar gibi temel unsurların kamuoyu ile doğrudan paylaşılması farklı sorunlar ve tahribatlar için tetikleyici olabilir. Bu nedenle, yatırımcı yürüteceği istişare süreçleri ile elde edeceği bilgi ve verileri ilgili resmi kurumların bilgisi dahilinde kamuoyu ile paylaşmaktan kaçınabilir. Burada amaç bilginin gizlenmesi değil, hassas bilginin uygun olmayan kişilerin eline geçmesi yoluyla kültürel miras üzerinde beklenmeyen olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktan kaçınılmasıdır.
Mevcut Durumun Belirlenmesi	Kültürel Mirasın korunmasını sağlayabilmek için projenin etki edeceği alanlarda yer alan kültürel miras varlıklarının mevcut durumları hakkında yeterli bilgiye sahip olunmalıdır. Bu bilgi EBRD PR8'in tam olarak uygulanması için gereklidir. PR8'de tanımlanmış, mevcut durum analiz aşamaları aşağıdaki gibidir: 1. Proje etki alanı(ları)nın ve projeden etkilenebilecek kültürel miras varlıklarının kapsamının tanımlanması,

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	2. Belirlenen kapsama uygun olarak bilgilerin toplanması, • Masa başı çalışmalar, • Uzaktan algılama yöntemleri • Saha araştırması, • Arkeolojik alan taraması • Jeofizik araştırmalar, • Jeolojik sondaj çalışmaların izlenmesi ve arkeolojik bakış açısıyla analizi, • Arkeolojik sondaj ve/veya araştırma kazılarının gerçekleştirilmesi, • Coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak haritaların hazırlanması, tarihi arazi kullanım analizlerinin yapılarak kültürel/tarihi peyzajın tanımlanması. 3. Toplanan bilgilerinin analiz edilmesi, 4. Gerekirse ilave bilgi toplama çalışmalarının planlanması, 5. Mevcut durum verilerinin raporlanması.
Etki Değerlendirmesi	Projeden etkilenebilecek kültürel mirasın değeri belirlenmeli ve kültürel miras üzerinde projenin yaratacağı etkinin büyüklüğü tanımlamalıdır. Tanımlanan etki düzeyinin önemli olup olmadığına göre farklı hafifletici tedbirler belirlenebilir. Hafifletici tedbirler arasında proje revizyonları da göz önünde bulundurulmalıdır. Etki değerlendirme, bilinçli bir mesleki değerlendirme ile ancak gerçekleştirilebilir. Bu nedenle etki değerlendirme çalışmaları nitelikli ve deneyimli kültürel miras uzman(lar)ı tarafından yapılmalıdır.

Aşama Adı	Aşama İçeriği
Etki Değerlendirme Süreci	
Kültürel Miras Varlığının Öneminin/Değerinin Belirlenmesi	Kültürel miras varlıklarının öneminin/değerinin belirlenmesi sürecinde farklı faktörler dikkate alınmalıdır. Bir kültürel miras varlığının değeri/önemi “düşük”, “orta”, “yüksek” ve bazen “çok yüksek” olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamalar yapılırken, yerel, ulusal ve uluslararası parametreler dikkate alınmalıdır. Bu parametreler arasında aşağıda tanımlanmış başlıklar yer alabilir: • Kültürel miras varlığının yasal statüsü/yasal tanımı/koruma derecesi, • Ender özelliği, • Kondisyonu (durumu), • Kültürel miras varlığının doğal peyzajla veya yerleşim dokusu ile etkileşim bütünlüğünün korunması, Kültürel mirası oluşturan, gündelik yaşamında kullanan ve projeden etkilenecek toplulukların görüşleri.
Etki Türlerinin Belirlenmesi	Bir kültürel miras varlığı, yatırımcı tarafından geliştirilen ve uygulanacak olan projeden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilir. Doğrudan etkiler, fiziksel etkiler olabileceği gibi bir kültürel miras varlığının çevresindeki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkabilecek etkileri kapsamaktadır. Örneğin kültürel miras varlığının doğal peyzajında ortaya çıkabilecek değişikliklerin yaratacağı “görsel etkiler”, “bir kültürel miras varlığına erişimi sağlayan araçların durumundaki değişiklikler” gibi bir kültürel miras varlığının durumunda ve/veya değerinde ani bir değişime neden olabilecek uygulamaları/eylemleri ifade eder. Dolaylı etkiler ise, projenin ikincil bir sonucu olarak ortaya çıkan etkileri ifade eder. Bir baraj projesi neticesinde yapılacak su tutma faaliyetleri nedeniyle kurtarma kazıları yapılsa bile halen toprak

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	altında kalan arkeolojik kalıntıların korunmasını etkileyen hidrolojideki değişiklikler, geleneksel törenlerin veya ritüellerin uygulandığı alanlara ulaşımı sağlayan yolların, proje ile değiştirilmesi nedeniyle ortaya çıkan etkiler, dolaylı etkilere örnek olarak sunulabilir. Projelerin uygulamaları ve yönetimlerine bağlı olarak etkiler çoğu zaman olumsuz olabileceği gibi bazı durumlarda kültürel miras varlığı için fayda da sağlayabilir.
	Kültürel miras varlığının önemi/değerinin belirlenmesindekine benzer biçimde, etkinin büyüklüğü de farklı seviyelerde tanımlanabilir. Bu farklı seviyeler, “düşük”, “orta” ve “yüksek” olarak belirtilebilir. Bu tanımlamalar her bir projenin her bir kültürel miras varlığı üzerinde yaratacağı etkinin niteliğine göre tanımlanmalıdır ve aşağıdaki temel etki türlerini içerebilir: • Fiziksel etki seviyeleri (kültürel miras varlığı üzerindeki küçük fark edilmeye tahribat ve benzeri maddi değişikliklerden, tamamen yıkıma kadar değişen bir düzlemde yer alan tüm etkiler), • Ortamdaki değişiklikler (kültürel miras değeri üzerinde çok az etkisi olan küçük değişikliklerden simgesel bir tarihi yapının çevresindeki büyük fiziksel değişikliklere kadar), • Bağlamından koparma, somut veya somut olmayan kültürel miras değeri olan bir alana fiziksel veya görsel erişimin proje tarafından tamamen engellenmesi (yolların geçici olarak yeniden yönlendirilmesinden erişimin kalıcı olarak kapatılmasına kadar değişen bir düzlemde yer alan tüm etkiler).
Genel Etki	Genel etki değerlendirilirken, etkinin büyüklüğünü ve kültürel miras varlığının önemi/değeri bir araya getirir. Bunlar yukarıda da açıklandığı gibi kriterlerle önceden tanımlanmış seviyeler olarak sunulmalıdır. Genellikle, kültürel miras varlığı üzerinde

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	ortaya çıkabilecek “orta” veya “büyük” seviyedeki etkiler “önemli” kabul edilirken, küçük seviyeli etkiler önemli kabul edilmez.
Etkiler Belirlenirken Dikkat Edilmesi Gereken Konular	Bir proje kaynaklı etkiler, bir projenin tasarım, inşaat, işletme ve hatta işletmeden çıkma (kapatma) gibi farklı aşamalarında ortaya çıkabilir. Bu durum projeden projeye değişiklik gösterebilir. Örneğin bir karayolu veya demiryolu inşaat aşamasının etkisi ile işletme aşamasının etkileri birbirinden ayrılmalıdır.
Toplam Etkiler	Toplam etkiler, bir projeden kaynaklı mevcut, planlanan veya gelecekte oluşabilecek, birbirini takip eden faaliyetler kaynaklı etkileri ifade eder.
Etki Azaltma, Uygulanabilir Etki Azaltma Önlemleri	EBRD, çevresel ve sosyal performans gerekliliklerinin tamamında etki azaltma önlemlerinin önemine dikkat çekmektedir. Yukarıda tanımlanan, etki değerlendirme çalışmasının sonuçları proje tasarımını bilgilendirmek için kullanılmalıdır. Kültürel miras için önerilebilecek, etki azaltma önlemleri aşağıdakilerden oluşabilir. Öncelikle ve mümkün olan her yerde, hassas kültürel miras varlıkları üzerinde oluşabilecek etkilerden kaçınılmalıdır. Örneğin, bilinen bir arkeolojik alanda, arkeolojik kalıntıların bozulmasına neden olmayacak şekilde projenin tasarımının ve yerinin değiştirilmesi. Kaçınmanın mümkün olmadığı durumlarda, etkiler en aza indirilmelidir. Örneğin, bir arkeolojik alanda projenin yapılması gerektiği zaruri durumlarda zemine müdahale gerektiren işlemin yeniden planlanması, mevcut zeminin bozulmasının engellenmesi için işin konumu ve/veya derinliğinin yeniden planlanması, tarihi binaların yeniden kullanım için uyarlanabilir

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	parçalarının korunması gibi durumları içerebilir. Kültürel miras varlıkları üzerindeki doğrudan etkilerin önlenememesi veya en aza indirilememesi durumunda, etkileri azaltmak için bazı yöntem ve araçlar kullanılabilir. Kültürel miras üzerindeki etkilerin azaltılabilmesi için gereken yöntemler, uzmanlıklar, raporlamalar, belgelendirme detayları (rapor şablonları vs.) belirlenmeli, kültürel miras varlığının konumu ve niteliğine dair bilgileri de içerecek biçimde projenin Çevresel Sosyal Yönetim Planı (ÇSYP) veya bir Kültürel Miras Yönetim Planına (KMYP) dahil edilmelidir. Bir proje faaliyetleri nedeniyle, kültürel miras varlıklarının kaldırılmasını gerektirdiği durumlarda, Uluslararası İyi Örnekler, bunların belgelenmesini ve mümkünse kaldırılarak ve bir başka yere yeniden inşa edilmesini/yerleştirilmesini talep eder. Dokümantasyonun niteliği kültürel mirasın türüne göre değişir. Dijital teknoloji arkeolojik alanların, binaların, nesnelerin ve hatta peyzajların üç boyutlu kayıtlarının oluşturulması açısından seçenekleri artırdıkça teknikler de değişmektedir. Temel ilke, kayıt yoluyla korumadır. Bu yüksek kaliteli, sistematik kayıt, örnekleme, analiz ve en önemlisi yaygınlaştırma yöntemlerini gerektirir. Tercih edilen diğer teknikler aşağıdaki gibidir: • Arkeolojik kazılar: Toprak altındaki arkeolojik kalıntıların nitelikli arkeologlar tarafından kontrollü olarak kazılması. Proje yatırımcısı tarafından finanse edilen, arkeoloji konusunda deneyimli ticari kuruluşlar, kazıları nispeten kısa sürelerde mükemmel bir profesyonel standartta gerçekleştirme konusunda genellikle son derece yetkindir. Yatırımcı, kazı sonrası analiz ve değerlendirmenin tamamlanmasını sağlamaktan ve kazı sürecinin önemli bir çıktısı olan tutarlı bir rapor oluşturmaktan sorumludur.

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	• Yüzey eserlerinin toplanması: Proje geliştirme aşaması öncesinde proje etki alanı(ları) içerisinde yüzeyde bulunabilecek kültürel miras varlıklarının kontrollü bir şekilde toplanması, yüzey malzemelerinin yaygın olduğu arazilerde özellikle önemlidir. • Kaya resimlerinin belgelenmesi: Kaya resimlerinin, projeden doğrudan etkileneceği yerlerde, üç boyutlu fotogrametrik veya lazer tarama ile resimlerin üç boyutlu dijital kaydı oluşturulabilir. • Mimari miras: Yüksek öneme sahip olduğu düşünülen bir yapı, yapısal ve mali açıdan mümkün olması koşuluyla, bazı durumlarda yeniden bir başka yerde konumlandırılabilir. Mimari mirasın durumunun analitik kayıtları (rölöveleri), temel fotografik ve tanımlayıcı kayıtları (tam dijital 3D modele kadar) yapının önemine paralel olarak hazırlanmalıdır. Kültürel/Tarihi peyzaj: İnsansız hava araçları ile elde edilecek kayıtlar ve 3D modelleme yapılabilir. Bu sayede binaların, yerleşimlerin ve alanların biçimleri, durumları ve birbirleriyle olan ilişkileri, proje tarafından kalıcı olarak değiştirilmeden önce kaydedilebilecek, yapılan belgeleme ve kayıtlar ilgili otorite tarafından arşivlenebilecektir.
Kültürel Miras Yönetim Planı	Proje etki sahasında, kültürel miras varlıklarının tespit edildiği durumlarda bir “Kültürel Miras Yönetim Planı” hazırlanmalıdır. Planın amacı, projenin kültürel miras üzerindeki etkilerini azaltma stratejisinin gerektirdiği rol ve sorumlulukları tanımlamak, prosedürleri, yöntemleri ve programları belirleyerek kültürel miras varlığını koruma veya etki azaltma süreçlerini yönetmektir. Plan, kayıt yoluyla koruma ilkesine uygun olarak saha çalışması, analiz ve raporlama da dahil olmak üzere kullanılacak yöntemler

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	konusunda mümkün olduğunca kesin ve net olmalıdır. Bağlamı oluşturmak için, bilinen tüm kültürel miras kaynaklarının haritalandırılması, geçerli yasal mevzuat ve rehberlerin yanı sıra proje alanındaki kültürel varlıklara dair özet bilgilerde sunmalıdır. Mevcut durumun belirlenmesi çalışmalarında tespit edilebilecek potansiyel kültürel mirasın var olabileceği alanlarda, sistematik bir izleme ve kontrol sürecini de içermelidir. Projenin etki alanlarının tamamında, rastlantısal buluntu prosedürü (RBP) uygulanmalıdır. Kültürel miras yönetim planının uygulanmasını sağlamak için yatırımcı, diğer hususların yanı sıra kültürel mirasın korunması için çalışanlara eğitim sağlamalı ve rastlantısal buluntuların raporlanmasını için gereken kaynağı sağlamalıdır. Hazırlanacak plan, kültürel mirasın bozulmasına yol açabilecek çalışmaları yürüten tüm yüklenicilere verilmelidir.
İzleme	Gerekliliklere uygun olarak proje inşaatının orantılı bir şekilde izlenmesi gerekmektedir. Bu, tanımlanmamış arkeolojik kalıntı potansiyeli tespit edilen alanlarda, inşaatın bir arkeolog tarafından sistematik olarak izlenmesini şeklinde uygulanabilir. Ayrıca, tarihi yapıların inşaat sürecinde durumlarının izlenmesini gerektirecek kadar inşaat sahasına yakın olduğu durumları da kapsar. İzleme, Kültürel Miras yönetim Planı içinde tanımlanmış, yazılı bir metodolojik tanımlamaya uygun olarak yapılmalıdır. Önemli kalıntılarla karşılaşıldığında yeterli bir araştırma, işin durdurulması için gereklilikler, sorumlu kurumların bilgilendirilmesi ve inşaat yeniden başlamadan önce üzerinde anlaşmaya varılan bir kayıt programının uygulanması için yazılı tanımlamalar ve hükümler bulunmalıdır. Proje yatırımcısı, izleme gerekliliklerini, diğer satın alma belgelerine ve sözleşmelere dahil etmelidir. Yüklenici personeline ve diğer üçüncü taraflara mobilizasyon/intibak sürecinin bir parçası olarak izleme ile ilgili eğitimleri (bilgilendirme de olabilir) sağlamalıdır.

Aşama Adı	Aşama İçeriği
Rastlantısal Buluntu Prosedürü	Rastlantısal buluntu prosedürü (RBP), inşaat sırasında karşılaşılan beklenmedik somut kültürel miras kalıntılarının kaydedilmesini ve uygun olduğu durumlarda kurtarılmasını sağlamak üzere tasarlanmalıdır. Bir prosedür, beklenmedik kültürel mirasın ortaya çıkma olasılığının düşük olduğunu gösterdiğinde uygulanmalıdır. Prosedüre bağlı çalışmalar, kültürel miras yönetim planında yer almalı ve yüklenicilerle yazılı olarak paylaşılmış olmalıdır. Beklenmedik bir anda, önemli kalıntılarla karşılaşılması durumunda, inşaat yeniden başlamadan önce çalışmaların durdurulması, ilgili kurumların bilgilendirilmesi ve üzerinde anlaşmaya varılan bir kayıt programının uygulanması için bir hüküm bulunmalıdır. Rastlantısal buluntu prosedüründe, sahada kültürel miras uzmanlarının bulunmaması durumunda sürecin nasıl yönetileceği açıkça tanımlanmış olmalıdır. Roller ve sorumluluklar açıkça belirtilmeli, yüklenicinin yönetim ekibi içinde rastlantısal buluntunu bildireceği bir irtibat noktası belirlemelidir. Belirlenen bu kişi, buluntularla ilgili resmi otoriteye durumu bildirmekten sorumlu olmalıdır. Raporlama akışları prosedürle tanımlanmalıdır. Yatırımcı, prosedürün etkin uygulanmasını desteklemek için yüklenicilerin uygun şekilde eğitilmesini ve işe başlatılmasını sağlamaktan sorumludur. Rastlantısal buluntu prosedürü, satın alma ve sözleşme belgelerine dahil edilmelidir.
Raporlama	Kültürel miras araştırmalarının sonuçlarının yayın ve diğer yaygınlaştırma araçlarıyla paylaşılması, proje geliştirmenin kültürel miras üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmanın temel bir unsurudur. Tam ve sistematik raporlama olmadan, kültürel mirasın belgelenmesi değerini kaybeder. Bu nedenle kültürel mirasla ilgili bilgilerin araştırmacılara ve halka sunulması önemlidir. Bu bilgiler şunlardan oluşabilir. • Birincil veriler, örneğin, proje araştırmaları sırasında

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	bulunan buluntular ve alanlar hakkında bilgiler) • Teknik raporlar, Yatırımcılar, raporlama gerekliliklerini ihale ve sözleşme belgelerinde arkeoloji yüklenicilerine açıkça belirtmelidir.
Veri Yönetimi	Kültürel miras yönetiminin sağlanmasında, uluslararası iyi örneklerde de olduğu gibi, kültürel miras varlıklarıyla ilgili dijital ve dijital olmayan verilerin toplanması, verilerin yönetimi ve arşivlenmesi giderek daha önemli bir hale gelmektedir. Projeler tarafından toplanan, kültürel miras varlıkları ile ilgili bilgiler yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde uzun vadeli öneme sahip olabilir. Bu bilgilerin önemi her zaman verilerin toplanma aşamasında anlaşılmayabilir. Verilerin toplanması, dijitalleştirilmesi ve arşivlenmesine yönelik sistematik bir yaklaşımın olmaması halinde, elde edilen bilgiler kaybolabilir. Gelecek nesiller ve kültürel miras ile ilgili çalışan resmi otoriteler bu bilgilere ulaşamayabilir. Bir projenin başlangıcında, yüzey araştırması veya saha araştırması tamamlandıktan sonra elde edilecek verilerin ve raporların nereye teslim edileceği konusunda düzenlemeler yapılmalıdır. Buna ilgili resmi otoriteler de sürece dahil edilmelidir.
Projenin Kültürel Mirasın Kullanımı	EBRD Performans Gereklilikleri 8'in belirtilen hedefleri arasında "kültürel mirasın ticari faaliyetlerde kullanılmasından elde edilen faydaların adil bir şekilde paylaşılması" ve önemli kültürel miras varlıklarının tespit edildiği yerlerde, "kültürel miras farkındalığının ve sahiplenilmesinin geliştirilmesinin yanı sıra yöre halkı için potansiyel sosyoekonomik faydalarının" teşvik edilmesi de vurgulanmaktadır. İnsanların bireysel ve sosyal, kimlik ve uyum duyguları için

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	kültürel miras önemli bir temel oluşturur. Kültürel miras geçmiş nesillerden devralınır, günümüzde korunur ve gelecek nesillere aktarılır. Kültürel miras geçmiş olaylar, gelenekler ve bireylerle olan ilişkilerle insanları bir yere bağlar. Örneğin, tarihi bir bina, yerel veya ulusal tarihte önemli bir rol oynamış olabilir veya bir ülkenin endüstriyel mirasında bir dönüm noktasını temsil edebilir. Kültürel miras aynı zamanda toplumlar için önemli bir sosyoekonomik kaynak olabilir.
Faydanın Adil Paylaşımı	Proje aracılığıyla, kültürel miras ticarileştirildiğinde, ortaya çıkacak faydanın adil bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. EBRD PR8 Paragraf 16'da da vurgulandığı gibi, bir proje uygulandığı yerin kültürel miras kaynaklarını, bilgilerini, yeniliklerini veya geleneksel yaşam tarzlarını somutlaştıran toplulukların uygulamalarını ticari amaçları için kullanıyorsa, proje yatırımcısı ulusal hukuk kapsamında, yerel halkı oluşacak ticari gelişimin kapsamı ve niteliği ve potansiyel etkileri hakkında bilgilendirmeyi taahhüt etmelidir. Ticarileştirme, proje yatırımcısı ve projeden etkilenen yerel halkın iyi niyetli bir müzakere süreciyle tamamlanmalıdır. Ticarileştirme proje yatırımcısı ve yerel halkın katılımını, üzerinde anlaşılan müzakere şartlarının belgelenmesini ve söz konusu ticarileştirme ile elde edilecek faydanın adil ve eşit bir şekilde paylaşılması koşuluna bağlıdır. Turizm projelerinin bir parçası olabilecek sahne sanatları veya görsel sanatlar gibi geleneksel uygulamalar buna örnektir.
Farkındalık, Takdir ve Geliştirme	Bir proje kapsamında gerçekleştirilen kültürel miras araştırmalarına dair bulguların, yatırımcı tarafından kültürel mirasa ilişkin farkındalığın ve sahiplenmenin artırılması için farklı taraflarla paylaşılması önemli bir adımdır. Bu nedenle, kültürel mirasa ilişkin önemli sonuçlar ortaya koyan proje çalışmalarını paylaşmak yatırımcının sorumluluğundadır. Bu yaygınlaştırma,

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	bilimsel yayınlardan popüler kitaplara, radyo ve TV programlarına ve sosyal medyaya kadar geniş bir çeşitlilikte olabilir. Bu tür bilgi paylaşımı aynı zamanda yatırımcıya da olumlu yansır ve projeden etkilenenlerin duyabilecekleri endişeyi gidermeleri için bir yol sağlar. Bu da proje ile projeden etkilenen topluluklar arasındaki ilişkileri güçlendirebilir ve kültürel miraslarının değerinin tanınması sayesinde yerel sahiplenme ve kimliği güçlendirebilir. Bir projenin değerini artırmaya yönelik fırsatlar, projeden etkilenen veya projenin bir sonucu olarak öne çıkan kültürel mirasa odaklanan toplum temelli girişimlerin teşvik edilmesinde yatmaktadır.
Sosyoekonomik Fayda Sağlamak	Yatırımcıların, kültürel mirasla ilgili olarak sürdürülebilir bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir. Proje tarafından toplanan, proje nedeniyle etkiye maruz kalabilecek kültürel miras hakkındaki bilgiler, yerel ve daha geniş kitlelerle tarafından daha ilgi görebilir, çeşitli fırsatlar yaratabilir. Bu fırsatlar hem sosyal hem de ekonomik faydalar sağlayabilen ve projenin yerel gruplarla yapıcı bir şekilde iletişim kurabileceği bir ortam sağlayan toplum temelli girişimler aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu tür girişimler, kültürel mirasa dayalı faaliyetlerin geliştirilmesi yoluyla yerel ekonomiyi büyütebilir ve ziyaretçi çekebilir. Yerel müzeler, el sanatları merkezleri, toplum temelli turizm veya performanslar buna örnek olarak sayılabilir. Bu da somut olmayan kültürel mirasın paylaşılmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlayabilir. Mevcut koruma alanlarının veya bölgelerinin olduğu yerlerde (sit alanları), yatırımcılar mevcut kurumsal kapasiteyi geliştirebilir, böylece proje kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlayabilir ve özel sektör kamu arasındaki kültürel mirasın korunması

Aşama Adı	Aşama İçeriği
	çabalarını destekleyebilir.
Hırsızlık ve Kaçakçılık	EBRD Performans Gerekliliği 8, yatırımcının "projeden etkilenen kültürel miras öğelerinin çalınmasına ve kaçakçılığına karşı önlemler almasını" talep eder. Büyük ölçekli yatırım projelerinin bir yan etkisi, genellikle daha önce bilinmeyen kültürel miras varlıklarına ait kalıntıları ortaya çıkarmak ve/veya daha önce uzak/bilinmeyen alanlara erişim sağlamak olarak da tanımlanabilir. Bu çeşit risklerin farkında olmak ve projeden kaynaklanabilecek yasadışı tarihi eser hırsızlığı veya kaçakçılığını önlemek için tedbirler almak yatırımcının sorumluluğundadır. Bu önlemler ilgili yerel, bölgesel veya ulusal makamlara danışılarak ve ulusal mevzuat ile UNESCO Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşmesi (1970) dahil olmak üzere ilgili uluslararası sözleşmelere uygun olarak alınmalıdır.

Kısaca EBRD Performans Gereklilikler 8'e göre, yatırım projelerinde kültürel mirasın tanımlanmasından, hırsızlıklara kadar çok geniş bir etki değerlendirme ve etki azaltma stratejisi yatırımcı tarafının yükümlülüğü olarak tanımlanmaktadır. Bir yatırımcının projesi için EBRD'den finansal destek talep ettiği durumlarda, PR8'e uygun olarak projesini yürütmesi beklenmektedir. Performans gerekliliğinde genel olarak "kültürel miras kavramı" üzerine odaklanılmakta olup, projenin "arkeolojik miras" üzerindeki etkisi(leri) ve bu etkinin(lerin) nasıl değerlendirileceği kullanıcıya tüm açıklığıyla sunulmamaktadır.

2.5. ULUSLARARASI FİNANS KURUMU PERFORMANS STANDARDI 8 “KÜLTÜREL MİRAS” (IFC PS8)

Uluslararası Finans Kurumu (International Finance Corporation, IFC), 1956 yılında Dünya Bankası Grubu'nun bir parçası olarak, özel sektör aracılığıyla ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve yoksulluğu azaltmak amacıyla kurulmuştur. IFC, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir projelere yatırım yaparak bu ülkelerin ekonomik büyümesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, özel sektördeki şirketlere finansman sağlamak, danışmanlık hizmetleri sunmak ve finansman desteği sağladığı projelerin (enerji, altyapı, tarım, sağlık ve eğitim gibi alanlarda) sosyal ve çevresel etkilerini en aza indirmek için çalışmaktadır⁴⁸. “Uluslararası Finans Kurumu”, desteklediği projelerde, proje sahiplerinin “Performans Standartlarını” proje ömrü süresince uygulamasını ister. Bu performans standartlarından kültürel mirası kapsamında alan “Performans Standardı 8 (PS8)’dir.

Performans Standart 8’de; kültürel miras varlıklarını, proje faaliyetlerden kaynaklanan olumsuz etkilerden korumak, yaşatılmasını desteklemek, kültürel mirastan elde edilebilecek faydanın (kazanç dahil) eşit olarak paylaşılmasını sağlamaktır⁴⁹ ana amaç olarak vurgulanmıştır. Standart hem somut hem de somut olmayan kültürel miras varlıklarına odaklanmaktadır. Somut kültürel miras tanımı kapsamına, arkeolojik (tarih öncesi), paleontolojik, tarihi, kültürel, sanatsal ve dini değere sahip alan ve yapılar, kutsal/eşsiz yerleşim yerleri ve doğal alanlar dahil edilirken, toplulukların geleneksel yaşam tarzlarını ortaya koyan kültürel bilgi, yenilik ve uygulamalar ise somut olmayan kültürel miras kapsamında ifade etmektedir⁵⁰. PS 8’de bir yatırımın projelendirme ve uygulama aşamaları esnasında kültürel miras varlıklarının korunması için bazı temel şartlar yerine getirilmelidir. Bu şartlar ve şartlara dair tanımlamalar aşağıdaki gibidir (Tablo 6):

⁴⁸ International Finance Corporation World Bank Group: <https://www.ifc.org/en/about#history>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.10.

⁴⁹ IFC Performans Standardı 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-performance-standard-8-tr.pdf>, Sayfa 1, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 12.55.

⁵⁰ IFC Performans Standardı 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-performance-standard-8-tr.pdf>, Sayfa 1, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 12.57.

Tablo 6. Uluslararası Finans Kurumu (IFC) Performans Standardı 8. Kültürel Miras Temel Yaklaşımlar.

Projelendirme ve Uygulama Sırasında Kültürel Mirasların Korunması ile ilgili Şartlar ⁵¹	
Paragraf 6	Kültürel mirasların korunması için yatırımcı, projenin gerçekleştirildiği ülkenin Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesindeki yükümlülüklerini uygulayan kanunlar dahil, yürürlükteki kanunlara uyacaktır. Ayrıca, kültürel mirasların korunması, sahada araştırılması ve belgelendirilmesi için dünyada kabul edilen uygulamaları kullanarak kültürel miras varlıklarını belirleyecek ve koruyacaktır.
Paragraf 7	Risk ve etkileri belirleme sürecinde kültürel miras varlıklarının etkilenebileceği belirlenirse, yatırımcı, kültürel miras varlıklarının belirlenmesi ve korunmasına yardımcı olmak için yetkin profesyonellerle çalışacaktır. Kopyalanamayan kültürel mirasların başka bir yere taşınmasında 10. paragraftaki ek şartlar geçerlidir. Kritik kültürel miraslar içinse 13.-15. paragraflarda öngörülen şartlar geçerlidir.
Paragraf 8	Rastlantısal Buluntu Prosedürü: Yatırımcı, proje tasarımı ve proje yerini kültürel miraslar üzerindeki önemli olumsuz etkileri engelleyecek şekilde belirlemekle sorumludur. Çevresel ve sosyal risk ve etkileri belirleme sürecinde, proje için önerilen yerde yapılacak inşaat veya projenin işletilmesi sırasında kültürel miras varlıklarının bulunma ihtimali olup olmadığını belirlenmelidir. Bu gibi durumlarda yatırımcı, Çevresel ve Sosyal Yönetim Sistemi kapsamında rastlantısal buluntuları (Projenin inşaatı veya işletilmesi sırasında beklenmedik şekilde karşılaşılan somut kültürel miras varlıkları) yönetmek için rastlantısal buluntu prosedürü (Rastlantısal buluntu prosedürü, daha önce varlığı bilinmeyen bir

⁵¹ IFC PS8'de koşullar ve şartlar paragraf numaralarına göre numaralandırılmıştır. Belge içerisinde zaman zaman paragraf numarası verilere önceki veya sonraki paragraflara atıflar bulunmaktadır.

Projelendirme ve Uygulama Sırasında Kültürel Mirasların Korunması ile ilgili Şartlar⁵¹

	kültürel mirasla karşılaşılması halinde proje kapsamında gerçekleştirilmesi gereken faaliyetleri ve süreçleri içeren prosedür) hazırlayacaktır. Bu prosedür, daha ileriki bir aşamada kültürel miras varlıklarının keşfedilmesi halinde kullanılacaktır. Yatırımcı, rastlantı sonucu keşfettiği bir kültürel miras varlığına yetkin profesyoneller tarafından değerlendirilinceye ve bu Performans Standardına uygun tedbirler oluşturuluncaya kadar herhangi bir şekilde dokunmayacaktır.
Paragraf 9	İstişare: Projenin kültürel miras varlıklarını etkileyebileceği durumlarda yatırımcı, projenin gerçekleştirildiği ülkede kültürel amaçlar için uzun yıllardan beri söz konusu kültürel mirasları kullanan veya kullandığını hatırlayan etkilenen topluluklara danışacaktır. Yatırımcı, önemli kültürel mirasları belirlemek ve karar verme sürecinde bu tür kültürel miraslarla ilgili toplulukların görüşlerini dikkate almak için bu topluluklarla istişarede bulunacaktır. Kültürel mirasları korumakla sorumlu olan ulusal veya yerel düzenleyici kurumlar da istişare sürecine katılacaktır.
Paragraf 10	Topluluk Erişimi: Proje etki alanında yaşayan ve projeden etkilenen toplulukların uzun yıllardan beri kültürel amaçlar için kullanılan veya kullanıldığı hatırlanan kültürel mirasları varsa veya proje ile daha önceden erişilebilen kültürel miraslara erişim engelliyorsa müşteri, 9. paragrafta öngörülen istişareler doğrultusunda kültürel mirasa erişimin devam etmesine izin verecek veya sağlık, güvenlik ve emniyete ilişkin hususları dikkate alarak, alternatif bir erişim yolu sağlayacaktır.
Paragraf 11	Kopyalanabilen Kültürel Mirasların Taşınması: Yatırımcı, kopyalanabilen ⁵² ve kritik olmayan somut kültürel miras varlıklarıyla

⁵¹ Kopyalanabilir kültürel miras varlıkları: Uygun tedbirler alınarak kültürel değerlerin aktarılabilirdiği, başka bir yere taşınabilen, yerine benzer bir yapının veya doğal özelliklerin konulabilirdiği somut kültürel miras

Projelendirme ve Uygulama Sırasında Kültürel Mirasların Korunması ile ilgili Şartlar⁵¹

	karşılaştığında, etkileri engellemeyi amaçlayan hafifletme tedbirleri uygulayacaktır. Yatırımcı, etkileri engelleyemediği durumlarda aşağıdaki hafifletme hiyerarşisini uygulayacaktır: • Olumsuz etkileri en aza indirecek ve kültürel mirasın değeri ve işlevini sürdürmesini sağlayan restorasyon tedbirlerini kültürel miras varlığının özgün yerinde almak. Buna, kültürel mirası destekleyen ekosistem süreçlerinin sürdürülmesi veya eski haline getirilmesi dahildir; • Özgün yerinde restorasyon mümkün olmadığında, destekleyici ekosistem süreçleri dahil, kültürel mirasın işlevini farklı bir yerde geri kazandırmak; • Tarihi ve arkeolojik eser ve yapıları, 6. ve 7. paragraflardaki ilkelere göre taşımak; Kültürel mirasın değeri ve işlevini korumasını sağlamak için olumsuz etkilerin azaltılamadığı veya kültürel mirasın restore edilemediği ve Etkilenen Toplulukların uzun yıllardan beri kültürel amaçlarla somut kültürel mirası kullandığı durumlarda, somut kültürel mirasın kaybını tazmin etmek.
Paragraf 12	Kopyalanamayan Kültürel Mirasların Taşınması: Kültürel miras varlıkları genelde özgün yerinde bırakılarak en iyi şekilde korunur. Kültürel miras varlıklarının başka bir yere taşınması onarılamayacak hasara veya yıkıma yol açabilir. Yatırımcı, aşağıdaki şartların tamamını yerine getirmediği, kopyalanamayan kültürel mirasları⁵³ bir başka yere taşımamalıdır:

türleri olarak tanımlanır. Arkeolojik veya tarihi alanlar, temsil ettikleri çağ ve kültürel değerler başka alan ve/veya yapılar tarafından iyi bir şekilde temsil edilebildiğinde kopyalanabilir miraslar olarak kabul edilebilir.

⁵³ Kopyalanamayan kültürel miras varlıkları: Geçmişte yaşayan halkaların sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel ve iklimsel koşulları, değişen ekolojileri, uyum sağlama stratejileri ve çevre yönetiminin ilk türlerini kapsayabilir. Bu durumda, (i) kültürel miras temsil ettiği dönem için eşsiz nitelikte veya (ii) kültürel miras aynı alanda birkaç çağı barındırmaktan dolayı eşsiz veya nispeten eşsiz niteliktedir.

Projelendirme ve Uygulama Sırasında Kültürel Mirasların Korunması ile ilgili Şartlar⁵¹

	• Kültürel mirası taşımak dışında teknik veya finansal açıdan uygulanabilir başka bir alternatif yoksa; • Projenin sağlayacağı yararlar, kültürel mirası taşımanın yaratacağı kayıptan çok daha önemliyse; Kültürel miras, eldeki en iyi teknikler kullanılarak yerinden taşınacaksa.
Paragraf 13	Kritik Kültürel Miras: Kültürel miras varlığı aşağıdaki özelliklerden biri veya her ikisine de sahipse, kritik kültürel miras kabul edilir: • Uzun yıllardan beri kültürel amaçlarla kültürel mirası kullanan veya kullandığı hatırlanan toplulukların dünyada kabul edilen mirasları veya, Projenin gerçekleştirildiği ülkenin kültürel miras varlığı olarak kabul edilmesini önerdikleri miraslar dahil, yasal koruma altındaki kültürel miras alanları.
Paragraf 14	Yatırımcı, kritik kültürel mirasları başka bir yere taşımamalı, önemli ölçüde değiştirmemeli veya hasar vermemelidir. İstisnai durumlarda, kritik kültürel miraslar üzerindeki etkiler engellenemediğinde yatırımcı, Etkilenen Topluluklarla Önceden Bilgilendirilmiş İstişare ve Katılım (ICP Informed Consultation and Participation) sürecini işletmelidir. İyi niyete dayanan bu müzakere sürecinin sonuçları belgelenecektir. Müşteri, kritik kültürel mirasların değerlendirilmesi ve korunmasına yardımcı olmak amacıyla dış uzmanlarla çalışacaktır.
Paragraf 15	Yasal koruma altındaki kültürel miras alanları, kültürel miras varlıklarının korunması ve yaşatılması için önemlidir. Yürürlükteki kanunlara göre bu tür alanlarda gerçekleştirilmesine izin verilen projeler için ek tedbirlerin alınması gereklidir. Önerilen projenin

Projelendirme ve Uygulama Sırasında Kültürel Mirasların Korunması ile ilgili Şartlar⁵¹

	yasal koruma altındaki bir alan veya yasaların belirlediği bir tampon bölgesinde yer aldığı durumlarda yatırımcı, kritik kültürel miraslar için 14. paragrafta öngörülen şartlara ek olarak aşağıdaki şartları yerine getirmelidir: • Kültürel miraslar için öngörülen ulusal veya yerel düzenlemelere veya koruma altındaki alana ait yönetim planlarına uymak; • Koruma altındaki alanın sponsorları ve yöneticileri, yerel topluluklar ve önerilen projenin diğer başlıca paydaşlarıyla istişarede bulunmak; Koruma altındaki alanın koruma amacını yaygınlaştırmak ve arttırmak için uygun şekilde ek programlar uygulamak.
Paragraf 16	Projede Kültürel Mirasların Kullanılması: Projede yerel topluluklara ait bilgi, yenilik ve uygulamalar dahil olmak üzere kültürel mirasların ticari amaçlarla kullanılmasının önerildiği durumlarda yatırımcı, söz konusu toplulukları (i) iç hukukta tanınan hakları, (ii) önerilen ticari faaliyetin kapsamı ve niteliği ve (iii) ticari faaliyetin potansiyel sonuçları hakkında bilgilendirecektir. Yatırımcı, Etkilenen Topluluklarla iyi niyete dayanan ve sonuçların belgelendiği Bilgilendirilmiş İstişare ve Katılım sürecini işletmesi ve (ii) söz konusu bilgi, yenilik veya uygulamaların ticarileştirilmesinden elde edilen kazançları bu toplulukların örf ve geleneklerine uygun olarak adil ve eşit bir şekilde paylaşması şartıyla ticari faaliyeti gerçekleştirebilir.

Uluslararası Finans Kurumu (IFC), söz konusu rehber dokümanın (Performans Standardı 8) daha anlaşılır olabilmesi ve yatırımcılar tarafından daha net anlaşılabilir kullanılması için bir de “Kullanıcı Rehberi” yayımlanmıştır.

Rehber dokümana göre, Performans Standardı 8, bir projede çevresel ve sosyal risklerin ve etkilerin belirlenmesi sürecinde ele alınmalı ve uygulanabilirliği değerlendirilmelidir. Uluslararası Finans Kurumuna göre Performans Standardı 8, Çevresel ve Sosyal Yönetim Sistemi (ÇSYS) kapsamında dahil edilerek yönetilmelidir. Projenin tasarım aşamasından işletme aşamasının sonuna kadar uygulanacak tüm faaliyetlerin kültürel miras üzerindeki etkileri dikkate alınmalı ve PS 8’de vurgulanan hükümler yatırımcı tarafından uygulanmalıdır. Hatta, PS 8’in hükümleri projeden çıkış (kapanış) aşamasında da dikkate alınarak uygulanmalıdır⁵⁴. Kültürel mirasın korunması projenin fizibilite aşamasından itibaren tüm proje yönetim sistemlerine entegre edilmelidir. Projenin kültürel miras varlıkları üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler, doğrudan proje faaliyetleri kaynaklı etkiler olabilir. Bunun dışında bazı proje faaliyetleri de kültürel miras varlıklarını dolaylı yoldan etkileyebilir. Örneğin bir kıyı şeridinde doğal çevre üzerindeki etkiler yaratacak bir projenin inşa edilmesi, erozyonu artırarak bir somut kültürel miras varlığını tehdit ederek sürdürülebilirliğine dolaylı bir olumsuz etki yaratabilir. Doğal çevre üzerinde yaratılan proje kaynaklı etkiler, biyolojik çeşitliliği veya ekosistem süreçlerini etkileyebileceği gibi doğal veya kültürel peyzajlar üzerinde de olumsuz etkiler oluşturabilir. Yatırımcı, bu etkileri göz önünde bulundurmalı ve uygun önlemlerle bunları değerlendirmelidir. Bu nedenle, proje kaynaklı risk ve etkileri belirleme süreci kültürel miras varlıklarının muhtemel varlığına bağlı olarak saha veya masa başı yöntemlerle araştırılmalı ve proje tasarım aşamasında kültürel miras mevcut durum analizi ve bilgi toplama sürecini yeterli düzeyde gerçekleştirilmedi. Mevcut durum analizi süreci, kültürel miras varlıkları üzerinde oluşabilecek olası risklerin ve proje kaynaklı etkilerin belirlenmesi sürecini de kapsamaktadır. Bu süreç “tarama aşaması” olarak da tanımlanmaktadır. Projenin etki alanındaki, olası kültürel miras varlıkları üzerinde oluşabilecek riskler ve proje kaynaklı etkilerin kapsamı ve karmaşıklığı tarama aşamasında belirlenmelidir. Tarama aşamasında elde edilecek verilere göre kültürel miras varlıkları üzerinde potansiyel olumsuz etkilerin ön görüldüğü durumlarda, etkilerin niteliği,

⁵⁴ IFC Performans Standardı 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-performance-standard-8-tr.pdf>, Sayfa 1, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 12.59.

büyüklikleri ve önerilen etki azaltma önlemlerini tespit etmek için daha detaylı araştırmaların yapılması gerekebilir. Detaylı araştırmaların kapsamı (metodolojisi, araştırma alanı ve süresi gibi) planlanan projenin, kültürel miras varlıkları üzerindeki olası olumsuz etkilerinin niteliği ve büyüklüğü ile orantılı olmalıdır. Bu tür analizler yetkin profesyoneller tarafından gerçekleştirilmelidir⁵⁵. Değerlendirme yapılırken projenin kültürel miras varlıkları üzerindeki potansiyel olumsuz etkileri ile beraber olası olumlu etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Toprağa müdahale gerektiren projelerde, coğrafi konuma bağlı olarak, projenin inşaat ve/veya işletme aşamalarında ortaya çıkabilecek kültürel miras buluntularını korumayı amaçlayan bir “rastlantısal buluntu prosedürü” hazırlanmalıdır.

Rastlantısal buluntu prosedürü, proje inşaat veya işletme aşamalarında, daha önceden herhangi bir şekilde mevcut durum bilgileri arasında dahil edilmemiş bir alanda, özellikle arkeolojik varlıklarla karşılaşılması durumunda, ne yapılacağını özetleyen ve her proje için projeye özgü hazırlanması gereken proje yönetim belgeleri içerisinde yer alması gereken bir prosedürdür. Bu prosedür, bir rastlantısal buluntunun açığa çıkması halinde belgeleme, kayıt tutma ve uzman doğrulama süreçlerini, taşınabilir buluntular için “gözetim zinciri talimatlarını” ve buluntularla ilgili sorunların hızlı bir şekilde çözülmesi için gerekli olabilecek potansiyel geçici iş duraklamaları için net kriterleri içermelidir. Bu prosedür hem proje personelinin hem de ilgili kültürel miras otoritesinin rol ve sorumluluklarını tanımlamalı, gerekli müdahale sürelerini ve üzerinde mutabık kalınan danışma süreçlerini ana hatlarıyla belirtmelidir⁵⁶.

Projenin kültürel miras varlıkları üzerindeki olası etkilerini önlemek, en aza indirmek ve hafifletmek için yapılan veri toplama ve değerlendirme çalışmaları uluslararası iyi uygulama örneklerine paralel olmalıdır. Bir arkeolojik alanda gereksiz yere kazı yapılmamalı, toprağa müdahale edilerek arkeolojik katmanlar bozulmamalıdır. Proje inşaatı sırasında kültürel miras varlığı alanında

⁵⁵ IFC Performans Standardı 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-performance-standard-8-tr.pdf>, Sayfa 1, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.05.

⁵⁶ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 4 (GN15), Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.07.

(arkeolojik alan) kazı yapılmasından kaçınılamıyorsa, ulusal ve uluslararası yetkin kültürel miras uzmanları yatırımcı tarafından görevlendirilmeli, arkeolojik alanda yapılacak kazılar ve belgeleme çalışmaları uluslararası kabul görmüş uygulamalara uygun olarak gerçekleştirmelidir⁵⁷. Bir proje alanında, arkeolojik veya tarihi mirasa konu kültürel miras varlığını korumak kurtarmak için detaylı araştırma gerekmesi halinde yatırımcı, ulusal yasalara uymanın yanı sıra saha araştırmaları, kazı, koruma ve yayınlama konularında uluslararası iyi uygulama örneklerine paralel planlamalar ve çalışmalar yapılmasına olanak sağlamalıdır. Uluslararası kabul görmüş iyi uygulama örneği, dünya çapında aynı veya benzer koşullar altında aynı tür bir projede kullanılan deneyimli profesyonellerden beklenebilecek mesleki beceri, bilgi, özen, ihtiyat ve öngörü kullanımı olarak tanımlanmaktadır⁵⁸.

Bir şeyin kültürel miras varlığı olup olmadığı konusunda belirsizlikler ortaya çıkarsa yatırımcı ulusal ve/veya uluslararası yetkin uzmanların, konuyla ilgili resmi otoritenin ve yöreden insanların bilgi ve tavsiyelerine başvurmalıdır. Yöre insanının bilgisi, doğal çevreye bağlı olan ve dışarıdan bakıldığında tespit edilmesi zor olan kültürel miras varlıklarının belirlenmesinde, tanımlanmasında kritiktik bir role sahip olabilir⁵⁹. Projeden etkilenebilecek bir kültürel miras varlığının belgelenmediği veya yasalarla korunmadığı durumlarda, kültürel miras varlığının tanımlanması, kültürel miras varlığının öneminin belgelenmesi, potansiyel proje etkilerinin değerlendirilmesi ve hafifletme seçeneklerinin araştırılması için “istişare” (bilgi alacak biçimde görüşme) etki değerlendirme için önemli bir araç olarak tanımlanmıştır⁶⁰. Bu kapsamda kültürel miras varlıkları ile ilgili olarak, “kültürel mirasın tarihi veya geleneksel kullanıcıları ve sahipleri”, “Kültürel miras unsuru geleneksel yaşam tarzını benimseyen geleneksel topluluklar”, “kültürel miras konusunda yetkili resmi ulusal otoriteler ve yerel birimleri”, “ulusal ve yerel müzeler”, “kültürel miras üzerinde araştırma

⁵⁷ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 2 (GN6), Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

⁵⁸ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 3 (GN12), Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

⁵⁹ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 3 (GN7), Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

⁶⁰ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 5 (GN16), Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

yapan enstitüler ve üniversitelerin ilgili bölümleri”, “kültürel miras veya tarihi koruma, çevresel veya bilimsel alanlarda çalışan sivil toplum kuruluşları”, “projeden etkilenen yerel halk” ve “kültürel mirasın geleneksel olarak kutsal olduğu dini gruplar”, istişare süreçlerine dahil edilmelidir⁶¹.

Kritik kültürel miras alanları ile ilgili olarak, ulusal mevzuata göre korunan alanlarla ilgili yasa, yönetmeliklerine veya alan yönetim planlarına uygun olarak proje tasarlanmalıdır⁶². Bu bilgiler mevcut durum analizi aşamasında, istişare mekanizması ile elde edilebilir.

Performans Standardı 8’de sıklıkla bahsedilen somut ve somut olmayan kültürel miras kavramları, rehber doküman içerisinde sunulan ek belgelerde (Ek A) örnekleri ile açıklanmakta ve kullanıcılarına bu kavramlar açıkça tanıtılmaktadır⁶³. Performans Standardı 8’e göre, bu performans standardının gereklilikleri, kültürel miras varlığının yasal olarak korunup korunmadığına veya daha önce bozulup bozulmadığına bakılmaksızın geçerli⁶⁴ olup, yatırımcı tarafından sıkıca takip edilmelidir.

Performans standardı 8’e göre hazırlanacak bir kültürel miras etki değerlendirme çalışması, en az aşağıdaki unsurları içermelidir:

- Alternatifleri de dahil olmak üzere önerilen projenin ayrıntılı bir tanımı,
- Projenin etki alanında yer alan kültürel miras varlıklarıyla ilgili mevcut durum analizi ve koşulları,
- Mevcut durum koşullarına göre proje alternatifleri ve bunların kültürel miras varlıkları üzerindeki olası etkilerinin analizi,

⁶¹ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 5 (GN17), Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

⁶² IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 8, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

⁶³ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 11, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

⁶⁴ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 2, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

Projenin kültürel miras varlıkları üzerinde yaratabileceği etkileri esas alarak, her bir olası kültürel miras varlığı özelinde olumsuz etkiden kaçınma ve/veya etkiyi azaltmak için önerilen proje tasarım değişiklikleri (revizyonlar), kültürel mirasın korunması için özel geliştirilmiş proje inşaat faaliyeti ve işletme prosedürleri, veri kurtarma ve/veya ayrıntılı çalışma önlemleri⁶⁵.

Yukarıda özellikle somut kültürel miras ve arkeolojik miras ile ilgili kısımları özetlenen performans standardı, tıpkı EBRD Performans Gereklikleri 8’de olduğu gibi yatırım projelerinde kültürel mirasın korunması ve kurtarılması için yatırımcıya büyük sorumluluklar yüklemektedir. Performans standardı, projeyi yöneten farklı birimler tarafından kültürel miras varlıklarının net anlaşılmasının için detaylı bir tanımlama dokümanını ek olarak da sağlamakta, oluşabilecek bir kavram karmaşasını gidermeye çalışmaktadır. Bununla beraber, bir etki değerlendirme çalışmasının ana hatları da detaylandırılmakta olup, performans standardı, projenin “arkeolojik miras” üzerindeki etkisi(leri) ve bu etkinin(lerin) nasıl değerlendirileceği ile ilgili olarak net yöntemler ve araçlar sunmamaktadır.

2.6. DÜNYA BANKASI GRUBU ÇEVRESEL VE SOSYAL STANDARTLAR, STANDART 8 KÜLTÜREL MİRAS (WB ESS8)

Dünya Bankası tarafından 10 alanda çevresel ve sosyal standartlar hazırlanmıştır. Bu standartlar kamu sektörü projeleri, hükümetler ve uluslararası finansman kuruluşları için tasarlanmış standartlar olup, projelerin çevresel ve sosyal etkilerini yönetmek ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek amacıyla geliştirilmiştir. Söz konusu standartlardan 8 numaralı standardın başlığı ise “kültürel miras” tır.

Standart 8’e göre Dünya Bankası; kültürel mirasın geçmiş, bugün ve gelecek arasında somut ve somut olmayan biçimlerde süreklilik sağladığını kabul etmektedir. İnsanlar kültürel mirasla, sürekli gelişen değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması ve ifadesi olarak özdeşleşmişlerdir. Kültürel miras, birçok yansımasıyla, çok değerli bilimsel ve tarihi bilgi

⁶⁵ IFC Guidance Note 8, 2012: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf>, Sayfa 12, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.09.

kaynağıdır. Kalkınma için ekonomik ve sosyal bir varlık olarak ve insanların kültürel kimliklerinin ve yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Standart 8, projelerin yaşam döngüsü boyunca kültürel mirası korumak için tasarlanmış önlemleri belirlemektedir⁶⁶. Standart 8'de hedefi aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

- Kültürel mirası proje faaliyetlerinin olumsuz etkilerinden korumak ve korunmasını desteklemek.
- Kültürel mirası sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olarak ele almak.
- Kültürel miras konusunda paydaşlarla anlamlı istişareleri teşvik etmek.
- Kültürel mirasın kullanımından elde edilen faydaların adil paylaşımını teşvik etmek⁶⁷.

Standart 8, Kültürel Miras kavramını, yerel, bölgesel, ulusal veya küresel düzeyde tanınabilen ve değer biçilebilen somut ve somut olmayan kültürel miras olarak 2 kategoride tanımlamaktadır. Buna göre;

- Somut kültürel miras: Arkeolojik, paleontolojik, tarihi, mimari, dini, estetik veya diğer kültürel öneme sahip taşınır veya taşınmaz objeleri, alanları, yapıları, yapı gruplarını ve doğal özellikleri ve peyzajları içermektedir. Somut kültürel miras kentsel veya kırsal ortamlarda bulunabilir. Somut kültürel miras karasal alanlarda olabildiği gibi veya su altında da olabilir.
- Somut olmayan kültürel miras: Toplulukların ve grupların kültürel miraslarının bir parçası olarak kabul ettikleri, nesilden nesile aktarılan ve çevrelerine, doğayla etkileşimlerine ve tarihlerine yanıt olarak sürekli

⁶⁶ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 1, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.33.

⁶⁷ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 1, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.33.

yeniden yarattıkları uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgi ve becerileri ve bunlarla ilişkili araçları, eserleri ve kültürel alanları içermektedir⁶⁸.

Standart 8’de, kültürel mirasa yönelik risk ve etkilerin, çevresel ve sosyal değerlendirmenin bir parçası olarak proje döngüsünün tüm aşamalarında dikkate alınmasının önemi açıkça ifade edilmektedir. Bu kapsamda, projenin tasarım aşamasından itibaren kültürel mirasın göz önünde bulundurulması özellikle vurgulanmaktadır. Projeden etkilenen kültürel miras varlıkları ile ilgili kültürel miras yetkili otoriteleri de dahil olmak üzere ilgili tüm paydaşlarla istişarelerin gerçekleştirilmesinin altı çizilmektedir. Bunlara ek olarak, kültürel mirasın yönetilmesine ilişkin ulusal mevzuat ve yönetmeliklerin analiz edilmesi ve bunlara uygun olarak projelerin yönetilmesi gerektiği belirtilmektedir. Mevcut kültürel miras envanterlerinin, haritalarının, proje sahalarında yapılmış benzer araştırmalarının gözden geçirilmesi, olası kültürel miras varlıklarının belirlenmesi, tanımlanması ve projenin bu mirasa yönelik potansiyel risklerinin belirlenerek, proje faaliyetleri nedeniyle kültürel miras varlığı üzerinde oluşabilecek etkilerin niteliği ve öneminin tespit edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Dünya Bankası tarafından desteklenen ve kültürel miras üzerinde risk veya etkileri olması muhtemel tüm projelerde bu standart dokümanda belirtilen koşulların uygulanması beklenmektedir. Projeler, hava veya su kirliliği dahil olmak üzere kültürel miras alanlarını ve yapıları üzerinde olumsuz etki kaynakları oluşturabilecek faaliyetler içerebilir. Bunlar genellikle fiziksel değişikliklere de neden olan kazılar, yıkımlar veya tarihi veya doğal peyzajı bozabilecek türden faaliyetler olarak karşımıza çıkabilir. Bu nedenle, projelerin erken aşamalarından itibaren çevresel ve sosyal değerlendirmenin bir parçası olarak, ulusal düzeyde tanınan kültürel miras alanları belirlenmeli, bunların korunması ve korunmasının yönetilmesi için yasal veya diğer gereklilikleri

⁶⁸ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 1, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.33.

dikkate alınmalıdır⁶⁹. Ancak, Standart 8 gereklilikleri, bir kültürel miras alanını yasal olarak korunup korunmadığına veya önceden tespit edilip edilmediğine bakılmaksızın, tüm kültürel miras varlığı içeren alanlar için geçerlidir. Çünkü bazı durumlarda hem yüzeydeki hem de yüzeyin altındaki arkeolojik kanıtlar, geçmişteki yerleşimlerin ve onların kültürel yansımalarının anlaşılması açısından önemli olabilir. Bir proje alanı ve çevresindeki bazı kültürel miras varlıkları halihazırda tespit edilmiş ve bazı durumlarda yasal olarak koruma altına alınmış olabilir. Ancak, bu alan ve çevresinde birçok kültürel miras varlığı da henüz araştırılmamış, bilinmiyor olabilir. Bu nedenle, bu tür olası kültürel miras varlıklarına ilişkin bilgiler, belgeler ya hiç ya da az sayıda olabilir. Sonuç olarak, projelerin hazırlanması ve uygulanması sırasında bu tür bilinmeyen kültürel miras varlıklarının, proje ile açığa çıkması ihtimali mutlaka göz önünde tutulmalıdır⁷⁰.

Çevresel ve sosyal değerlendirme, kültürel miras varlıkları üzerinde projeden kaynaklı doğrudan, dolaylı ve kümülatif riskleri ve etkileri dikkate alınmalıdır. Yatırımcı, çevresel ve sosyal değerlendirme kapsamında projenin kültürel miras üzerindeki potansiyel risk ve etkilerini de değerlendirmelidir⁷¹. Bir alt yapı projesinde, inşaat çalışmalarından kaynaklanan etkiler genellikle en kolay tespit edilebilen etkilerdir. Bu etkiler genellikle kazı, liman inşaatı ve benzeri projelerde dip taraması, baraj ve benzeri projelerde su baskını veya ağır makinelerin neden olduğu titreşim türü etkilerdir. Bir projenin inşaat aşamasında veya inşaat tamamlandıktan sonra da bazı etkiler ortaya çıkabilir. Örneğin, bir baraj projesi neticesinde su tutma havzasında değişen atmosferik ve coğrafi koşullar veya iyileştirilmiş bir yol boyunca artan trafik ve inşaat kaynaklı dolaylı ve kümülatif etkiler de mutlaka değerlendirme kapsamına dahil edilmelidir. Bu nedenle yatırımcı kuruluş, kültürel miras varlıkları üzerindeki etkilerden

⁶⁹ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 2, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.33.

⁷⁰ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 2, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.33.

⁷¹ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 2, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.33.

kaçınmalı, etkilerden kaçınmanın mümkün olmadığı durumlarda ise etki azaltma hiyerarşisine uygun olarak kültürel miras üzerindeki etkileri ele almalı, önlemleri belirlemeli ve bunları uygulamalıdır. Gerekli olduğu durumlarda, yatırımcı projeye özel, bir Kültürel Miras Yönetim Planı geliştirmeli ve faaliyetlerini bu plan kapsamında yürütmelidir. Kültürel Miras Yönetim Planı, projeden etkilenebilecek kültür varlıklarının her biri için etki azaltma önlemleri ve bir uygulama takvimi ile tahmini kaynak ihtiyaçlarını içermelidir. Plan, tek başına bir belge olarak veya projenin risk ve etkilerinin niteliğine ve ölçeğine bağlı olarak Çevresel ve Sosyal Taahhüt Planının bir parçası olarak geliştirilerek kullanılabilir. Yatırımcı, yükleniciler ve diğer üçüncü taraflar da dahil olmak üzere, proje ile bağlantılı tüm taraflar, kültürel miras varlıklarının sahada incelenmesi, belgelenmesi ve korunması için uluslararası iyi uygulama örneklerini dikkate almalıdır⁷². Bu kapsamda, projeden etkilenmesi muhtemel kültürel mirası belirlemek için saha araştırmalarını gerekebilir. Kültürel miras varlıklarının tespit edilmesi, belgelenmesi ve korunmasına yönelik yöntemler için saha araştırma teknikleri kullanılabileceği gibi uzaktan algılama yöntemleri de kullanılabilir. Bir projede, kazı işleri sırasında daha önceden belgelenmemiş, toprak altında bulunan bazı kültürel miras varlıkları (arkeolojik veya tarihi miras varlığı) ile karşılaşılabilir. Bu kültürel miras varlıkları taşınabilir nitelikte olabileceği gibi, taşınamaz nitelikte de olabilir. Bu tür rastlantısal buluntularla karşılaşılması halinde kültürel miras varlığının nasıl korunacağı ve sürecin nasıl yönetileceği ile ilgili olarak bir “Rastlantısal Buluntu Prosedürü” hazırlanmalıdır. Bu prosedür, açığa çıkan kültürel miras varlığının niteliğinin konunun uzmanları tarafından nasıl belirleneceği, ilgili resmi otoriteye yasal mevzuata uygun olarak ne kadarlık bir zaman dilimi içerisinde ve hangi iletişim araçları kullanılarak (resmi yazı, telefon, e-posta vb.), kim tarafından bilgi verileceği, açığa çıkan rastlantısal buluntunun daha fazla tahrip edilmesini önlemek için nasıl korunacağı (etrafının çitle çevrilmesi ve uyarı levhaları konulması gibi) gibi bilgileri içermelidir. Ayrıca prosedür, bulunan objelerin veya kalıntıların ilgili uzmanların değerlendirme sonuçlarına ve ulusal yasalara göre

⁷² WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 3, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.33.

gerçekleştirilebilecek koruma ve kurtarma çalışmalarına dair ön görüşleri içermelidir. Bunlara ek olarak tüm proje personelinin “rastlantısal buluntu prosedürü” konusunda eğitilmesi ile ilgili gereklilikleri de kapsamlıdır⁷³. Bu prosedürün, inşaat yüklenicilerinden talep edileceği, proje ile ilgili tüm ihale belgelerine mutlaka dahil edilmelidir. Standard 8’de, arkeolojik miras için şu tanımlama yapılmaktadır: “Geçmişteki insan faaliyetlerinin, özellikle de insan yerleşiminin fiziksel kalıntılarından oluşabilir. Bu kalıntılar tek bir alanda yoğunlaşmış veya araziye dağılmış olarak bulunabileceği gibi mağaralarda ve kaya oluşumlarında; nehir yataklarında, kıyı şeridinde de görülebilir. Ayrıca, gemi enkazları şeklinde ve sular altında kalmış yerleşim yerleri olarak su altında da bulunabilirler. Bir arkeolojik alan nesneler, bitki ve hayvan kalıntıları, mimari kalıntılar ve toprak özellikleri içerebilir. Arkeolojik malzeme, yüzey toprağı veya diğer dolgularla tamamen veya kısmen örtülmüş büyük veya küçük bir yerleşimden, geçici bir göçebe kampına ait kalıntılara veya diğer kısa süreli faaliyetlere kadar çeşitlilik gösterebilir”⁷⁴. Proje alanında kültürel miras varlıklarına ait kanıt veya yüksek olasılık varsa yatırımcı, arkeolojik kalıntıları belgelemek, haritalamak ve incelemek için masa başı araştırma ve saha araştırmaları yaptırmalı ve elde edilen bilgi ve belgeleri ilgili resmi otorite ile paylaşmalıdır. Yatırımcı, kültürel miras uzmanlarına danışarak, proje yaşam döngüsü sırasında keşfedilen arkeolojik malzemenin nasıl yönetilmesi gerektiğini belirlemelidir. Bu yönetim 3 türde olabilir:

- Sadece belgeleme,
- Kazı ve belgeleme,
- Yerinde koruma.

⁷³ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 3-4, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.35.

⁷⁴ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 6, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.35.

Yatırımcı, ulusal mevzuat ve uluslararası iyi uygulama örneklerine uygun olarak arkeolojik malzemenin, korunması, güvenli depolanması ve erişilebilirliği için gerekli düzenlemeleri de yapmalıdır⁷⁵.

Dünya Bankası Standart 8, diğer uluslararası finansman kuruluşları (IFC, EBRD) gibi kredi sağladığı yatırım projelerinde kültürel mirasın korunması ve kurtarılması için yatırımcıya önemli sorumluluklar yüklemektedir. Standart dokümanına kültürel miras varlıklarının korunması ve iyi yönetilmesi için hem bir kültürel miras yönetim planı hem de bir rastlantısal buluntu prosedürü hazırlanmalıdır. Özellikle “rastlantısal buluntu prosedürünün” ana hatlarına ait detaylı bilgilerde standart içerisinde kullanıcıya sunulmaktadır. Standart kapsamında, yatırımcıya bir etki değerlendirmesi yapması gerektiği ile ilgili çeşitli yönlendirmeler olmakla beraber, bu etki değerlendirmenin (özellikle de arkeolojik mirasla ilgili) metodolojisi ve kapsamı hakkında yeterli bir yönlendirme ve çerçeve sunmamaktadır.

2.7. BİRLEŞİK KRALLIK KÜLTÜREL MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME PRENSİPLERİ

Birleşik Krallık Kültürel Miras Etki Değerlendirme Prensipleri, Birleşik Krallık Arkeologlar İçin Yetkili Enstitü (Chartered Institute for Archaeologists, ClfA⁷⁶), Tarihi Bina Koruma Enstitüsü (Institute of Historic Building Conservation, IHBC⁷⁷) ve Çevre Yönetimi ve Yönetimi Enstitüsü (Institute of Environmental

⁷⁵ WB Guidance Note Borrowers ESS Cultural Heritage, 2018:

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf>, Sayfa 7, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.37.

⁷⁶ ClfA, Birleşik Krallıkta, Almanya’da, Galler, İskoçya ve denizaşırı ülkelerde çalışan arkeologları temsil eden önde gelen bir meslek kuruluşudur. Arkeologların topluma sağladığı faydaları en üst düzeye çıkarmak için arkeolojik uygulamalarda yüksek mesleki standartları ve güçlü etiği teşvik etmek, özellikle profesyonel arkeologların akreditasyon süreçlerini planlamak, yönetmek, profesyonel arkeolojinin uygulanması için rehber dokümanlar ve standartlar oluşturmak ve arkeologların yetkili ve etkili sesi olarak mesleğin tanınması ve saygı görmesini sağlamaya çalışmaktadır.

⁷⁷ IHBC, İngiltere, Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler’de çalışan ve İrlanda Cumhuriyeti ile bağlantıları olan bina koruma uygulayıcıları ve tarihi çevre uzmanları için profesyonel bir kuruluştur. Enstitü, koruma uygulamalarının en yüksek standartlarını oluşturmak, geliştirmek ve sürdürmek, tarihi çevrenin etkili bir şekilde korunmasını ve iyileştirilmesini desteklemek ve kültürel miras odaklı yenilemeyi ve herkes için tarihi çevreye erişimi teşvik etmek için çalışmalar sürdürmektedir.

Management and Assessment, IEMA⁷⁸) tarafından ortaklaşa hazırlanmış ve Birleşik Krallık Arkeologlar İçin Yetkili Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır⁷⁹.

Kültürel miras etki değerlendirme prensipleri belgesi Birleşik Krallık'taki kültürel miras uygulayıcılarının, kültürel miras etki değerlendirmesinde iyi uygulamaları teşvik edecek yetkili bir ilkeler setine ihtiyaç duyulması ihtiyacına karşılık olarak hazırlanmıştır. Belge, arkeolojik miras varlıklarını da içerecek biçimde hem somut hem de somut olmayan kültürel mirası kapsayacak bir genel çerçevede tasarlanmıştır. Prensip belgesi, sektör genelinde yaygın olarak uygulanabilecek ilkeler ve iyi uygulamaları da özetlemektedir⁸⁰.

Prensip belgesine göre kültürel miras tanımı kapsamına; binalar ve yapılar, anıtlar, parklar ve bahçeler, savaş alanları, şehir manzaraları, manzaralar, deniz manzaraları, arkeolojik alanlar, mitler, festivaller ve gelenekler dahildir. Kültürel miras, insanları yerle birleştirir, görülebilen, hissedilebilen ve duyulan ilişkileri içerir. İnsanların anılarından, ilişkilerinden oluşur, öğrenme ve yaratıcılık için bir ilham kaynağıdır. Kültürel miras, bireysel, toplumsal ve ulusal kimliğin yanı sıra toplumun ekonomik refahına da katkıda sağlamaktadır. Bu nedenle, kültürel miras korunmaya değer bir kaynaktır ve kültürel miras varlıklarının koruması ve sürdürülmesi, hükümet politikası ve mevzuatında da kabul edilmektedir. Buna karşın, kültürel miras varlıklarının ve arkeolojik alanların kültürel önemini korumak, değişimi engellemek zorunda da değildir⁸¹.

Prensip belgesine göre, Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi, kültürel öneme ilişkin değişimin sonuçlarını anlamakla ilgilenir. Temel düzeyde, kültürel miras varlıklarının sürdürülebilir yönetimi hakkında kararlar almak için kullanılmaktadır. Kültürel miras etki değerlendirmesi, kültürel miras varlığı veya

⁷⁸ IEMA, Çevre ve sürdürülebilirlik alanında çalışan küresel bir profesyonel kuruluştur. Üyeleri için kaynaklar, araçlar, ağ oluşturma, bilgi paylaşımı ve yüksek kaliteli eğitim ve mesleki yeterlilikle ilgili hizmetler sağlamaktadır.

⁷⁹ CIfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021: https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.44.

⁸⁰ CIfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021: https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Sayfa 3, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.40.

⁸¹ CIfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021: https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Sayfa 5, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.46.

varlıklarında değişikliklerle sonuçlanabilecek bir proje veya çalışma yapılmasını gerektirecek bir plan, bir politika veya bir proje gündeme geldiğinde uygulamaya konulmalıdır. Bu değişim, tarihi bir binanın dokusuna yapılan en küçük müdahaleden, yeni kasabalar yaratma politikasına kadar her ölçekte ortaya çıkabilmektedir⁸². Prensipl belgesine göre, etki değerlendirme sürecinin iki temel başlangıç değerlendirme aşaması bulunmaktadır. Bunlar:

Kültürel miras varlıklarını tanımlamak: Kültürel miras varlığının ne olduğunu tanımlamak ve hakkında ne bilindiği edinmek, miras varlığının kültürel önemini tanımlamak ve kültürel miras varlığının ne ölçüde korunması gerektiğinin ölçülebilir bir tanımını yapmaktan oluşmaktadır. Kendi içerisinde 3 farklı süreç değerlendirmesi ile ele alınmaktadır. Bunlar, “kültürel miras varlığının tanımlanması”, “kültürel mirasın öneminin belirlenmesi” ve “kültürel mirasın öneminin tanımlanması”.

Bu süreçlerdeki değerlendirme akışı aşağıdaki tabloda (Tablo 7) sunulmaktadır;

Tablo 7. Birleşik Krallığın Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi İlkeleri⁸³.

Kültürel Miras Varlığının Tanımlanması	Aşama 1: Bilgi Toplanması	Aşama 2: Ek Bilgi Toplanması	Aşama 3: Önem Değerinin Belirlenmesi	Aşama 4: Tanımlama
	Öncelikle, kültürel miras etki değerlendirmesini yapan uzman(lar), kültürel miras varlığı hakkında mevcut bilgileri bir araya getirmelidir. Eğer mevcut bilgiler yetersiz	Ek bilgi edinme ihtiyacı, kültürel miras etki değerlendirmesi gerektire projenin konusu ve niteliğine göre farklılık gösterebilir. Bu	Kültürel miras varlığının önem değerlerinin gerçekten tanımlanmasını kapsamaktadır. Kültürel miras varlığının tüm	Kültürel miras varlığının basit bir konum planıyla beraber desteklenen tek bir açıklama paragrafından, karmaşık çizimler

⁸² ClfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021:

https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Sayfa 5, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.40.

⁸³ ClfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021:

https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Sayfa 7-9, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.40.

	kalırsa ek bilgi edinme ihtiyacını göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, bir arkeolojik miras varlığı için bilgi sadece deniz tabanındaki batık enkaz alanı olarak kaydedilmiş olabilir. Bu bilgi arkeolojik miras varlığının korunmasını sağlamak için durumu yetersiz şekilde tanımlamaktadır. Bu nedenle ek bilgi gerekebilir. Ek bilgi, masa başı araştırma ve saha araştırmaları dahil olmak üzere çeşitli yollarla elde edilebilir.	aşamada özellikle projenin ölçeği ve kültürel mirasın önemi ("orantılılık kavramı) dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, bu aşamada yalnızca kültürel miras varlığının projeden nasıl etkilenebileceğinin anlaşılması ile ilgili bilgilerin araştırılması ve elde edilmesi gerekmektedir.	bileşenlerinin detaylı bir değerlendirmesi ni içermelidir.	ve destekleyici belgelerin ekleriyle genişletilmiş ve ayrıntılı açıklamalara kadar değişebilir nitelikte, kültürel miras varlığının niteliğine göre tanımlama bilgisi değişebilir. yol açacaktır.
Kültürel Mirasın Öneminin Belirlenmesi	Aşama 5: Önem Kriterlerinin Tanımlanması	Aşama 6: İstişare	Aşama 7: Kültürel Mirasın Öneminin Belirlenmesi	
	Toplum olarak kültürel miras varlığında tanıdığımız ve bu nedenle gelecek nesiller için korumaya veya geliştirmeye çalıştığımız değerlerin toplamı, varlığın kültürel önemini yansıtmaktadır. Bir kültürel miras varlığının neden değerli olduğunun belirlenmesi, miras varlığını etkileyebilecek herhangi bir projenin tasarım aşamasında yatırımcıyı bilgilendirmek için kullanılabilir. Bu bilgilendirme	Kuruluşlar, topluluklar, bireyler, aynı kültürel miras varlığına farklı değerler atfedebilir. Bu durum özellikle estetik ve manevi değerlerle ilgili olabilir. Bazı durumlarda, farklı değerler paydaşlar arasında çatışmalara yol açabilir. Kültürel miras varlıklarının değerlerinin anlaşılmasını sağlamak için ilgili paydaşlarla	Önceki aşamalardaki analiz süreçleri sonunda, kültürel miras varlığının öneminin/değerinin belirlenmesi sağlanabilir. Kültürel miras varlığının önemi, açık ve anlaşılabilir şekilde yazılı olarak belirtilmelidir.	

	proje ile kültürel miras varlığı üzerinde oluşabilecek herhangi bir olumsuz etkinin en aza indirilmesine ve etkinin iyileştirilmesine fırsatlar sunabilir. Kültürel miras varlığının öneminin belirlenmesinde, miras varlığının çeşitli değerleri dikkate alınmalıdır. Bunlar, estetik değer, tarihi değer, bilimsel çalışmalara katkı potansiyeli, sosyal veya manevi değerlerden oluşabilir ancak sadece bunlarda sınırlı değildir. Önem belirlenirken, kültürel miras varlığına bağlı tüm değerlerin tanımlanması önem teşkil etmektedir. Ayrıca kültürel miras varlığının eski veya mevcut kullanımı, toplumla ilişkileri, anlamları, miras varlığı ile ilgili kayıtlar, bulunduğu yerin karakteri, görünümü ve tarihsel gelişimi, bulunduğu yer içindeki ilgili nesnelerle birlikte oluşturduğu anlam da kültürel miras varlığının öneminin belirlenmesinde dikkate alınmalıdır.	geniş kapsamlı istişare süreçlerinin takip edilmesi gerekebilir.	
Kültürel Mirasın Öneminin Tanımlanması	Aşama 8: Önem Derecesinin Belirlenmesi	Aşama 9: Önemin Derecelendirilmesi	Aşama 10: Önem Tanımı
	Kültürel miras varlığının önemi, mevzuat ve planlama politikalarıyla varlığın ne ölçüde korunmaya çalışıldığı	Kültürel miras varlığının nitelikleri ve önceki bölümlerdeki analizlerin sonuçları dikkate alınarak her bir miras varlığı için en	Bir kültürel miras varlığı tanımlandığında zaten önemi kabul edilmiş demektir. Bu nedenle, kültürel miras varlığı için belirlenecek önem seviyesi

ile ölçülebilir. Kültürel miras varlığının öneminin belirlenmesi, kültürel miras etki değerlendirme sürecinin önemli bir bileşenidir. Bir projenin geliştirilmesi sırasında, kararların alınma biçimi ve karar vericinin kültürel miras varlığına nasıl yaklaşacağı önem derecesine göre verilebilir.	basit şekliyle “yüksek”, “orta” ve “düşük” önem olmak üzere bir derecelendirme yapılabilir veya benzer bir derecelendirme biçimi kurgulanabilir.	ve miras varlığının neden önemli olduğu, bir veya iki cümle ile ifade edilmelidir.
---	--	--

Değişimin Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Değişimin sonuçlarının değerlendirilmesi, üç ayrı analitik aşamadan oluşmaktadır. Değişimi anlamak (bir projenin kültürel miras varlığını ve bulunduğu ortamı nasıl değiştireceğine dair gerçekçi bir ifadeyle durumu tanımlamak, nasıl deneyimlendiği dahil), etkiyi değerlendirmek (herhangi bir değişikliğin kültürel öneme ne ölçüde etki edeceğinin ölçülebilir bir ölçü tanımını yapmak) ve etki büyüklüğünü belirlemektir (Tablo 8) (etkinin büyüklüğü ve kültürel miras varlığının önemini bir arada değerlendiren bir ölçüm yöntemi geliştirmek)⁸⁴.

⁸⁴ ClfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021: https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Sayfa 10-12, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.40.

Tablo 8. Değişimin Sonuçlarının Değerlendirilmesi⁸⁵.

	Aşama 11:	Aşama 12:	Aşama 13:	Aşama 14:
	Genel Yaklaşım	Değişimi Anlamak	Etkiyi Değerlendirmek	Etki Büyüklüğünü Belirlemek
Değişimin Sonuçlarının Değerlendirilmesi	Proje ile kültürel miras varlığı üzerinde oluşabilecek değişimin etkisini, sonuçlarını değerlendirmek, karar alma süreçleri için kritiktir. Kültürel miras varlığının öneminin tanımlanmasından sonra, bir sonraki adım kültürel miras varlığı üzerinde önerilen projenin yaratacağı değişiklik/değişikliklerin kültürel mirasa olan etkisinin anlaşılması gerekmektedir. Bir projeden etkilenebilecek kültürel miras varlıklarının, birbirinin aynısı olduğu durumlar sıra dışı durumlardır. Bu nedenle etkinin değerlendirmesi için her kültürel miras varlığının öneminin anlaşılması gerekir. Kültürel miras varlıklarının farklı önem dereceleri, önerilen değişikliğin belirli bir	Değişim, bir şeyi daha önce olduğundan farklı hale getirmenin hem eylemi hem de sonucu olarak tanımlanabilir. Bir projenin sonucu olarak, kültürel miras varlığı üzerinde doğrudan, dolaylı, geçici, kalıcı, geri döndürülebilir, geri döndürülemez değişimler ortaya çıkabilir. Ayrıca değişim, bir kültürel miras varlığında fiziki olarak veya miras varlığının bulunduğu ortamda da oluşabilir. Değişiklik, kültürel miras varlığının dokusunda fiziksel değişiklik, görsel görünüm ve kullanım da dahil olmak üzere, olgusal bir biçimde tanımlanmalıdır. Değişim, kültürel miras varlığının belirlenen önemine etki edebilir	Etki, kültürel miras varlığındaki bir veya bir varlığın bulunduğu ortamdaki değişikliktir. Bu değişiklik kültürel miras varlığının önemini etkiler. Bu etkinin miras varlığı üzerinde, olumlu veya olumsuz bir sonuçları olabilir. En belirgin haliyle olumsuz etki, kültürel miras varlığının değişiklik veya yıkım yoluyla tamamen veya kısmen kaybolmasına neden olabilir. Ayrıca, kültürel miras varlığının	Proje kaynaklı etki, kültürel miras varlığının önemini oluşturan sadece bir bileşen üzerinde “küçük” bir etki yaratabileceği gibi kültürel miras varlığının önemi üzerinde daha büyük bir etki de yaratabilir. Bu nedenle etkinin büyüklüğünün tanımlanması gerekir ve etki dereceleri “Büyük”, “Orta” ve “Küçük” terimleri kullanılarak raporlamada yazılı hale getirilerek, anlaşılabilir olması sağlanabilir. Derecelendirme başka basit yöntemlerle de sunulabilir. Etki, etkinin büyüklüğünü ve kültürel miras varlığının önemini bir araya getiren bir ölçü aracı ile belirlenir. Bu, değerlendirme sürecinin kritik bir aşamasıdır. Etki büyüklüğüne göre projenin tasarımında değişiklikler

⁸⁵ CfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021:

https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Sayfa 7-9, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.50.

kültürel miras varlığı üzerinde ihmal edilebilir olumsuz bir etkiye sahip olmasına veya büyük olumsuz bir etkiye sahip olmasına yol açabilir. Değişimin sonuçları üç aşamada değerlendirilebilir: • Değişimi Anlamak • Etkiyi Değerlendirmek • Etkiyi Ağırlıklandırmak	veya etki etme seviyesi nötr olabilir. Kültürel miras varlığının tanımı gibi, değişikliğin tanımı da dikkatlice araştırılması gereken bir konudur. Büyük ve karmaşık projelerde, değişimi anlamak için daha fazla ayrıntı ve detaylı inceleme gerekebilir.	bulunduğu ortamın/çevrenin, karakteri ve görünümü üzerinde de bir etki oluşabilir veya önemli toprak altındaki arkeolojik kalıntıların bozulmasına yol açacak şekilde toprak kimyasının değişmesi sonucunu da doğurabilir. Aynı şekilde, proje kaynaklı bir etki, değişiklik olumlu bir etkiye de sahip olabilir.	gerekebileceği gibi, projenin kabul edilebilir ve yapılabilir olup olmadığı da belirlenebilir. Bu, etki değerlendirme sürecinin kritik bir aşaması olmasına rağmen, değerlendirmenin önceki aşamalarında, kültürel miras varlığının önemi, kültürel önemi ve projenin bu miras varlığını nasıl etkileyeceği belirlendiği için açık bir anlatım ile etkinin büyüklüğü tanımlanabilir. Göreceli olarak, daha yüksek öneme sahip varlıkların kültürel önemi üzerindeki etkiler, daha düşük öneme sahip kültürel miras varlıklarından daha fazla olmalıdır. Örneğin, düşük öneme sahip bir kültürel miras varlığının toplam kaybına (yani en büyük olumsuz etki büyüklüğüne) yol açacak bir proje önerisi, yüksek öneme sahip bir kültür varlığının toplam kaybına kıyasla daha az etki ağırlığı ile değerlendirilebilir.
---	---	--	--

Farklı coğrafi bölgelerde yer alan, farklı türlerdeki kültürel miras varlıklarının nitelikleri ve özellikleri de birbirinden farklı olacaktır. Kültürel miras varlıkları olarak kabul edilebilecek şeylerin geniş bir yelpazede yer alması, yani çeşitliliği ve projelerden kaynaklanabilecek potansiyel değişimin çeşitliliği göz önüne alındığında, 'her projeye uyabilecek tek' metodoloji yoktur. Bu nedenle, prensip belgesi kültürel miras etki değerlendirmesi için metodolojik bir rehberlik sunmayı amaçlamaz. Prensip belgesine göre, bir projenin kültürel mirasın önemine olan etkilerinin anlaşılması ve değerlendirilmesi için projeye ve kültürel miras varlıklarına özgü bir dil ve çerçeve ortaya konmalıdır. Belge, kültürel miras etki değerlendirme süreçleri için en iyi sonuçları elde sağlayabilecek yönlendirmeler “iyi uygulamalar” da sunmaktadır. Ancak, belgede vurgulanan iyi uygulamalar sadece kültürel miras etki değerlendirmesi için değil, herhangi bir çevresel veya sosyal etki değerlendirmesi için geçerli olabilir⁸⁶.

Prensip belgesine göre “iyi uygulama süreci” aşağıdaki koşullar sağlanarak yönetilebilir (Tablo 9)⁸⁷.

Tablo 9. İyi Uygulama Sürecinde Temel Koşullar.

Aşama	Koşulların Tanımları
Etki Değerlendirme Sürecini Yönetebilecek Mesleki Yeterlilik (Yetkin Uzmanlık)	Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi süreci, amaca uygun, tarafsız ve mesleki açıdan yeterliliği olan uzmanlar tarafından yürütülmelidir. Farklı bileşenleri içeren kompleks bir proje, farklı türde kültürel miras varlıklarında değişikliğe neden olabilir. Bu nedenle, etki değerlendirmeyi yapabilecek kapasiteye sahip bir ekibin, bu tür çalışmalar için görevlendirilmesi gerekir. Ayrıca, kültürel miras etki değerlendirme çalışması, bir projenin tüm yaşam döngü sürecini kapsayacağı için etki değerlendirmesi için gereken mesleki yeterlilikler, sürece dahil edilecek uzmanlar/uzmanlıklar, projenin kapsamı ve gelişim süreçlerine bağlı olarak çeşitli olabilir. Bu nedenle kültürel miras etki değerlendirme uzmanında en az aşağıdaki mesleki yeterliliklerin bulunması gerekir:

⁸⁶ ClfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021:

https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Sayfa 5, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.46.

⁸⁷ ClfA, Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK, 2021:

https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf, Sayfa 12-13, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.47.

	• Etki değerlendirme kapsamında önerilen projenin, mevcut yasal, politik ve planlamalar doğrultusunda bağlamını anlamak ve analizini yapabilmek. • Kültürel miras varlığını; çevresi, kültürel önemini ve değeri ile beraber ele alarak değerlendirebilmek; • Projenin niteliği ve projenin yaratacağı her türlü değişimin kültürel mirasın önemi üzerindeki etkilerini anlayabilmek ve değerlendirebilmek; • Projenin hedeflerini, alternatif yollarla gerçekleştirme imkânını belirlemek ve kültürel miras üzerinde yaratabileceği olumsuz etkileri önlemek veya en aza indirebilmek. Kültürel miras etki değerlendirme sürecinin potansiyel karmaşıklığından dolayı, bu çalışmaların uygulanması için görevlendirileceklerin, bu tür işleri profesyonel olarak yapmaya yeterli kurumlar arasından (akredite edilmiş) seçilmeleri ve görevlendirilmeleri önerilir. Bu kapsamda seçilecek mesleki yeterliliği olan uzmanlar/ekiplerin belirlenmesinde profesyonel kuruluşlar veya örgütlerden danışmanlık alınabilir. Akredite uzmanlar/uzman ekipler, mesleki ve etik yeterliliklerini değerlendiren titiz bir inceleme sürecinden geçirilmişlerdir⁸⁸. Bu uzmanlar/uzman ekipler, akreditasyonu sağlayan meslek organizasyonunun etik davranış kurallarına uymayı taahhüt ederler. Çalışmalarında mesleki açıdan geçerli standartları ve rehber dokümanları takip ederler, uygulamalar ve sürekli mesleki gelişim yoluyla uzmanlıklarını iyileştirme ve varsa boşlukları tamamlayacak politikaları benimserler.
Orantılı Bir Değerlendirme Yapmak ve Sonuçları İletmek	Kültürel miras etki değerlendirme sürecinde, değerlendirilen kültürel miras varlıklarının önemi ve önerilen projenin büyüklüğünün orantısallığı dikkate alınmalıdır⁸⁹. Projenin ölçeği ve potansiyel etki büyüklüğünü göz önünde bulundurulmalıdır. Kültürel miras etki değerlendirmesinin sonuçları, projenin uygulanmasına karar verecek olanları, ilgili kültürel miras varlıklarının yeterince ve titizlikle değerlendirildiğine ikna edecek biçimde olmalıdır. Bu nedenle, kültürel miras etki değerlendirme çalışmasının kapsamı, etki değerlendirmenin başında projenin uygulanmasına karar verecek olanlarla beraber belirlenmelidir. Bu duruma ek olarak yerel planlama kurumları, ulusal miras koruma kurumları, özel

⁸⁸ Birleşik Krallıkta bu tür akreditasyon süreçlerini tanımlayan ve uygulayan meslek örgütü, arkeolojik miras alanında çalışan ve hem Birleşik Krallık hem de Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerde de faaliyet gösteren Chartered Institute for Archaeologists (Yetkili Arkeologlar Enstitüsü)'dir. Kuruluş 1982 yılında Birleşik Krallık'ta "Institute for Field Archaeologists" (Saha Arkeologları için Enstitü) adıyla kurulmuş olup, arkeoloji mesleğinde profesyonel standartları yükseltmek, arkeologları bir araya getirmek ve bu alanda etik bir çerçeve oluşturmak amacıyla kurulmuştur. 2014 yılında, kuruluşun Birleşik Krallık'taki Chartered Status (Yetkili Statü) talebi Birleşik Krallık hükümeti tarafından kabul edilmiş ve örgütün profesyonel yetkinlikleri yasal olarak tanınmıştır. Aynı yıl, örgüt resmi adını da "Chartered Institute for Archaeologists (CIfA) olarak değiştirmiştir (<https://www.archaeologists.net/about>).

⁸⁹ Burada kastedilen bir projenin sadece finansal ve alan bazındaki büyüklüğü değil, üretebileceği kamu yararı, katma değer, toplum yaşamında sağlayacağı iyileşme, modern yaşam için gereken bazı zorunlulukların karşılanması, sürdürülebilir çevre ve dünya gibi temel konularla olan ilgisidir.

	ilgi grupları ve yerel halk toplulukları gibi kültürel miras paydaşları ve danışmanlarla istişare etmek değerli olacaktır. Süreç boyunca bu paydaşlarla iş birliği yapmak genellikle ek fayda sağlayacaktır. Kültürel miras etki değerlendirme çalışmalarının sonuçları, projenin uygulanmasına karar verecek olanlarla net ve hedef odaklı bir şekilde paylaşılmalıdır. Bu nedenle hazırlanan etki değerlendirme raporlarında kullanılacak, dil yalnızca uzmanların anlayabileceği bir seviyede olmamalı, herkesin açıkça anlayabileceği bir açıklıkta olmalıdır. Kültürel miras etki değerlendirmesinin raporlanması ve çıktıları için yukarıda da belirtildiği üzere belirlenmiş bir format yoktur; ancak, iki ana ilke (kültürel miras varlıklarını anlamak ve değişimin sonuçlarını değerlendirmek) dahilindeki üç aşama, yazılı rapor için bir çerçeve sağlamalıdır. Bu rapor, projenin inşa edileceği ülke, bölge ve yasal mevzuatın gerekliliklerine göre şekillendirilmelidir.
Proje Tasarımcılarını Bilgilendirmek	Kültürel miras etki değerlendirmesi, projenin kültürel miras varlıklarını koruma ve geliştirme derecesini etkileyerek, projenin kültürel miras varlıkları üzerinde yaratacağı sonuçları iyileştirmede önemli bir rol oynar. Bu nedenle, projenin tasarım aşamasının başından itibaren yeterliliği olan bir uzman/uzman ekiple çalışmak en iyi sonucu sağlayacaktır. Kültürel miras etki değerlendirme süreci, kültürel mirasın önemi anlayışına katkı sağlar. Bu sayede, etki tanınabilir ve gerekirse proje, olumsuz etkileri önlemek veya en aza indirmek için değiştirilebilir, revize edilebilir ve mümkünse, kültürel mirasın önemi ve kullanım şekli geliştirilebilir. Kültürel miras etki değerlendirme sürecinin bir sonucu olarak, projenin kabul edilebilir olmayacağına karar verilirse, projenin durdurulması veya geri çekilmesi gerekebilir. Ancak, daha yaygın olarak, süreç, projenin nihai tasarımını olumlu bir şekilde etkileyerek değişimin sonuçlarının olumsuz etkilerini en aza indirir hale getirilmesi ve kamu yararının en üst düzeye çıkartılması olmalıdır.

2.8. BATI KANADA ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI

2000'li yıllardan itibaren, tüm Dünyada kültürel miras kaynaklarının (özellikle arkeolojik miras varlıkları ve tarihi alanların) korunmasına yönelik ilgi kayda değer bir şekilde artmaktadır. Kanada'daki neredeyse tüm eyaletler ve bölgeler, önemli miras alanlarını ve objelerini korumayı amaçlayan, inşaat projelerinden kaynaklanabilecek tehditlere karşı araştırmalar yapılmasını sağlayan yasaları

yürürlüğe koymuştur⁹⁰. Gelişen bu "kültürel mirasın korunması hareketi", kaynakların bilimsel, eğitsel, rekreasyonel, toplumsal ve potansiyel ekonomik değerinin giderek daha fazla tanınmasına da fayda sağlamaktadır. Bunun bir sonucu olarak, büyük ölçekli kalkınma projelerinde, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreçlerine, arkeolojik kaynakların giderek daha sık dahil edilmesi gündeme gelmektedir. Ancak, arkeolojik kaynak değerlendirme çalışmalarının ÇED süreçlerine entegrasyonu çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Arkeologlar ve yan bilim dallarındaki uzmanlar, genellikle katıldıkları etki değerlendirmeleri çalışmalarının prosedürleri ve hedefleri hakkında yeterli bilgiye sahip olamamaktadır. Buna ek olarak, ÇED ile daha sık ilişkilendirilen bilim dallarının temsilcileri ile politik, bürokratik ve kurumsal karar vericiler, arkeolojik kaynak yönetiminin yöntemleri, sınırlamaları ve faydalarını tam anlamıyla kavrayamamaktadır⁹¹.

Arkeolojik miras alanları, geçmişteki insan faaliyetlerinin çeşitliliğine bağlı olarak farklı türlerde karşımıza çıkabilir. Ancak, bu türlerin üç temel özelliğinin ortaklaştığı görülmektedir:

- **Hassasiyet ve Tahribat Riski:** Arkeolojik alanlar, fiziksel yapının genellikle fark edilmesi zor olan bileşenleri olarak arazi bozulmalarına karşı oldukça savunmasızdır. Bir sit alanının değeri hem içerdiği materyal hem de bu materyalin bulunduğu değişmemiş fiziksel bağlamda saklıdır. Arazi bozulduğunda, bu fiziksel bağlamın kaybolması nedeniyle sit alanının değeri azalır.
- **Yenilenemez Kaynak Olma Durumu:** Arkeolojik kaynaklar yenilenemezdir. Bir kez tahrip edildiğinde veya yok olduğunda, yeniden oluşturulması mümkün değildir.
- **Sınırlı ve Azalan Kaynaklar:** Arkeolojik kaynaklar, yalnızca yenilenemez değil, aynı zamanda miktar bakımından da ölçülebilir şekilde sınırlıdır. Üstelik, artan arazi kullanımı ve kalkınma nedeniyle bu kaynaklar hızla

⁹⁰ German & Spurling: 2012, 75.

⁹¹ German & Spurling: 2012, 75.

kaybolmaktadır. Mevcut arazi değişiklikleri hızında, sit alanlarının büyük çoğunluğunun 25 ila 50 yıl içinde kaybolması olasıdır⁹².

Arkeolojik miras etki değerlendirmesi ancak bir süreç çerçevesinde ele alınmalıdır. Arkeolojik miras etki değerlendirme sürecinin 3 temel paydaşı bulunmaktadır:

- **Proje Girişimcisi:** Alt yapı veya inşaat projesinin tasarımcısı ve uygulayıcısıdır. Arkeolojik mirasın etki değerlendirmesi için gereken araştırmalar için finansman sağlar.
- **Hükümet Kurumları (Düzenleyici Kurumlar):** Arkeolojik miras ve kültürel miras ile ilgili yasaların uygulanmasından sorumludur.
- **Profesyonel Arkeolojik Danışman:** Etki değerlendirme çalışmalarını yürütür. Etki değerlendirme çalışmalarının sonuçlarına göre varsa önerilen “etki azaltma çalışmalarını” yürütür.

Arkeolojik miras etki değerlendirmesinde süreç aşağıdaki gibi ilerlemektedir:

- **1. Adım: “Projenin Belirlenmesi ve Önerilmesi”:** Bir bölgenin temel alt yapı ihtiyaçlarını (ulaşım, enerji, barınma, sulama ve benzeri) karşılamak için planlanan ve toprağa müdahale gerektiren her türlü projenin kapsamı, büyüklüğü, türü belirlendikten sonra projenin sahibi yatırımcı kurum/kuruluş ya doğrudan ya da bir danışmanlardan destek alarak, ulusal ruhsatlandırma ajansı aracılığıyla proje önerisini kamu tarafına sunar.
- **2. Arkeolojik Kaynak Yönetimi İncelemesi:** Projenin uygulanacağı bölgeden sorumlu (inşa edileceği bölge), kültürel miras ajansına da ilgili proje önerisi iletilir. Miras Ajansı⁹³ öneriyi inceleyerek, projenin bilinen

⁹² German & Spurling: 2012, 76.

⁹³ Parks Canada Agency (Kanada Parkları Ajansı), 1998 yılında yasayla Kanada Hükümeti tarafından kurulmuştur. Ajans, Kanada Hükümeti'nin Ulusal Parklar, Ulusal Tarihi Yerler, Ulusal Deniz Koruma Alanları, Arkeolojik miras alanları, diğer miras alanları ve miras koruma programlarıyla ilgili politikalarını uygulamaktan sorumludur.

arkeolojik alanları bozup bozmayacağını ve bir etki değerlendirmesinin yapılmasına gerek olup olmadığına karar verir⁹⁴.

- Eğer bir arkeolojik miras etki değerlendirmesinin yapılması gerekmiyorsa, projeye devam edilir.
- Eğer bir arkeolojik miras etki değerlendirmesinin yapılması gerekiyorsa, bir profesyonel miras danışmanı tarafından, resmi izin çerçevesine uygun olarak etki değerlendirme çalışmaları yürütülür⁹⁵.
- **3. Etki Değerlendirme Raporu:** Araştırmanın raporu, miras ajansına sunulur. Ajans, raporun eksiksizliğini, objektifliğini inceler ve daha fazla çalışmaya gerek olup olmadığına karar verir.
 - Eğer, hazırlanan rapor yetersiz görülürse veya ek çalışmalara ihtiyaç duyulursa süreç tekrarlanır.
 - Eğer rapor tatmin edici bulunur ve ek çalışmaya gerek kalmazsa, proje etki değerlendirme raporuna göre devam eder⁹⁶.

Bu süreç, özellikle küçük ölçekli kalkınma projelerinde genellikle bağımsız olarak yürütülmekte iken, büyük ölçekli projelerde ise teknik, çevresel ve sosyo-ekonomik konularında ele alındığı, ÇED süreçlerinin içerisinde yürütülebilir. Bu durumda, "Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Süreci⁹⁷" "süreç içinde süreç" olarak değerlendirilmektedir. Arkeolojik miras (kaynak) etki değerlendirme süreci, genellikle arkeolojik alanları bozabilecek veya değiştirebilecek faaliyetler içeren projelerin değerlendirmesi için gerçekleştirilir ve etki değerlendirme

⁹⁴ Parks Canada Guidelines for the Management of Archaeological Resources, 2005:

<https://parks.canada.ca/agence-agency/bib-lib/politiques-polices/archeologie-archaeology/gra-mar>, Sayfa 1-2, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.55.

⁹⁵ German & Spurling: 2012, 77.

⁹⁶ German & Spurling: 2012, 79.

⁹⁷ German & Spurling: 2012, 79.

çalışması, bir projenin dört ana aşamasına karşılık gelecek değerlendirmeleri içerir.

Bunlar Tablo 10'da sunulmaktadır:

Tablo 10. Batı Kanada Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışma Yaklaşımı.

Proje Değerlendirme ve Uygulama Hiyerarşisi Aşamaları	
Fizibilite ve Planlama Aşaması	Planlama aşamalarında, arkeolojik kaynakların yerlerinin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve proje etkilerinin analizi gerçekleştirilir.
Kesin Planlama (Nihai Proje) Aşaması	
Ruhsatlandırma ve Onay Aşaması	Değerlendirme aşamasından elde edilen sonuçlara göre, proje inşaat aşaması ve/veya operasyon aşaması başlamadan önce veya sırasında ortaya çıkması kaçınılmaz ya da beklenmedik olumsuz etkilerin yönetilmesi ile ilgili tedbirleri içerir. Büyük veya uzun vadeli projelerde, her aşama için bir önceki aşamanın sonuç ve önerilerine bağlı olarak tedbirler sırasıyla gerçekleştirilir.
İnşaat ve İşletme (Operasyon) Aşaması	

Her aşama için, belirli arkeolojik araştırmalar projenin hedeflerine, gereksinimlerine ve müdahalelerine karşılık verecek nitelikte gerçekleştirilir⁹⁸. Ana hatlarıyla bir arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmasının temel çerçevesi ele alındığında aşağıdaki (Tablo 11) kapsama uygun olarak hazırlanabilir⁹⁹.

⁹⁸ German & Spurling: 2012, 80.

⁹⁹ German & Spurling: 2012, 82-85.

Tablo 11. Batı Kanada Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmasının Temel Çerçevesi.

Arkeolojik Miras (Kaynak) Etki Değerlendirme Adımları	Kapsam	Kullanılacak Araçlar & Yöntemler	İlave Açıklama
Adım1: Projenin Genel Hatlarıyla Değerlendirilmesi	1. Proje alanının arkeolojik kaynak potansiyelini belirlemek, özellikle arkeolojik alanlarla, proje arasında çatışma olabilecek yerleri tespit etmek. 2. Daha ayrıntılı bir incelemenin gerekip gerekmediğini belirlemek, Gerekmesi halinde ayrıntılı inceleme için uygun yöntemi ve kapsamını tanımlamak, 3. Proje alanındaki arkeolojik alanların yerlerini ve yayılımlarını bulmak, değerlendirmek.	- Arkeolojik envanter kayıtları. - Proje alanı veya yakın çevresinde daha önceden yapılmış arkeolojik araştırmalar. - Hava fotoğrafları, biyoklimatik, jeomorfolojik ve pedolojik veriler gibi çevresel çalışma verileri. - Bölgenin mirası hakkında bilgi sahibi olan yerel gruplar, topluluklar ve uzun süreli sakinler istişareler. - Saha çalışması (gözleme dayalı).	Genel değerlendirme ile etki değerlendirme sürecine devam edilip edilmeyeceğine karar verilebilir. Bu aşamada elde edilecek bilgiler, projenin yatırımcısına proje fizibilitesini değerlendirme veya proje için alternatifler belirleme konusunda yardımcı olabilir.
Adım 2: Ayrıntılı Etki Değerlendirmesi	4. Arkeolojik alanlar üzerindeki proje kaynaklı etkileri tanımlamak ve değerlendirmek, 5. Etkileri yönetebilmek için alternatifler geliştirmek ve bunun için bir uygulama takvimi önermek, 6. Etkileri yönetebilmek için alternatifler geliştirmek ve bunun için bir uygulama takvimi önermek.	- Arkeolojik saha çalışmaları ile bilgi toplanabilir. - Bu süreçte, bir projeden etkilenecek arkeolojik alan(lar)ın değerinin ve öneminin belirlenmesine odaklanılır. Elde edilen sonuçlar, proje ile ilgili yönetim kararları için temel bir dayanak oluşturur. Örneğin, bir alanın bozulmasının yakın olduğu durumlarda hangi hafifletici tedbirin, alınması gerektiği büyük ölçüde alanın önem derecesine bağlıdır. Arkeolojik alanları	Projeden etkilenebilecek arkeolojik kaynakların neler olduğunu tanımlamak ve oluşabilecek etkileri yönetmek için kapsamlı bilgi elde edilmesi amaçlanır.

		değerlendirirken bilimsel, kamusal, etnik, tarihsel ve ekonomik¹⁰⁰ gibi çeşitli önem kriterleri dikkate alınır. Değerlendirmeler genellikle yüzey buluntularının (izlerinin) sınırlı değerlendirilmesine veya toprak altında kültürel kalıntılar içeren alanlarda yapılan "test kazıları" yoluyla elde edilen verilerin incelenmesine dayanır. Proje ile ilişkili tüm etkilerin belirlenmesini ve bunların gelecekte arkeolojik mirasın kullanımı üzerindeki etkisinin değerlendirmesini içerir. Bir alanda ortaya çıkacak etki, bir arkeolojik alanın mevcut durumu ile proje sonrası ortaya çıkacak yeni durumu ile arasındaki net değişim olarak tanımlanabilir. Bu değişim olumlu veya olumsuz olabilir. Potansiyel etkiler belirlendikten sonra, bilimsel araştırma, koruma veya kamusal farkındalık için gelecekteki fırsatların ne ölçüde ortadan kalkabileceğini belirlemek gerekir. Etkiler büyüklük, süre, sıklık ve değişim hızı gibi parametreler açısından ele alınabilir.	
Adım 3: Etkileri Hafifletme	7. Arkeolojik alanlar üzerinde proje kaynaklı olumsuz etkileri hafifletmek veya kaynak kayıplarını telafi etmek için planlar tanımlanır, projenin inşa edilmesi için gereken onayın şart ve koşullarına bunlar dahil edilerek ve uygulanır. Arkeolojik alanlara yönelik etkileri hafifletmek için mevcut seçenekler aşağıdakilerden	• Proje tasarımının değiştirilmesi, • Alan koruma önlemleri. • Alanın üzerinin kaplanması, örneğin, bir arkeolojik alanın üzerinin bir başka malzeme yığılarak	• Hangi önlemin seçileceği, alanın önemi, etkinin niteliği, önlemin etkinliği ve araştırma ile kaynak yönetimi önceliklerine bağlıdır. • Proje tasarımında veya

¹⁰⁰ Buna ülkemizde "inanç" kriterini de dahil edebiliriz.

	oluşabilir.	tamamen kapatılarak örtülmesi, gömülmesi, • Özellikle eğim dengesizliği olan bölgelerde oluşabilecek kaymaları engelleyecek stabilizasyon sağlayacak destek çalışmaları. • Çitler veya bariyerlerle ulaşımın engellenmesi. • Arkeolojik alanlardan verilerin bilimsel olarak elde edilmesi süreçleridir (kurtarma kazıları vb.).	konumunda değişiklikler ve zeminin bozulmasını en aza indirmek için kullanılabilecek inşaat yöntemleri, olumsuz etkileri azaltmanın veya önlemenin önemli yolları arasındadır. • Kurtarma kazıları hem zaman alabilir hem de proje için beklenmedik yüksek maliyetlere neden olabilir. Ancak, tek uygulanabilir hafifletme seçeneği olduğunda, tasarlanabilir. Büyük ölçekli projelerde, disiplinler arası iş birliği ile koordineli olarak yürütülmelidir.
Adım 4: İnşaat İzleme, Acil Durum Etki Yönetimi, Etki Sonrası İzleme	8. Bir inşaat projesinin inşaat ve işletme aşamalarını ilgilendirir ve öngörülemeyen olumsuz etkilerin tanımlanmasını ve kontrol altına alınmasını kapsar.	• Acil Durum Etki Yönetiminde, rastlantısal buluntuların, inşaat faaliyetleri ile beklenmedik arkeolojik alanların veya bulguların açığa çıkması durumu, kurtarma kazısı yöntemi, • İnşaat yapımının izlenmesi, özellikle hassas alanlarda veya bilinen arkeolojik sitlere yakın inşaat faaliyetlerinin izlenmesi yöntemi, Etkilerin takibi, proje inşaat faaliyetlerinin ardından, beklenmedik etkiler veya sit koruma önlemlerinin etkinliğini izlemek amacıyla yapılabilecek izleme çalışmalarıdır.	İnşaat izleme, acil durum etki yönetimi ve etki sonrası izleme olarak tanımlanabilir. Özellikle hassas bölgelerde veya bilinen arkeolojik alanların yakınında yer alan inşaat faaliyetleri, düzenli izlemeyi gerektirir.

2.9. ETKİ DEĞERLENDİRME YÖNTEMİNE YÖNELİK GENEL DEĞERLENDİRME

Arkeolojik miras, geçmişin izlerini günümüze taşıyan benzersiz bir değer taşıdığı için, sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olarak korunmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve yasalarımızda zaten bu duruma işaret etmektedir.

Bu koruma sürecinin temel bileşenlerinden biri, etkili etki değerlendirme metodolojilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasıdır. Farklı ülkelerin kurumları ve uluslararası kuruluşlar tarafından benimsenen yaklaşımlar, kültürel mirasın korunmasını yalnızca etik bir sorumluluk olarak değil, aynı zamanda yerel toplumlar ve çevre için önemli bir kaynak olarak ele almaktadır.

Türkiye'de yürürlükte olan Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreci, ulusal mevzuata dayalı güçlü bir çerçeve sunmaktadır. ÇED yönetmelikleri, duyarlı bölgelerde kültürel miras unsurlarına yönelik riskleri azaltmayı hedeflerken, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu gibi uzmanlaşmış kuruluşların görüşlerini sürece dahil etmektedir. Ancak, Türkiye'deki sistem, uygulama aşamasında belirli zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle somut olmayan kültürel miras unsurlarının değerlendirilmesi, yöntemsel olarak yeterince ele alınmamıştır. Bilinmeyen/henüz toprak altında olan ve inşaat çalışmaları ile açığa çıkabilecek "arkeolojik miras varlıkları" ile karşılaşılması halinde yapılması gereken adımları tanımlayan bir doküman olan Rastlantısal Buluntu Prosedürünün projeler tarafından hazırlanması ve kullanılmasında belirgin bir eksiklik görülmektedir.

Uluslararası düzeyde, UNESCO ve bağlı kuruluşlarının rehberleri, kültürel mirasın korunmasında kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır. Özellikle Dünya Mirası Listesi'nde yer alan alanların korunmasına yönelik yaklaşımlar, somut ve somut olmayan miras unsurlarını kapsayan bir metodoloji içermektedir. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Uluslararası Finans Kurumu (IFC) gibi finans kuruluşlarının performans standartları ise, yatırım projelerinin çevresel ve sosyal etkilerinin azaltılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak bu standartlar

arasında, arkeolojik mirasın etkilerinin değerlendirilmesine yönelik detaylı ve somut metodolojilerin eksikliği dikkat çekmektedir. Özellikle, farklı miras türleri için ayrıntılı rehberlik sağlanmadığı durumlarda, yatırımcıların sorumluluklarının netleşmesi zorlaşabilmektedir.

Aşağıda listelenen ulusal ve uluslararası rehber ve standart belgelerinin kültürel miras (arkeolojik miras dahil) etki değerlendirmesine yönelik yaklaşımları karşılaştırmalı olarak analiz edildiğinde bazı temel yaklaşımların ortaklaşırken, bazı temel yaklaşımların ise ulusal etki değerlendirme mevzuatında yeterince ele alınmadığı veya bir başka deyişle ulusal ÇED mevzuatının atıf yaptığı diğer bağlı mevzuatın içerisinde arkeolojik mirası yönelik etki değerlendirme gerekliliklerinin nasıl kaybolup gittiği, uluslararası rehberler ve standart belgelerinde, arkeolojik mirasın korunması konusunda daha net yaklaşımların olduğu, özellikle arkeolojik miras dahil kültürel mirasın etki değerlendirmesi yaklaşımını içeren bir kapsamda hazırlanmış oldukları anlaşılmaktadır. Karşılıklı değerlendirmesi yapılan belgeler aşağıdaki gibi olup, değerlendirme sonuçları Tablo 12’de özetlenmektedir:

- Ulusal Mevzuat (Çevresel Etki Değerlendirmesi, ÇED),
- Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi Rehberi ve Kaynak Kitabı,
- Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Performans Gerekliliği 8. Kültürel Miras (EBRD R8)
- Uluslararası Finans Kurumu Performans Standardı 8. Kültürel Miras (IFC PS8)

Tablo 12. Ulusal ve Uluslararası Rehber ve Standart Belgelerinin Kültürel Mirasa Yönelik Etki Değerlendirme Yaklaşımları.

Kriter	Ulusal Mevzuat (Çevresel Etki Değerlendirmesi, ÇED)	Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi Rehberi ve Kaynak Kitabı	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Performans Gerekliliği 8. Kültürel Miras (EBRD R8)	Uluslararası Finans Kurumu Performans Standartı 8. Kültürel Miras (IFC PS8)
Amaç	Projelerin çevresel etkilerini belirlemek ve olumsuz etkileri azaltmaktır.	Dünya Mirası varlıklarını etkileyen projelerin etkilerini belirlemektir.	Kültürel mirasın korunması ve projelerin kültürel miras üzerindeki etkilerini belirleyerek, kültürel mirasın proje ile bütünleşmiş biçimde yönetilmesidir.	Kültürel mirasın zarar görmesini önlemek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır.
Kapsam	Türkiye'de uygulama konacak ve ÇED gerektiren projelerdir.	Tüm kültürel, doğal ve karma miras türlerine etki edecek projelerdir.	EBRD finansmanlı projelerdir. Tüm dünyada aynı kurallar geçerlidir.	IFC destekli özel sektör projeleridir. Tüm dünyada aynı kurallar geçerlidir.
Değerlendirme Aşamaları	9 aşamalı süreçtir (PTD, ÇED raporu, komisyon, karar vs.). Arkeolojik mirası etkilendirmesini içeren kültürel miras ÇED sürecinde resmi kurum görüşlerine dayanılarak tamamlanır.	11 aşamalı ayrıntılı metodoloji içerir. (Seçme, kapsam, raporlama vs.) Etki değerlendirmesi ile ilgili kapsamlı bir süreç analizi tanımlanmıştır.	Yasal çerçeveye uyum, mevcut durum bilgilerinin toplanması (masa başı ve gerekmesi halinde saha çalışmaları) ve analizinden başlayarak, detaylı süreç tanımı (mevcut durum, istişare, etkilerin tanımlanması, Yönetim Planı, Rastlantısal Buluntu Prosedürü hazırlanmasını vs.) içerir.	Yasal çerçeveye uyum, mevcut durum bilgilerinin toplanması (masa başı ve gerekmesi halinde saha çalışmaları) ve analizinden başlayarak, etkilerin belirlenmesi, sınıflandırılması ve koruma/kaçınma tedbirlerinin tanımlanması, kültürel miras yönetim planı ve Rastlantısal Buluntu Prosedürünün hazırlanmasını vs.) içerir.

Kriter	Ulusal Mevzuat (Çevresel Etki Değerlendirmesi, ÇED)	Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi Rehberi ve Kaynak Kitabı	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Performans Gerekliliği 8. Kültürel Miras (EBRD R8)	Uluslararası Finans Kurumu Performans Standartı 8. Kültürel Miras (IFC PS8)
Katılımcılık	Halkın katılımı toplantısı ile sınırlıdır.	Sürecin tüm aşamalarında güçlü katılımcılık gerektirir.	Geniş kapsamlı istişare ve bilgi paylaşımı gerektirir.	Topluluklarla istişare ve resmi kurumlarla istişare ve koordinasyon gerektirir.
Kültürel Miras Tanımı	Yasayla tanımlanmış sit alanları ve benzeri koruma alanlarını kapsar.	Somut ve somut olmayan miras varlıklarını kapsar.	Somut ve somut olmayan tüm kültürel miras varlıklarını (arkeolojik miras dahil) kapsar.	Somut ve somut olmayan tüm kültürel miras varlıklarını (arkeolojik miras dahil) kapsar.
Arkeolojik Mirasın Ele Alınışı	Koruma Kurulu görüşü istenir, saha incelemesi resmi kurumlarca yapılır.	Kapsamlı mevcut durum analizi hazırlanır ve alternatif senaryolar üzerinde değerlendirmeler yapılır.	Yatırımcı sorumluluğunda yetkin uzmanların dahil olduğu etki değerlendirme çalışmaları gerekir (masa başı, saha araştırmaları, koruma kurulu kayıtlarının incelenmesi vs.) Öncelikli yaklaşım koruma üzerinedir.	Yatırımcı sorumluluğunda yetkin uzmanların dahil olduğu etki değerlendirme çalışmaları gerekir (masa başı, saha araştırmaları, koruma kurulu kayıtlarının incelenmesi vs.) Öncelikli yaklaşım koruma üzerinedir.
Etki Azaltma Önlemleri	Koruma kurullarının alacağı kararları takip eder.	Proaktif, alternatifli ve katılımcı azaltma yaklaşımları benimser.	Kaçınma, azaltma ve belgeleme önlemlerinin detaylı tanımlanmasını, planlar hazırlanmasını, uygulanması ve izlenmesini içerir.	Kaçınma, azaltma ve belgeleme önlemlerinin detaylı tanımlanmasını, planlar hazırlanmasını, uygulanması ve izlenmesini içerir. Azaltım hiyerarşisi kavramını yani bir arkeolojik miras alanı veya bir kültürel miras varlığının korunması ile ilgili süreçleri içeren

Kriter	Ulusal Mevzuat (Çevresel Etki Değerlendirmesi, ÇED)	Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi Rehberi ve Kaynak Kitabı	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Performans Gerekliliği 8. Kültürel Miras (EBRD R8)	Uluslararası Finans Kurumu Performans Standartı 8. Kültürel Miras (IFC PS8)
				tüm adımların açıkça tanımlanmasını gerektirir.
Rastlantısal Buluntu Prosedürü	Tanımlanmamıştır.	Varsa uygulanması önerilir.	Her proje için ayrıntılı prosedür hazırlanması ve kullanılmasını gerektirir.	Her proje için ayrıntılı prosedür hazırlanması ve kullanılmasını gerektirir.
İzleme ve Denetim	İzleme-denetim, resmi kurumların (örneğin müze müdürlüğü) sorumluluğundadır.	Takip ve izleme, tüm süreç boyunca tanımlanır. İzleme sadece resmi kurumlara değil, projenin yaratabileceği şartlardan etkilenebilecek tüm tarafların katılımı ile yapılır.	Proje sahibi finansmanı ile kapsamlı bir izleme çalışması gerektirir. İzleme metodolojisi kültürel miras yönetim planında açıkça tanımlanır ve uygulanır.	Proje sahibi finansmanı ile kapsamlı bir izleme çalışması gerektirir. İzleme metodolojisi, kültürel miras yönetim planında açıkça tanımlanır ve uygulanır.
Ticarileştirme ve Fayda Paylaşımı	Yerel halk yararına doğrudan vurgu yoktur.	Fayda yaratma, farkındalık ve toplum temelli yaklaşımlar vurgulanır.	Ticari kullanımdan doğan faydaların adil paylaşımı zorunlu tutulmuştur.	Ticari kullanımda bilgilendirme ve adil paylaşım şartı bulunmaktadır.

Bu çalışma, kültürel miras (arkeolojik miras dahil) etki değerlendirmesine yönelik dört temel yaklaşımın (Ulusal Mevzuat Çevresel Etki Değerlendirmesi, Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi Rehberi ve Kaynak Kitabı, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Performans Gerekliliği 8. Kültürel Miras, Uluslararası Finans Kurumu Performans Standardı 8. Kültürel Miras), Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditlerini içeren bir karşılaştırmalı analiz yapıldığında aşağıdaki (Tablo 13) çarpıcı sonuçlar karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 13. Ulusal ve Uluslararası Rehber ve Standart Belgelerinin Kültürel Mirasa Yönelik Güçlü Yönleri, Zayıf Yönleri, Yarattığı Fırsatlar ve Tehditler.

Etki Değerlendirme Yaklaşımı	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Ulusal Mevzuat Çevresel Etki Değerlendirmesi	Hukuki dayanağı nettir (resmi kurum görüşleri sürece dahil edilir).	Katılımcılık sınırlı; arkeolojik ve kültürel miras odaklı değildir, rastlantısal buluntu prosedürü yoktur, etki değerlendirme yaklaşımı belirsizdir.	Arkeolojik miras ve kültürel mirasın diğer unsurlarını kapsamlı içerecek biçimde uluslararası standartlarla entegre edilebilirse etkili bir araç olarak kullanılabilir.	Kültürel miras göz ardı edilebilir; prosedürel biçimsellik arkeolojik miras ve kültürel mirasın diğer biçimlerine dair etkili bir etki değerlendirme yapamadan göz ardı edilmesine neden olabilir.
Dünya Mirası Bağlamında Etki Değerlendirmesi Rehberi ve Kaynak Kitabı	Kapsamlı, disiplinler arası ve katılımcı metodoloji içerir. Kültürel mirasın tüm türlerini kapsar.	Bağlayıcılığı yoktur. Yalnızca yönlendirme niteliğindedir.	Diğer yöntemlerin metodolojik gelişimi için temel olabilir.	Uygulama isteğe bağlı olduğu için yerelde göz ardı edilebilir.
Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Performans Gerekliliği 8.	Finansman koşulu olarak güçlü yaptırım içerir. Rastlantısal buluntu prosedürü,	Arkeolojik mirasın etki değerlendirmesi ile ilgili yöntemlerde ayrıntı eksiklikleri	Arkeolojik mirası yatırım sürecine entegre ederek katılımcı bir şekilde	Uygun olmayan yatırımcılar süreci yüzeysel yürütebilir.

Etki Değerlendirme Yaklaşımı	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Kültürel Miras	kültürel miras yönetim planı gibi olası etkilerin yönetimi için somut araçlar içerir.	vardır.	arkeolojik mirasın korunması ile ilgili farkındalığı artırabilir.	
Uluslararası Finans Kurumu Performans Standardı 8. Kültürel Miras	Kültürel mirasla ilgili ayrıntılı hükümler içerir; kültürel miras yönetim planı ve rastlantısal buluntu prosedürü zorunlu hazırlanması gereken somut araçlardır.	Uygulama yatırımcı takdirine kalabilir. Uygulama ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir.	Arkeolojik mirasın korunması ve kullanılması ile (ekonomik kaynak olarak) ilgili yaklaşımları içerir ve teşvik eder.	Kritik mirasların zarar görme riski vardır. Arkeolojik ve kültürel mirasın korunmasında yatırımcının inisiyatifi öne çıkar.

Yukarıdaki anlatılarda açıklanan gerekçelerden dolayı, Batı Kanada'nın arkeolojik miras etki değerlendirme süreçleri, netliği ve uygulamadaki başarısıyla öne çıkmaktadır. Batı Kanada, yerel toplulukların bilgi birikimi ve uzman görüşlerine dayalı olarak yapılandırılmış bir metodoloji sunar. Sürecin her aşamasında, proje etkilerinin belirlenmesinden etkilerin minimize edilmesine kadar olan adımlar açık bir şekilde tanımlanmıştır. Özellikle Rastlantısal Buluntu Prosedürleri ve arkeolojik mirasın belgelenmesi konularında örnek teşkil eden bir sistem geliştirilmiştir. Kanada'nın yaklaşımı, yalnızca yasal zorunlulukları değil, aynı zamanda proaktif bir koruma anlayışını benimseyerek, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini garanti altına almayı amaçlamaktadır. Kültürel mirasın korunması ile ilgili sadece yatırımcının inisiyatifi değil hem yasal düzenlemeler hem de toplumun diğer kesimlerinin katılımcı yaklaşımı sürecin başarısı etkileyen en önemli faktör olarak göze çarpar. Batı Kanada metodolojisi, yerel toplulukların bilgi ve kültürel miras değerlerini, etki değerlendirme sürecine etkin bir şekilde dahil etmesiyle de dikkat çekmektedir.

Bu yaklaşım, yalnızca mirasın fiziksel unsurlarını değil, aynı zamanda o mirası çevreleyen bağlamı ve toplumsal anlamları da değerlendirmeye alır. Bu kapsamlı yöntem, Türkiye ve diğer ülkelerdeki mevcut sistemlerle karşılaştırıldığında, süreçlerin uygulanmasında metodolojik netlik ve şeffaflık açısından belirgin bir üstünlük göstermektedir.

Kanada modelinin öne çıkan bir diğer yönü, kültürel mirasın somut olmayan unsurlarını (örneğin yerel toplulukların gelenekleri, inançları ve uygulamaları) değerlendirme sürecine dahil etmesidir. Bu yaklaşım, yalnızca fiziksel kalıntıların korunmasını değil, aynı zamanda kültürel mirasın yaşayan bir değer olarak sürdürülebilmesini hedefler. Ayrıca, etki değerlendirme süreçlerinde erken müdahale ve detaylı izleme mekanizmaları, olası zararların önlenmesinde etkili bir araç olarak işlev görmektedir.

Sonuç olarak, Batı Kanada'nın arkeolojik miras etki değerlendirme modeli, metodolojik tutarlılığı, yerel katılımı ve koruma önlemlerindeki netliği ile uluslararası bir iyi uygulama örneği olarak öne çıkmaktadır. Türkiye ve diğer ülkelerdeki uygulamaların bu modelden esinlenerek geliştirilmesi hem yerel hem de uluslararası düzeyde kültürel mirasın daha etkin bir şekilde korunmasına katkı sağlayabilir. Bu süreçlerin güçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasına yönelik kritik bir adım olacaktır.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE VE ULUSLARARASI ARKEOLOJİK ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINA AİT İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

3.1. TÜRKİYEDEKİ ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE SONUÇLARININ YÖNETİMİNE AİT İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Türkiye'deki alt ve üst yapı projelerinde kültürel ve arkeolojik miras yönetimi çalışmalarının sistematik bir şekilde başlaması, Keban Projesi ile mümkün olmuştur. 1968 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) tarafından yürütülen arkeolojik ve kültürel miras araştırmaları, bu süreçteki ilk adımları atmıştır. Keban Projesi, Türkiye'de arkeoloji disiplininin yalnızca kurumsallaşma ve yaygınlaşma süreciyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda arkeolojik araştırmaların kapsam ve niteliğinde köklü değişiklikler getirdiğini işaret etmektedir¹⁰¹.

Bu dönemde arkeoloji, sadece kazı çalışmalarında ortaya çıkan estetik ve ilginç eserlerle sınırlı bir ilgi odağı olmaktan çıkarak, düşünsel ve kültürel yaşamı derinleştiren, güncel sosyal ve bilimsel tartışmaların merkezine yerleşen yeni bir boyut kazanmıştır. Böylece, arkeoloji disiplini niteliksel olarak değişmiş ve sadece tarihsel eserlerin araştırılmasıyla sınırlı kalmayıp, toplumsal ve kültürel bağlamlarda da önemli bir rol oynamaya başlamıştır¹⁰².

Keban Barajı Projesi, bu alanda öncü bir rol üstlenmiş olmasına rağmen, proje öncesinde arkeolojik ve kültürel mirasın korunmasına yönelik herhangi bir ön çalışma yapılmamış ve inşaat süreci boyunca kültürel varlıkların ortaya çıkması

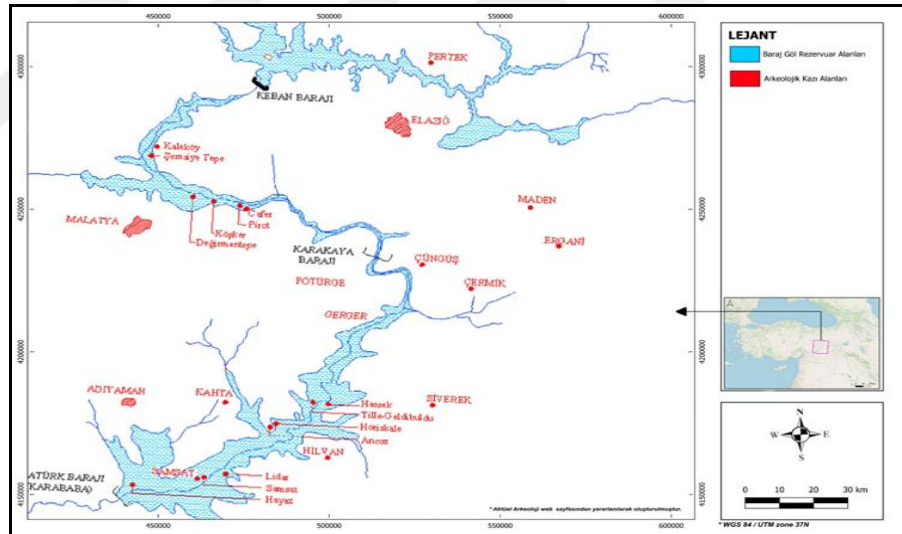
¹⁰¹ Akdemir: 2019, 29.

¹⁰² Özdoğan: 2001, 12.

halinde yalnızca kurtarma kazıları ve yüzey araştırmaları gibi müdahale yöntemlerinin uygulanmıştır (Fotoğraf 3.1 - Şekil 2)¹⁰³.



Fotoğraf 3.1. ODTÜ TAÇDAM koordinatörlüğünde sürdürülen Ilısu ve Karkamış Baraj Projeleri Kapsamında Kurtarma Kazıları Gerçekleşen Zeytinli Bahçe Höyük'ten Görünüm¹⁰⁴.



Şekil 2. Keban / Atatürk Barajı Rezervuar Alanı Üzerinde Kazı ve Araştırma Yapılan Arkeolojik Alanları Gösterir Harita.

¹⁰³ Akdemir: 2019, 29.

¹⁰⁴ Aktüel Arkeoloji: <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/keban-kurtarma-kazilari-modeli-ve-ilisu-baraji-kurtarma-kazilari-uzerine-yeniden-dusunmek>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 15.55.

Keban Barajı Projesi'nin tamamlanmasının ardından 1975 yılından itibaren devam eden Aşağı Fırat Projesinde de belgeleme ve arkeolojik kurtarma çalışmaları ODTÜ'nün liderliğinde devam etmiştir¹⁰⁵. 1968 yılında Keban Projesi inisiyatifi olarak başlayan proje yönetimi süreci, 1982 yılında TEKDAM (Tarihi Eserleri Kurtarma Değerlendirme Araştırma Merkezi) ODTÜ kurumsal kimliği altında oluşturulmuş, 1995 yılında ise TAÇDAM (Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma Merkezi) adıyla yeniden tesis edilmiştir¹⁰⁶. Keban Barajı Projesinin inşaat aşamasında baraj havzası ve çevresinde ODTÜ'nün eşgüdümünde (koordinasyonu) yüzey araştırmaları yapılmış, bu yüzey araştırma sonuçlarına göre hem belgeleme çalışmaları hem de kurtarma kazılarına yönelik araştırmalar seçilen höyüklerde ve arkeolojik alanlarda sürdürülmüştür. Araştırmalar ve kazılara ait sonuçlar da yine ODTÜ tarafından düzenli ciltler halinde yayımlanmıştır. Bu başlı başına çok örnek bir çalışma olup, daha sonraki yıllarda ülkemizde gerçekleştirilecek olan Ilısu ve Karkamış baraj projelerine de yol gösterici olmuştur.

Bu projelerin tüm süreçlerinde, Türkiye'nin önde gelen üniversiteleri lokomotif görevi üstlenerek gerek yurt içinden gerekse yurt dışından arkeoloji ekiplerini bölgeye araştırma yapmak için davet ederek, belki 50-100 senede kazılabilecek höyüklerde, arkeolojik alanlarda tespit ve kurtarma etkinlikleriyle çok değerli bilgi birikimini oluşturmuşlardır.

Ancak, söz konusu baraj projelerinin planlama ve tasarım aşamalarında ne yazık ki “arkeolojik miras” göz ardı edilmiştir. Bu nedenle arkeolojik kurtarma ve koruma çalışmaları inşaat aşamalarında bir arkeolojik araştırma için çok kısa sayılabilecek süreler içerisinde gerçekleştirilebilmiştir. Proje öncesi aşamalarda, arkeolojik ve kültürel miras alanında kapsamlı etütler ve önceden planlanmış koruma stratejilerinin hayata geçirilmesi yerine, inşaat sürecinde “arkeolojik mirasın belirlenmesi ve kurtarılması” yönünde tepki veren bir yaklaşım benimsenmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, inşaat süreci sırasında ve

¹⁰⁵ Aktüel Arkeoloji: https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/keban-kurtarma-kazilari-modeli-ve-ilisu-baraji-kurtarma-kazilari-uzerine-yeniden-dusunmek#google_vignette, Erişim Tarihi: 23.09.2024 Saat: 14.00.

¹⁰⁶ ODTÜ TAÇDAM: <https://arch.metu.edu.tr/research-centers>, Erişim Tarihi: 23.09.2024 Saat: 13.00.

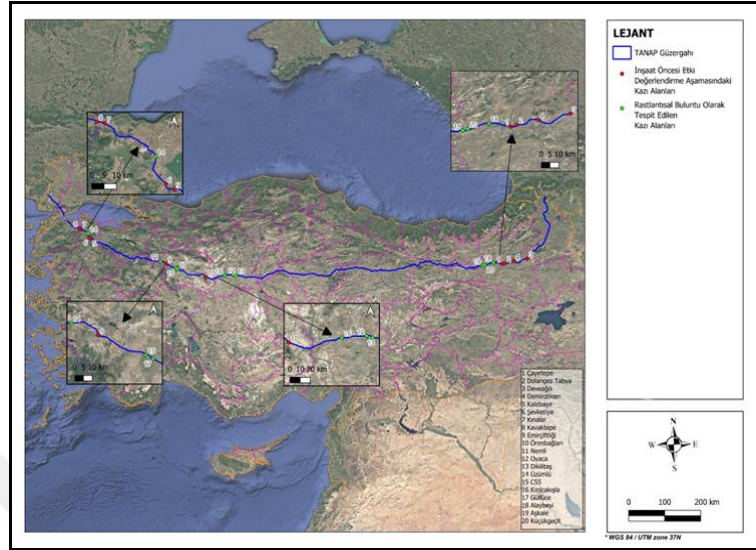
sonrasında kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları gibi yöntemlerle bu buluntulara müdahale edilmesine yol açmış, ancak bu müdahaleler öncesinde sistematik bir etki değerlendirme süreci ve bu sürece uygun bir koruma ve kurtarma stratejisi belirlenmesi ve koruma kurtarma çalışmalarının bu stratejiye göre yönetilmesi ise, dönemin koşulları gereği hayata geçirilememiştir. Ancak yine de gerçekleştirilen çalışmalar hem yönetim yaklaşımı açısından hem de sonuçları açısından “arkeoloji biliminde” çığır açıcı sonuçlara ulaşmış, sonraki projelere yol gösterici olmuştur. Keban Barajı Projesi, inşaat arkeolojisi uygulamalarında önemli bir örnek teşkil etmesine rağmen, bugünden geriye bakınca arkeolojik ve kültürel miras yönetimi açısından benzer süreçlerin daha ön görülmesi, planlı, kapsamlı ve proaktif bir yaklaşımla yönetilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Ancak bu proaktif yaklaşımı arkeoloji bilimi ile ilgilenenlerden ziyade, öncelikle projeleri planlayan ve uygulamaya geçirecek tarafların benimsemesi ve arkeolojik mirasa sahip çıkacak yaklaşımları uzmanlara danışarak proje kurgusu/planlaması içerisine dahil etmesi tamamlanması gereken bir boşluk olarak karşımızda durmaktadır¹⁰⁷.

3.1.1. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi, Azerbaycan'ın Şahdeniz 2 Gaz Sahası başta olmak üzere Güney Hazar Denizi'ndeki diğer hidrokarbon rezervlerinden elde edilen doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını sağlayan Güney Gaz Koridorunun stratejik bir unsurudur. Proje, bölgesel enerji güvenliğini artırmayı ve Avrupa'nın enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. TANAP, Türkiye'nin doğalgaz arz güvenliği açısından kritik bir role sahip olmasının yanı sıra, Avrupa'nın Rusya merkezli enerji bağımlılığını azaltma çabalarının da bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Boru hattı, Azerbaycan'dan başlayarak Gürcistan, Türkiye ve nihayetinde Avrupa'ya uzanan geniş bir coğrafyada enerji transferini mümkün kılmaktadır. Bu kapsamda TANAP, sadece enerji nakil altyapısı değil, aynı zamanda bölgesel

¹⁰⁷ Özdoğan: 2001, 13.

jeopolitik dengeleri etkileyen ve enerji diplomasisi açısından önem arz eden bir proje olarak öne çıkmaktadır (Şekil 3)¹⁰⁸.



Şekil 3. TANAP Kapsamında Gerçekleştirilen Sondaj ve Kurtarma Kazıları.

TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı), Azerbaycan'dan çıkarılan doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştıran stratejik bir enerji projesi olarak, Türkiye'nin birçok ilinden geçerek uzun bir güzergâhı kat etmektedir. Boru hattı, Türkiye sınırlarına Gürcistan ile olan sınır bölgesinden, Ardahan ili yakınlarından giriş yapar. Buradan başlayarak, doğu-batı yönünde Türkiye'nin çeşitli coğrafi ve iklimsel özellikler sergileyen bölgelerinden ilerler. Bu güzergâh boyunca boru hattı, Türkiye'nin hem enerji ihtiyacını karşılamada kritik öneme sahip illerinden geçer hem de Avrupa'ya doğalgaz transferini sağlayan önemli bir hat oluşturur¹⁰⁹.

TANAP'ın geçtiği iller şu şekildedir:

- Ardahan: Boru hattının Türkiye'ye ilk giriş yaptığı noktadır ve Ardahan üzerinden Kars'a doğru ilerler. Bu bölge, Türkiye'nin kuzeydoğu sınırında yer alır ve stratejik bir konuma sahiptir.

¹⁰⁸ TANAP Projesi ÇED Raporu: 2013, Bölüm 1-1.

¹⁰⁹ TANAP Projesi ÇED Raporu: 2013, Bölüm 1-4.

- Kars: Ardahan'ın hemen batısında yer alan Kars ili, boru hattının güzergâhında önemli bir geçiş noktasıdır. Bölge, dağlık yapısıyla dikkat çeker ve TANAP'ın zorlu arazi koşullarında inşa edildiği noktalardan biridir.
- Erzurum: Türkiye'nin doğusunda yer alan Erzurum, TANAP'ın geçtiği üçüncü büyük ildir. Erzurum, bölgesel enerji altyapıları ve doğalgaz dağıtımı açısından önemli bir merkezdir.
- Erzincan: Erzurum'dan sonra boru hattı Erzincan'a doğru ilerler. Bu il, doğu Anadolu ile Karadeniz arasında bir köprü işlevi görmektedir.
- Bayburt ve Gümüşhane: Erzincan'dan sonra Bayburt ve Gümüşhane illerinden geçen TANAP, burada Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi'ni birbirine bağlayan güzergâhı takip eder.
- Giresun: Karadeniz'e yakın bölgelerden biri olan Giresun, doğalgaz boru hattının geçtiği iller arasında yer alır. İklimsel çeşitlilik ve coğrafi yapı, boru hattının bu bölümünde inşaat zorluklarını artırmış olsa da TANAP'ın stratejik ilerleyişi açısından önemli bir noktadır.
- Sivas: İç Anadolu Bölgesi'ne giriş yapan TANAP, Sivas ili üzerinden batıya doğru ilerler. Sivas, Türkiye'nin enerji nakil hatları için merkezi bir konuma sahiptir.
- Yozgat, Kırşehir ve Kırıkkale: İç Anadolu'da yer alan bu iller, TANAP'ın enerji koridorunun önemli halkalarıdır. Kırıkkale, Türkiye'nin mevcut enerji altyapısının önemli bir parçası olup, TANAP için kilit noktalardan biridir.
- Ankara: Türkiye'nin başkenti Ankara, TANAP'ın geçtiği en büyük şehirlerden biridir. Bu il, aynı zamanda Türkiye'nin enerji politikalarının yönetildiği merkezdir ve TANAP'ın stratejik önemi burada daha da belirginleşir.

- Eskişehir: Ankara'dan sonra boru hattı Eskişehir'e ulaşır. Eskişehir, TANAP'ın hem iç tüketim hem de Avrupa'ya iletim açısından kritik bir noktasıdır. Burada inşa edilen bağlantı noktaları, boru hattının Türkiye'nin batısına ve Avrupa'ya doğalgaz aktarımını sağlamaktadır.
- Bilecik, Kütahya, Bursa ve Balıkesir: Bu iller, Türkiye'nin batısına doğru ilerleyen TANAP'ın geçtiği yerlerdir. Bursa, özellikle sanayisiyle öne çıkan bir il olarak TANAP'tan büyük fayda sağlayan şehirlerdendir.
- Çanakkale: Marmara Bölgesi'ndeki Çanakkale, boru hattının Marmara Denizi'ne yakın geçtiği stratejik illerden biridir. Bu bölge, Avrupa'ya giden hattın son kısmına ev sahipliği yapar.
- Tekirdağ ve Edirne: TANAP'ın Türkiye içerisindeki son durakları, Marmara Bölgesi'nin batısındaki Tekirdağ ve Edirne illeridir. Boru hattı burada Türkiye'yi terk ederek Yunanistan'a uzanan Trans Adriyatik Boru Hattı'na (TAP) bağlanır ve Avrupa'ya doğalgaz iletimini gerçekleştirir.

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Türkiye güzergâhı boyunca yalnızca bir enerji nakil hattı işlevi görmekle kalmamış, aynı zamanda bu güzergâhta yer alan illerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle doğalgaz arzının artması, bu bölgelerde sanayi ve ticaretin gelişimine ivme kazandırmış, enerji altyapısının modernizasyonu ve bölgesel kalkınma açısından kritik bir proje olarak öne çıkmıştır. TANAP, enerji kaynaklarının güvenli ve kesintisiz bir şekilde taşınmasına olanak sağlayarak, bu illerin ekonomik yapısında çeşitlenme yaratmış ve uzun vadede sosyal refahın artmasına katkıda bulunmuştur.

TANAP'ın inşa sürecine yönelik olarak gerçekleştirilen hazırlık aşamaları da dikkat çekicidir. Projenin uygulanacağı güzergâh boyunca, boru hattının çevresel, kültürel ve arkeolojik etkilerini değerlendirmek amacıyla proje öncesinde kapsamlı yüzey araştırma çalışmaları yürütülmüştür. Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) çalışmaları çerçevesinde gerçekleştirilen bu incelemeler, boru hattının geçeceği bölgelerdeki Kültürel ve Arkeolojik Miras potansiyelini

belirlemek amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, boru hattı inşaatı başlamadan önce, hattın ve çevresinin kültürel miras envanter kayıtları detaylı bir şekilde incelenmiş, daha önce yapılmış akademik yayınlar ve bilimsel araştırmalar titizlikle taranmıştır. REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı tarafından yürütülen bu yüzey araştırmaları sonucunda 1811 km'lik güzergâh üzerinde 106 yeni arkeolojik alan tespit edilmiştir¹¹⁰. Tespit edilen arkeolojik alanlar arasında yerleşim kalıntıları, mezarlık alanları, kültürel anıtlar ve diğer tarihsel eserler bulunmaktadır. Özellikle, bu araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular ışığında, belirli arkeolojik alanlar için boru hattı güzergâhında değişiklikler yapılmış ve arkeolojik hassasiyetler göz önünde bulundurularak alternatif güzergâhlar belirlenmiştir. Bu süreç, TANAP'ın inşaat aşamasında arkeolojik ve kültürel mirasın korunmasına yönelik sorumluluğunu göstermekte olup, proje yönetimi açısından da önemli bir çevresel ve kültürel duyarlılığı yansıtmaktadır. TANAP Projesi sadece enerji aktarımını sağlamaktan öte, çevresel ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik hassas bir yaklaşım sergilemiş, bu sayede Türkiye'nin zengin arkeolojik mirasıyla modern altyapı projeleri arasındaki dengeyi gözetken bir örnek teşkil etmiştir. Arkeolojik bulgular doğrultusunda yapılan güzergâh değişiklikleri, projenin sadece ekonomik ve stratejik değil, aynı zamanda bilimsel ve kültürel sorumluluklarının da dikkate alındığını göstermektedir¹¹¹.

TANAP Projesi'ne ilişkin yürütülen çalışmalar sırasında aşağıda listelenen ilke kararları, rehberler ve uluslararası kuruluşların kılavuz hükümleri de dikkate alınmıştır:

- Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun İlke Kararı: 10/04/2012 tarihli ve 36 sayılı İlke Kararı, baraj alanlarından etkilenen taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik hükümleri içermektedir. Bu karar, baraj projeleri gibi büyük ölçekli altyapı projelerinin kültürel miras üzerindeki etkilerini yönetmek ve bu varlıkların korunmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiş prensipleri belirlemektedir. İlke Kararı, taşınmaz

¹¹⁰ TANAP: <https://www.tanap.com/kulturel-miras>, Erişim Tarihi: 23.09.2024 Saat: 14.23.

¹¹¹ Akdemir: 2019, 37.

kültürel varlıkların korunmasına yönelik uygulamalı yönergeler sunarak, projelerin bu bağlamda nasıl değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

- Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Etki Değerlendirmesi Rehberi: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından 2011 yılında yayımlanan bu rehber¹¹², dünya mirası olarak kabul edilen kültürel varlıkların etki değerlendirmesi için standartlar ve yönergeler sunmaktadır. Rehber, dünya mirası alanlarının korunması için etkili değerlendirme yöntemleri ve en iyi uygulama örneklerini içermekte, projelerin bu miras alanları üzerindeki potansiyel etkilerini analiz etme ve azaltma süreçlerinde rehberlik etmektedir. ICOMOS'un sunduğu bu kılavuz, uluslararası standartlarla uyumlu bir değerlendirme süreci yürütülmesini sağlamaktadır.

Bu ilke kararları ve rehberler, projenin kültürel miras üzerindeki etkilerini titizlikle değerlendirerek ulusal ve uluslararası standartlara uygun koruma stratejileri geliştirmek için temel referans belgeleri olarak kullanılmıştır. Bu belgeler, projeye yönelik etki değerlendirmesi ve koruma önlemlerinin bilimsel ve hukuki açıdan geçerliliğini sağlamaktadır.

Erzurum, Ankara, Eskişehir ve Balıkesir illeri sınırları içerisinde gerçekleştirilen TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi) inşaat çalışmaları esnasında, çeşitli arkeolojik alanlarda rastlantısal olarak tespit edilen buluntular, projenin çevresel ve kültürel hassasiyetinin bir uzantısı olarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. İnşaat sırasında karşılaşılan bu arkeolojik buluntular, Türkiye'nin zengin kültürel mirasının bir parçası olup, projeye entegre edilen kurtarma ve sondaj kazıları ile korunmuş ve bilimsel yöntemlerle araştırılmıştır. Bu kapsamda, Erzurum, Ankara, Eskişehir ve Balıkesir illerinde toplamda 20 arkeolojik alan belirlenmiş ve bu alanlarda kurtarma kazıları yapılmıştır. Kültür varlığı üzerinde proje kaynaklı kalıcı hasar meydana gelmeden önce, ilgili buluntuların detaylı bir şekilde incelenmesi ve bilimsel olarak kayıt altına

¹¹² ICOMOS: <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/4365kmed-rehberipdf.pdf>, Erişim Tarihi: 24.09.2024 Saat: 12.05.

alınması için yapılır. TANAP proje güzergâhındaki kurtarma kazıları arkeolojik alanların korunmasına yönelik proaktif bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Bu kazılar sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye'nin zengin arkeolojik mirasına katkı sağlayan önemli veriler sunmuş ve bu bölgelerde tarihin farklı dönemlerine ışık tutmuştur. Ayrıca, bu çalışmalar, arkeolojik alanların korunması ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Tablo 14'te yer alan 20 arkeolojik alan, TANAP projesinin inşaat faaliyetleri sırasında karşılaşılan ve kültürel mirasın korunması amacıyla kurtarma ve sondaj kazılarına tabi tutulan bölgeleri içermektedir. Bu alanlarda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, projede iş gücü ve zaman açısından ek düzenlemeler yapılmasını gerektirse de TANAP'ın çevresel ve kültürel sorumluluklarına bağlı kalarak yürütülmesi bu süreçlerin başarıyla tamamlanmasını sağlamıştır¹¹³.

Tablo 14. TANAP Kapsamında Gerçekleştirilen Sondaj ve Kurtarma Kazıları.

No	İnşaat Öncesi Etki Değerlendirme Aşamasında Kazı Alanları	Rastlantısal Buluntu Olarak Tespit Edilen Kazı Alanları
1	Çayırtepe	Nemli
2	Dolangez Tabya	Oyaca
3	Deveağılı	Dikilitaş
4	Demirdöven	Üzümlü
5	Kalebayır	CS5
6	Şevketiye	Kızılcakışla
7	Kınalar	Güllüce
8	Kavaktepe	Alaybeyi
9	Emirçiftliği	Aşkale
10	Örenbağları	Küçükgeçit

¹¹³ TANAP: <https://www.tanap.com/kulturel-miras> , Erişim Tarihi: 23.09.2024 Saat:14.20.

Tabloda yer alan alanlardaki kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan buluntuların tarihlendirilmesi, Türkiye'nin ve bu bölgelerin tarihsel zenginliğini ve barındırdığı yüksek potansiyelini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, farklı dönemlere ait nekropol (mezarlık) ve yerleşim alanlarının gün yüzüne çıkarılmasına olanak tanımıştır. Özellikle Kalkolitik Dönem ile Bizans ve Osmanlı dönemleri arasındaki geniş zaman diliminde yer alan bu arkeolojik alanlar, Türkiye'nin kültürel envanterine önemli katkılarda bulunmuş ve bölgenin tarihsel çeşitliliğini gözler önüne sermiştir (Fotoğraf 3.2).



Fotoğraf 3.2. TANAP Proje Kapsamında Gerçekleştirilen Erzurum/ Çayırtepe ve Balıkesir/ Kalebayır Kurtarma Kazılarında Görünüm¹¹⁴.

Bu kazı çalışmaları sonucunda, her bir alan için Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından detaylı değerlendirmeler yapılmış ve projeye ilişkin farklı kararlar alınmıştır. Bu kararlar, buluntuların önemine ve kazı sonuçlarına göre şekillendirilmiş olup, aşağıdaki çözüm yolları genel olarak benimsenmiştir:

1. İnşaat Faaliyetlerinin Devamına İzin Verilmesi: Arkeolojik buluntuların yapısal olarak zarar görmeyeceği ve inşaatın kültürel mirası etkilemeyeceği durumlarda, kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra inşaatın aynı güzergâhta devam etmesine izin verilmiştir. Bu tür kararlar genellikle küçük ölçekli buluntuların açığa çıkartıldığı, arkeolojik bulguların tamamen kurtarıldığı ya da korunma önlemlerinin kolayca alınabileceği alanlar için alınmıştır.

¹¹⁴ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 10.09.2024 Saat: 11.00.

2. Güzergâh Değişikliği: Bazı arkeolojik alanlar, buluntuların yoğunluğu, önemi ve korunma ihtiyacı nedeniyle daha dikkatli bir yaklaşımı gerektirmiştir. Bu tür durumlarda, TANAP boru hattının güzergâhında değişiklik yapılarak, arkeolojik alanların zarar görmemesi sağlanmıştır.
3. Arkeolojik Kalıntıların Taşınması: Bazı buluntular ise proje sürecine entegre edilerek, arkeolojik alanların güvenli bir şekilde taşınması sağlanmıştır. Bu tür taşınma işlemleri, buluntuların özgünlüğünü koruyarak hem bilimsel hem de koruma açısından uluslararası standartlara uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Kalıntıların taşınması, genellikle yapıların korunamayacak durumda olduğu veya yerinde bırakılmalarının inşaat sürecini ciddi biçimde etkileyebileceği durumlarda tercih edilmiştir.

Sondaj ve kurtarma kazısı yapılan bu arkeolojik alanların tümünde, “uluslararası iyi uygulama örneklerinin” sergilenmesi önemli bir prensip olarak benimsenmiştir. TANAP projesi, yalnızca Türkiye’deki arkeolojik buluntuların korunmasına yönelik değil, aynı zamanda uluslararası standartlar ve Türkiye Ulusal Mevzuatı çerçevesinde en iyi uygulamaları hayata geçiren bir proje olarak dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, kazı çalışmalarında izlenen yöntemler, dünya genelindeki benzer projelerle uyumlu hale getirilmiş, bilimsel, teknik ve hukuki standartlar büyük bir titizlikle uygulanmıştır.

Detaylı Uygulamalar ve Standartlar:

- Uluslararası Standartlar: TANAP projesinde yürütülen kazı çalışmaları, UNESCO’nun kültürel miras koruma rehberleri ve diğer uluslararası arkeoloji ve tarihsel miras koruma protokollerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu standartlar, kazı süreçlerinde kullanılan yöntemlerden, buluntuların belgelenmesi ve korunmasına kadar geniş bir yelpazede uygulanmıştır.
- Türkiye Ulusal Mevzuatı: Türkiye’nin ulusal mevzuatına uygun olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Koruma Bölge Kurulları ile

koordinasyon halinde çalışmalar yürütülmüştür. Bu bağlamda, her bir arkeolojik buluntu için resmi raporlar hazırlanmış, kazı sonuçları ilgili bölge kurulları tarafından onaylanmış ve bu kurulların kararları doğrultusunda inşaat faaliyetlerinin seyri belirlenmiştir.

TANAP güzergâhında karşılaşılan arkeolojik buluntuların korunması ve kazı süreçlerinin uluslararası ve ulusal standartlara uygun bir şekilde yürütülmesi, projenin yalnızca enerji aktarımına değil, aynı zamanda Türkiye'nin tarihsel ve kültürel mirasının korunmasına da büyük katkı sağlamıştır. Bu süreçte uygulanan yöntemler, projeye entegre edilen bilimsel sorumlulukların ve çevresel hassasiyetlerin bir yansıması olarak öne çıkmaktadır.

TANAP Doğal Gaz Boru Hattı Projesi kapsamında yürütülen bazı kurtarma kazılarına ait özet bilgiler aşağıdaki bölümlerde sunulmaktadır.

3.1.1.1. Çayırtepe Kurtarma Kazısı

Çayırtepe arkeolojik alanı, Erzurum İli, Yakutiye İlçesi, Çayırtepe Mahallesinde yer almaktadır. Arkeolojik nitelikteki bu kültürel miras alanı, kısa adı TANAP olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin ÇSED (Çevresel Sosyal Etki Değerlendirmesi) çalışmaları kapsamında, Proje'nin kültürel miras etki değerlendirmesi çalışmaları sürecinde etki değerlendirme çalışmalarını gerçekleştiren ekip¹¹⁵ tarafından 03.07.2013 tarihinde tespit edilmiştir. Alanla ilgili bilgiler aynı ekip tarafından, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğüne iletilerek, tespit ve tescil işlemlerinin başlatılması da sağlanmıştır. Çayırtepe arkeolojik alanı, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 27.09.2013-930 tarih ve sayılı kararına göre de 1. derece sit alanı olarak ilan edilerek, Türkiye'nin arkeolojik miras envanterine dahil edilmiştir.

Yapılan etki değerlendirme çalışmaları neticesinde, TANAP Projesinin planlanan boru hattı güzergahının (36 m inşaat koridoru), Çayırtepe 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kaldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle, arkeolojik alana zarar vermeyecek biçimde güzergâh değişikliği çalışmaları etki değerlendirme

¹¹⁵ Proje ile ilgili arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları ile kurtarma kazıları REGİO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı A.Ş tarafından gerçekleştirilmiştir.

çalışması kapsamında TANAP Projesi yönetimine önerilmiştir. Alanda için güzergâh değişikliği için çeşitli mühendislik çalışmaları yürütülmüş, ancak jeoteknik problemler nedeni ile güzergahın değiştirilmesi gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle alanda, ilgili mevzuata uygun olarak “kamu yararı içeren zorunlu alt yapı gereksinimi” nedeniyle arkeolojik kurtarma çalışmalarının yapılması gerekmiştir.



Fotoğraf 3.3. Kazı Öncesi ve Kazı Sonrası Çayırtepe Arkeolojik Alanı Genel Görünümü¹¹⁶.

Alanda ilk olarak tespite yönelik sondaj kazıları planlanmıştır. Bu plan dahilinde boru hattı 36 m inşaat koridoru üzerinde 3x2 m boyutlarında 26 adet sondaj kazısı gerçekleştirilmiştir¹¹⁷. Bu sondajlarda arkeolojik nitelikteki kültür varlıkları ile karşılaşılması sonucunda Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 36 m inşaat koridorunun tamamında arkeolojik kurtarma kazısı yapılmasına karar verilmiştir¹¹⁸. Kurtarma kazıları ise 02.09.2015- 09.11.2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, toplamda 7 adet ‘10x10’ m, 5 adet ‘5x10’ metre boyutlarında açma ve 4 adet ‘3x2’ metre boyutlarında sondaj çukuru açılmıştır.

Çayırtepe kurtarma kazısı, TANAP Projesinin finansmanı ile gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmasında bilimsel danışman olarak Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN görev almıştır. Kazı çalışması, REGİO Kültürel Miras Ekibi tarafından sağlanan teknik

¹¹⁶ REGİO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 11.30.

¹¹⁷ Altunkaynak: 2023, 689-714.

¹¹⁸ Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 21.11.2014 gün ve 1405 sayılı kararı.

destekle, Erzurum Müze Müdürlüğü tarafından, 14 işçi, 4 uzman arkeolog ve müze uzmanlarının katılımı ile yürütülmüştür.

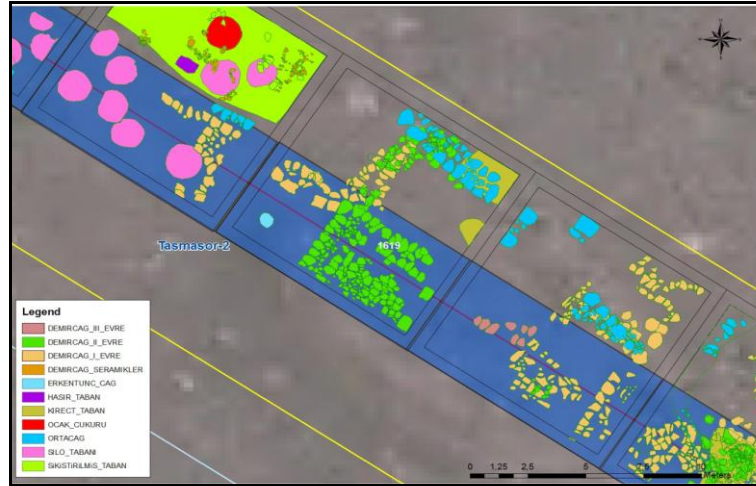


Fotoğraf 3.4. Çayırtepe Kazısı B9 Açması Genel Görünümü¹¹⁹.

Kurtarma kazısı neticesinde yerleşimin; Orta Çağ, Demir Çağ ve Erken Tunç Çağının ilk evresi ile Kalkolitik dönemin son evresinde kullanıldığı anlaşılmıştır. Toplamda 33 adet envanterlik, 27 adet ise etütlük değere sahip eser kurtarılmıştır. Kurtarma kazısı sırasında açığa çıkartılan tüm taşınır taşınmaz kültür varlıklarının belgeleme çalışmaları yapılmıştır¹²⁰.

¹¹⁹ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 11.30.

¹²⁰ Erkmen: 2016, 543-555.



Şekil 4. Çayırtepe Kazı Sonrası Hazırlanan Mimari Plan Çizimleri¹²¹.

Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun, 21.04.2016-2115 nolu kararı ile Çayırtepe 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nda açılan, kazı çukurlarının Erzurum Müze Müdürlüğü gözetiminde kapatılmasına karar verilmiştir. Karara uygun olarak kazıları tamamlanan açma ve sondajların kapama çalışmaları 02.05.2016 –30.06.2016 tarihleri arasında gerçekleştirilerek tamamlanmıştır.



Fotoğraf 3.5. Çayırtepe Kazısı Açma ve Sondajların Tekrar Kapatılması¹²².

¹²¹ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 11.30.

¹²² REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 11.30.

3.1.1.2. Alaybeyi Kurtarma Kazısı

Alaybeyi arkeolojik alanı, Erzurum ili, Aziziye ilçesi, Alaybeyi Mahallesi sınırları içerisinde, TANAP Projesi güzergahının yaklaşık 334- 335 kilometre noktaları arasında yer almaktadır¹²³. Bu arkeolojik alan; inşaat koridoruna ait üst toprak sıyırma çalışmaları sırasında, tesadüfen tespit edilmiştir. Bu tesadüfen tespit süreci, proje için EBRD PR8 ve IFC PS8'e uygun olarak hazırlanan "rastlantısal buluntu prosedürü" nün takip edilmesiyle gerçekleşmiştir. Tesadüf buluntu prosedürüne uygun olarak, alanda bazı arkeolojik izlerin, projede görevli arkeologlar tarafından, tespit edilmesiyle beraber (yoğun miktarda kırık seramik parçalarının gözlenmesi, yapı kalıntılarına ait olabilecek taşların bir duvar sırası görünümü yansıtacak izlerin belirlenmesi vb.) bu durum Erzurum Müze Müdürlüğü' ne yazılı olarak bildirilmiş ve alanda inşaat çalışmaları Müze müdürlüğünün incelemesi tamamlanıp, koruma kurulu tarafından karar alınana kadar durdurulmuştur. Müze müdürlüğü alanda yaptığı inceleme neticesinde, acil kurtarma kazısı yapılmasına karar vermiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 23.08.2016 gün ve 710-219 sayılı izni ile "acil kurtarma kazısına" başlanmış, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25.08.2016-2306 tarih ve sayılı kararına göre ise alan 1. derece sit alanı olarak ilan edilmiştir.

Alaybeyi kurtarma kazısı, TANAP Projesinin finansmanı ile gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmasında bilimsel danışman olarak Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN görev almıştır. Kazı çalışması, REGİO Kültürel Miras Ekibi tarafından sağlanan teknik destekle, Erzurum Müze Müdürlüğü tarafından, 30.05.2016-04.11.2016 ve 19.07.2017-17.10.2017 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

¹²³Altunkaynak: 2019, 102.



Fotoğraf 3.6. Alaybeyi Höyük Kurtarma Kazılarında Genel Görünüm¹²⁴.

Kurtarma kazısı süresince alanda, 10 arkeolog ve 94 işçi çalışmış olup, 70 adet 5x10 m. boyutlarında açmada kurtarma çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹²⁵.

Kurtarma kazısı neticesinde yerleşimin Orta Çağ, Demir Çağ ve Erken Tunç Çağının¹²⁶ ilk evresi ile Kalkolitik dönemin son evresinde kullanıldığı anlaşılmıştır (Fotoğraf 3.7). Arkeolojik alanın Batı bölümü höyük yerleşimi iken doğu bölümü atölye ve nekropol bölümü olarak nitelendirilmiştir¹²⁷.



Fotoğraf 3.7. Alaybeyi Höyük Kazı Çalışmalarında Tespit Edilen ve Restorasyon Çalışmaları Tamamlanan Erken Tunç Çağı (Karaz) Seramiklerden Bazı Örnekler¹²⁸.

¹²⁴ Altunkaynak: 2023, 709.

¹²⁵ Altunkaynak: 2019, 109-111.

¹²⁶ Altunkaynak: 2023, 711.

¹²⁷ Altunkaynak: 2019, 112.

¹²⁸ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 11.30.



Fotoğraf 3.8. Alaybeyi Höyük Kazı Çalışmalarında tespit Edilen Bir Mezar Örneği¹²⁹.

Kurtarma kazılarından; pişmiş toprak çanak-çömlekler, bronz ok uçları, takılar, günlük kullanım aletleri, demir koşum takımları vb. küçük buluntular açığa çıkarılmıştır. Kurtarılan arkeolojik materyalden sayıları 90'ı bulan envanterlik eserlerin konservasyon ve restorasyon çalışmaları Erzurum Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvar Müdürlüğü'n de gerçekleştirilmiştir¹³⁰.

Kazıda açığa çıkarılan hayvan kemikleri ise Mardin Artuklu Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde, insan iskeletleri ise Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Bölümü tarafından inceleme altına alınmıştır¹³¹. Kazı alanından elde edilen tohumlar üzerindeki arkeobotanik çalışmalar ise Çukurova üniversitesi Biyoloji Laboratuvarı'nda gerçekleştirilmiştir¹³². Arazi çalışmalarında uygun görülen karbon örnekleri toplanarak TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi'ne (MAM) gönderilmiş ve Karbon 14 analizleri gerçekleştirilmiştir. Kurtarma ve belgeleme çalışmaları sonrasında, elde edilen tüm bulgular, TANAP Projesi tarafından sağlanan finansman ile kitap haline getirilerek hem bilim camiası

¹²⁹ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 24.04.2025 Saat: 14.30.

¹³⁰ Özer: 2019, 421.

¹³¹ Altunkaynak: 2019, 127.

¹³² Altunkaynak: 2019, 129.

hem de arkeoloji ile ilgilenenlerle paylaşılmıştır. Hem kurtarma kazılarının niteliği hem de kazı sonuçlarının bir yayın haline getirilerek kamuoyu ile paylaşılması nedeniyle gerçekleştirilen çalışmalar iyi uygulama örneği olarak değerlendirilebilir¹³³.

3.1.1.3. Kalebayır Antik Mezarlık Alanı (Nekropol) Kurtarma Kazısı

Kalebayır Antik Mezarlık Alanı (Nekropol), Balıkesir İli Manyas İlçesi, Çavuşköy, Kalebayır Mahallesiinde yer almaktadır. Arkeolojik miras alanı, kısa adı TANAP olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin ÇSED (Çevresel Sosyal Etki Değerlendirmesi) çalışmaları kapsamında, Proje'nin kültürel miras etki değerlendirmesi çalışmaları sürecinde etki değerlendirme çalışmalarını gerçekleştiren ekip tarafından tespit edilmiştir.



Fotoğraf 3.9. Kazı Öncesi Kalebayır Nekropolü¹³⁴.

Boru hattı güzergahının 1627+780 ile 1627+919 km noktaları üzerinde yer alan arkeolojik miras alanı, alan içerisinde yer alan bir tümülüs nedeni ile, “Kalebayır Tümülüsü 1. ve 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı” ismi ile tescil edilmiştir.¹³⁵

Yapılan etki değerlendirme çalışmaları neticesinde, TANAP Projesinin planlanan boru hattı güzergahının (36 m inşaat koridoru), arkeolojik miras alanı içerisinde kaldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle, arkeolojik alana zarar vermeyecek

¹³³ Karaz’ dan Büyük İskender’e Erzurum Ovası’nda Yeni Bir Keşif “Alaybeyi Höyük”

¹³⁴ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 11.30.

¹³⁵ Öztürk: 2019, 33.

biçimde güzergâh değişikliği çalışmaları etki değerlendirme çalışması kapsamında TANAP Projesi yönetimine önerilmiştir. Alanda için güzergâh değişikliği için çeşitli mühendislik çalışmaları yürütülmüş, ancak jeoteknik problemler nedeni ile güzergahın değiştirilmesi gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle alanda, ilgili mevzuata uygun olarak “kamu yararı içeren zorunlu alt yapı gereksinimi” nedeniyle arkeolojik kurtarma çalışmalarının yapılması gerekmiştir.

Kalebayır Tümölüsü 1. ve 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı’nda yapılan sondaj ve kurtarma kazıları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 10.03.2015 tarih ve 46887 sayılı kazı ve sondaj izin belgesi ile Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’nün 01.08.2015 gün ve 4720 sayılı kararına uygun olarak gerçekleştirilmiştir¹³⁶. Alanda ilk olarak 27.05.2015- 09.06.2015 tarihleri arasında sondaj kazıları yürütülmüş, bu çalışmalarda elde edilen arkeolojik veriler nedeni ile Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü alanda kurtarma kazılarının başlatılmasına ve ilave sondaj çalışmalarının yapılmasına karar vermiştir. Kurtarma ve ilave sondaj kazıları 01.10.2015 ve 01.12.2015 tarihleri arasında tamamlanmıştır.



Fotoğraf 3.10. Kazı Sonrası Kalebayır Nekropolü ¹³⁷.

Alanda sondaj ve kurtarma kazısı, TANAP Projesinin finansmanı ile gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışması, REGİO Kültürel Miras Ekibi tarafından

¹³⁶ Öztürk: 2019, 33.

¹³⁷ REGİO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 11.30.

sağlanan teknik destekle, Bandırma Müze Müdürlüğü tarafından, 15 işçi, 5 uzman arkeolog ve müze uzmanlarının katılımı ile yürütülmüştür¹³⁸.

Yapılan çalışmalarda basit toprak gömü, kiremit çatma, kompozit, kiremit örgü ve taş sanduka olmak üzere 5 tip mezar yapısından oluşan toplam 71 adet mezar tespit edilmiştir. Mezarlık alanında çok sayıda pişmiş toprak tanrı ve tanrıça figürini, kandil, sikke, ağırlık, bronz süs eşyaları, mezar steli, deniz kabuğu eşyalar ele geçirilmiştir. Bu eserler ve yapılan C-14 analizleri ile mezarlık alanının MÖ 2- MS 3. yüzyılda kullanıldığı anlaşılmıştır.



Fotoğraf 3.11. Kalebayır Nekropolü'nde Tespit Edilen bir Mezardan Görünüm¹³⁹.

Kazı sırasında açığa çıkan iskeletler incelenmek üzere Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ne Antropoloji Bölümüne gönderilmiştir. Açığa çıkarılan eserlerin mekanik restorasyonu, REGİO Kültürel Miras ekibinin uzmanları tarafından Bandırma Müzesinde gerçekleştirilmiştir. Eserlerin detaylı bakım ve onarımı ise İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı ve Bursa Restorasyon ve Konservasyon Bölge Müdürlüğü'nde gerçekleştirilmiştir.

¹³⁸ Öztürk: 2019, 34.

¹³⁹ REGİO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 11.30.



Fotoğraf 3.12. Kalebayır'da Tespit Edilen Eserlerin Restorasyon Çalışmaları.

Restorasyon ve konservasyonu tamamlanan ve sergiye uygun eserler için, TANAP Projesinin finansman desteğiyle, Bandırma Müzesi'nde özel bir teşhir mekânı hazırlanmış olup, TANAP Projesi aracılığıyla alanda gerçekleştirilen kazılar ve kurtarılan eserlerin bu bölümde ziyaretçilere tanıtılması sağlanmıştır¹⁴⁰.



Fotoğraf 3.13. Bandırma Müze Müdürlüğü TANAP Projesi Arkeoloji Teşhir Alanı¹⁴¹.

¹⁴⁰ Öztürk: 2019, 42.

¹⁴¹ Yeni Asır Gazetesi: <https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2020/01/15/tanap-kazilarindan-tarih-fiskirdi>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat:12.20.

Kurtarma ve belgeleme çalışmaları sonrasında, elde edilen tüm bulgular, TANAP Projesi tarafından sağlanan finansman ile kitap haline getirilerek hem bilim camiası hem de arkeoloji ile ilgilenenlerle paylaşılmıştır. Hem kurtarma kazılarının niteliği hem de kazı sonuçlarının bir yayın haline getirilerek kamuoyu ile paylaşılması nedeniyle gerçekleştirilen çalışmalar iyi uygulama örneği olarak değerlendirilebilir.¹⁴²

3.1.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Türkiye'nin Gürcistan sınırındaki Posof'tan başlayarak Adana ili, Yumurtalık ilçesine kadar uzanan 1076 kilometre uzunluğunda ve 28m genişliğinde bir inşaat koridoru üzerinde 2003-2005 yılları arasında inşa edilmiştir. Proje kapsamında hazırlanan uluslararası çevresel etki değerlendirme raporunun coğrafi kapsamını boru hattının geçtiği bölgelerdeki 500 metrelik etki koridoru oluşturmuştur. Projenin tasarım aşamasından itibaren, inşaat ve etki koridorunda yer alan arkeolojik miras varlıkları da etki değerlendirme çalışmaları kapsamında değerlendirilmiştir. Böylelikle hem proje güzergahı üzerinde hem de yakın çevresinde yer alan, arkeolojik miras alanlarının belirlenmesi, korunması ve projenin olumsuz etkilerinin hafifletilmesine yönelik çalışmalar proje süresince yürütülmüştür" (Şekil 5). Proje kapsamında yürütülen arkeolojik mirasın korunmasına yönelik çalışmalar, Türkiye'de ilk kez boru hattı gibi doğrusal uzanan bir projede uygulanmış örnek çalışmalar olup, daha sonra inşa edilecek boru hattı, otoyol, demir yolu ve benzeri projeler içinde referans oluşturmuştur. Proje kapsamında arkeolojik mirasın boru hattının nerelerinde olduğunun belirlenmesi için 3 farklı arkeoloji ekibi saha çalışmaları yürüterek, proje etki sahalarındaki arkeolojik miras varlıklarının yerlerini, yayılım alanlarını, niteliklerini ve proje inşaat faaliyetlerinin bu varlıklar üzerindeki etkilerinin neler olacağının belirlenmesi amacıyla çalışmalar yürütmüştür¹⁴³. Proje kapsamında yürütülen bu çalışmalar neticesinde 334 arkeolojik miras alanına rastlanmış ve proje tasarımında revizyonlar yapılarak projenin bu alanlara yapabileceği olası olumsuz etkiler

¹⁴² Mysia' dan Üç Nekropolis "Üzümlü, Kalebayır, Şevketiye".

¹⁴³ Tekinalp ve Ekim: 2005, 10.

hafifletilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen bilgiler kullanılarak, bir “Kültürel Miras Yönetim Planı” hazırlanmış ve proje inşaat ekiplerinin, proje süresince arkeolojik miras alanlarına istemeden zarar vermesi bu plan dokümanında tarif edilen yöntemlerle önlenmeye çalışılmıştır. Kültürel Miras Yönetim Planı, projenin inşaat aşaması ve sonrasındaki operasyon (işletme) aşaması boyunca, proje etki koridorundaki arkeolojik miras varlıklarının korunmasına yönelik aksiyonları içeren temel bir proje yönetim belgesi olarak kullanılmıştır. Bu dokümana ek olarak ayrıca bir de “rastlantısal buluntu prosedürü” hazırlanmış, yukarıda belirtilen saha çalışmaları ile tespit edilemeyen olası arkeolojik miras varlıklarının projenin herhangi bir aşamasında ortaya çıkması durumunda sürecin nasıl yönetileceği, süreçteki roller, sorumluluklar ve aksiyon alma süreleri bu prosedürde açıkça tanımlanmıştır. Hem plan hem de prosedürün nasıl yönetileceği ve takip edileceği, proje süresince projede görev alan tüm personele, projenin arkeologları tarafından düzenli olarak uygulanan eğitimlerle aktarılmıştır. Öte yandan, güzergâh boyunca tespit edilen tüm miras varlıkları yer aldıkları bölgeden sorumlu kültür varlıklarını koruma kurulları ile paylaşılarak bu alanların resmi tespit ve tescil süreçlerinin yürütülmesine proje tarafından destek sağlanmıştır. Böylelikle proje, Türkiye kültür envanterinin genişlemesine de katkı sağlamıştır¹⁴⁴. Jeolojik, mühendislik veya benzeri nedenlerden dolayı bazı arkeolojik miras alanlarının olduğu yerlerde proje tasarım değişikliğine gidilemediği durumlarda ise kurtarma kazıları yürütülmüş, bu kazılar sonucu elde edilen sonuçlar çift dilli, toplam 4 bilimsel yayınlı kitap formatında, 11 tane de proje arkeolojik kurtarma kazıları proje dokümanı olarak hazırlanıp kamuoyu ile paylaşılmıştır¹⁴⁵. Kitap yayınları hariç, kazılardan elde edilen bulgularla ilgili pek çok yayın ve makale hazırlanmış, farklı bilimsel toplantı ve çalışmalarda ilgililerle ile paylaşılmıştır.

“BTC Ham Petrol Boru Hattı” güzergahı üzerinde, boru hattı güzergâh değişikliğinin mümkün olmadığı toplam 10 farklı arkeolojik alanda kurtarma kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 3.14).

¹⁴⁴ Şenyurt: 2005, III.

¹⁴⁵ Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi (ARÇED):

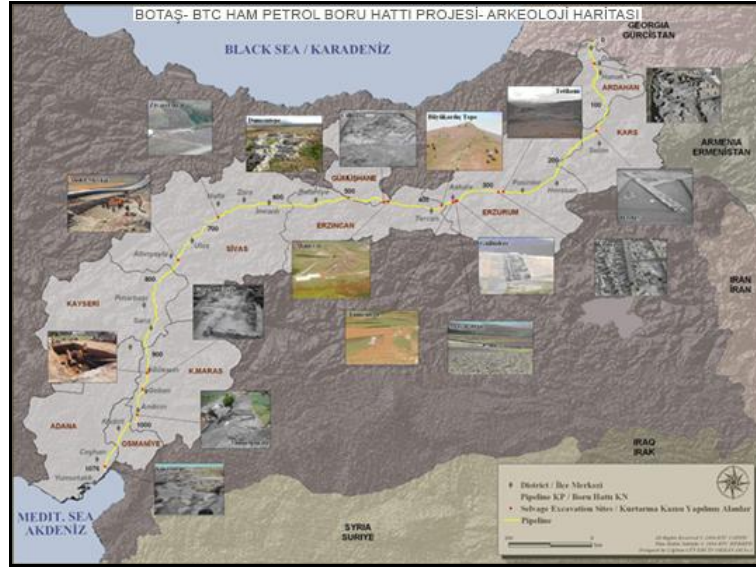
<https://cms.hacibayram.edu.tr/arced/yayinlarimiz>, Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 23.09.2024 Saat:14.20.



Fotoğraf 3.14. BTC Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Tasmasor, Sazpegler ve Ziyaretsuyu Kurtarma Kazı Çalışmalarında Tespit Edilen Mimari Kalıntılar¹⁴⁶.

Kurtarma çalışmaları 15.03.2003 ile 20.11.2003 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Proje inşaat aşamasında sırasında üst toprak sıyırma veya kanal açma çalışmaları sırasında da 7 farklı alanda (Tablo 15) rastlantısal buluntular tespit edilmiş olup, bu alanlarda da rastlantısal buluntu prosedürüne uygun olarak kurtarma kazı çalışmaları yürütülmüştür (Şekil 5).

¹⁴⁶ H. Uğur Dağ Kişisel Arşiv: 2005.



Şekil 5. BTC Projesi Türkiye Güzergahı ve Arkeolojik Alanlar.

“BTC Ham Petrol Boru Hattı” projesi kapsamında gerçekleştirilen kurtarma ve sondaj kazı çalışmaları “Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi”ne bağlı toplam 25 akademik üyenin, danışmanlığında sürdürülmüştür. Kazı çalışmalarında arkeolog, sanat tarihçi, eskiçağ tarihçisi, antropolog, jeomorfolog, jeofizik uzmanı, topograf ve restoratörler görev almıştır¹⁴⁷.

Tablo 15. BTC Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Sondaj ve Kurtarma Kazıları.

No	İnşaat Öncesi Etki Değerlendirme Aşamasında Kazı Alanları	Rastlantısal Buluntu Olarak Tespit Edilen Kazı Alanları
1	Yüceören	Kayranlık Gözü
2	Minnetpınarı	Ziyaret Suyu
3	Akmezar	Abdel Mevkii
4	Çilhoroz	Bekçiçayırı
5	Büyükdıç	Taşoluk

¹⁴⁷ Şenyurt 2005: III.

6	Güllüdere	Dumantepe
7	Tümentepe	Mağaratepe
8	Tasmasor	
9	Tetikom	
10	Sazpegler	

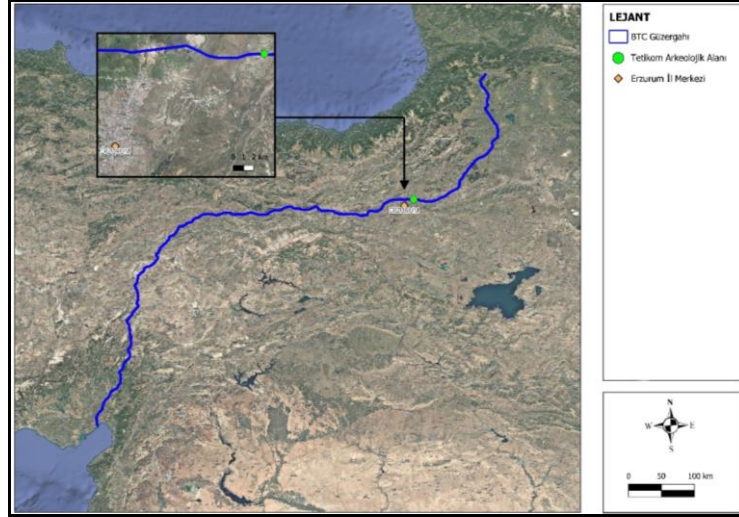
Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi kapsamında yürütülen bazı kurtarma kazılarına ait özet bilgiler aşağıdaki bölümlerde sunulmaktadır.

3.1.2.1. Tetikom Kurtarma Kazısı Örneği

“Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesi” kapsamında yürütülen Temel ve Detay mühendislik Aşaması çalışmaları kapsamında tespit edilen, ÇED raporuna da dahil edilen “Tetikom” arkeolojik miras alanında, Doğu Anadolu fay hattının projenin kuzeyinde yer alıyor olması nedeniyle güzergâh değişikliği yapılamamış, bu nedenle alanda kurtarma kazısı çalışmasının yapılması gereği doğmuştur.

Tetikom’da kazı çalışması, “Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi” (GÜ-ARÇED) tarafından görevlendirilen uzman bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Tetikom (Şekil 6), Erzurum İli, Pasinler İlçesine bağlı Büyüktuy Köyü’nün yaklaşık 2.5 km güneybatısında yer almaktadır. 2003 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları Höyüğün güney eteğinde gerçekleşmiştir. Pasinler Ovası’nın batı bölümünde bulunan “Tetikom”, 150 x 110 m boyutlarında olup yaklaşık 3-4 m yüksekliğe sahiptir¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Ekmen: 2005.



Şekil 6. Tetikom Arkeolojik Alanı'nın Konumu.

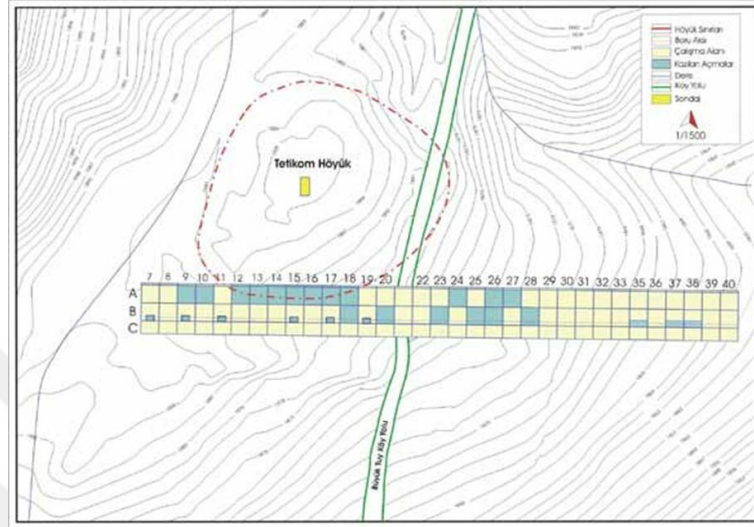
Alandaki kurtarma kazı çalışmaları, boru hattının geçeceği 28 metrelik inşaat etki koridorunda toplamda 31 açmada yürütülmüştür (Şekil 7). Tetikom'da gerçekleştirilen kurtarma kazısı neticesinde Orta ve “Geç Demir Çağı” özelliklerini yansıtan arkeolojik taşınır ve taşınmaz miras varlıkları açığa çıkartılarak, kayıt altına alınmıştır (Fotoğraf 3.15).



Fotoğraf 3.15. Tetikom Genel Mimari Görünümü.

Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünün kararına uygun olarak arkeolojik dokümantasyon çalışmalarının tamamlanmasından sonra

açığa çıkartılan mimari kalıntılar, kontrollü bir şekilde kaldırılmış ve boru hattı projesinin inşasına Erzurum müze müdürlüğünün denetiminde devam edilmiştir. Çalışmalar uluslararası standartlara ve ulusal mevzuata uygun olarak tamamlanmıştır.

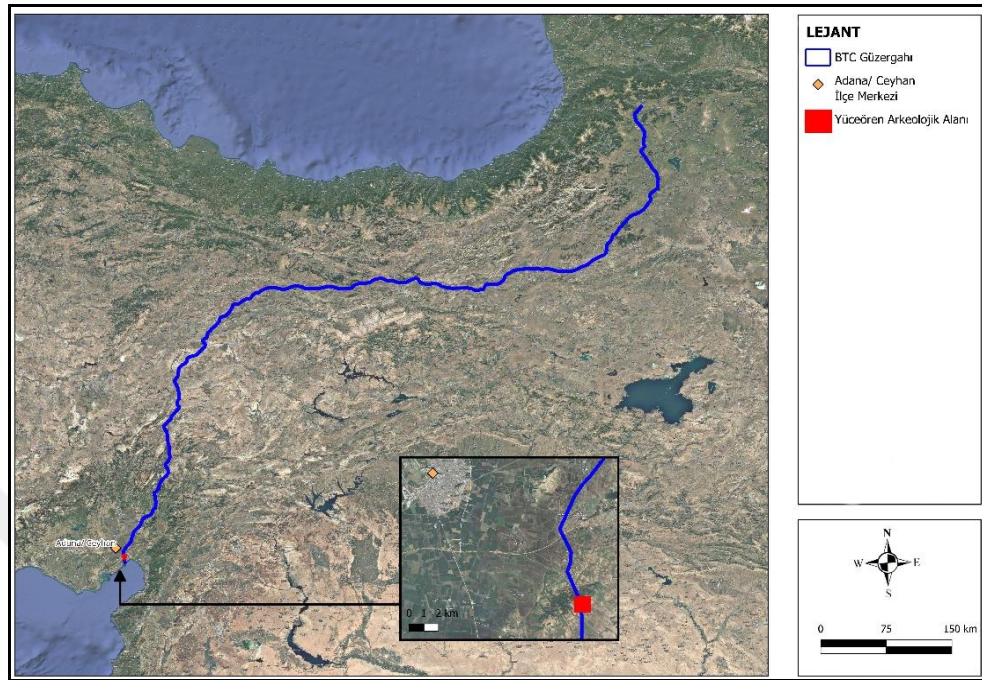


Şekil 7. Tetikom Topoğrafik Harita ve Karelaj Planı.

3.1.2.2. Yüceören Kurtarma Kazısı Örneği

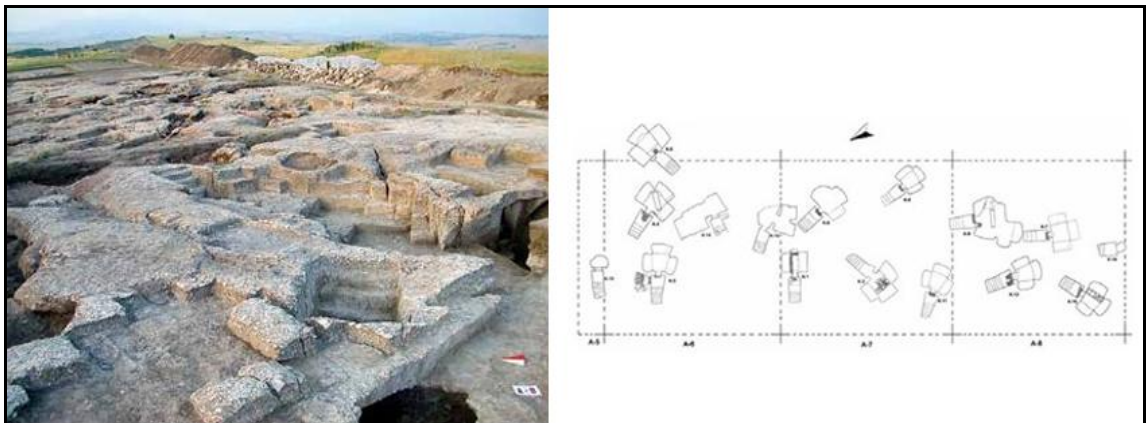
“Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesi” kapsamında yürütülen Temel ve Detay Mühendislik Aşaması çalışmaları kapsamında tespit edilen, ÇED raporuna da dahil edilen “Yüceören” arkeolojik miras alanında ilk etapta çeşitli inşai gerekçelerle güzargah değiştirilememiş ve kurtarma kazısı çalışması yapılmasına karar verilmiştir (Şekil 8). Yüceören kazı çalışması, “Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi” (GÜ-ARÇED) tarafından görevlendirilen uzman bir ekiple gerçekleştirilmiştir. Yüceören arkeolojik alanı, Adana ili, Ceyhan ilçesi, Kurtkulağı Beldesi, Yüceören Mahallesi’nin üzerinde yer aldığı tepelik alanda gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 200 x 400 metrelik bir alana yayılan arkeolojik alanda yürütülen kazı çalışmaları BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi’nden doğrudan etkilenecek olan 28 x 340 metrelik koridor ile sınırlı tutulmuştur. Söz konusu alanda gerçekleştirilen kurtarma kazıları tarım alanı olarak kullanılan arazideki toprak kalınlığının 30-50

cm'yi aşmadığı ve yüzeyin hemen altında ana kayanın bulunduğu anlaşılmıştır. Bu anakayaya oyulmuş 16 adet yer altı oda mezarı tespit edilmiştir¹⁴⁹.



Şekil 8. Yüceören Arkeolojik Alanı'nın Konumu.

Yüceören’de gerçekleştirilen kurtarma kazısı neticesinde alanın Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde kullanılan bir nekropol alanı olduğu ve bu dönemlere ait özellikleri yansıtan birçok arkeolojik taşınır ve taşınmaz miras varlıkları açığa çıkartılarak, kayıt altına alınmıştır (Şekil 9).



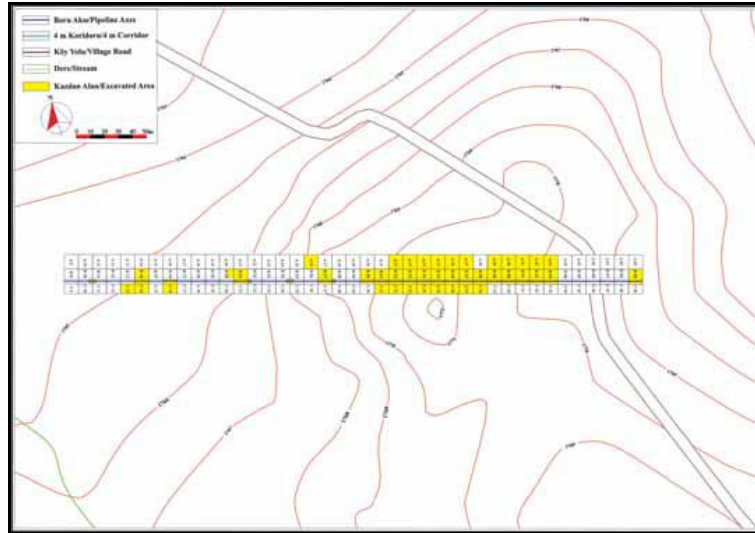
Şekil 9. Yüceören Genel Mimari Görünümü ve Mezarların Yerleşim Planı.

¹⁴⁹ Şenyurt, S.Y.- Akçay, A.- Kamış, Y.: 2006.



Fotoğraf 3.16. Tasmator Genel Mimari Görünümü.

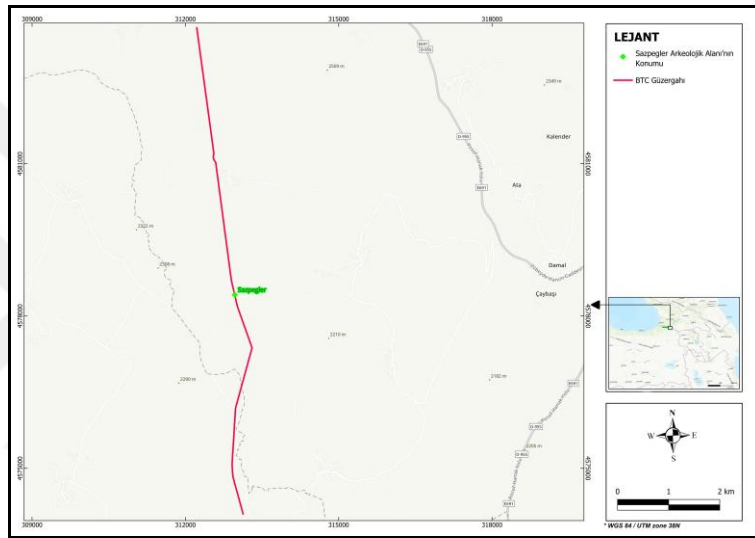
Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünün kararına uygun olarak arkeolojik dokümantasyon çalışmalarının tamamlanmasından sonra açığa çıkartılan mimari kalıntılar, kontrollü bir şekilde kaldırılmış ve boru hattı projesinin inşasına Erzurum müze müdürlüğünün denetiminde devam edilmiştir. Çalışmalar uluslararası standartlara ve ulusal mevzuata uygun olarak tamamlanmıştır.



Şekil 12. Tasmator Topografik Harita ve Karelay Planı.

3.1.2.4. Sazpegler Kurtarma Kazısı Örneği

“Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesi” kapsamında inşa edilecek “blok vana istasyonları için yapılacak elektrik nakil hatları arkeolojik miras etki değerlendirme” çalışmaları sırasında BOTAŞ BTC Projesinde görevli arkeologlarca tespit edilmiştir. Alan tespit edildikten sonra, blok vana istasyonunun yeri değiştirilmeye çalışılmış, ancak teknik gerekçelerle vana istasyonu yeri değiştirilemediği için “Sazpegler¹⁵¹” arkeolojik miras alanında, kurtarma kazısı çalışmasının yapılması gereği doğmuştur.



Şekil 13. Sazpegler Arkeolojik Alanı'nın Konumu.

Sazpegler'deki kazı çalışması, “Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi” (GÜ-ARÇED) tarafından görevlendirilen uzman bir ekip ile gerçekleştirilmiştir. Sazpegler (Şekil 13), Ardahan ili, Damal ilçesi sınırları içindeki Otağlı Köyü'nün yaklaşık 2,5 km batısında yer almaktadır. 2003 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazı çalışmaları, boru hattının geçeceği 28x50 m.'lik inşaat etki koridorunda yürütülmüştür (Şekil 14). Sazpegler'de gerçekleştirilen kurtarma kazısı neticesinde Orta Çağ özelliklerini yansıtan arkeolojik taşınır ve

¹⁵¹ Ekim – Tekinalp: 2006.

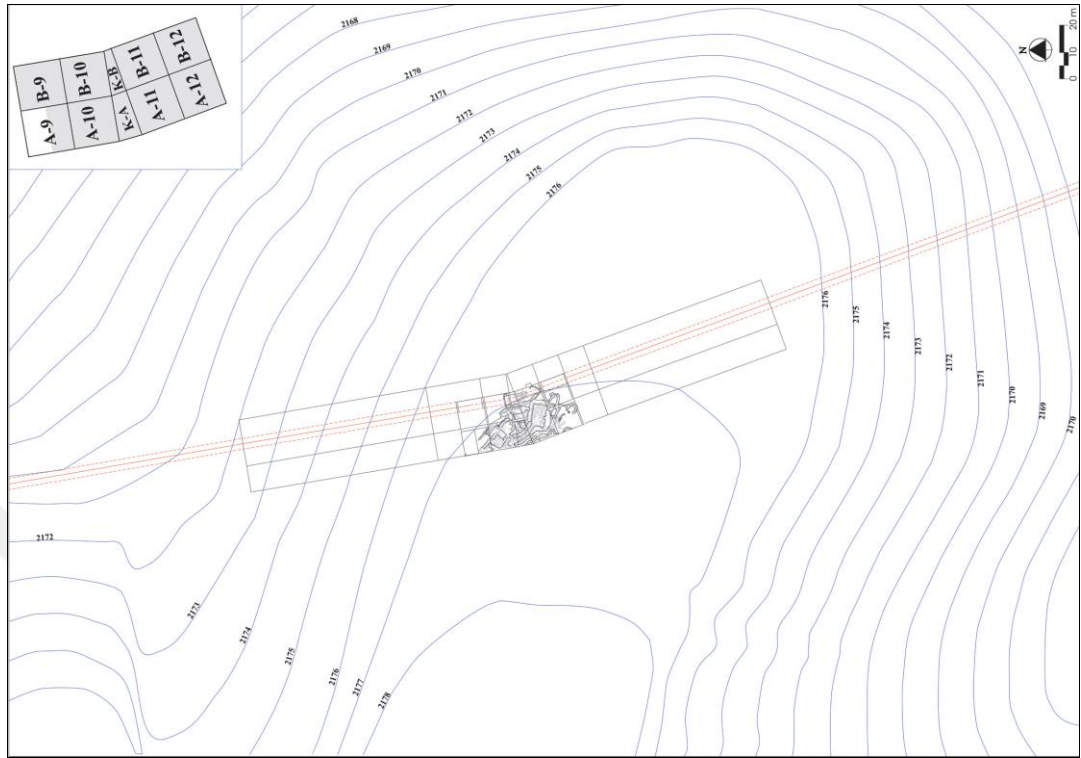
taşınmaz miras varlıkları açığa çıkartılarak, kayıt altına alınmıştır (Fotoğraf 3.17)¹⁵².



Fotoğraf 3.17. Sazpegler Genel Mimari Görünümü.

Arkeolojik çalışmaların sonucunda açığa çıkartılan mimarinin inşaattan etkileneyeceği ve tahrip olacağı anlaşılarak, hattın yönelimi Sazpegler yerleşiminden 50,00 m. doğuya kaydırılmıştır. Açığa çıkarılan arkeolojik kalıntılar projenin T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile imzaladığı, izlemesini Erzurum Bölge Koruma Kurulu'nun yaptığı genel proje ilkeleri uyarınca sit alanı olarak tescillenip, dokümantasyonu yapıldıktan sonra kapatılmıştır. Çalışmalar uluslararası standartlara ve ulusal mevzuata uygun olarak tamamlanmıştır.

¹⁵² Ekim – Tekinalp: 2006.



Şekil 14. Sazpegler Topografik Harita ve Karelaj Planı.

3.2. ULUSLARARASI ARKEOLOJİK ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINA AİT İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Alt ve üst yapı projelerinde kültürel ve arkeolojik mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda Avrupa devletleri, uluslararası standartları belirleyen başarılı örnekler sergilemektedir. Avrupa ülkelerindeki pek çok kurum, kuruluş ve projeler, inşaat projelerinin planlama aşamasından itibaren, arazi kullanım düzenlemeleri ve proje planlamalarında kültürel ve arkeolojik mirasla ilgili çok titiz değerlendirmeler yapmaktadır¹⁵³.

Proje planlama aşamasında, kültürel ve arkeolojik varlıklar üzerinde oluşabilecek etkilerin azaltılması için, inşaat sahasının yeniden düzenlenmesi veya yerinin değiştirilmesi gibi koruyucu tedbirlerinde uygulandığı bilinmektedir. Bu önlemler, inşaat sürecinde arkeolojik varlıklar başta olmak üzere kültürel

¹⁵³ Akdemir: 2019, 54.

mirasın zarar görmemesi için alınmaktadır. Ayrıca, inşaatın zorunlu olarak yapılacağı bölgelerde yer alan arkeolojik sahalarda, kapsamlı kurtarma kazı çalışmaları gerçekleştirilmekte, böylece kültürel ve arkeolojik mirasın herhangi bir bilgi kaybına uğraması engellenmektedir.

Bu kazı çalışmaları, ülkemizde yaygın olarak uygulanan "kurtarma kazıları" veya "kurtarma arkeolojisi" yaklaşımına paralel, "bilimsel arkeoloji" ilkelerine dayanmaktadır. Bilimsel arkeoloji, arkeolojik buluntuların sistematik ve metodolojik bir şekilde incelenmesini ve analiz edilmesini öngörürken, kurtarma arkeolojisi genellikle acil durumlar ve inşaat projeleri sırasında gerçekleştirilen kısa süreli ve sınırlı kazı faaliyetlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla, Avrupa'daki inşaat projelerinde gerçekleştirilen uygulamalar, kültürel ve arkeolojik mirasın korunmasına yönelik kapsamlı ve sistematik bir yaklaşımı yansıtmaktadır¹⁵⁴.

Özellikle başta Avrupa Birliği'ne üye ülkeler olmak üzere İngiltere, İskoçya ve Galler gibi ülkelerde, alt ve üst yapı projelerinin kültürel ve arkeolojik miras üzerindeki etkilerinin azaltılmasına yönelik değerlendirme çalışmalarının yapılması ve bu çalışma sonuçlarına göre koruma önlemlerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, her yıl gerçekleştirilen birçok arkeolojik kazı, bu ülkelerde "profesyonel" olarak tanımlanan bağımsız arkeoloji firmalarının kurulmasını ve gelişimini de teşvik etmiştir. Bu profesyonel firmalar, kurumların (kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ile mesleki organizasyonlar dahil) geliştirmiş oldukları yasal düzenlemeler, etik kurallar, uygulama esasları, rehberler ve akreditasyon süreçlerine paralel olarak, inşaat projelerinin planlama aşamalarından itibaren, arkeolojik buluntuları sistematik bir şekilde inceleyerek, kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamaktadır¹⁵⁵. Mehmet Özdoğan'a göre, bu tür arkeolojik amaçlı çalışmalar yalnızca Avrupa ile sınırlı olmayıp, Japonya'da da benzer çalışmalar bu tür bağımsız organizasyonlar aracılığıyla yürütülmektedir. Özellikle tarihi şehirlerde yapılan altyapı projeleri, örneğin otoyol, metro ve alışveriş merkezleri gibi büyük ölçekli inşaatlar, her türlü fiziki

¹⁵⁴ Özdoğan: 2001, 95.

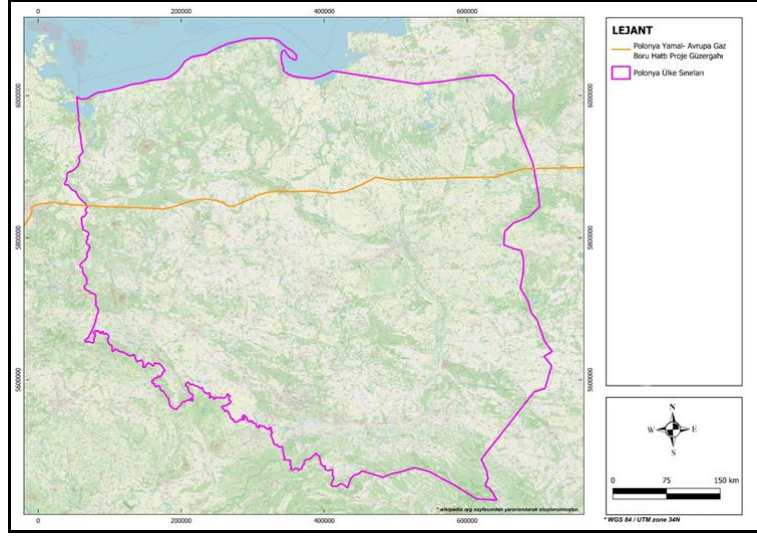
¹⁵⁵ Özdoğan: 2001, 94.

müdahale öncesinde kapsamlı bilimsel çalışmalarının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu süreç, arkeolojik ve kültürel mirasın korunmasını temin etmek amacıyla, gerekli bilimsel kazı çalışmaları tamamlanmadan inşaat izinlerinin verilmemesi ile sağlanmaktadır¹⁵⁶. Japonya'daki bu uygulamalar; bilimsel standartları oluşturulmuş, yüksek hizmet kalitesi beklentisi olan ve hassas bir biçimde yönetilmesi gereken süreçleri içermektedir. Bu sistem, arkeolojik mirasın korunması için Avrupa'daki yaklaşımlarla paralellik gösterirken, aynı zamanda bölgesel ihtiyaçlara ve koşullara uygun özel düzenlemelerde içermektedir. Ancak bu çalışmada Japon örnekleri yerine sadece Avrupa'daki iyi uygulama örneklerine yer verilmiştir.

3.2.1. Polonya, Yamal- Avrupa Gaz Boru Hattı Projesi

Yamal-Avrupa Transit Doğal Gaz Boru Hattı, Yamal Yarımadası'ndaki zengin doğal gaz rezervlerini Batı Avrupa'ya ulaştırmayı amaçlayan önemli bir enerji altyapı projesidir. Boru hattı, yaklaşık 4.000 kilometre uzunluğunda bir güzergahı kat etmektedir (Şekil 15). Projenin Polonya üzerindeki inşaat aşamaları EuRoPol GAZ tarafından gerçekleştirilmiş olup, bu süreçte ilk yüzey incelemeleri 1993-1994 yıllarında tamamlanmıştır.

¹⁵⁶ Özdoğan: 2001, 95.



Şekil 15. Polonya, Yamal- Avrupa Gaz Boru Hattı Proje Güzergahı¹⁵⁷.

İnşaat aşaması öncesinde yapılan kapsamlı etki değerlendirme çalışmaları neticesinde elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve yatırımcı kurum tarafından boru hattının geçeceği bölgelerde kurtarma kazıları yapılması finansal olarak desteklenmiştir. Bu kazılar, arkeolojik ve kültürel miras açısından büyük öneme sahiptir. Yapılan kazılar neticesinde, Geç Paleolitik Dönem'den, Orta Çağ'a kadar uzanan geniş bir zaman diliminde yer alan çeşitli arkeolojik alanlar ortaya çıkarılmıştır. Araştırmalar neticesinde yüzlerce kamp yeri, yerleşim alanı ve mezarlık (kremasyon gömü geleneği de olan) tespit edilmiştir (Fotoğraf 3.18).

¹⁵⁷ Yamal–Avrupa Doğalgaz Projesi Güzergahı:

https://en.wikipedia.org/wiki/Yamal%E2%80%93Europe_pipeline#/media/File:Yamal-europe.png Erişim

Tarihi: 22.11.2024 Saat: 12.40.



Fotoğraf 3.18. Polonya, Yamal-Avrupa Gaz Boru Hattı Projesi Kazı Çalışmaları¹⁵⁸.

Bu arkeolojik buluntular arasında, çok sayıda kutsal eşya da mevcut olup, bu malzemeler farklı dönemler arasında farklılık göstermektedir. Tespit edilen yerleşim alanları ve mezarlıklar, bölgenin tarihsel ve kültürel yapısını anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Arkeolojik bulguların sistematik olarak kaydedilmesi ve analiz edilmesi hem bölgenin tarihsel geçmişi hem de proje alanının korunması açısından kritik bir öneme sahip olmuştur.

Yamal-Avrupa Transit Doğal Gaz Boru Hattı Projesi kapsamında gerçekleştirilen kurtarma kazıları, ülke genelinde bu ölçekte gerçekleştirilen ilk büyük proje olarak kabul edilir. Böyle değerlendirildiğinde proje, Polonya kültürel miras yönetimi açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Özellikle bu projeyle birlikte uygulamaya konulan etki değerlendirme ve kurtarma çalışmalarına dair yeni standartlar, arkeolojik etki değerlendirme araştırmalarının gerçekleştirilmesinde sistematik ve metodolojik yaklaşımları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu standartlar, günümüzde Avrupa ve Dünya genelinde uygulanan arkeolojik etki değerlendirme ve kurtarma metodolojilerinin de temelini oluşturmuştur. Proje çerçevesinde uygulanan yöntem ve süreçler, arkeolojik mirasın korunması ve belgelenmesi açısından

¹⁵⁸ Toprak et al.: 2010, 109.

yüksek bir kalite ve güvenilirlik sağlamış olup, bu da arkeolojik çalışmalarda endüstriyel ve ticari baskılar altında bile yüksek bilimsel standartların korunabileceğini göstermektedir.

Yamal-Avrupa Transit Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde, etki değerlendirme aşamasından itibaren arkeolojik miras varlıkları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için planlanan çalışmaların başarılı bir biçimde tamamlanması, arkeologlar ile yatırımcı firma arasında yakın ve etkili bir iş birliği modeli ile geliştirilmiştir. Projenin etki değerlendirme çalışması sonuçlarına göre, boru hattı etki sahalarında tespit edilen her bir arkeolojik alandan kaçınılması, kaçınmanın başta mühendislik gerekçeleri olmak üzere mümkün olmadığı alanlarda titizlikle arkeolojik kurtarma kazılarının gerçekleştirilmesi, kurtarılan materyallerin kapsamlı bir şekilde incelenmesini, yayınlanması, korunmasını ve mümkünse kamuya açık sergileme imkânlarının sağlanması hedeflemiş ve uygulanmıştır.

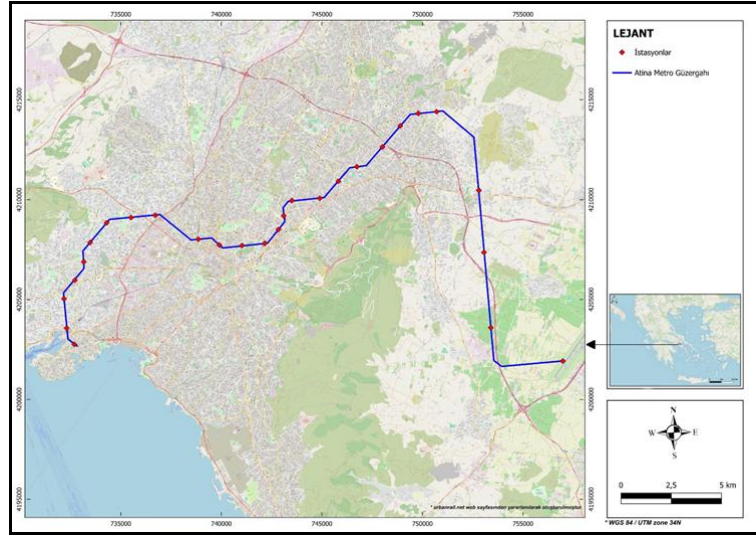
Bu kapsamlı iş birliği ve yaklaşım süreçleri, iyi uygulama örneği olarak benimsenmiş ve benzer büyük ölçekli altyapı projelerinde gerçekleştirilen arkeolojik etki değerlendirmesi ve bu değerlendirme sonuçlarına göre kapsamlı koruma, kurtarma çalışmaları için bir temel oluşturmuştur.

Bu bağlamda, Yamal-Avrupa Projesi'nde edinilen bilgi ve deneyimlerin, arkeolojik miras etki değerlendirmesi ve koruma-kurtarma pratiğinin evriminde önemli bir rol oynadığı ve bu alandaki standartların yükseltilmesine katkıda bulunduğu da söylenebilir. Bu deneyimler, büyük ölçekli inşaat projelerinde arkeolojik çalışmaların nasıl daha etkili ve verimli bir şekilde yürütülebileceğine dair değerli bir referans sağlamıştır¹⁵⁹.

3.2.2. Yunanistan, Atina Metrosu Projesi

Atina'daki metro inşaatı, 1990'lı yıllarda başlamış olup, inşaat faaliyetleri ile kültürel miras çalışmalarının uyumlu bir şekilde yürütüldüğü Avrupa'daki en dikkat çeken örneklerden biri olarak öne çıkmaktadır (Şekil 16).

¹⁵⁹ Toprak et al.: 2010, 108-109.



Şekil 16. Atina Metrosu Projesi Güzergahı¹⁶⁰.

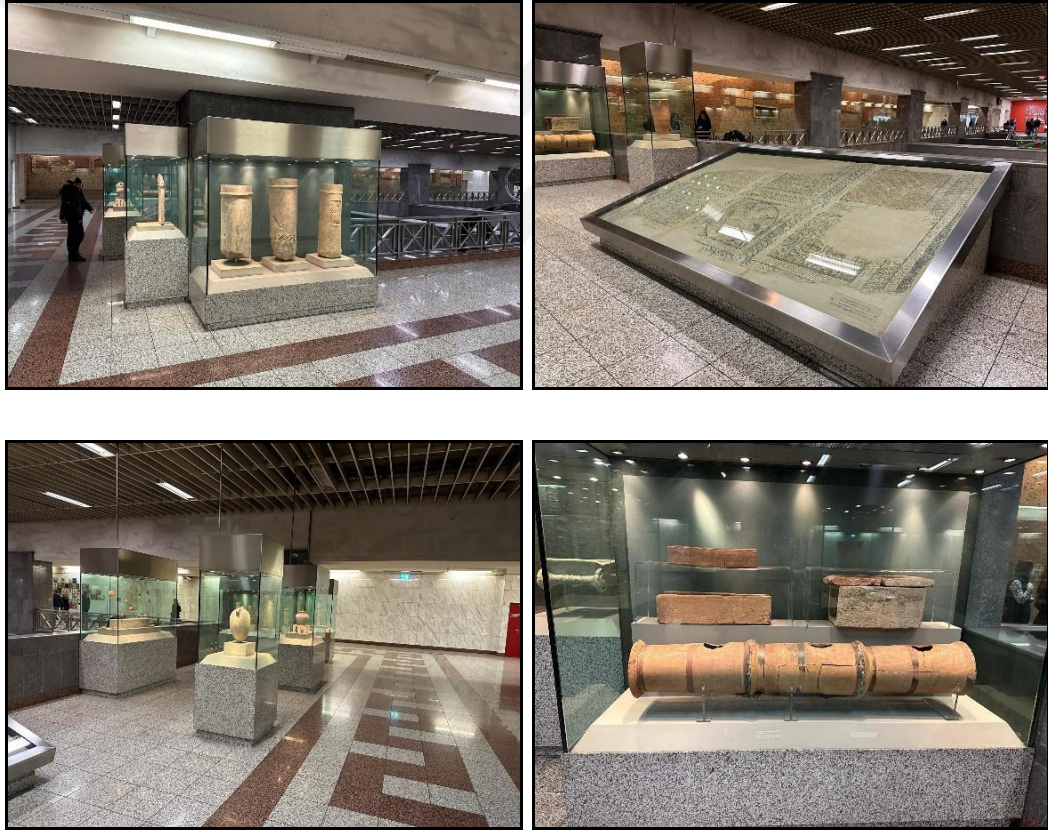
Projenin tasarımcıları, planlamanın başlangıç aşamasından itibaren, Atina'nın toprak altında korunduğu bilinen arkeolojik miras varlıkları ile ilgili etki değerlendirme çalışmalarını tamamlamış, bu çalışmalar sonucunda arkeolojik miras varlıkları üzerinde oluşabilecek etkileri azaltabilecek tedbirler planlanarak uygulanmıştır. Bu kapsamda projenin tasarımında da bazı değişikliklere gidilmiştir. Etki değerlendirme çalışmaları ile belirlenen strateji çerçevesinde, arkeolojik mirasın korunması için proje tasarım değişiklikleri, kurtarıma kazıları, arkeolojik miras varlıklarının taşınması ve sergilenmesi stratejisine dayanan kapsamlı bir koruma, kurtarma süreci yönetilmiştir¹⁶¹.

Metro inşaatının finansmanı, arkeolojik koruma kurtarma çalışmalarını da kapsayacak şekilde hesaplanmıştır. Projenin finansmanı, Avrupa Birliği tarafından sağlanan %50 oranındaki finansman ve Avrupa Yatırım Bankası tarafından sağlanan %39 oranındaki kredilerle gerçekleştirilmiş olup, kalan %11'lik kısım, Yunan Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Metro hattı inşaatı sürecinde, arkeolojik kazı çalışmalarına büyük bir önem verilmiştir. İnşaat aşamasında ve sonrasında yaklaşık 10 yıl süren bu kazı çalışmaları, disiplinler arası bir iş birliği ve proje için oluşturulan özel kuruluşlar aracılığıyla

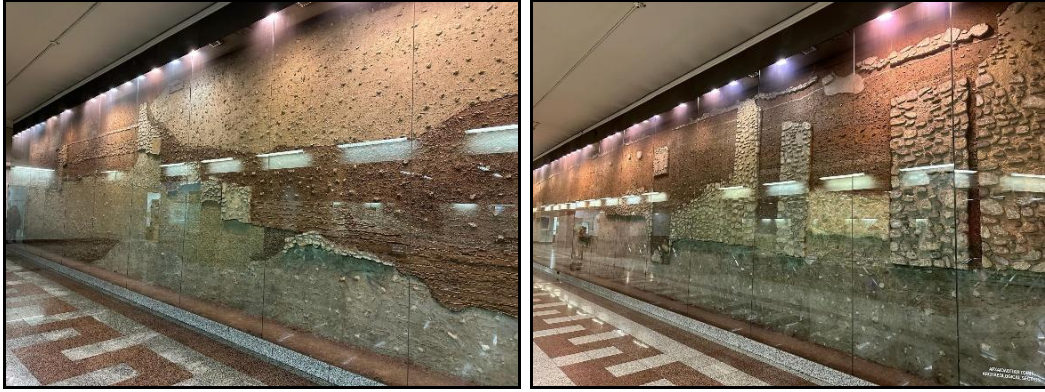
¹⁶⁰ Atina Metrosu Güzergahı: <https://www.urbanrail.net/eu/gr/athens/athens.html> Erişim Tarihi: 22.11.2024 Saat: 14.57.

¹⁶¹ Atina Metrosunda Arkeolojik Çalışmalar: https://www.emetro.gr/?page_id=4229&lang=en Erişim Tarihi: 22.11.2024 Saat: 15.30.

gerçekleştirilmiştir. Kazıların sonuçları, Neolitik Çağ'dan günümüze kadar uzanan çok sayıda arkeolojik kalıntının başarılı bir şekilde gün yüzüne çıkarılmasını sağlamıştır. Özellikle Atina'nın "Eski Şehir" bölgesinde yoğun bir şekilde tespit edilen arkeolojik kalıntılar, kültür turizminin canlandırılması amacıyla detaylı bir şekilde araştırılmış, incelenmiş ve imar planları bu kalıntılar doğrultusunda şekillendirilmiştir¹⁶². Bu kapsamda, ortaya çıkan arkeolojik kalıntılar, metro inşaatı sürecinde elde edilen iş birliği sayesinde, başta "Syntagma", "Kerameikos", "Monastiraki", "Evangelismos", "Academia" ve "Acropoli" olmak üzere toplam yedi metro istasyonunda teşhir edilmektedir. Syntagma ve Monastiraki istasyonlarında, tespit edilen yapı kalıntılarının bir kısmı, istasyonlar içinde yerinde (in-situ) sergilenmektedir (Fotoğraf 3.19).



¹⁶² Özdemir: 2008, 34



Fotoğraf 3.19. Atina Metrosu Syntagma İstasyonu Teşhir Bölümü¹⁶³.

Bu arkeolojik buluntuların sergilendiği bu istasyonlar, Atina Metrosu'nun bir "yeraltı müzesi" olarak işlev görmesini de sağlamış, bu da projeyi kültürel bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Ayrıca, bu kalıntıları turizme kazandırmak amacıyla bir yayalaştırma projesi de geliştirilmiş, proje sayesinde Atina'nın merkezi bölgesi, Avrupa'nın en büyük tarihi yaya parkurlarından biri haline gelmiştir. Bu örnek, inşaat faaliyetlerinin dolaylı yoldan kültürel miras üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini de göstermektedir. Marmaray Projesini hariç tutacak olursak, Türkiye'de bu ölçekli büyük projeler bulunmamakla birlikte, Atina metrosundaki uygulamanın benzeri, Hatay şehrindeki Müze Otel projesinde görülmektedir. Müze Otel inşaatı sırasında tespit edilen Roma Dönemi kalıntıları, Türkiye'deki iyi koruma ve sergileme uygulamalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu uygulama hem arkeolojik mirası koruma hem de kültürel turizmi destekleme açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Atina metro inşaatı, kültürel mirasla ilgili mevzuat, Atina'nın topografik yapısı ve arkeolojik kalıntıları açısından önemli sınırlamalar ve zorluklar yaratmıştır. Bu inşaat süreci, yalnızca modern altyapının oluşturulmasını değil, aynı zamanda Atina'nın tarihsel ve kültürel mirasının korunmasını da içermiştir. Metro inşaatı sırasında ortaya çıkan arkeolojik kalıntılar, çeşitli disiplinlerle iş birliği yapan ekipler tarafından titizlikle korunmuş ve incelenmiştir. Bu ortak çalışmaların olumlu sonuçları, arkeolojik buluntuların etkili bir şekilde korunmasını ve belgelenmesini sağlamıştır.

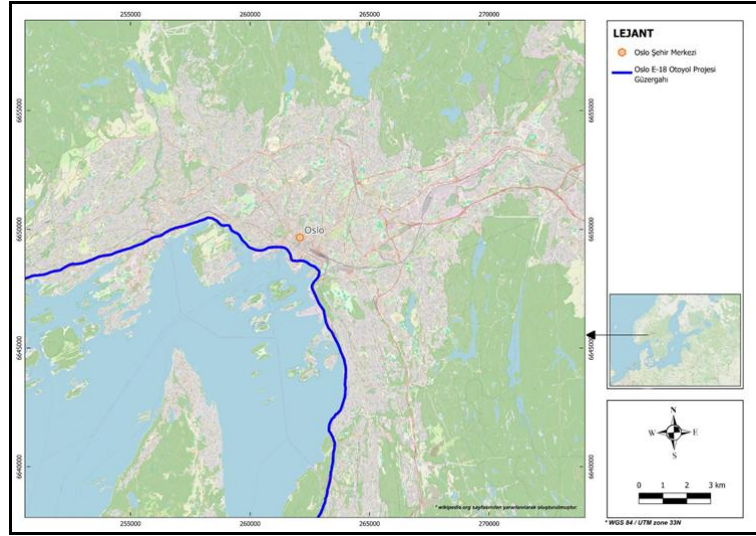
¹⁶³ H. Uğur Dağ Kişisel Arşiv: 2023.

Metro kazıları esnasında tespit edilen arkeolojik kalıntılar, arkeoloji dünyasına modern Atina şehrinin alt katmanlarındaki tarihsel kalıntıları inceleme fırsatı da sunmuştur. Uzun yıllar süren bu inşaat çalışmaları sonucunda, Atina kentinin jeolojik yapısı ve arkeolojik zenginlikleri kapsamlı bir şekilde ortaya konmuştur. Bu süreçte hem gündelik yaşamın gereklilikleri karşılanmış hem de kültürel zenginliklerin korunması sağlanarak bunların toplum ile paylaşılması sağlanabilmiştir. Atina metro projesinin arkeolojik mirasın korunmasındaki bu başarısı, sonraki yıllarda diğer ülkelerde gerçekleştirilen benzer projelere de örnek olmuştur. Proje, büyük ölçekli altyapı inşaatlarının arkeolojik ve kültürel miras ile uyumlu bir şekilde nasıl yürütülebileceğini gösteren, kültürel mirasın korunması ve topluma sunulması alanda “en iyi uygulamalardan” biri olarak kabul edilmiştir.

3.2.3. Norveç, Oslo E-18 Otoyol Projesi

Oslo E-18 Otoyol Projesi, Norveç’in başkenti Oslo ile batısındaki Bærum ve Asker gibi bölgelere ulaşım sağlamaktadır. Proje, Oslo’nun merkezi bölgelerinden başlayarak Batı Norveç’e doğru uzanır ve fiyortların etrafındaki çeşitli alanları birbirine bağlamaktadır. Proje hem karayolu ulaşımını geliştirmek hem de çevresel ve tarihi unsurları korumak amacıyla kapsamlı bir planlama sürecinden geçerek hayata geçirilmiştir¹⁶⁴. E18 otoyolu projesinde, kültürel mirasın tespitine yönelik yüzey araştırmaları, Norveç Kültürel Miras Kurumu (Riksantikvaren) ve yerel arkeoloji uzmanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Oslo Üniversitesi’nin arkeoloji bölümü ve özel arkeoloji danışmanlık firmaları da bu süreçte görev almıştır. Araştırmalar, inşaat öncesinde potansiyel arkeolojik alanların belirlenmesi ve korunması için kritik öneme sahip olmuştur. Yüzey araştırmaları, proje güzergahının arkeolojik, tarihsel ve kültürel değerlerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir (Şekil 17).

¹⁶⁴Nordic Investment Bank: <https://www.nib.int/cases/e18-in-the-nordics-moving-at-different-speeds>, Erişim Tarihi: 19.09.2024 Saat: 14.30.



Şekil 17. Norveç, Oslo E-18 Otoyol Projesi Güzergahı¹⁶⁵.

Ayrıca proje, mevcut kalıntıların ve yapılarının sistematik bir şekilde incelenmesini de içermiştir. Proje sürecinde, araştırmalar arkeologlar ve ilgili disiplinlerden uzmanlar tarafından gerçekleştirilmiş, yüzey araştırmaları ile tespit edilen buluntular detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. Elde edilen verilerden yola çıkarak arkeolojik miras varlıklarının belirlenmesi, korunmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi, inşaat aşaması öncesinde ve inşaat aşaması boyunca bu stratejilere ait uygulamaların hayata geçirilmesiyle arkeolojik ve tarihi miras varlıklarının korunması için kapsamlı çalışmalar yürütülmüştür. E-18 projesi hem modern altyapı geliştirme hem de kültürel mirasın korunması açısından dikkatli bir yaklaşım sergilemiştir.

E-18 otoyolu projesi kapsamında yapılan arkeolojik mirasın etki değerlendirilmesi sonucu gerçekleştirilen çalışmalarda çeşitli önemli buluntular tespit edilmiştir. Bu buluntular arasında:

- Gemi Batıkları: Oslo'nun tarihi liman bölgesinde, antik döneme ait gemi batıkları keşfedilmiştir. Bu batıklar, bölgenin denizcilik tarihine ışık tutmaktadır.

¹⁶⁵ Oslo E-18 Otoyol Projesi Güzergahı: https://en.wikipedia.org/wiki/European_route_E18 Erişim Tarihi: 22.11.2024 Saat: 15.57.

- Liman Kalıntıları: Eski liman yapıları ve kalıntıları, Oslo'nun ticaret geçmişine dair önemli veriler sunmaktadır.
- Günlük Yaşam Eşyaları: Bölgedeki günlük yaşamı yansıtan çeşitli nesneler, örneğin seramik parçaları, metal eşyalar ve diğer günlük kullanım araçları.
- Yerleşim Yerleri: Farklı dönemlere ait yerleşim izleri ve katmanlar, bölgenin tarihsel gelişimini anlamak için önemli bilgiler sağlamaktadır.
- Ticaret ve İletişim İzleri: Bölgedeki buluntular, ticaret yolları ve iletişim ağları hakkında bilgiler vermektedir.

Bu buluntu grupları, Oslo'nun arkeolojik geçmişine, tarihine ve kültürel mirasına dair zengin veriler sunmuş olup, bölgenin geçmişinin daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlamıştır. E-18 otoyolu projesi kapsamında bulunan arkeolojik buluntular, genellikle projenin ilerleyişi sırasında araştırılmış, belgelenmiş ve koruma altına alınmıştır. Bu durum, projenin planlama ve yürütme aşamalarında alınan önlemlerle doğrudan ilişkilidir. Arkeolojik miras varlıklarının korunması için öncelikli yöntem olarak proje tasarım değişikliği olmuştur. Ancak projenin tasarım değişikliği ile arkeolojik mirasın korunamadığı durumlarda ise yöntem olarak “kurtarma ve belgeleme” çalışmaları uygulanmıştır. E-18 projesinin kültürel miras yönetimi, Norveç Kamu Yolları İdaresi'nin Norveç'in güneydoğusundaki Vestfold ilinde Bommestad'dan Sky'a yeni bir otoyol inşa etmesiyle başlatılmıştır. Projede toplam 28 saha arkeoloğu istihdam edilmiştir. Projenin idari, ekonomik ve arkeolojik faaliyetlerinin ve sonuçlarının kalite güvencesi için Kültür Tarihi Müzesi müdürlüğü tarafından dört üyeden oluşan bir proje konseyi atanmıştır. Kültürel Miras Müdürlüğü ve Vestfold İl Meclisi'nden temsilciler de bu çalışmalarda gözlemci olarak görev yapmıştır¹⁶⁶. Yerel yönetimden temsilcilerin bu komisyonda yer alması oldukça önemli ve o dönem için yenilikçi bir yaklaşımdır.

¹⁶⁶ Steinar Solheim and Hege Damlien, E18 BOMMESTAD–SKY: <https://cdforskning.no/cdf/catalog/view/53/239/2215>, Erişim tarihi: 21.04.2025 Saat: 12.40.

Norveç'in başkenti Oslo'nun doğu kısmında yer alan Bjorvika bölgesinde, E-18 otoyolunun bir parçası olarak inşa edilen 1100 metre uzunluğunda deniz altından devam eden batırma tünel projesi öncesinde deniz altı da dahil olmak üzere proje güzergahının arkeolojik potansiyeli araştırılmış ve bu çalışmalar sırasında arkeolojik izlere de rastlanmıştır. Bölge, yaklaşık 1000 yıl boyunca Oslo'nun merkezi liman bölgesi olarak işlev görmüş olduğundan, tünel inşa edilmeden önce, yapılan arkeolojik kazılarda gemi batıkları ve liman kalıntıları gibi önemli eserler ortaya çıkartılmıştır. Kazı sürecinde elde edilen malzeme, arkeologların ayrıntılı inceleme yapabilmesi için belirlenen alanlara taşınmış, buluntular, konumlarıyla ilişkilendirilerek sistematik bir şekilde kaydedilmiştir. Ayrıca, tüp geçidin inşasının her aşaması, arkeolojik gözlem altında gerçekleştirilmiş, bu sayede tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu projeye dair yapılan çalışmalar hem mühendislik hem de arkeoloji alanında önemli bir iş birliği sergileyerek, geçmiş ile modern yapıların entegrasyonuna yönelik değerli bir örnek olmuştur¹⁶⁷ (Fotoğraf 3.20).



Fotoğraf 3.20. E-18 Otoyol Projesi Arkeolojik Kurtarma Çalışmaları¹⁶⁸.

Tüp geçit inşasının her aşamasında, arkeologlar, mühendisler ve diğer ilgili uzmanlar bir araya gelerek hem inşaat sürecinin verimliliğini artırmayı hem de tarihi değerlerin korunmasını sağlamayı başarmışlardır. Bu farklı amaçlara sahip disiplinlerdeki uzmanlar arasında geliştirilen iş birliği arkeolojik

¹⁶⁷Toprak et al.: 2010, 102-105.

¹⁶⁸ Toprak et al.: 2010, 103.

çalışmalarda şeffaflık ve disiplinin sağlanmasına da yardımcı olmuştur¹⁶⁹. Ayrıca, projenin arkeolojik gözlem altında yürütülmesi, Norveç'in kültürel mirasını koruma konusundaki duyarlılığını ve sorumluluğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Oslo E-18 otoyolu projesi, modern mühendislik uygulamaları ile arkeolojik araştırmaların bir araya gelerek, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasını sağladığı örnek bir çalışma olmuştur. Bu proje, Oslo'nun geçmişi ile geleceği arasında bir köprü kurarken, aynı zamanda tarihsel bilginin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Arkeologlar tarafından yapılan çalışmalar, yalnızca mevcut buluntularla sınırlı kalmayıp, bu alanda daha fazla araştırma ve inceleme yapılmasını teşvik etmiş, Oslo'nun zengin tarihine dair yeni perspektifler de sunmuştur. Bu bağlamda, E-18 otoyolu projesi hem ulaşımın geliştirilmesine hem de kültürel mirasın korunmasına yönelik önemli bir model teşkil etmiştir.

3.2.4. Fransa Arkeolojik Miras Yönetimi ve İyi Uygulama Örnekleri

Fransa, zengin tarihi ve kültürel mirasıyla tanınan bir ülkedir. Günümüz toplumunun değişen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gereken inşaat ve alt yapı projelerinin uygulanması sürecinde, kültürel mirasın korunması çok önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa'da arkeolojik miras yönetimi ve kültürel kaynakların korunmasına yönelik uygulamalar oldukça sistematik ve titiz bir şekilde yürütülmektedir¹⁷⁰. Fransa'da arkeolojik mirasın korunmasına yönelik temel yasal düzenlemeler, 2001 yılında kabul edilen "Loi sur l'archéologie préventive" (Önleyici Arkeoloji Yasası) ile şekillenmiştir. Bu yasa, inşaat projeleri sırasında arkeolojik kalıntıların tespiti ve korunması için gereken prosedürleri belirlemektedir. Yasa, aynı zamanda arkeolojik araştırmaların yürütülmesi ve sonuçlarının kamu ile paylaşılmasına yönelik düzenlemeleri de içermektedir. 17 Ocak 2001 tarihinde kabul edilen "Önleyici Arkeoloji" yasası temelini, 16 Ocak 1992 tarihinde Malta'da imzalanan "Arkeolojik Miras'ın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi" ne dayandırmaktadır. Önleyici arkeoloji, inşaat projeleri

¹⁶⁹ Norveç Kültürel Miras Kurumu (Riksantikvaren): Web sitesi, <https://riksantikvaren.no/>

¹⁷⁰ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/legislation-procedures-financement-9720> , Erişim Tarihi: 21.09.2024 Saat: 12.40.

başlamadan önce arkeolojik araştırmaların gerçekleştirilmesini ifade eder. Fransa'da inşaat projeleri öncesinde arkeolojik ve kültürel miras korunması belirli prosedürler çerçevesinde yönetilmektedir. Fransa'da, inşaat ruhsatı almak isteyen projelerin, olası arkeolojik kalıntıları değerlendirilmesi zorunludur. Bu değerlendirme süreci, arkeologların ilgili alanları incelemesi ve kazı yapılması gereken yerleri tespit etmesiyle başlar. Eğer bir alanda arkeolojik kalıntılar bulunursa, araştırma ve gerekirse kazı çalışmaları gerçekleştirilir. Fransa'da arkeolojik çalışmaları yürütmekle yetkili ana kurum olan INRAP (Önleyici Arkeoloji Araştırmaları Milli Enstitüsü) kamu kaynakları ile finanse edilmekte olup, ülke genelinde önleyici arkeoloji projelerini koordine etmektedir. Bunun yanı sıra, yerel düzeyde çeşitli arkeoloji dernekleri ve üniversiteler de arkeolojik araştırmalara katkı sağlamaktadır¹⁷¹. Arkeolojik ve diğer kültürel mirasın korunmasını sağlamak amacıyla uygulanan süreç, özetle aşağıdaki gibi işlemektedir:

- Proje Değerlendirmesi:

Proje Tanımlaması: İnşaat projeleri başlamadan önce, projenin kapsamı ve etkileri hakkında detaylı bir tanımlama yapılır. Projenin yapılacağı alanın tarihi ve arkeolojik önemi değerlendirilir.

Ön Değerlendirme: Projenin yer aldığı alan, arkeolojik potansiyel açısından değerlendirilir. Bu aşamada, geçmişteki arkeolojik buluntular ve mevcut literatür incelenir.

- Arkeolojik İnceleme:

Arkeolojik Araştırma: Eğer belirlenen bir alanın arkeolojik önemi varsa, arkeologlar tarafından kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilir. Bu, yüzey araştırmaları ve jeofizik yöntemler gibi teknikler içerir.

¹⁷¹ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/> , Erişim Tarihi: 19.09.2024 Saat: 14.30.

Önleyici Arkeoloji veya Etki Değerlendirme Raporu: Araştırma sonucunda, arkeolojik kalıntılar ve yapılar hakkında detaylı bir rapor hazırlanır. Bu rapor, inşaat ruhsatı başvurusuyla birlikte ilgili makamlara sunulur.

- Kazı Çalışmaları:

Kazı İzni: Eğer ön değerlendirme veya arkeolojik araştırma sonucunda kalıntılar tespit edilirse, kazı izni alınır. Bu süreç, INRAP¹⁷² (Önleyici Arkeoloji Araştırmaları Milli Enstitüsü) ve yerel kültürel miras koruma otoriteleri ile iş birliği içinde yürütülür.

Kurtarma Kazıları: Tespit edilen arkeolojik kalıntıların etkilenmemesi için kurtarma kazıları gerçekleştirilir. Bu kazılar, arkeologlar tarafından yönetilir ve elde edilen buluntular belgelenir.

- Belgeleme ve Analiz:

Veri Belgeleme: Kazılar sırasında elde edilen tüm buluntular, konumlarıyla birlikte detaylı bir şekilde belgelenir. Bu hem arkeolojik hem de tarihsel verilerin korunması açısından önemlidir.

Analiz ve Raporlama: Elde edilen veriler, uzmanlar tarafından analiz edilir ve sonuçlar rapor haline getirilir. Bu raporlar, kamuya açık sergilerde kullanılmak üzere hazırlanır.

- Kamu Bilgilendirmesi:

Halka Açıklık: Kazı sonuçları ve buluntular, toplumla paylaşılır. Bu, eğitim amaçlı sergiler, seminerler ve yayınlar aracılığıyla gerçekleştirilir.

- Yasal Süreçler:

Yasal İzinler: İnşaat projeleri, arkeolojik çalışmalar tamamlandıktan ve ilgili raporlar onaylandıktan sonra ruhsat alabilir. Yasal süreç, kültürel mirasın korunmasını sağlamak için önemli bir aşamadır.

¹⁷² French National Institute for Preventive Archaeological Research.

- İnşaat Süreci:

Arkeolojik İzleme: İnşaat sürecinde, arkeologlar alanı izlemeye devam eder. Eğer yeni arkeolojik buluntular ortaya çıkarsa, hemen gerekli prosedürler uygulanır.

Sonuç olarak Fransa'da inşaat projeleri öncesinde arkeolojik ve kültürel miras yönetimi, ulusal çerçevede titiz bir prosedüre uygun olarak yürütülmektedir. Bu süreç, kültürel mirasın korunmasını sağlarken, aynı zamanda inşaat projelerinin de yasal gerekliliklere uygun şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu uygulamalar hem geçmişin korunması hem de toplumun tarihsel bilincinin artırılması açısından son derece değerlidir.

Projelerin durumlarına bağlı olarak gerçekleştirilen, arkeolojik kurtarma kazıları, kazı alanının büyüklüğüne ve tarihsel önemine göre değişen süreler alabilir. Kazı çalışmaları, arkeologlar tarafından dikkatle yürütülür ve her aşama belgelenir. Buluntuların kaydedilmesi, analiz edilmesi ve korunması süreci, kültürel mirasın korunması açısından son derece kritik bir rol oynamaktadır. Kazı sonrası elde edilen veriler hem akademik araştırmalar için kullanılmakta hem de kamuya açık sergilerle toplumun tüm kesimleri ile paylaşılmaktadır. Fransa'da, arkeolojik buluntuların korunmasının yanı sıra, bu buluntuların kamuoyu ile paylaşılması da önemli bir konudur. Arkeolojik alanların korunması ve bulguların sergilenmesi, kamu bilincinin artırılması ve kültürel mirasa sahip çıkılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Fransa'da inşaat projeleri ile arkeolojik miras arasındaki ilişki, çeşitli zorluklar barındırmaktadır. Hızla gelişen şehirleşmenin ihtiyacı olan altyapı projeleri, birçok tarihi alanın tehdit altında kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, arkeolojik koruma yasalarının güncellenmesi ve mevcut sistemlerin etkinliğinin artırılması, giderek önem kazanmaktadır. Özellikle, yeni teknolojilerin (örneğin, uzaktan algılama ve 3D modelleme) arkeoloji yönetimine entegrasyonu hem arkeolojik verimliliği arttırmakta hem de kültürel mirasın daha etkili bir şekilde korunmasına katkı sağlamaktadır¹⁷³. Fransa'da, her yıl birçok altyapı ve üstyapı projesi hayata

¹⁷³ Fransa Kültür Bakanlığı: <https://www.culture.gouv.fr/>, Erişim Tarihi: 19.09.2024 Saat: 14.30.

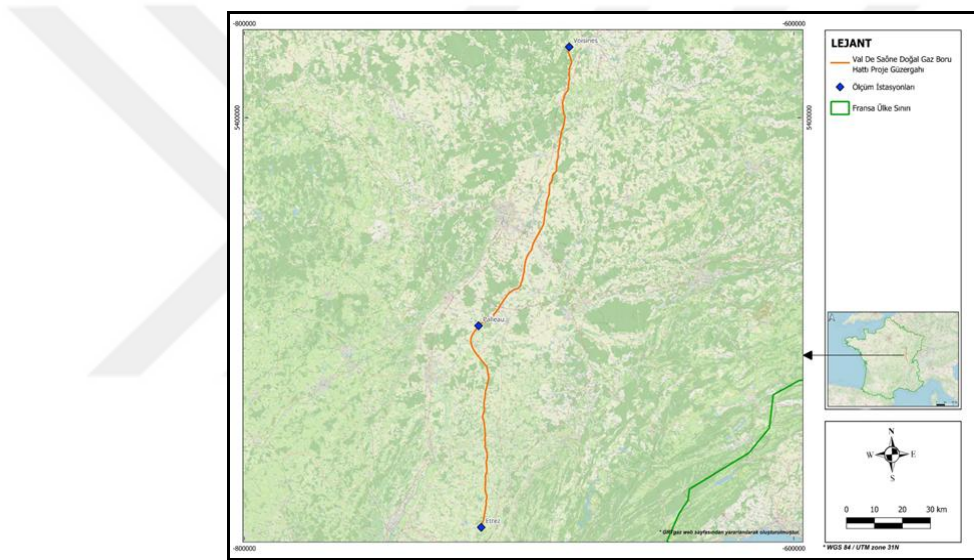
geçirilmektedir. Bu projeler, doğalgaz, otoyol, alışveriş merkezleri (AVM), özel ve kamu binaları, demiryolları, otoparklar gibi farklı türlerde ve ölçeklerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle arkeolojik kalıntıların yoğun olduğu bölgelerde gerçekleştirilen inşaat projelerinde, arkeolojik miras varlıkları bu projelerden çoğu zaman olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durum, "önleyici arkeoloji" kavramının uygulanması ile düzeltilmeye çalışılmaktadır.

Önleyici Arkeolojisi Yasası, kültürel miras konusunda yeterliliğe sahip olan ve bu alanda teşvik alan özel arkeoloji firmaları, devlet ve üniversitelerle iş birliği yapılarak uygulanmaktadır. Fransa devleti, kültürel mirasın korunması ile ekonomik ve sosyal kalkınmanın gereksinimlerini uzlaştırarak ortak bir paydada buluşturmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, kültürel mirasın korunmasını sağlarken aynı zamanda toplumsal ve ekonomik gelişim süreçlerine de katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Fransa'da kültürel miras yönetimi, önleyici arkeoloji kavramı etrafında şekillenen bir süreç olup, bu süreçte, kamu ve özel sektörün iş birliği, kültürel mirasın korunmasını sağlarken, aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmanın gereksinimlerine de yanıt vermektedir. Bu durum, Fransa'nın tarihi ve kültürel zenginliğinin korunması açısından özel bir öneme sahiptir¹⁷⁴.

¹⁷⁴ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/> , Erişim Tarihi: 20.09.2024 Saat: 13.30.

3.2.4.1. Val De Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Val de Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, Fransa'nın doğusunda Etrez (Ain) ile Voisines (Haute-Marne) arasında uzanmaktadır. Proje, toplamda 188 kilometre uzunluğunda bir boru hattı ve doğal gaz iletim hatlarının inşa edilmesi için tasarlanmış, 2017 yılında başlayan proje inşaatı 2018 yılında tamamlanmıştır (Şekil 18). Proje güzergahı çevresinde çeşitli tarihsel ve arkeolojik alanlar olduğu için proje, kültürel mirasın korunması için özel bir yaklaşımla hayata geçirilmiştir¹⁷⁵.



Şekil 18. Fransa, Val De Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Güzergahı¹⁷⁶.

Val de Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi kapsamında, inşaat çalışmaları öncesinde arkeolojik amaçlı güzergâh yüzey araştırmaları yapılmıştır¹⁷⁷. Bu yüzey araştırmaları, boru hattının inşaat alanında olası arkeolojik kalıntıların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırmaları ile inşaat çalışmalarının yapılacağı alanın arkeolojik potansiyelinin belirlenmesi (proje alanında daha önce keşfedilmiş arkeolojik buluntuların

¹⁷⁵GRTgaz: https://cpdp.debatpublic.fr/cdpd-rclyonnais/DOCS/DMO/ALVDS_DMO_VAL_DE_SAONE.PDF, Erişim Tarihi: 20.09.2024 Saat: 13.30.

¹⁷⁶ Val De Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Güzergahı: https://cpdp.debatpublic.fr/cdpd-rclyonnais/DOCS/DMO/ALVDS_DMO_VAL_DE_SAONE.PDF, Erişim Tarihi: 22.11.2024 Saat: 14.01.

¹⁷⁷ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/projet-val-de-saone-convention-entre-grtgaz-et-l-inrap-5489>, Erişim Tarihi: 21.09.2024 Saat: 13.30.

projeden etkilenme derecelerini araştırmanın yanı sıra yeni arkeolojik alanların ve kalıntıların tespit edilmesi dahil) sağlanmıştır. Bu çalışmalar sırasında jeofizik yöntemler de uygulanmış, toprak altındaki arkeolojik miras varlıklarının durumu ve yayılım alanları araştırılmıştır. Yüzey buluntuları ile elde edilen verilerle beraber toplanan tüm bulgular, proje çerçevesinde gerçekleştirilen koruma kurtarma süreçleri için temel oluşturmuştur.

Val de Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi kapsamında arkeolojik mirasın korunması ile ilgili önceden planlanan süreçler takip edilerek uygulanmıştır. Arkeolojik mirasın korunmasını sağlamak ve projenin sürdürülebilirliğini güvence altına almak amacıyla tasarlanmış bu süreçlere ait prosedürlerin ana başlıkları ve kapsamı aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Ön Değerlendirme

Projenin başlangıcında, inşaat alanının arkeolojik potansiyelinin belirlenmesi için ön değerlendirme çalışmaları yapılır. Bu aşamada, bölgedeki mevcut arkeolojik buluntular ve tarihî yerleşimler hakkında bilgi toplanır.

- Yüzey Araştırmaları

Proje güzergahı ve etki alanlarında yüzey araştırmaları gerçekleştirilir. Bu çalışmalar, potansiyel arkeolojik kalıntıları tespit etmek için jeofizik yöntemlerin kullanılmasını da içerebilir.

- Kurtarma Kazıları

Tespit edilen arkeolojik alanlarda kurtarma kazıları yapılır. Bu kazılar, arkeolojik kalıntıların korunması ve belgelenmesi amacıyla gerçekleştirilir.

- Belgeleme ve Analiz

Elde edilen buluntular, detaylı bir şekilde belgelenir ve analiz edilir. Bu süreçte, arkeolojik kalıntıların korunmasına yönelik öneriler raporlanır.

- İş Birliği

INRAP (Önleyici Arkeoloji Araştırmaları Milli Enstitüsü) gibi ilgili kurumlarla iş birliği yapılır. Bu iş birliği, bilimsel bilgi paylaşımını ve teknik destek sağlamayı amaçlar.

- Toplumsal Bilinçlendirme

Yerel halkın bilinçlenmesi için çeşitli bilgilendirme etkinlikleri düzenlenir. Bu etkinliklerde, arkeolojik buluntular hakkında bilgi verilir ve kültürel mirasın korunmasının önemi vurgulanır.

- Değerlendirme ve İzleme

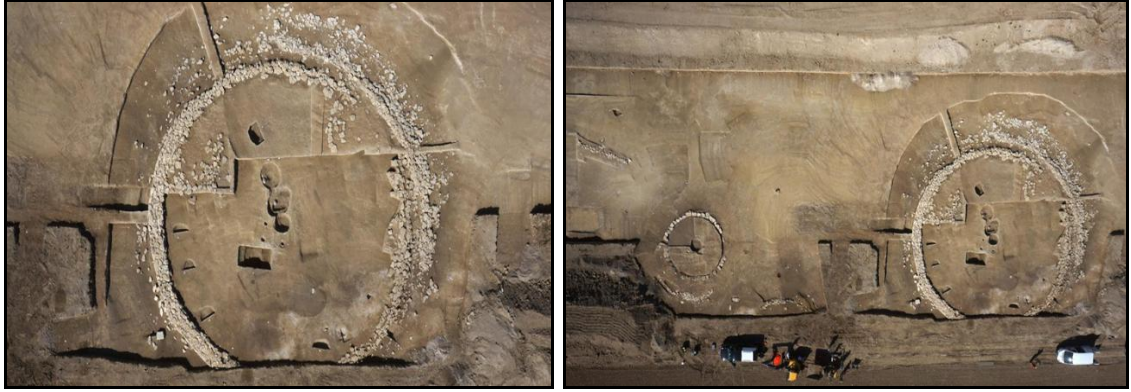
Proje tamamlandıktan sonra, arkeolojik alanların durumu düzenli olarak değerlendirilir ve izlenir. Bu, gelecekteki projeler için önemli bir referans sağlar.

Özet olarak sunulan bu prosedürler, Val de Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin arkeolojik miras üzerindeki etkilerini en aza indirmek ve bu mirası korumak amacıyla oluşturulmuştur¹⁷⁸. Proje kapsamında inşaat çalışmaları öncesinde devlet denetiminde Inrap tarafından etki değerlendirme çalışmaları da yürütülmüştür. Yüzey araştırmaları sonucunda doğalgaz boru hattı güzergahında toplamda 22 yeni arkeolojik miras alanı belirlenmiştir. Bu araştırmalar ayrıca, proje güzergahı üzerinde 37 farklı yerde arkeolojik kazı çalışmalarının yapılmasına olanak sağlamıştır¹⁷⁹. Bu alanlardan en önemlileri, Lux Tümülüslerindeki kazılardır¹⁸⁰. Lux (Côte-d'Or) bölgesinde gerçekleştirilen kazılar, MÖ 3. bin yıldan Orta Çağ'a kadar uzanan tarihsel dönemlere ait önemli izler açığa çıkartılmıştır (Fotoğraf 3.21).

¹⁷⁸ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/legislation-procedures-financement-9720> , Erişim Tarihi: 21.09.2024 Saat: 12.40.

¹⁷⁹ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/avant-le-gazoduc-archeologie-en-val-de-saone-plus-de-10-000-ans-de-vestiges-13160> , Erişim Tarihi: 21.09.2024 Saat: 14.30.

¹⁸⁰ Akdemir: 2019: 59.



Fotoğraf 3.21. Val De Saône Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Lux Kazı Çalışmalarından Görünüm¹⁸¹.

Bu çalışmalar, bölgenin arkeolojisi, tarihî ve kültürel mirasını anlamak açısından çok önemli bilgilerin elde edilmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışmalar sırasında 8500 m²'lik bir alanda arkeolojik kazı çalışması yapılmıştır. Kazı çalışması sırasında üç adet tümülüs tespit edilmiştir. Kazı sürecinde, ileri araştırma teknikleri uygulanarak arkeolojik kalıntılarla ilgili daha derinlemesine analizler yapılması sağlanmıştır. Ayrıca, paleo-çevre, jeomorfoloji ve malakoloji¹⁸² çalışmaları aracılığıyla tümülüslerin tarihi çevresi, konumu ve peyzajla olan ilişkisi de araştırılmıştır. Bu multidisipliner yaklaşım, bölgenin tarihî ve kültürel zenginliğinin ortaya çıkarılmasına önemli katkılarda bulunmuştur¹⁸³.

3.2.4.2. Saint-Sauveur-des-Landes Sanayi Bölgesi (ZAC) Genişletme Projesi

Saint-Sauveur-des-Landes sanayi bölgesini genişletme projesi (ZAC), Fransa'nın Bretagne bölgesinde yer alan bir sanayi alanının geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen kapsamlı bir projedir. Proje, sanayi bölgesinin genişletilmesi, yerel ekonomik büyümeyi desteklemek, istihdamı artırmak ve sanayi altyapısını modernize etmek amacıyla planlanmıştır. Proje, Rennes'in batısındaki Saint-Sauveur-des-Landes kasabasında kırsal bir bölgede yer alır ve yaklaşık 30 hektar genişliğinde bir alanı içerir. Proje, mevcut sanayi

¹⁸¹ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/decouverte-archeologique-de-tombes-monumentales-les-tumulus-de-lux-13189>, Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 16.03.

¹⁸² Omurgasızlar zoolojisinin yumuşakçalarla ilgilene branşı.

¹⁸³ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/decouverte-archeologique-de-tombes-monumentales-les-tumulus-de-lux-13189>, Erişim Tarihi: 19.09.2024 Saat: 11.30

tesislerinin yanı sıra yeni işletmelerin kurulmasına olanak tanımak amacıyla planlanmıştır. Proje alanı, tarım arazileri ile çevrili olup, çevresinde küçük yerleşim alanları ve doğal kaynaklar da bulunmaktadır. Bu coğrafi konum, sanayi faaliyetlerinin yanı sıra tarım, doğa ve kültürel miras alanları ile uyumlu bir gelişim sağlama potansiyeli sunmuştur. Proje kültürel miras varlıklarının korunmasını gözetirken bir yandan da mevcut tarım alanlarının etkilenmemesi için dikkatlice planlanmıştır. Projenin uygulanması öncesinde arkeolojik varlıkların belirlenmesi ve korunması için bir arkeolojik etki değerlendirme ve koruma kurtarma programı uygulanmıştır. Bu program hazırlanan plan ve prosedürlere uygun olarak yürütülmüştür. Bu süreçler hem arkeolojik mirasın korunmasını sağlamış hem de inşaat faaliyetlerinin planlamalara uygun yürütülmesine olanak sağlamıştır. Takip edilen etki değerlendirme sürecine ait aşamalar kısaca aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

- Ön Değerlendirme

Proje başlamadan önce, alanın arkeolojik potansiyelinin belirlenmesi için ön değerlendirme çalışmaları yapılır. Bu aşamada, mevcut arkeolojik buluntular ve tarihi yerleşimler hakkında bilgi toplanır.

- Yüzey Araştırmaları

Arazi üzerinde yüzey araştırmaları gerçekleştirilerek, olası arkeolojik kalıntılar tespit edilir. Bu araştırmalar, jeofizik yöntemler ve sondaj kazıları gibi yöntemlerle desteklenebilir.

- Kurtarma Kazıları

İlk iki aşama ile belirlenen arkeolojik alanlarda, inşaat faaliyetleri başlamadan önce kurtarma kazıları gerçekleştirilir. Bu kazılar, arkeolojik kalıntıların korunması ve belgelenmesi için kritik öneme sahiptir.

- Belgeleme ve Raporlama

Elde edilen buluntular detaylı bir şekilde belgelenir ve analiz edilir. Bu süreçte, arkeolojik kalıntıların korunmasına yönelik öneriler de raporlanır.

- İş Birliği

Proje süresince, yerel üniversiteler, arkeoloji enstitüleri ve uzmanlarla iş birliği yapılır. Bu iş birliği, bilimsel bilgi paylaşımını ve teknik destek sağlamayı amaçlar.

- Toplumsal Farkındalık

Yerel halkın bilinçlenmesi için çeşitli bilgilendirme etkinlikleri düzenlenir. Bu etkinliklerde, arkeolojik buluntular hakkında bilgi verilir ve kültürel mirasın korunmasının önemi vurgulanır.

- Değerlendirme ve İzleme

Proje tamamlandıktan sonra, arkeolojik alanların durumu düzenli olarak değerlendirilir ve izlenir. Bu, gelecekteki inşaat projeleri için önemli bir referans sağlar. Bu prosedürler, arkeolojik mirasın korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yönelik bir çerçeve sunar¹⁸⁴.

Proje kapsamında INRAP arkeoloji ekibi tarafından gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları, bölgenin tarihî geçmişine ışık tutacak nitelikte bulgular ortaya koymuştur¹⁸⁵. İnşaat öncesi dönemde yapılan araştırmalar, proje sahası ve çevresinde Galya Dönemi'ne ait yerleşim varlığına ait izlere rastlanmıştır. Fransız Kültür Bakanlığı'na bağlı Drac Bretagne (Bölgesel Kültür İşleri Müdürlüğü, Arkeoloji Bölümü), bu kalıntıların belgelenmesi ve incelenmesi amacıyla, genişletme projesi başlamadan önce bu alanda arkeolojik kazı yapılmasını zorunlu tutmuştur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla, MÖ 4. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla kadar uzanan bir dönemde

¹⁸⁴ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/legislation-procedures-financement-9720> , Erişim Tarihi: 21.09.2024 Saat: 12.40.

¹⁸⁵INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/saint-sauveur-des-landes-une-importante-ferme-gauloise-mise-au-jour-11267#>, Erişim Tarihi: 21.09.2024 Saat: 16.40.

faaliyet göstermiş olduğu tespit edilen, yaklaşık 1,5 hektarlık bir alana yayılan önemli bir Galya çiftliğinin kalıntılarını gün yüzüne çıkartılmıştır (Fotoğraf 3.22).



Fotoğraf 3.22. Saint-Sauveur-des-Landes Esnaf Bölgesi (ZAC) Genişletme Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Galya Çiftliği Kazı Çalışmaları¹⁸⁶.

Çiftlik, ortalama 2,50 metre genişliğinde ve 1,70 metre derinliğinde bir hendekle çevrelenmiş olup, bu hendekler, çiftliğin sınırlarını belirlemek ve farklı işlevsel alanları birbirinden ayırmak amacıyla inşa edilmiştir.

Arkeolojik bulguların analizi sonucunda, bu alanda yer alan yapıların, zanaat faaliyetlerinin yürütüldüğü bir bina ya da kötü hava koşullarında hayvanların (boğa, domuz ve keçi) barındırıldığı bir ahır işlevi gördüğü anlaşılmıştır. Saint-Sauveur-des-Landes çiftliğinde bu özelliklere sahip toplam altı yapı tespit edilmiştir. Çiftliğin büyük ölçeği, konut yapılarının yüksek inşa kalitesi, yardımcı binaların fazlalığı ve günlük yaşamda kullanılan malzemeler (örneğin seramik ve değirmen taşları), buranın varlıklı bir Galya çiftliği olduğunu göstermiştir. Kazı çalışmaları neticesinde, buradaki yapıların ve buluntuların, Galya-Roma Dönemi tarımsal üretim ekonomisi hakkında değerli bilgiler sunmuştur. Çiftlikte bulunan tahıl depolama yapıları ve değirmen taşları, tarımın bu yerleşimdeki merkezi rolünü açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca, hayvan kemikleri ve diğer biyolojik kalıntılar, Galya toplumunda hem tarımsal faaliyetlerin hem de hayvancılığın önemli bir ekonomik unsur olduğunu göstermiştir¹⁸⁷. Bu arkeolojik yerleşimde

¹⁸⁶ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/saint-sauveur-des-landes-une-importante-ferme-gauloise-mise-au-jour-11267#>, Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 16.10.

¹⁸⁷ INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives: <https://www.inrap.fr/une-importante-ferme-gauloise-mise-au-jour-saint-sauveur-des-landes-5231> , Erişim Tarihi: 21.09.2024 Saat: 12.40.

ele geçirilen buluntuların olağanüstü derecede iyi korunmuş olması, arkeologlar için pek çok farklı araştırma olanağı sunmuş ve dönemin yaşam biçimi, ekonomik faaliyetleri ve zanaatkârlık süreçleri hakkında önemli ipuçları sağlamıştır¹⁸⁸. Bir inşaat projesinde arkeolojik varlıkların dikkate alınması ile başlayan planlama ve sonrasında yapılan çalışmalar, bölgenin arkeoloji araştırmalarına ışık tutacak verilerin sonsuza kadar yok olmadan bilim camiasına sunulmasına olanak sağlamıştır.

3.2.5. Birleşik Krallık Arkeolojik Miras Yönetimi ve İyi Uygulama Örnekleri

Arkeolojik mirasın korunması ile ilgili etki değerlendirme çalışmalarını uygulayan ve bu çalışmalarla tespit edilen etkileri azaltmak veya yok etmek için kapsamlı çalışmalar gerçekleştiren ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. İngiltere hem ulusal yasaları hem ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak için her türlü inşaat ve alt yapı projesini yürüten kurumlarının temel politika ve kurumsal belgelerinde “arkeolojik mirasın korunması” ile ilgili özellikle başlıklar açmış, arkeolojik miras konusunu her türlü planlamalarında göz önünde bulundurmaktadır.

Bu çalışmada, İngiltere’de otoyollar ve ana yol ağlarını planlayan, tasarlayan, inşa eden, işleten ve bakımını yapan, doğrudan hükümete bağlı olan National Highway¹⁸⁹ incelenmektedir.

National Highway’ın kurumsal web sitesinde “arkeolojik araştırmalar her zaman bir yol inşa etmeye hazırlanmanın önemli bir parçasıdır. Birleşik Krallık’ın planlama yönetmeliklerine uygun olarak arkeolojik mirasın korunması gereklidir. Kültürel mirasın korunması önemlidir. Tüm proje alanlarının, arkeologlar tarafından değerlendirilmesi ve gerekirse kazılmasını gerektirir. Mezarlar, hayvan kemikleri, çanak çömlek, aletler ve hatta toprak, kömür, eski tohumlar, fındıklar ve kabuklar gibi kanıtlar geçmişi yeniden inşa etmeye yardımcı olabilir. Son 30 yıldaki arkeolojik keşiflerin çoğu, birkaç otoyol projemizde dahil olmak

¹⁸⁸ Akdemir: 2019: 69.

¹⁸⁹ National Highways: <https://nationalhighways.co.uk/our-work/archaeology/> , Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 09.30.

üzere, inşaat projelerinin bir sonucu olarak tespit edilmiştir” denmektedir¹⁹⁰. National Highway, projelerde arkeolojik etki değerlendirmenin nasıl yapıldığına dair özet bilgileri de kurumsal web sitesinde paylaşmaktadır. Buna göre,

Alan Araştırması: Bir projede arkeolojik miras ile ilgili etki değerlendirme çalışmalarının ilk aşamasını oluşturur ve aşağıdaki alt faaliyetlere göre uygulanır.

- **Bölgenin Arkeolojik Geçmişinin Taranması (Masa Başı Çalışmaları):** Proje bölgesinin, proje etki alanlarının olduğu coğrafyanın tarihini, daha önceki arkeolojik araştırmaları ve kazılar araştırılır. Elde edilen veriler ve bilgiler, farklı teknikler kullanılarak potansiyel arkeolojik kalıntıların nerelerde olabileceği araştırılır. Bu potansiyel alanlar belirlendikten sonra aşağıdaki yöntemlerden biri veya tamamı kullanılabilir:
 - **Saha araştırması:** Saha yürüyüşü yöntemiyle yapılır. Projenin kapsayacağı alanlarda yer altındaki arkeolojik potansiyel yerlerin saptanması amacıyla tüm çevre "hassas" yürüme yöntemiyle taranır.
 - **Jeofizik araştırmalar:** Yüzeyin altına ne olduğunu doğru bir şekilde belirleyebilen, nesnelerin, yapıların ve özelliklerin bir 'haritasını' oluşturan jeofizik araştırmalar yapılabilir. Bunlara manyetizma ve yer altı radarı kullanan gradiometre araştırmaları da dahildir.
 - **Test kazıları:** Arkeolojik varlıkların toprak altında bulunma ihtimalinin yüksek olduğu alanlarda küçük test kazıları ve daha büyük test kazısı açmaları kazılabilir.

Yukarıdaki yöntemlerin kullanılması ile eğer arkeolojik açıdan ilgi çekici varlıklarla karşılaşırsa aşağıdaki yöntemler kullanılabilir:

¹⁹⁰ National Highways: <https://nationalhighways.co.uk/our-work/archaeology/> , Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 09.40.

- **Arkeolojik Kazı:** Arkeolojik açıdan önemli kalıntılar kazılabilir ve bulunan eserler, malzeme daha kapsamlı analiz ve değerlendirme için, güvenli bir yere taşınabilir.
- **Koruma:** Zarar vermeden yeniden örtmek mümkünse, kalıntılar orijinal yerinde bırakılabilir.
- **Taşıma:** Bazen, kilometre taşları veya binalar gibi inşaat yolunda bulunan belirli öğeler, onları korumak için yeni bir yere taşınabilir.

Yukarıdakilerin hepsi tamamlandığında ve çalışmanın yapılmasını engelleyen herhangi bir unsur kalmadığına kanaat getirildikten sonra inşa faaliyeti başlatılmaktadır. Araştırmalar tamamlandıktan sonra, arkeolojik bulguların analiz, değerlendirme ve yorumlama gibi karmaşık süreçleri başlar. Bu aşama büyük alanlardaki kazılar için uzun yıllar sürebilir. Tüm araştırma ve alanın hikayesini anlatan bir rapor yazılır. Sonuçlar ayrıca çeşitli basılı yayınlar, videolar ve animasyonlar, dijital müzeler, arşivler, web seminerleri, VR deneyimleri, bloglar ve daha fazlası aracılığıyla kamuoyu ile paylaşılır. Analiz ve rapor tamamlandıktan sonra, buluntular yerel müzelere veya arşivlere bırakılır. Birçoğu sergilenecek ve bölgede yaşayanlarla paylaşılır¹⁹¹.

Yukarıdaki özet bilgilerden de görüleceği üzere, İngiltere'nin ulusal karayolu organizasyonu, arkeolojik mirasın korunması ile ilgili çok önemli taahhütler sunmakta, kurumsal olarak projelerini inşa ederken "arkeolojik mirasın" dikkate alındığını vurgulamakta ve hatta araştırma yöntemlerine dair temel bilgileri de paylaşmaktadır. Burada en dikkat çeken konu ise, "elde edilecek arkeolojik miras varlıklarına ait bulguların paylaşılması, müzelerde sergilenmesi ve bölge halkı ile paylaşılması" yaklaşımıdır. Ülkemizde mevcut durum ele alındığında, kamu tarafı bu tür projelerde açığa çıkarılan, elde edilen arkeolojik miras varlıkları ve arkeolojik bilgiyi kamuoyu ile paylaşılması konusunda ısrarcı olmayıp çoğu zaman projeleri planlayan ve inşa eden şirketlerin, konsorsiyumların planları ve uygulamalarına göre hareket etmektedir. Oysa ki,

¹⁹¹ National Highways: <https://nationalhighways.co.uk/our-work/archaeology/> , Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 09.45.

bir otoyol projesinde veya bir boru hattı projesinde açığa çıkartılan arkeolojik miras varlıkları, bu projeler aracılığıyla sağlanan finansman ile kazılmakta, arkeolojik bulgular ve bilgiler edinilmekte, değerlendirme araştırmaları bilimsel yöntemlerle tamamlanarak, müzelere ve koruma kurullarına sunulacak bilimsel raporlar hazırlanmaktadır. Elde edilen bulguların müzelerde sergilenmesi ve bu bulgulara ait kitaplar yayınlar yapılması, kamu tarafındaki finansal kaynak limitleri nedeniyle yapılamasa bile proje uygulayıcıları bu konularda finans ayırarak arkeolojik araştırmalara katkı sağlayabilir. Ancak çoğu zaman bu projeler tarafından tercih edilmemektedir.

3.2.5.1. A303 Amesbury- Berwick Down (A303 Stonehenge Tüneli) Projesi

A303 proje güzergahı, tarih öncesi anıtlar ve sit alanlarının yoğun bir şekilde bulunduğu Stonehenge, Avebury ve İlişkili Alanlar'ın (Dünya Miras Alanı) içinden geçmektedir. Bölge Neolitik ve Bronz Çağı'na ait pek çok arkeolojik alanı içermektedir. Stonehenge, Avebury ve İlişkili Alanları, UNESCO tarafından 1986 yılında Dünya Mirası Listesine dahil edilmiştir¹⁹². İngiltere'nin güney doğusu ile güney batısı arasındaki en doğrudan güzergahın bir parçası olan Stonehenge ve Amesbury yakınındaki A303 karayolu, her gün binlerce insan tarafından kullanılmaktadır. Stonehenge'den 165 metre uzaklıkta olan A303 yolu, Amesbury ve Berwick Down arasında tek şeritli yol olarak uzanmış ve yoğun bir trafik akışına neden olmuştur. Yol aynı zamanda Stonehenge ve Amesbury miras alanlarını da ikiye bölmüştür. Bu durum sakin bir kırsal ortamla uyumsuz görüntüler yaratmış, meydana gelen trafik ve trafik sesleri, insanların bu alandaki benzersiz tarih öncesi manzaradan zevk almasını ciddi şekilde azaltarak ve Stonehenge'in ortamını bozmuştur. Ayrıca yol, güney Stonehenge dünya miras varlığı bileşenini ikiye bölerek, ziyaretçilerin daha geniş bir manzaraya erişmesini zorlaştırmıştır. Proje ile mevcut yolun, dünya miras alanı sınırından kaldırılması, Stonehenge'i diğer bölgedeki diğer tarih öncesi anıtlarla

¹⁹² UNESCO World Heritage List: <https://whc.unesco.org/en/list/373>, Erişim Tarihi: 24.12.2024 Saat: 09.40.

çevresel olarak bir araya getirerek, miras alanına erişimi iyileştirmiş ve ziyaretçilerin memnuniyet deneyimini büyük ölçüde artırmıştır¹⁹³.

Proje güzergahı boyunca, yaklaşık 5.2 kilometre karelik alanda "arkeolojik amaçlı jeofizik" araştırmalar yürütülmüştür. Bu çalışma sonrasında, 1800 farklı noktada küçük test çukurları elle kazılarak açığa çıkartılan toprak elenmiştir. Bunlara ek olarak 500'den fazla noktada da açmalar kazılarak kurtarma ve belgeleme çalışmaları yürütülmüştür. Bu kazılar sırasında, çakmak taşından yapılmış aletler, çanak çömlek parçaları ve mezar kalıntıları açığa (günümüzden 7000 yıl ila 3000 yıl öncesine ait) çıkartılmıştır (Fotoğraf 3.23).



Fotoğraf 3.23. Birleşik Krallık National Highways (Ulusal Karayolları) Kurumu Tarafından Gerçekleştirilen Kazı Çalışmalarında Elde Edilen Buluntulardan Örnekler¹⁹⁴.

3.2.5.2. A14 Cambridge – Huntingdon Yolu İyileştirme Projesi

A14 Cambridge'den Huntingdon'a uzanan karayolunun iyileştirme projesi kapsamında, İngiltere'nin en kapsamlı ve büyük arkeolojik kurtarma projelerinden biri yürütülmüştür. Bölgenin arkeolojik mirasının belirlenmesi ve korunması için İngiltere'nin ulusal karayolu organizasyonu¹⁹⁵ çalışmayı yürütmek ve olası tarihi ilgi alanlarının araştırılmasını veya korunmasını sağlamak için Cambridgeshire İlçe Konseyi ile yakın bir iş birliğinde çalışmıştır. Bu iş birliği özellikle yerel paydaşlarla beraber arkeolojik

¹⁹³ Highway England: <https://infrastructure.planninginspectorate.gov.uk/wp-content/uploads/projects/TR010025/TR010025-000447-7-1-Case-for-the-Scheme.pdf>, Sayfa 4, Erişim Tarihi: 24.12.2024 Saat: 09.59.

¹⁹⁴ National Highways: <https://nationalhighways.co.uk/our-work/archaeology/a303-stonehenge/>, Erişim Tarihi: 24.12.2024 Saat: 09.42.

¹⁹⁵ Highway England.

mirasın korunması için bu tez çalışmasında bahsedilen uluslararası standartlar ve iyi uygulama örneklerinde bahsedilen “istişare süreçleri” için de güzel bir örneği teşkil etmektedir. Proje’de arkeolojik mirasın korunmasına yönelik ilk çalışmalar 2009 yılında arkeolojik amaçlı “jeofizik” çalışmaları ile başlatılmıştır. Jeofizik çalışmalar sonunda elde edilen bulgulardan yola çıkılarak yaklaşık 350 hektarlık bir alanda, 40 farklı yerde sondaj ve kurtarma kazı çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar sırasında 12.000 yıl öncesine ait avcı-toplayıcı topluluklara ait kalıntılar ele geçirilmiştir¹⁹⁶. Yapılan kazılarda, 11 eski yünlü mamut dişi ve yaklaşık 100.000 yıl öncesine ait üç tam yünlü gergedan kafatası, üç adet Neolitik Dönem ve Tunç Çağı’na ait “henge”¹⁹⁷ ve Tunç Çağı’na ait 7 mezarlık alanı, 15 Demir Çağı ve Roma yerleşim yeri, 3 Anglosakson yerleşim yeri ve terk edilmiş bir Orta Çağ Köyü açığa çıkarılmıştır (Fotoğraf 3.24, Fotoğraf 3.25, Fotoğraf 3.26).



Fotoğraf 3.24. Tunç Çağına ait bir “Henge”¹⁹⁸.

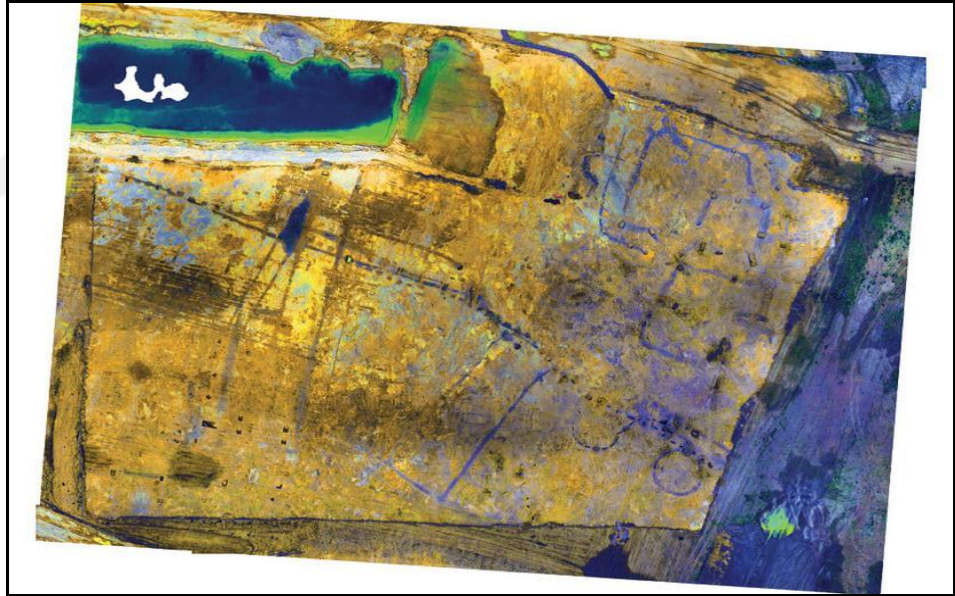
¹⁹⁶ Highway England: <https://assets.highwaysengland.co.uk/roads/road-projects/a14-cambridge-to-huntingdon-improvement/Leaflet+-+A14C2H+Archaeology+Mar18.pdf>, Erişim Tarihi: 24.12.2024 Saat: 15.42.

¹⁹⁷ Henge, MÖ 3000 ile MÖ 2000 yılları arasında, Neolitik ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen, tarih öncesi dairesel veya oval toprak alanlardır. Britanya ve İrlanda'da 100 civarı “henge” bulunmaktadır. Detay bilgi için: <https://www.english-heritage.org.uk/visit/inspire-me/what-is-a-henge/#:~:text=A%20henge%20is%20a%20prehistoric,that%20there%20were%20originally%20more.>

¹⁹⁸ Mola Archaeology: <https://www.mola.org.uk/discoveries/news/archaeology-a14c2h-air>, Erişim Tarihi: 24.12.2024 Saat: 13.44.



Fotoğraf 3.25. Orta Çağ Köy Yerleşim İzleri¹⁹⁹.



Fotoğraf 3.26. Ortomozaik Görüntülerdeki Demir Çağı Yerleşim İzleri²⁰⁰.

¹⁹⁹ Mola Archaeology: <https://www.mola.org.uk/discoveries/news/discovering-deserted-medieval-villages-a14-cambridge-huntingdon-improvement-scheme>, Erişim Tarihi: 24.12.2024 Saat: 13.59.

²⁰⁰ Mola Archaeology: <https://www.mola.org.uk/discoveries/news/archaeology-a14c2h-air>, Erişim Tarihi: 24.12.2024 Saat: 13.44.

3.3. TÜRKİYE VE ULUSLARARASI ARKEOLOJİK ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARINA AİT İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

İnşaat projelerinde, özellikle Avrupa ülkelerinde, "arkeolojik ve kültürel miras" ile ilgili çalışmaların yürütülmesi büyük bir titizlikle ele alınmakta ve bu süreçler yalnızca devlet kurumlarıyla sınırlı kalmayarak özel sektör tarafından da sürdürülmektedir. Bu çerçevede gerçekleştirilen arkeolojik kazı, yüzey araştırmaları, etki değerlendirme çalışmaları ve inşaat faaliyetleri boyunca gerekli izleme ve denetim süreçleri, yalnızca devlet kurumları (müzeler, enstitüler, koruma kurulları, KUDEB²⁰¹ gibi) tarafından değil, aynı zamanda ilgili kamu kurumlarından gerekli yeterlilik belgelerini almış, kültürel mirasa yönelik çalışmalarda onaylı olan özel arkeoloji danışmanlık firmaları tarafından da yürütülmektedir. Bu çalışmalar, devletin sıkı denetimi altında gerçekleşmektedir.

İngiltere, Almanya, İskoçya ve Galler'de faaliyet gösteren profesyonel arkeologlar, Chartered Institute for Archaeologists (CIfA²⁰²) aracılığıyla, belirlenmiş standartlara uygun bir şekilde onay alarak ülkede gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalara (kazı, yüzey araştırmaları ve bilimsel yayın çalışmaları) katılma hakkına sahip olmaktadır. Bu yapı, ülkede geniş çaplı arkeolog istihdamını sağlamanın yanı sıra, arkeolojik çalışmaların daha hızlı ve etkin bir şekilde tamamlanmasına olanak tanımaktadır. Avrupa'da bu tür profesyonel girişimlerin yaygınlaşması, yalnızca arkeolojik çalışmaların verimliliğini

²⁰¹ Büyükşehir belediyeleri, valilikler ve Bakanlık tarafından yetkilendirilmiş belediyeler bünyesinde, kültürel mirasın korunması ve bu doğrultuda gerçekleştirilecek işlemlerin yürütülmesi amacıyla, sanat tarihi, mimarlık, şehir planlama, mühendislik ve arkeoloji gibi disiplinlerden uzmanların görev alacağı Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) kurulmaktadır. Bu büroların temel amacı, kültür varlıklarının korunmasına yönelik uygulamaları, mevzuata uygun şekilde yönetmek ve denetlemektir. Ayrıca, il özel idareleri bünyesinde kültür varlıklarının korunması, belgelenmesi ve restore edilmesi süreçlerini destekleyecek çeşitli birimler oluşturulmaktadır. Bu birimler, kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanmasını ve uygulanmasını sağlamak amacıyla uzmanlaşmış proje bürolarını içermektedir. Aynı zamanda, bu bürolar sertifikalı yapı ustalarının yetiştirilmesi için eğitim programları düzenleyerek, geleneksel yapı tekniklerinin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bürolar, Koruma Bölge Kurulları tarafından onaylanmış olan koruma amaçlı imar planlarının, projelerin, malzeme değişikliklerinin ve ilgili inşaat faaliyetlerinin denetiminden sorumlu olup, bu süreçlerde gerekli uygulamaların yasal çerçevede gerçekleşmesini sağlamakla yükümlüdürler. Koruma amaçlı projelerin ve uygulamaların, bölgenin tarihî ve kültürel dokusuna uygunluğunu kontrol ederek, kültür varlıklarının sürdürülebilir şekilde korunmasına yönelik önemli bir rol üstlenirler.

Kültür ve Turizm Bakanlığı: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html>, Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 10.30.

²⁰² CIfA/ Chartered Institute for Archaeologists (Uzman Arkeologlar Enstitüsü): <https://www.archaeologists.net/>, Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 10.50.

artırmakla kalmayıp, aynı zamanda bu alanların turizme kazandırılması süreçlerini de hızlandırmaktadır. Örneğin, İngiltere’de Mart 2017 itibarıyla CIfA’ya bağlı 110 özel sektör arkeoloji firmasının bulunduğu ve bu firmalarda toplamda 4351 personelin çalıştığı kaydedilmiştir. Benzer bir durum İspanya’da da görülmekte olup, 2013 yılına ait bir rapor, ekonomik kriz koşullarına rağmen ülkede yaklaşık 280 özel sektör arkeoloji şirketinin faaliyette olduğunu ve bu şirketlerde yaklaşık 3150 uzmanın istihdam edildiğini ortaya koymaktadır²⁰³.

Türkiye’de ise arkeolog istihdamı, Avrupa ülkelerine kıyasla daha sınırlı kalmaktadır. Türkiye’deki arkeologların büyük bir kısmı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (müzeler, koruma kurulları vb.), belediyeler (KUDEB’ler, belediye müzeleri vb.), T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü, T.C. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, üniversiteler, vakıflar, özel müzeler, mimarlık ofisleri ve restorasyon işleri yapan firmalarda görev almaktadır. Ancak bu sınırlı istihdam olanakları, Türkiye’deki altyapı ve üstyapı projelerinin arkeolojik ve kültürel miras yönetimi açısından göz önüne alındığında genişletilmeye açık bir alandır. Bu projeler kapsamında yürütülecek arkeolojik çalışmaların, yalnızca kültürel mirasın korunması ve belgelenmesine katkı sağlamadığı, aynı zamanda arkeolog istihdamı açısından da önemli fırsatlar sunduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, Türkiye’de altyapı ve üstyapı projelerine entegre edilecek kapsamlı arkeolojik ve kültürel miras yönetimi stratejileri, bu alandaki istihdamın artırılmasına yönelik önemli bir adım teşkil edebilir²⁰⁴.

Özellikle Avrupa ülkelerinde, altyapı ve üstyapı projelerinde arkeolojik mirasın korunması büyük önem taşımakta olup, bu süreç yalnızca devlet organları tarafından değil, aynı zamanda sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından da titizlikle takip edilmektedir. Vakıf, komite, birlik, dernek ve meslek kuruluşları gibi çeşitli örgütlenme biçimleriyle faaliyet gösteren STK’lar, bu ülkelerde arkeolojik mirasın korunmasında önemli roller üstlenmekte ve toplumun bu konuda

²⁰³ CIfA/ Chartered Institute for Archaeologists (Uzman Arkeologlar Enstitüsü): <https://www.archaeologists.net/>, Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 10.55.

²⁰⁴ Akdemir: 2019: 62.

bilinçlenmesine katkı sağlamaktadır²⁰⁵. Son dönemde Türkiye’de de tarihî çevrenin korunması konusundaki farkındalığın artmasıyla birlikte, bu amaca yönelik meslek odaları ve dernekler tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, toplumu olumlu anlamda bilgilendirme ve arkeolojik mirasın korunmasına destek olma çabalarını artırmıştır. Ancak Türkiye’deki STK’ların sayısı, Avrupa ve diğer Batılı ülkelere kıyasla hâlâ sınırlıdır ve bu kuruluşlar arkeolojik mirasın korunması konusunda yeterli derecede etkin bir söz sahibi olamamaktadır. Buna rağmen, Türkiye’de bu alanda faaliyet gösteren bazı önemli STK’lar bulunmaktadır. Örneğin, TMMOB Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Çevre ve Kültürel Değerleri Koruma Vakfı (ÇEKÜL), Tarihi Kentler Birliği, Turizm Anıt ve Çevre Değerlerini Koruma Vakfı (TAÇ), Kültürel Mirasın Dostları Derneği (KÜMİD), Tarihi Türk Evleri Derneği, Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği (KORDER), Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği ve TURING Kurumu, arkeolojik mirasın korunması konusunda farklı ölçeklerde çalışmalar yürüten ve ulusal çapta çeşitli etkinlikler düzenleyen önemli kuruluşlar arasında yer almaktadır. Bu STK’lar, arkeolojik mirasın korunması sürecinde, özellikle yerel ve ulusal düzeyde farkındalık yaratmak ve koruma çalışmalarına katkı sunmak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmakta, proje destekleri sağlamaktadır. Ancak bu kuruluşların, arkeolojik mirasın korunması konusunda daha etkin roller üstlenebilmesi için yasal ve kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu tür bir gelişme, arkeolojik mirasın sürdürülebilir şekilde korunması ve toplumsal bilincin artırılmasına katkı sağlayacaktır²⁰⁶.

Avrupa ülkelerinde, kısa adı FAME olan Arkeolojik Yöneticiler ve İşverenler Federasyonu (Federation of Archaeological Managers & Employers)²⁰⁷, altyapı ve yatırım projeleri kapsamında karşılaşılan arkeolojik ve kültürel miras çalışmalarında yer alan yöneticiler ile arkeologları temsil eden önemli bir meslek örgütüdür. FAME, bu projelerde görev alan arkeologların çalışma koşulları, ücret politikaları, iş sağlığı ve güvenliği gibi kritik konularda sorumluluk

²⁰⁵ Dağabakan: 2012, 49.

²⁰⁶ Dağabakan: 2012, 49.

²⁰⁷ FAME (Federation of Archaeological Managers & Employers): <https://famearchaeology.co.uk/>, Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 10.55.

üstlenmektedir. Ayrıca, arkeolojik kazı ve araştırmaların bilimsel sonuçlarının yayımlanması ve bu yayınların paylaşımı süreçlerini de denetlemekte ve koordine etmektedir. Bu yönüyle, arkeologların mesleki haklarını koruma ve arkeolojik araştırmaların bilimsel değeri ile topluma kazandırılmasını sağlama açısından önemli bir role sahiptir. Türkiye’de henüz FAME benzeri bir yapılanma bulunmamakla birlikte, Avrupa ülkelerinde uzun bir süredir arkeolojik hizmet sağlayıcıları, meslek örgütlerini kurmuş ve bu örgütler, devlet organları ile entegre bir şekilde çalışarak bilimsel araştırmalar, kazılar ve yüzey araştırmaları gibi önemli arkeolojik faaliyetlere katkı sağlamaktadır. Bu tür meslek örgütleri, yalnızca arkeologların profesyonel gelişimlerini desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda arkeolojik mirasın korunması ve belgelenmesi süreçlerinde etkili bir denetim ve rehberlik mekanizması oluşturarak, bilimsel araştırmaların daha sistemli ve güvenilir şekilde yürütülmesine zemin hazırlamaktadır²⁰⁸.

Bu tür örgütlenmeler, arkeoloji profesyonelleri için daha sağlıklı çalışma koşulları ve mesleki haklar sağlamanın ötesinde, kültürel mirasın korunması ve yaygınlaştırılmasına yönelik daha verimli ve sürdürülebilir bir yapının kurulmasına da hizmet etmektedir.

Nüfusun hızla arttığı Türkiye’de, toplumsal ve ekonomik gereksinimlere paralel olarak altyapı ve üstyapı projeleri de aynı hızla çeşitlenmekte ve genişlemektedir. Türkiye’nin farklı bölgelerinde, daha modern kentler oluşturmak ve temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri, raylı sistemler, alt geçitler gibi ulaşım altyapısı projeleri; şehirler arası güvenli ve hızlı seyahati sağlamak için inşa edilen hızlı tren hatları, otoyollar, tüneller ve benzeri ulaşım projeleri, yanı sıra enerji talebini karşılamaya yönelik ham petrol ve doğal gaz boru hatları, enerji nakil hatları, barajlar ve enerji üretim tesisleri (nükleer, hidroelektrik, termik ve rüzgar enerjisi santralleri) ile maden işletme sahaları gibi çok sayıda yatırım projesi, kaçınılmaz olarak toprağa ve doğal coğrafyaya müdahale etmektedir. Bu projeler, her ne

²⁰⁸ FAME (Federation of Archaeological Managers & Employers): <https://famearchaeology.co.uk/>, Erişim Tarihi: 09.12.2024 Saat: 10.55.

kadar modern kentleşme ve ekonomik büyüme için elzem olsa da arkeolojik ve kültürel miras üzerinde çeşitli ölçeklerde tehditler oluşturmaktadır. Toprağa yapılan bu müdahaleler, arkeolojik alanlar, tarihî yapılar ve kültürel miras unsurları üzerinde doğrudan tahribat riski yaratmakta, dolayısıyla bu tür projeler öncesinde arkeolojik ve kültürel mirasın korunmasına yönelik önlemlerin alınması, sürdürülebilir bir planlama sürecinin vazgeçilmez bir parçası hâline gelmektedir. Arkeolojik değerlerin korunması ve belgelenmesi, söz konusu yatırımların kültürel ve tarihî miras üzerindeki olumsuz etkilerini minimize etmek adına büyük önem taşımaktadır²⁰⁹.

Bu tehditler özetle aşağıdaki şekildedir;

- Etki Değerlendirme ve Raporlama Eksiklikleri: Altyapı ve üstyapı projelerinin hayata geçirileceği bölgelerde yeterli arkeolojik ve kültürel miras etki değerlendirme çalışmalarının yapılmaması, bu alanlardaki potansiyel arkeolojik kalıntıların tespit edilememesiyle sonuçlanmakta ve bu nedenle Türkiye'nin arkeolojik ve kültürel envanterinde telafisi mümkün olmayan kayıplara yol açma riski ortaya çıkmaktadır. Arkeolojik varlıkların bilimsel bir şekilde incelenmesi ve değerlerinin belirlenmemesi, bu önemli kültürel mirasın kayıt altına alınmadan yok olmasına sebep olabilmektedir.
- Tahribat ve Zarar Görme Riski: İnşaat projelerinin gerçekleştirileceği alanlarda ve çevresinde bulunan tescilli ya da henüz tescillenmemiş arkeolojik ve kültürel miras unsurları, yeterli koruma önlemlerinin alınmaması durumunda tahrip olabilir veya ciddi zarar görebilir. Bu durum, sadece maddi bir kayıptan öte, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir eksikliğe yol açmakta ve toplumun kolektif belleğine ciddi zararlar vermektedir.
- Kaçak Kazı Çalışmalarının Artması: Altyapı ve üstyapı projelerinin yoğunlaştığı bölgelerde arkeolojik alanlara yönelik denetimlerin

²⁰⁹ Akdemir: 2019, 64.

yetersizliği, kaçak kazı faaliyetlerinin artmasına neden olabilmektedir. Bu kaçak kazılar, arkeolojik eserlerin bilimsel yöntemlerle incelenmeden çıkarılması ve ticarete konu edilmesi sonucunda, kültürel mirasın geri dönülemez biçimde tahrip olmasına yol açmaktadır. Kaçak kazıların, kültürel mirasa verdiği bu zararlar, tarihî ve arkeolojik bilgilerin kaybına neden olmakta ve kültürel sürekliliğın sağlanması engellemektedir.

Yukarıda bahsi geçen, Kültürel ve Arkeolojik Miras'a yönelik tehditler gibi benzer şekilde proje faaliyetleri bakımında da bazı olumsuz durumlar ortaya çıkabilmektedir²¹⁰. Bu gibi olumsuzluklar ise aşığıdaki şekilde özetlenebilir;

- Proje İnşaat Takviminde Gecikme Riski: Arkeolojik ve kültürel mirasın korunmasına yönelik gerekli inceleme ve kazı çalışmalarının yapılmaması veya bu süreçlerin öngörülmemesi, inşaat faaliyetlerinin planlanan takvime uygun şekilde ilerlememesine yol açabilir. Arkeolojik buluntuların ortaya çıkması durumunda, yasal zorunluluklar gereği durdurulan inşaat faaliyetleri, projede ciddi gecikmelere neden olabilir ve bu da tüm proje sürecini sekteye uğratabilir.
- Proje Maliyetlerinde Artış Riski: Arkeolojik keşifler veya kültürel mirasın korunması amacıyla uygulamaya konulan ek tedbirler, projeye ek maliyetler getirebilir. Kazı çalışmaları, koruma önlemleri ve gerekli revizyonlar, başlangıçta öngörülmeven harcamaların ortaya çıkmasına ve dolayısıyla proje maliyetlerinin artmasına sebep olabilir. Bu durum, projenin ekonomik fizibilitesini etkileyerek bütçe planlamasında önemli sapmalar yaratabilir.
- Projenin Revize Edilme Zorunluluğu Riski: Proje sahasında arkeolojik buluntuların veya kültürel miras unsurlarının tespiti durumunda, inşaat planlarının revize edilmesi gerekecektir. Bu, projenin mevcut tasarımının değiştirilmesini, alternatif güzergâhların veya inşaat yöntemlerinin uygulanmasını zorunlu kılabilir. Böyle bir revizyon süreci, projenin orijinal

²¹⁰ Akdemir: 2019, 65.

planından sapmasına neden olarak hem zaman hem de kaynak kullanımını etkileyebilir.

- Kamuoyunda Projeye Yönelik Olumsuz Tepkiler Riski: Kültürel mirasın korunmasına yönelik duyarlılığın artmasıyla birlikte, inşaat projelerinin kültürel ve arkeolojik değerlere zarar verme olasılığı, kamuoyunda tepkiye yol açabilir. Proje faaliyetlerinin arkeolojik alanlara zarar verdiği algısı, toplumsal muhalefeti tetikleyebilir ve bu da projeye yönelik ciddi eleştirilerle karşılaşma riskini artırabilir. Böyle bir durum, projenin meşruiyetini sorgulatabileceği gibi, siyasi ve sosyal düzlemde de zorluklar yaratabilir.

Türkiye’de son yıllarda altyapı ve üstyapı projeleri, özellikle modern yaşamın gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak (otoyollar, barajlar, rüzgâr enerjisi santralleri, doğal gaz projeleri vb.) önemli bir artış göstermiştir. Bu projelerin bir kısmı özel sektör girişimleri ile, bir kısmı ise devlet eliyle hayata geçirilmektedir. Söz konusu projelerin finansmanında büyük ölçüde yurt dışı kaynaklı banka kredileri kullanılmakta olup, bu kredilere bağlı olarak uluslararası standartlar ve ilkeler projelerin planlanması ve uygulanması aşamasında dikkate alınmaktadır. Her ne kadar Türkiye’nin ulusal mevzuatında kültürel ve arkeolojik mirasın korunmasına yönelik çeşitli yasal düzenlemeler bulunmakta olsa da uluslararası standartları benimsemeyen bazı projelerde bu düzenlemeler tam anlamıyla uygulanamamakta ve bu durum, kaçınılmaz olarak kültürel ve arkeolojik mirasa yönelik olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Kültürel mirasın korunmasıyla ilgili ulusal yasaların varlığına rağmen, bu standartların uluslararası düzeyde eksik uygulanması, projelerde tarihi ve arkeolojik değerlerin göz ardı edilmesine ve geri dönülmesi zor tahribatların meydana gelmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle, Türkiye’de yürütülen altyapı ve üstyapı projelerinde kültürel mirasın korunmasına yönelik ulusal düzenlemelerin, uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi büyük önem arz etmekte ve bu tür projelerde kültürel mirasın korunmasına daha fazla öncelik

verilmesi gerekmektedir. Kültürel mirasa yönelik yukarıda değinilen olumsuz durumlar ile karşılaşmamak için bazı tedbir veya öneriler sunulabilir;

Arkeolojik ve Kültürel Miras İçin Bütçe Planlaması: Proje inşaat çalışmalarının başlangıcında, arkeolojik ve kültürel miras unsurlarının korunmasına yönelik detaylı bir bütçe planlamasının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu planlama, potansiyel arkeolojik buluntuların korunması ve belgelenmesi için gerekli kaynakların ayrılmasını sağlayacak, böylece projelerin sürdürülebilirliğini artıracaktır.

- **ÇED Çalışmalarında Arkeolojik Etki Değerlendirmesi:** Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) süreçleri kapsamında, arkeolojik ve kültürel miras çalışmalarının uzun vadeli etkilerinin detaylı bir şekilde raporlanması ve bu değerlendirmelerin arazi çalışmalarıyla entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu, projenin tüm aşamalarında kültürel mirasın dikkate alınmasını sağlayacaktır.
- **Arkeolojik ve Kültürel Mirasın Önemi:** Proje inşaat faaliyetleri öncesinde ve sonrasında karşılaşılabilecek arkeolojik ve kültürel kalıntıların, değerli unsurlar olarak tanınması ve bu bilincin projeyi gerçekleştiren firmalar arasında yaygınlaştırılması gerekmektedir. Böyle bir farkındalık, kültürel mirasın korunması konusunda etkili bir yaklaşım oluşturacaktır.
- **Disiplinlerarası İş Birliği:** Arkeolojik ve kültürel miras bulgularının proje raporları veya dosyalarında, diğer disiplinlerle (inşaat, çevre mühendisliği, jeoloji vb.) olan ilişkisi açısından daha anlaşılır bir şekilde ifade edilmesi önem arz etmektedir. Bu durum, ilgili tüm paydaşların konuyu daha iyi kavrayabilmesine ve iş birliğinin artmasına katkıda bulunacaktır.
- **Eğitim ve Farkındalık Oluşturma:** İnşaat projelerinde yer alacak proje yöneticileri, mühendisler, teknikerler ve saha çalışanlarının arkeolojik ve kültürel miras konularında eğitim alması, bu konulara dair bir farkındalık oluşturulmasını sağlayacaktır. Eğitim, çalışanların kültürel mirasa karşı

duyarlılıklarını artıracak ve bu mirasın korunmasına yönelik etkin stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

- **Yönetim Planı Hazırlığı:** Proje öncesinde ve sonrasında karşılaşılabilecek arkeolojik ve kültürel varlıkları korumaya yönelik kapsamlı bir yönetim planının hazırlanması şarttır. Bu plan, olası tehditleri belirleyerek etkili koruma stratejileri geliştirilmesine zemin hazırlayacaktır.
- **Arkeologların Proje Ekibinde Bulunması:** Proje başlangıç ve tasarım aşamalarında hem yönetim hem de tasarım ekiplerinde arkeologların yer alması, projenin girdilerinin toplanmasını ve yorumlanmasını kolaylaştıracaktır. Arkeoloji ile ilgili verilerin eksik veya yanlış olmasının önlenmesi, projenin tasarım aşamasında ve uygulama süreçlerinde karşılaşılabilecek sorunların minimize edilmesine katkıda bulunacaktır. Gerekli durumlarda sözleşme koşullarında değişiklik yapılması ve zaman planlamasının güncellenmesi gibi tedbirlerin alınması, olası maddi ve manevi zararları azaltarak hukuki sorunların önüne geçilmesine yardımcı olacaktır.
- **Devlet Düzenlemeleri ve Teşvikler:** Devletin, özellikle altyapı projelerinde kültürel ve arkeolojik mirasın yönetimine yönelik yeni düzenlemeler yapması büyük önem taşımaktadır. Bu düzenlemelerin, mevcut yasalar gibi sınırlayıcı olmaktan ziyade, inşaat projelerini yürüten firmalara kültürel ve arkeolojik miras koruma konusunda teşvik edici olması beklenmektedir. Ayrıca, kazı çalışmalarının yalnızca "kurtarma" faaliyetleri olarak değil, bilimsel araştırmaların bir parçası olarak görülmesi gerektiği vurgulanmalı ve bu çalışmalar sonrasında mutlaka bilimsel yayınların yapılması teşvik edilmelidir.

Ülkemizdeki altyapı ve üstyapı projelerinde gerçekleştirilen kültürel ve arkeolojik mirasa yönelik çalışmalar, genellikle inşaat projelerini yürüten aktörler tarafından önemli bir engel olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmaların yürütülmesi, bu engelin bertaraf edilmesi amacıyla gerçekleştirilen bir faaliyet olarak görülmektedir. Bu yanlış algının temelinde, ülke genelinde yeterince

yerleşmemiş olan bir kültürel miras bilinci ve etkili bir kültür politikası eksikliği yatmaktadır. Yurt dışındaki uygulama örneklerinde görüldüğü üzere, inşaat çalışmaları sırasında açığa çıkan kültürel veya arkeolojik varlıklar, yalnızca bir engel değil, aynı zamanda o kültürel varlığın ait olduğu ülkeye ve daha geniş anlamda dünyaya önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, inşaat projeleri günlük yaşamımızın gerekliliklerini karşılarken, tespit edilen tüm kültürel ve arkeolojik miras unsurlarının toplumumuza ekstra bir kazanç sağlayacağı düşüncesi önemsenmelidir²¹¹. Bu bağlamda, projelerde açığa çıkan tüm arkeolojik faaliyetlerin ve sonuçlarının toplumun geneliyle paylaşılması gerekmektedir. Bu, yerel toplulukların kendi kimlikleri ile ilişkili tüm planlama ve araştırma projelerine doğrudan veya dolaylı olarak dâhil edilmesi yoluyla gerçekleştirilebilir. Türkiye'deki altyapı ve üstyapı projelerinde ortaya çıkabilecek kültürel varlıklar, "kültürel miras" bilincini artırmak adına önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu fırsatın değerlendirilmesi hem kültürel mirasın korunmasına hem de toplumsal farkındalığın yükseltilmesine katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla, bu projelerde gerçekleştirilecek olan arkeolojik ve kültürel miras çalışmalarının, toplumun genelinde olumlu bir etki yaratacak şekilde yapılandırılması elzemdir²¹².

Ülkemizde birçok altyapı ve üstyapı yatırım projesi yürütülmektedir. Özellikle yurtdışı kaynaklı krediler kullanılarak gerçekleştirilen bu projelerin neredeyse tamamında, uluslararası yatırım bankalarının belirlediği standartlar ve ilkeler uygulanmaktadır. Bu standartların, mevcut yasal mevzuat ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) süreçleri çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalara kıyasla, kültürel ve arkeolojik mirasa yönelik önemli katkı ve faydaları olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, mevcut yasal düzenlemelerin durumu ve inşaat faaliyetlerinin proje planlama aşamasından tamamlanmasına kadar geçen sürenin son derece kısa olması, tespit edilen kültürel ve arkeolojik miras çalışmalarının genellikle yalnızca kurtarma kazıları ile sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Oysaki Avrupa ve diğer gelişmiş ülkelerde (Japonya, ABD, Kanada vb.) arkeolojik kazı çalışmalarının amacı, inşaat projelerinin önünü açmak adına

²¹¹ Symonds: 1999.

²¹² Akdemir: 2019, 67.

maliyetleri azaltmak ve zaman dilimlerini kısaltmak değil; tam tersine, gerekirse inşaat projesinin bütçesinin artırılması ve tamamlanma süresinin uzatılması yoluyla kültürel ve arkeolojik mirası derinlemesine araştırmak ve aydınlatmaktır²¹³. Bu bağlamda, arkeolojik kazıların yalnızca bir alanın fiziksel olarak kazılması değil, o alandaki uygarlık tarihinin bir kesitinin açığa çıkarılması olarak görülmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Bu tür çalışmalar, en ileri araştırma teknikleri ile desteklenmekte ve bilimsel yayınlarla sonuçlandırılmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de mevcut mevzuatın köklü değişikliklere tabi tutulması zaruridir. Bu değişim, Avrupa ve dünya genelindeki en iyi uygulama örneklerinden esinlenerek gerçekleştirilebilir. Bu çerçevede, kültürel ve arkeolojik mirasın korunması ve araştırılması konusunda daha etkin ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir.

²¹³ Cleere: 2017.

4. BÖLÜM

ANKARA-NİĞDE OTOYOLU PROJESİ ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

4.1. ANKARA-NİĞDE OTOYOLU (ANO) PROJESİ'NE GENEL BAKIŞ

Anadolu, tarih öncesi çağlardan itibaren insanların yerleşim kurduğu veya göç yolları üzerinde bulunduğu bir bölge olmuştur. Bu durum, bölgenin iklim koşulları, verimli toprakları ve stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Anadolu'nun bu özellikleri, burada yaşayan medeniyetlerin sayısını ve çeşitliliğini artırmış, dolayısıyla zengin bir arkeolojik mirasın oluşmasına neden olmuştur.

Anadolu'da bulunan farklı dönemlere ve medeniyetlere ait kültürel miras alanları, hem çeşitlilik (nitelik) hem de sayıca çokluk (nicelik) açısından oldukça zengindir. Anadolu'da kayıt altına alınmamış çok sayıda kültürel miras varlığının halen toprak altında yer aldığı bilinmektedir. Özellikle inşaat gibi toprağa müdahale gerektiren projelerde, bu kültürel miras alanları ile karşılaşılma olasılığı yüksektir. Bu durumun proje hazırlık aşamasında göz önünde bulundurulması elzemdir. Toprağa müdahale sırasında kültürel miras alanlarıyla karşılaşılması durumunda, bunların saptanması, belgelenmesi, kurtarılması ve korunması önemlidir. Bu süreç, arkeolojik mirasların yok olmasını engellenmekte ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Tespiti yapılmamış arkeolojik mirasın belirlenmesi ve korunması, kültürel mirasın zenginleşmesine ve bilimsel araştırmalara katkı sağlarken, bu miras varlıklarını dikkate almadan yapılan çalışmalar ise, kalıntıların bilinmeden tamamen yok edilmesi gibi negatif bir sonucun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Ankara-Niğde Otoyolu Projesi (ANO), Türkiye'nin ulaşım altyapısında önemli bir yer tutan ve Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) tarafından planlanıp geliştirilen büyük bir projedir. Bu otoyol, Ankara, Aksaray, Konya, Kırşehir, Nevşehir ve Niğde illerini birbirine bağlayarak, Türkiye'nin kuzeybatısı ile güneydoğusunu

birbirine bağlayan ana arterlerden birisi olarak erişimi kolaylaştırmaktadır (Şekil 19).



Şekil 19. Trans-Avrupa Kuzey-Güney Otoyolu (TEM) ve Ankara-Niğde Otoyolu (ANO) Güzergâhı.

ANO, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) tarafından sağlanan mali destekle 1977 yılında başlatılan Trans Avrupa Otoyolu (TEM) Projesi'nin bir parçasıdır. Bu proje, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (BMAEK) tarafından yürütülmektedir ve Türkiye'nin güneyinde yer alan TEM ağının eksik kısmını tamamlamıştır²¹⁴.

Otoyolun Teknik Özellikleri:

- **Toplam Uzunluk:** 330 km (275 km ana güzergâh + 55 km bağlantı yolları)
- **Geçtiği İller:** Ankara, Aksaray, Konya, Kırşehir, Nevşehir, Niğde
- **Mühendislik Yapıları:** Kavşaklar, viyadükler, alt geçitler, üst geçitler, köprüler, menfezler
- **İşletme Tesisleri:** Servis alanları, park alanları, bakım merkezleri

²¹⁴ ERG Otoyol Sürdürülebilirlik Raporu: https://ergotoyol.com.tr/files/ERG_Sustainability_Report_2019-2020_Consolidated_280721_clean%20last%20TS_tr_US.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2024 Saat: 10.40.

ANO, Türkiye'nin ekonomik büyümesine, turizmine, ticaretine ve lojistik kapasitesine önemli katkılar sağlamaktadır. Otoyol, kuzeydeki ve güneydoğudaki iller arasında erişim kontrollü, güvenli ve rahat bir ulaşım imkânı sunarak, ekonomik ve sosyal ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, Tuz Gölü ve Kapadokya gibi önemli turistik alanların erişilebilirliğini artırarak turizme de katkı sağlamaktadır.

TEM projesi, Edirne'den başlayıp İstanbul, Bolu, Ankara, Pozantı, Adana ve Gaziantep üzerinden Şanlıurfa'ya kadar uzanan geniş bir otoyol ağıdır. ANO Projesi ise bu ağın güney bölümündeki eksik kısmını tamamlamaktadır²¹⁵.

ANO Projesi'nin geliştiricisi ve sahibi Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM)'dür. Proje kapsamında, tasarım ve inşaat işlerinin kontrolü, taş ocağı tahsisleri (devlet arazilerinde) ve kamulaştırmayla ilgili yasal prosedürlerin uygulanması da KGM'nin sorumluluğundadır. Proje, Yap-İşlet-Devret (YİD) sözleşmesi kapsamında ERG Otoyol Yatırım ve İşletme A.Ş. tarafından gerçekleştirilmiştir²¹⁶.

ANO Projesi, Türkiye'nin ulaşım altyapısında stratejik bir öneme sahiptir ve bölgesel kalkınmaya büyük katkılar sağlamaktadır.

4.2. ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME (ÇED) ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Proje ulusal Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) çalışmaları Haziran 2015 tarihinde başlamış, nihai ÇED ise Ağustos 2016 tarihinde tamamlanmıştır. 2000 metre genişliğindeki ÇED etki koridoru içerisindeki kültür varlıkları, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından değerlendirilmiş ve bunlara yönelik kurum görüşleri yayınlanmıştır. Ulusal Nihai ÇED Raporu'na göre; Proje genelinde kültür envanterine kayıtlı 13 kültür varlığı tespit edilmiştir. Bu süreç kapsamında, Proje'nin kamulaştırma koridoru üzerinde 1 adet (Düğüz Höyük,

²¹⁵ ANO Projesi: <https://www.ankaranigdeotoyolu.com/proje-hakkinda>, Erişim Tarihi: 30.12.2024 Saat: 10.55.

²¹⁶ ERG ANO: https://ergotoyol.com.tr/files/ERG_Sustainability_Report_2019-2020_Consolidated_280721_clean%20last%20TS_tr_US.pdf, Erişim Tarihi: 30.12.2024 Saat: 10.55.

Aksaray) kültür varlığı belirlenmiş ve Proje yönetimi tarafından bu alan üzerinde herhangi bir fiziksel etki oluşturmaması için güzergâh değişikliğine gidilmiştir.

4.3. ULUSLARARASI ÇEVRESEL VE SOSYAL ETKİ DEĞERLENDİRME (ÇSED) ÇALIŞMALARI SIRASINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Proje'nin arkeolojik miras üzerinde oluşturabileceği etkileri araştırmak amacı ile ÇED çalışmalarına ilaveten yurt dışı kredi finansmanı ile gerçekleştirilen Proje için uluslararası standartlar doğrultusunda bir Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesinin (ÇSED) yapılması da gerekli olmuştur. ÇSED çalışmalarının önemli bir bölümünü ise Arkeolojik Miras Etki Değerlendirmesinin esas alındığı “Kültürel Miras Etki Değerlendirme (KMED) çalışmaları oluşturmuştur²¹⁷.

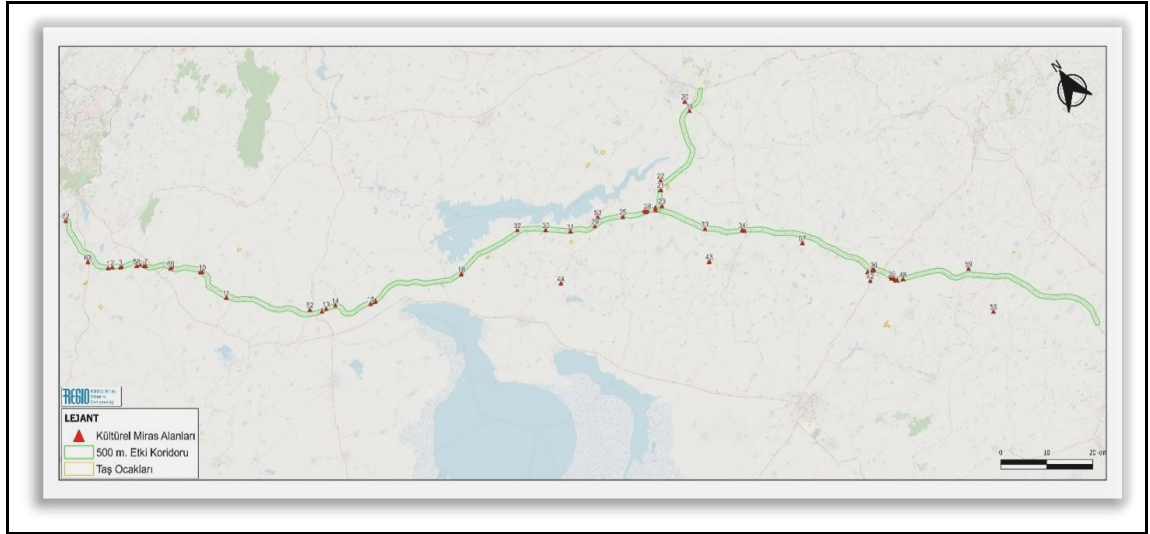
Arkeolojik mirası esas alan, KMED çalışmaları Ocak 2018 tarihinde başlamış, Temmuz 2018 tarihinde tamamlanmıştır²¹⁸. Çalışmalar; yerel ÇED Yönetmeliği'ne göre belirlenen etki koridorunda²¹⁹, ulusal mevzuat (2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu) ve Uluslararası Finans Kurumu Performans Standardı 8 (IFC PS8)'e göre ICOMOS (2011)' un Dünya Mirası Kültür Varlıkları İçin Etki Değerlendirmesi Rehberi' ne uygun şekilde planlanmış ve yürütülmüştür.

²¹⁷ Bu çalışma kapsamına “somut olmayan kültürel miras varlıkları/öğeleri” de dahil edilmiştir. Ancak tez konusu kapsamında sadece “arkeolojik miras etki değerlendirmesi” çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar ele alınmıştır.

²¹⁸ ERG ANO:

https://www.ergotoyol.com.tr/files/ERG%20Otoyol_ANO_Cevresel%20ve%20Sosyal%20Ilerleme%20Raporu_20220405_clean.pdf, Erişim Tarihi: 30.12.2024 Saat: 10.55.

²¹⁹ Proje güzergahını içine alan 500 m.'lik bir koridor ve proje kapsamında kullanılması planlanan taş ocakları, ariyet ocakları ile kamp sahalarını içermektedir.



Şekil 20. ÇSED Çalışmalarıyla Tespit Edilen Alanlar.

Kültürel miras etki değerlendirmesine yönelik çalışmalar çerçevesinde, proje güzergahı ve etki alanları içerisinde toplam 63 arkeolojik miras varlığı belirlenmiştir (Şekil 20). Bu arkeolojik miras varlıklarının, 21'i ilk kez ÇSED çalışmaları ile kayıt altına alınmıştır. Bahsi geçen arkeolojik miras varlıklarına ait tüm bilgiler, 2863 sayılı kanunun 4. Maddesine uygun olarak bölge kültür varlıklarını koruma kurulları ile paylaşarak, tespit süreçleri başlatılmış, koruma kurullarının uzmanları bu tespit edilen alanlara götürülerek alanların tescil işlemleri ile ilgili gerekli dokümantasyon hazırlanarak, koruma kurulları ile paylaşılmıştır. Yapılan çalışmalar ile Türkiye'nin Kültür Envanteri'ne yeni girdilerle katkı sağlanmıştır. ÇSED çalışmaları sırasında belirlenen arkeolojik miras alanları için ayrı ayrı etki değerlendirme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Her bir arkeolojik miras alanının mevcut korunma durumu, proje inşaat alanları ile etkileşimi, arkeolojik miras alanının coğrafya ile bağlantısı gibi parametreler değerlendirilerek, kültürel miras etki değerlendirme çalışmaları her bir alan için ayrı ayrı olacak biçimde tamamlanmıştır. Etki değerlendirme çalışmaları kapsamında her bir alan için arkeolojik miras alanlarının mevcut durumları dikkate alınarak etki azaltıcı öneriler de geliştirilmiş ve sunulmuştur. Tüm bunlara ek olarak, bir "Kültürel Miras Yönetim Planı" da hazırlanmış ve Projenin inşaat aşamasını uygulayacak birimlerle paylaşılmıştır. Kültürel Miras Yönetim Planı, proje ile etkileşimi olan arkeolojik miras alanları çevresinde yürütülecek inşaat çalışmalarının, mevcut arkeolojik mirasa zarar vermesini engelleyecek

biçimde, inşaat birimlerini yönlendirici bir kapsamda hazırlanmıştır. Bu kapsamda inşaat projesi ekipleri başta olmak üzere, koruma kurulları, müze müdürlüklerinin sorumlulukları yasal mevzuata uygun olarak tanımlanmış; kimin, neyi, ne zaman, nasıl ve hangi araçlarla yönetmesi gerektiği ile ilgili bilgiler Proje tarafına sunulmuştur. Hazırlanan plan; projenin inşaat öncesi dönemi, inşaat dönemi ve inşaat sonrası döneminde işveren ve proje yüklenicileri tarafından yapılması gereken çalışmaları ve rastlantısal bir buluntu ile karşılaşılması durumunda izlenecek yol haritasına ait bilgilerini de içermiştir. Hazırlanan bu plan çerçevesinde, inşaat öncesi dönemde; 4 alanda arkeolojik amaçlı sondaj kazısı, 4 alanda arkeolojik kurtarma kazısı, 1 kaya mezarında rölöve çalışması gerçekleştirilmesi ve 1 taşınabilir kültür varlığının Anadolu Medeniyetleri Müzesine nakli planlanmıştır.

4.3.1. Ankara Niğde Otoyol Projesi Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmaları

4.3.1.1. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmalarının Tanımlanan Amacı

Etki değerlendirme çalışmaları süresince, özellikle proje inşaat faaliyetlerinden etkilenebilecek kayıtlı ve kayıt altına alınmamış (tescilsiz) arkeolojik miras varlıkları ve tarihi miras alanları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmasının amaçları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Proje'den etkilenebilecek tüm arkeolojik miras varlıklarını (tescilli ve tescilsiz tüm kültür varlıkları) ve coğrafi yayılımlarını belirlemek.
- İlk kez Proje kapsamında tespit edilen arkeolojik miras varlıklarının Türkiye Kültür Envanteri'ne dahil edilmesini sağlamak.
- Arkeolojik miras varlıkları üzerinde Proje kaynaklı oluşabilecek olumsuz etkileri azaltmak için plan ve stratejiler geliştirmek.
- Otoyol inşaat faaliyetlerinden sorumlu kuruluşlarla, arkeolojik miras varlıklarının korunmasından sorumlu kurumlar arasında iş birliğini

güçlendirmek, iletişim kurmak, koordinasyonu sağlamak ve bu sayede koruma/kurtarma çalışmalarını planlayarak uygulamaya geçirmek.

4.3.1.2. Uygulanan Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Metodolojisi ve Gerçekleştirilen Çalışmalar

Arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları sırasında aşağıda listelenen ve birbirini takip eden 5 farklı çalışma aşamalarını içeren bir metodoloji kullanılmıştır:

- Masa Başı Çalışmaları,
- Derinlemesine Saha Araştırmaları,
- Etki Değerlendirme Çalışmaları,
- Raporlama Çalışmaları,
- Sondaj ve Kurtarma Kazıları ile Belgeleme ve Koruma Çalışmaları.

4.3.1.2.1. Masa Başı Çalışmaları

Çalışmanın bu aşamasında, proje inşaat alanlarının (yol güzergahı, kamp sahaları, taş ocakları vb.) dijital planları (kmz verileri), dron görüntüleri, uydu fotoğrafları ve 1/25000 ölçekli haritaları, Proje yüklenicisi firmadan edinilmiş ve bu veriler masa başında dikkatlice incelenmiştir. Veriler incelenirken, proje etki alanları içerisinde ve hemen yakınlarındaki, doğal yapı ile uyuşmayan, insan eliyle yapılmış gibi görünen şekiller, izler taranmış ve listelenmiştir. 1/25000 ölçekli haritalarda da özellikle içerisinde “ören, höyük, kale, mezarlık, tepe” gibi kelimeleri barındıran tanımlamalar araştırılmış ve bu tür isimlendirmelerin haritalandırıldığı yerler işaretlenerek öncelikli araştırma alanları olarak belirlenmiştir. Ayrıca, proje güzergahı boyunca (diğer etki alanlarının olduğu bölgelerde dahil olmak üzere), bölgede yapılmış bilimsel yüzey araştırmaları ve kazılara ait akademik yayınlar, tarihi haritalar, bölgede daha önce yürütülmüş arkeolojik araştırma sonuçlarını içeren raporlar, bölge kültür varlıklarını koruma kurullarının envanter kayıtları derlenerek incelenmiştir. Masa başı çalışmaları

sırasında elde edilen tüm veriler, CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) ortamında değerlendirilerek, projenin inşaat koridoru, inşaat etki alanları ve diğer alanlar (taş ocakları, stok sahaları, depo alanları, kamp sahaları, bağlantı yolları vb.) ile arkeolojik alanların ilişkileri tespit edilmeye çalışılmış, saha çalışması öncesinde özellikle odaklanması gereken bölgelerle ilgili bir planlama oluşturulmuştur.

4.3.1.2.2. Derinlemesine Saha Araştırmaları

Derinlemesine Saha Araştırmalarının esas araştırma yöntemini “güzergâh yürüyüşü” oluşturmuştur. Üç kişilik uzman bir ekip, proje güzergahı etki koridorunu, yürüyerek kat etmiş, arazi yüzeyini çıplak gözle taramıştır. Yürüyüş esnasında yüzeyde arkeolojik miras niteliği taşıyabilecek izlerle (kırık seramik veya taş alet parçaları, duvar veya mezar izleri, insan kemikleri vb.) karşılaşıldığında “derinlemesine yüzey taraması” çalışmasına geçilmiştir. Bu çalışma aşamasında, yüzeyinde arkeolojik malzeme bulunan alanlar taranarak, arkeolojik malzemenin coğrafi yayılım alanı belirlenmiş, yüzeydeki arkeolojik malzeme ve izlerin yoğunlaştığı kesimler tanımlanmış, arkeolojik yüzey malzemesinden örneklem yapılarak fotoğraflama işlemleri tamamlandıktan sonra, alanın coğrafi koordinatları alınarak haritadaki konumu belirlenmiştir. Tespiti yapılan her bir alan için ayrı bir saha buluntu formu düzenlenmiştir. Gavurkale-2 alanı için hazırlanmış örnek form Tablo 16’da sunulmuştur. Bu formlar, tespit edilen alanlarla ilgili detay bilgileri ve olası etki azaltıcı önerileri de içermiştir. Söz konusu formlar, etki değerlendirme sürecinde, etki değerlendirme rapor altlığı olarak kullanılmıştır.

Tablo 16. Saha Buluntu Form Örneği.

ALAN ADI: Gavurkale-2 İL: Ankara İLÇE: Gölbaşı KÖY: Bağıcı								TARİH 11.01.2018 Form Numarası: 12	
GPS Koordinatları: WGS84, Zone 36									
Doğu			Kuzey		Doğu		Kuzey		
490930			4376395		491091		4376472		
490935			4376372		491025		4376227		
490939			4376349		491184		4376434		
490979			4376432		491252		4376417		
490947			4376277		491260		4376385		
490965			4376229		491255		4376367		
491053			4376470						
Yerleşim Türü/Arkeolojik Alanlar:									
Höyük	Tümülüs	Düz Yerleşim	Tepeüstü Yerleşimi	Yamaç Yerleşimi	Yeraltı Yerleşimi	Mağara/ Kaya Oyuğu Yerleşimi	Kale / Gözetleme Kulesi	Mezarlık	Diğer
X									
Dönem: Multiperiod (Kalkolitik, Erken Tunç, Demir Dönemi, Roma ve Bizans Dönemi) Kod: CHA005									
Alanın Tanımı: Otoyol güzergahı 32+280 ile 32+450 km'leri arasında yer alan bir höyüktür. Höyük tabakalaşması doğal ana kaya üzerinde ve yamaç boyunca devam etmektedir. Tepe kısmında mimari izler mevcuttur. Höyüğün batısında, sıyırma yapılan bölümlerde mimariye ait moloz taşlara, hayvan kemiklerine ve farklı dönemlere ait seramik parçalarına rastlanmıştır (olasılıkla Kalkolitik, Erken Tunç, Demir, Roma ve Bizans Dönemlerine). Höyüğün tam karşısında tescilli Gavurkale Höyüğü yer almaktadır. Yerleşim proje kapsamında yapılan sıyırma sonrasında açığa çıkmış ve bu nedenle rastlantısal buluntu alanı olarak değerlendirilmiştir. Alanla ilgili olarak inşaat ekiplerinin bilgilendirilerek, alanın koruma altına alınması gerekmektedir. Otoyol ana güzergahı kamulaştırma sınırı içerisinde yer alan, arkeolojik alanla ilgili tüm verilerin 2863 sayılı kanun gereği Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü ile paylaşılması gerekmektedir. Müze Müdürlüğü alanda test kazısı ve benzeri ileri araştırma yöntemleri uygulanmasını isteyebilir. Söz konusu çalışmaların talep edilmesi halinde en kısa zaman içerisinde tamamlanarak sonuçlarının Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü aracılığıyla Ankara I Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ile paylaşılması gerekmektedir.									
Ana Yol Üzeri	Bağlantı Yolu Üzerinde	Etki Alanlarında*	Kamulaştırma Sınırı İçinde	Kamulaştırma sınırının dışında, 500 m. Etki Koridoru içinde	Etki Koridorunun Dışında (500 m.)	Merkez Aksına Yaklaşık Mesafe			
X			X			8 m.			
Alanın Konumu:									
ÖNERİLER:									
Test Kazısı	Jeofizik Araştırması	Kurtarma Kazısı	Teknik Dokümantasyon	Taşıma	Koruma Kurulu Kararlarına Uyulmalı	İzleme	Fiziksel Müdahaleden Kaçınılmalıdır		
X									
*Kamp Alanları, Ariyet Çukurları, Taş Ocağı Sahası, Stok Sahaları vb.									
Fotoğraflar									



Gavurkale-2 Hüyükü Hava Fotoğrafı



Kalkolitik, Erken Tunç, Demir Çağı, Roma ve Bizans Dönemi Seramik Parçaları

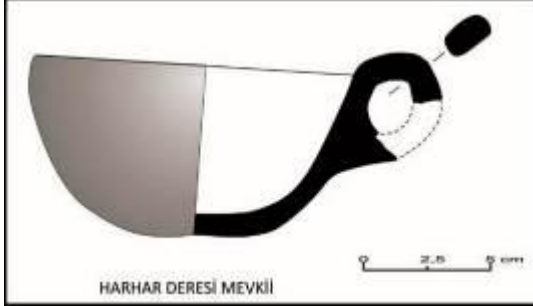
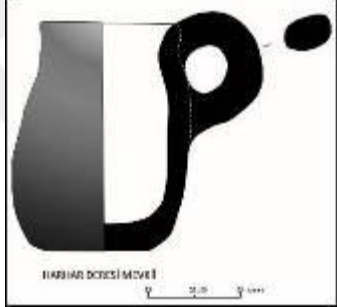


Kemik Parçaları

Arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları sırasında, bu formların doldurularak hazırlanması öncesinde, saha yürümleri sırasında toprak yüzeyinde arkeolojik malzeme bulunan bir yerle karşılaşıldığında öncelikle bu alanın bir arkeolojik alan olup olmadığı (yüzey malzemesinin orijinal yerine mi ait olduğu yoksa bir başka alandan mı akıp/taşınarak geldiği), alanın coğrafi boyutu ve proje ile etkileşim kesimleri (inşaat tarafından tahrip edilip edilmeyeceği, proje sahasına mesafesi gibi) gibi temel konular araştırılmıştır. Alan yüzeyinde gözlemlenen seramik malzemelerin tarihlemesini yapmak için alanda veriler toplanmış (profil veren veya dönem tanımlaması yapmaya olanak sağlayacak boyalı amorf kap parçalarının çizimleri ve fotoğraflamaları yapılmıştır), elde edilen veriler yakın bölgelerdeki yayınlanmış kazı ve araştırma raporları ile karşılaştırılarak her bir buluntu alanı için tarihlendirme çalışması

yapılmıştır. Bu çalışmalara ait yapılan malzeme değerlendirmesi için oluşturulan Seramik Kataloğu'na ait örnek aşağıda (Tablo 17) 'da sunulmaktadır:

Tablo 17. Seramik Kataloğu Örneği²²⁰.

Harhar Deresi Mevkii Basit ağız kenarlı, düz dipli fincan. Kırmızı astarlı. Elde şekillendirilen kabın hamuru taşçık, kum, mika, kalker ve bitkisel katkıdır. Erken Tunç Çağına tarihlenmektedir. Karşılaştırma: <i>Orthmann 1963a: Taf. 21, 5/12 ve 15. Kansu 1940: Şekil 62, Ey. 157. Koşay ve Akok 1966: Lev. 139, Al.m.105. Orthmann 1963a: Taf. 45, 11/55. Lloyd ve Gökçe 1951: Fig. 7, Grup 5/7. Tezcan 1966: Lev.25. Yıldırım 2011: Resim 10 ve 11. Orthmann 1963a: Taf. 89, 31/02. Orthmann 1966: Fig. 3, 3 ve 9. Gunter 1991: Fig. 1, 12. Sarı 2009: 102, 6. Topbaş vd. 1998: Fig. 65, 12. Kamış 2012: Lev. 104-105.</i>	
Harhar Deresi Mevkii Basit ağız kenarlı ve düz dipli maşrapa. El yapımı kahverengi astarlı hamuru, küçük taşçık, kum, mika, kalker ve bitkisel katkıdır. Kötü derecede pişirilmiştir. Erken Tunç Çağına tarihlenmektedir. Direct rim and flat base, surfaces are brown slipped mug. Tempered: Small grit, sand, mica, lime and chaff. Under-fired. Hand-Made. Dated to Early Bronze Age Karşılaştırma: <i>Von der Osten 1937: 17, c754. Kansu 1940: Şekil 76, Ey. 151, Şekil 77, Ey.30. Çınaroğlu 2010: Lev. LXXXIV, a ve b. Öktü 1973: Taf. 27, I-G/18 ve I-G/19. Kamış 2012: Lev. 124.</i>	

4.3.1.2.3. Etki Değerlendirme Çalışmaları

Saha çalışmaları sonrasında tespit edilen arkeolojik miras alanlarına ait elde edilen tüm bilgiler ile proje faaliyetleri arasındaki etkileşim ICOMOS'un "Dünya Mirası Kültür Varlıkları için Etki Değerlendirmesi Rehberi (2011)"ne göre değerlendirilmiştir.

Kılavuza uygun olarak değerlendirilen proje inşaat koridoru, kamulaştırma koridoru ve etki alanı içerisinde yer alan 63 arkeolojik ve kültürel miras alanları

²²⁰ Seramik katalog çalışması, ANO Projesi Kültürel Miras Etki Değerlendirme Çalışmaları kapsamında tespit edilen tüm arkeolojik alanlar için yapılmıştır.

üzerindeki etkilerinin genel değerlendirmesinde; alandan (arkeolojik alanlar ve taşınmaz kültür mirası varlıkları) 12'sinin değeri "Yüksek ve Çok Yüksek", 41'inin değeri "Orta", 10'unun değeri ise "Düşük" olarak belirlenmiştir.

Proje güzergahı üzerinde ve etki koridorunda yer alan 63 kültürel miras alanı üzerinde proje inşaat faaliyetlerinin 27 alanda "Büyük Ölçekli Değişim" 'e, 10 alanda "Orta Düzeyde Değişim" 'e, 21 alanda "Az Değişim" 'e ve 5 alanda ise "Çok Az Değişim" 'e, neden olacağı belirlenmiştir. Aşağıda, etki değerlendirme çalışmalarının detayları (örnek değerlendirme) Tablo 18'de verilmiştir. Bu değerlendirmenin sonuçlarına göre kültür varlıklarının korunması ve kurtarılmasına yönelik etki azaltıcı öneriler geliştirilmiştir.



Tablo 18. Etki Değerlendirme Tablosu Örneği.

No	Miras Alanının Adı	Etkinin Tanımı	Proje Aşaması	Etkinin Kapsamı	İnşaat Sınırları İçinde	İnşaat Sınırları Dışında	Etkinin Geriye Dönüştürülebilirliği	Etkinin Süresi	Etkinin Sıklığı	Değişimin/ Etkinin Ölçek ve Şiddeti	Miras Alanının Değeri	Etkinin Önemi/ Genel Etki	Önerilen Etki Azaltma Önlemleri
1	Hacılar Höyük	Arazi hazırlığı ve inşaat faaliyetleri sırasında fiziksel bozulma	Arazi Hazırlığı ve İnşaat	Kısıtlı (500 m arazi edinim koridoru içinde)		x	Geri döndürülemez veya uzun vadeli geri döndürülebilir (Geri döndürülemez veya yaklaşık 12 yıllık YİD imtiyaz süresinden sonra geri döndürülebilir)	Kısa vadeli (3 yıllık inşaat süresi içinde)	Tek seferlik/ nadir	Az Değişim	Yüksek	Orta/ Hafif	Fiziksel müdahaleden kaçınma
2	Çölova Deresi-1	Arazi hazırlığı ve inşaat faaliyetleri sırasında fiziksel bozulma	Arazi Hazırlığı ve İnşaat	Kısıtlı (500 m arazi edinim koridoru içinde)	x		Geri döndürülemez veya uzun vadeli geri döndürülebilir (Geri döndürülemez veya yaklaşık 12 yıllık YİD imtiyaz süresinden sonra geri döndürülebilir)	Kısa vadeli (3 yıllık inşaat süresi içinde)	Tek seferlik/ nadir	Büyük Ölçekli Değişim	Orta	Orta/ Büyük	Arkeolojik İzleme
3	Gavurkale-2	Arazi hazırlığı ve inşaat faaliyetleri sırasında fiziksel bozulma	Arazi Hazırlığı ve İnşaat	Kısıtlı (500 m arazi edinim koridoru içinde)	x		Geri döndürülemez veya uzun vadeli geri döndürülebilir (Geri döndürülemez veya yaklaşık 12 yıllık YİD imtiyaz süresinden sonra geri döndürülebilir)	Kısa vadeli (3 yıllık inşaat süresi içinde)	Tek seferlik/ nadir	Büyük Ölçekli Değişim	Orta	Orta/ Büyük	Arkeolojik İzleme
4	Yılgınlı Tepe Çeşmesi	Arazi hazırlığı ve inşaat faaliyetleri sırasında fiziksel bozulma	Arazi Hazırlığı ve İnşaat	Kısıtlı (500 m arazi edinim koridoru içinde)	x		Geri döndürülemez veya uzun vadeli geri döndürülebilir (Geri döndürülemez veya yaklaşık 12 yıllık YİD imtiyaz süresinden sonra geri döndürülebilir)	Kısa vadeli (3 yıllık inşaat süresi içinde)	Tek seferlik/ nadir	Büyük Ölçekli Değişim	Orta	Orta/ Büyük	Arkeolojik İzleme
5	Harharbeli	Arazi hazırlığı ve inşaat	Arazi Hazırlığı	Kısıtlı (500 m	x		Geri döndürülemez veya uzun vadeli geri	Kısa vadeli (3	Tek seferlik/	Büyük Ölçekli	Orta	Orta/ Büyük	Arkeolojik İzleme

No	Miras Alanının Adı	Etkinin Tanımı	Proje Aşaması	Etkinin Kapsamı	İnşaat Sınırları İçinde	İnşaat Sınırları Dışında	Etkinin Geriye Dönüştürülebilirliği	Etkinin Süresi	Etkinin Sıklığı	Değişimin/ Etkinin Ölçek ve Şiddeti	Miras Alanının Değeri	Etkinin Önemi/ Genel Etki	Önerilen Etki Azaltma Önlemleri
		faaliyetleri sırasında fiziksel bozulma	ve İnşaat	arazi edinim koridoru içinde)			döndürülebilir (Geri döndürülemez veya yaklaşık 12 yıllık YİD imtiyaz süresinden sonra geri döndürülebilir)	yıllık inşaat süresi içinde)	nadir	Değişim			
6	Harhar Deresi Mevkii	Arazi hazırlığı ve inşaat faaliyetleri sırasında fiziksel bozulma	Arazi Hazırlığı ve İnşaat	Kısıtlı (500 m arazi edinim koridoru içinde)	x		Geri döndürülemez veya uzun vadeli geri döndürülebilir (Geri döndürülemez veya yaklaşık 12 yıllık YİD imtiyaz süresinden sonra geri döndürülebilir)	Kısa vadeli (3 yıllık inşaat süresi içinde)	Tek seferlik/ nadir	Büyük Ölçekli Değişim	Orta	Orta/ Büyük	Arkeolojik İzleme
9	Çömlekçilik-1	Arazi hazırlığı ve inşaat faaliyetleri sırasında fiziksel bozulma	Arazi Hazırlığı ve İnşaat	Kısıtlı (500 m arazi edinim koridoru içinde)	x		Geri döndürülemez veya uzun vadeli geri döndürülebilir (Geri döndürülemez veya yaklaşık 12 yıllık YİD imtiyaz süresinden sonra geri döndürülebilir)	Kısa vadeli (3 yıllık inşaat süresi içinde)	Tek seferlik/ nadir	Büyük Ölçekli Değişim	Orta	Orta/ Büyük	Arkeolojik İzleme
10	Çömlekçilik-2	Arazi hazırlığı ve inşaat faaliyetleri sırasında fiziksel bozulma	Arazi Hazırlığı ve İnşaat	Kısıtlı (500 m arazi edinim koridoru içinde)	x		Geri döndürülemez veya uzun vadeli geri döndürülebilir (Geri döndürülemez veya yaklaşık 12 yıllık YİD imtiyaz süresinden sonra geri döndürülebilir)	Kısa vadeli (3 yıllık inşaat süresi içinde)	Tek seferlik/ nadir	Büyük Ölçekli Değişim	Orta	Orta/ Büyük	Arkeolojik İzleme

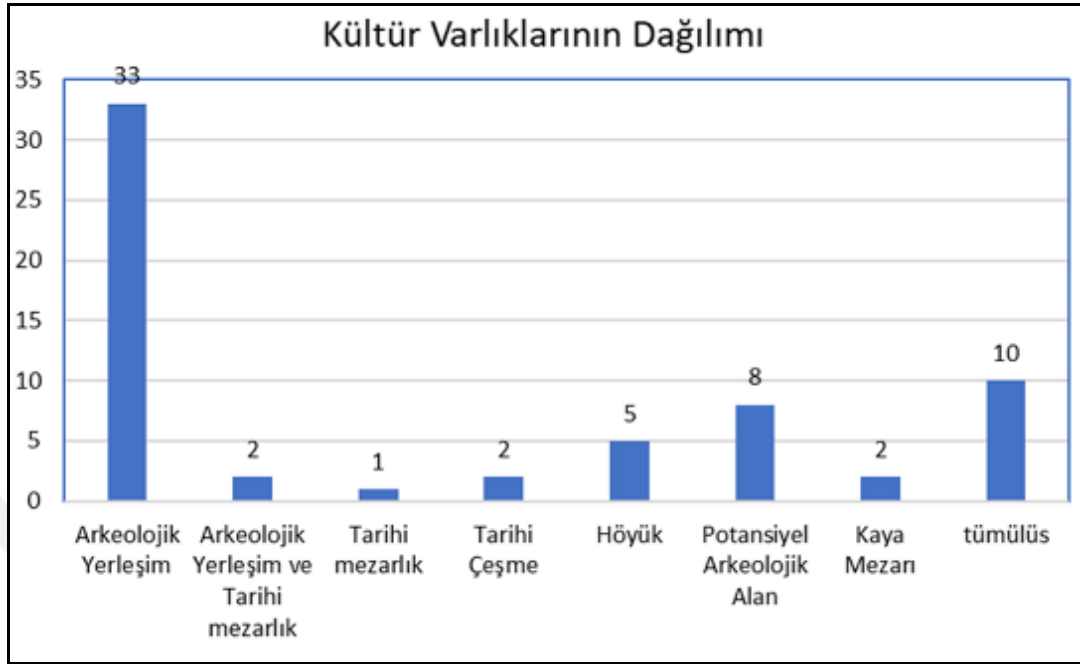
4.3.1.2.4. Raporlama Çalışmaları

Etki değerlendirme çalışmaları sonuçlarını vurgulamak için çalışmanın genelini yansıtacak şekilde projeye özel bir “kültürel miras etki değerlendirme raporu” hazırlanmıştır. Bu rapor kapsamında proje sahalarının geçtiği illerin (ilçe ve köyler dahil) tarihsel arka plan bilgisi, arkeolojik mevcut durumu (kurul verilerine göre), UNESCO Dünya Miras Alanları (Geçici Miras Alanları dahil) ile projenin etkileşimi, saha çalışmaları sırasında tespit edilen arkeolojik miras alanlarının niteliği ve proje ile etkileşimi, proje faaliyetlerinden olumsuz olarak etkilenebilecek arkeolojik miras alanlarında bu etkinin azaltılması için uzman görüşlerine göre öneriler yer almıştır. Hazırlanan raporlar, haritalar ve çalışmalara ait görsellerle de desteklenmiştir. Rapor kapsamında projeye özel bir “kültürel miras yönetim planı” ve “rastlantısal buluntu prosedürü” de hazırlanmıştır.

Hem masa başı hem de derinlemesine saha araştırmalarının bulgularına dayanarak, Proje güzergahının etki koridoru (500 m) içerisinde toplam 63 arkeolojik miras varlığının projeden etkilenebileceği tespit edilmiştir. Bu varlıklarından; 8’i Potansiyel Arkeolojik Alan²²¹, 40’ı Arkeolojik Alan, 2’si Diğer Alan²²² ve 13’ü Tescilli Sit Alanı’dır (Tablo 21).

²²¹ Arkeolojik Sondaj kazısı, Jeofizik vb. yöntemlerle ileri seviye araştırma gerektiren alanlar için kullanılmaktadır.

²²² Halen defin işlemi yapılabilen ve tarihi mezarlarda içeren mezarlıklar, devşirme malzeme ile inşa edilmiş modern çeşmeler vb. için kullanılmaktadır.



Şekil 21. Niteliklerine Göre Proje Etki Koridoru İçerisinde Tespit Edilen Arkeolojik Miras Varlıklarının Dağılımı.

KMED çalışmaları ile, Projenin 500 m'lik etki koridoru içerisinde tespit edilen 63 kültür varlığının 37'si (Tablo 19) kamulaştırma koridoru sınırlarında kalması nedeniyle proje faaliyetlerinden doğrudan etkileneceği anlaşılmış ve bunlar üzerinde etki azaltıcı önlemler geliştirilmiştir. Geliştirilen etki azaltıcı önlemlerin başında, tescilsiz arkeolojik miras varlıklarına ait bilgilerin proje yüklenicisi tarafından, 2863 sayılı kanunun 4. Maddesi kapsamında koruma kurullarına bildirilmesi ve tespit/tescil işlemlerinin başlatılması gelmektedir. Bu kapsamda, saha çalışmasını yürüten uzman ekip²²³ tarafından koruma kurulları ile iletişime geçilmiş, kurul temsilcileri tespit edilen alanlara götürülerek yer göstermeler yapılmış, alanlarla ilgili saha çalışması sırasında toplanan veriler kurul temsilcileri ile paylaşılmış ve raporör raporlarının hazırlanmasına destek sağlanmıştır. Bu yapılan çalışmalar sonrasında bazı alanlar tescile uygun görülmüş iken bazı alanlar koruma kurullarının çalışma prensipleri doğrultusunda tescillenmemiştir.

²²³ REGİO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı A.Ş.

Tablo 19. Kamulaştırma Alanı Sınırları İçerisinde Kalan Arkeolojik Miras Alanları.

İl	Tescilli Alanlar	Tescilsiz Alanlar		
		Arkeolojik Alanlar	Potansiyel Arkeolojik Alanlar	Diğer (Modern/Tarihi Mezarlık, Çeşme)
Ankara	0	12	2	1
Aksaray	0	12	6	0
Kırşehir	0	1	0	0
Nevşehir	0	0	0	0
Niğde	1	0	0	0
Konya	0	2	0	0
Toplam	1	27	8	1

Yukarıda özet bilgileri verilen arkeolojik miras varlıklarının her biri için ayrı ayrı etki azaltıcı önlemler geliştirilmiş ve etki değerlendirme raporu kapsamında, “etki azaltma önerileri” olarak Proje yüklenicisine sunulmuştur. Bu öneriler ile:

- Tespit edilen kültür varlıklarının ilgili yasal mevzuat gereği resmî kurumlara bildirimleri gerçekleştirilmiş ve proje inşaat faaliyetleri öncesinde bu alanların güvenliği sağlanmıştır.
- Koruma kurulları tarafından yayınlanan kararlara uygun olarak proje etki sahasında olduğu belirlenen 50 arkeolojik miras alanının, 20 tanesi arkeolojik miras varlığı olarak tescil edilmiştir. Tescil edilen arkeolojik miras varlıklarının illere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:
 - Ankara, 5 Arkeolojik Miras Alanı
 - Aksaray, 14 Arkeolojik Miras Alanı

- Kırşehir, 1 Arkeolojik Miras alanı
- Proje etki alanlarında yer alan kültür varlıkları üzerinde Proje kaynaklı oluşabilecek olumsuz etkileri en aza indirmek için bir “kültürel miras yönetim planı” hazırlanmıştır.
- Tüm proje aşamalarında kullanılmak üzere bir “Rastlantısal Buluntu Prosedürü” hazırlanmış, Rastlantısal Buluntu Prosedürü’nün uygulanabilmesi amacı ile projede arkeologların istihdam edilerek inşaat faaliyetlerinin günlük olarak izlenmesi sağlanmıştır.
- Projede çalışan tüm birim ve bu birimlere bağlı personele kültürel mirasın korunması ile ilgili farkındalık eğitimleri verilmiştir.
- Kültür varlıkları “hassas alan” olarak proje çizimlerine işlenmiş, gerekli hallerde Proje’de güzergâh/alan değişiklikleri yapılmıştır²²⁴.
- Güzergâh/alan değişikliği yapılamayan bölümlerde ise sondaj- kurtarma kazıları, ileri teknik belgeleme (rölöve, 3 boyutlu lazer tarama vb), taşıma gibi bilimsel kurtarma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

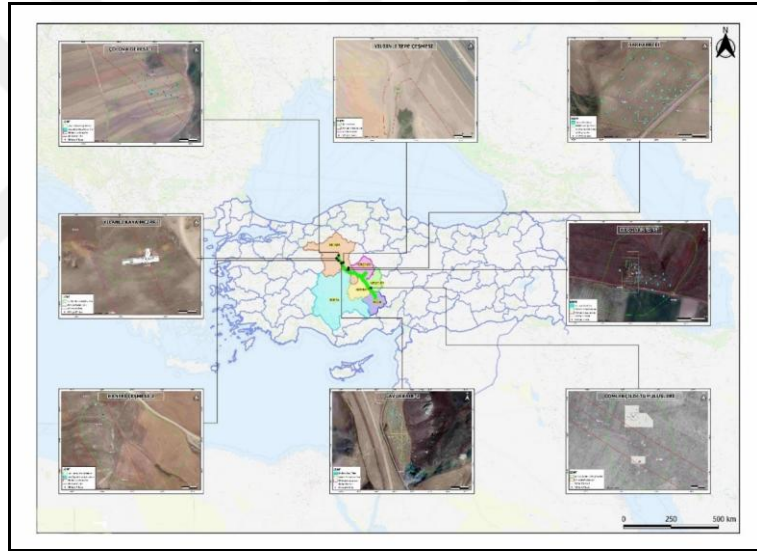
4.4. KÜLTÜREL MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME SONUÇLARI KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN SONDAJ, KURTARMA KAZILARI, BELGELEME VE KORUMA ÇALIŞMALARI

KMED saha çalışmaları ile Proje kamulaştırma koridorunda yer alan 37 arkeolojik alandan 31 tanesinde güzergâh değişikliği yöntemi ile kaçınılarak, arkeolojik miras alanlarının projeden doğrudan zarar görmesi engellenmiştir. Bu alanlar tüm proje dokümanlarına “arkeolojik alan” olarak işlenmiştir. Bu sayede hem işletme aşamasında hem de olası proje genişleme çalışmaları sırasında, arkeolojik kültür miras varlıkları olarak göz önünde bulundurularak zarar görmesinin önüne geçilmiştir.

²²⁴ Proje güzergahı 220+900 -221+100. Km noktaları arasında yer alan Düzgöz Höyük’ ün proje güzergahı üzerinde yer alması nedeni ile projede bu kültür varlığını etki alanı dışında bırakacak şekilde güzergâh değişikliğine gidilmiştir.

Diğer 6 arkeolojik miras alanı için güzergâh değişikliği, çeşitli teknik gerekçelerle yapılamamıştır. Bu nedenle, bu arkeolojik alanlarda proje kaynaklı oluşacak etkileri azaltabilmek için, koruma ve kurtarmaya yönelik araştırmaların planlanması ve uygulanması gerekmiş, ilgili müzeler ile Proje Yönetimi arasında kurtarma çalışmalarının yapılabilmesi amacı ile protokoller imzalanmış ve bu alanlarda arkeolojik nitelikli sondaj ve kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir.

Proje kapsamında gerçekleştirilen sondaj ve kurtarma kazıları Ankara ve Aksaray illerinde gerçekleştirilmiştir. Kurtarma ve sondaj kazılarının beş tanesi Ankara ili sınırları içerisinde, bir tanesi ise Aksaray ili sınırları içerisinde yürütülürken Rölöve ve Taşıma çalışmaları Ankara sınırlarında kalan iki alanda gerçekleştirilmiştir (Şekil 22).



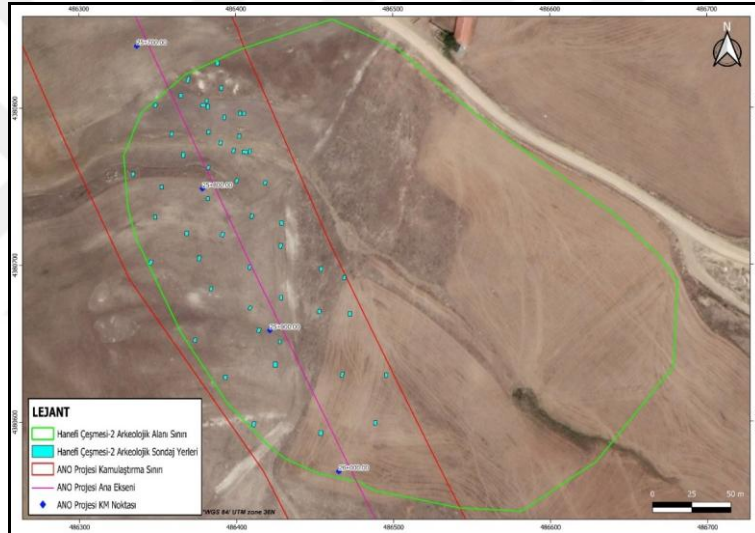
Şekil 22. Arkeolojik Sondaj ve Kurtarma Kazıları ile Rölöve ve Taşıma Çalışmalarının Yapıldığı Alanlar.

4.4.1. Arkeolojik Sondaj Kazıları

4.4.1.1. Çölova Deresi-1 Arkeolojik Alanı Sondaj Kazı Çalışmaları

Ankara ili, Gölbaşı ilçesi, Karagedik mahallesi sınırlarında, otoyol güzergahının 25+700-26+060 km noktaları arasında yer almaktadır (Şekil 23).

Hanefi Çeşmesi-2 Arkeolojik Alanı, Teknecik, Karaçay, Çötoğlukuyusu derelerinin beslediği Çölova Deresi-1 Arkeolojik Alanı'nın bulunduğu göl havzasının kuzeyinde yer almaktadır. Havzanın oluşturduğu uygun koşullar sayesinde arkeolojik alanın bulunduğu bölgede yoğun tarımsal faaliyetler yapılmaktadır.



Şekil 23. Hanefi Çeşmesi-2 Arkeolojik Alanı Sondaj Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.

Arkeolojik miras alanı, KMED saha çalışmaları sırasında 10.01.2018 tarihinde belirlenmiştir. Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün kararına²²⁵ uygun olarak alanda 16.07.2018-24.07.2018 tarihleri arasında Anadolu Medeniyetleri Müze Müdürlüğü başkanlığı altında arkeolojik sondaj kazılarına yürütülmüştür. Arkeolojik sondaj kazıları alanın, Proje kamulaştırma alanı içerisinde sınırlı tutulmuştur.

²²⁵ Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 22.03.2018 gün ve 5351 sayılı kararı.

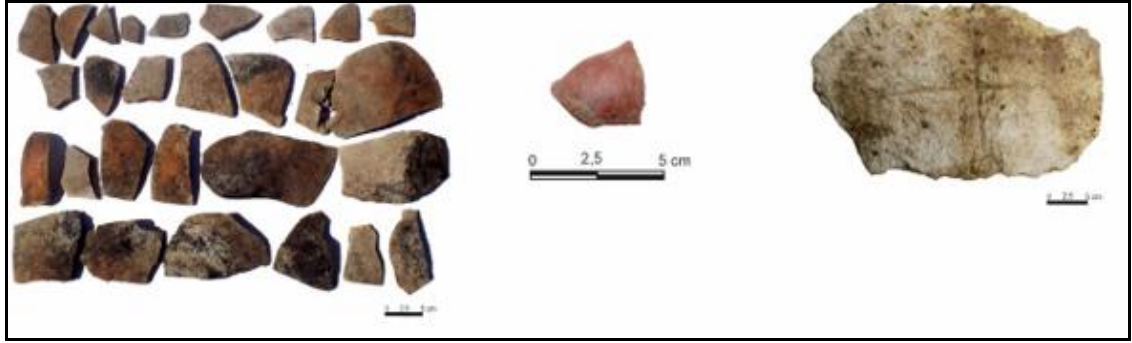
Anadolu Medeniyetleri Müzesi, alanın arkeolojik niteliğini anlamak amacı ile 54 adet 3x2 metrelik sondaj planlamıştır. Bu sondajlardan 6 adetinde moloz taşlar kullanılarak kuru duvar tekniği ile inşa edilmiş temel kalıntısı ve duvar döküntüleri açığa çıkartılmıştır. Tarım faaliyetlerinin yol açığı tahribat nedeniyle duvar ve temel dizilerinin büyük bir bölümünün son sıraları korunmuştur. Bu tahribat aynı zamanda açığa çıkartılan kalıntıların belli bir plana bağlı olarak yorumlanmasını engellemiştir (Fotoğraf 4.1).



Fotoğraf 4.1. Hanefi Çeşmesi-2 Mimari Yapı Detayı²²⁶.

Arkeolojik alanda yapılan çalışmalarda mimari kalıntıların yanı sıra kazıma haç motifli mezar taşı parçası, lüle parçası ve seramik parçalarının açığa çıkarılması, göl havzasının oluşturduğu uygun yaşam şartlarının protohistorik devirlerden Osmanlı Döneminin sonlarına kadar aynen devam ettiği yönünde yorumların ortaya konmasını sağlamıştır (Fotoğraf 4.2).

²²⁶ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 10.04.2025 Saat: 11.00.



Fotoğraf 4.2. Hanefi Çeşmesi-2 Mimari Yapı Detayı²²⁷.

Arkeolojik kalıntılara ait belgeleme çalışmaları tamamlandıktan sonra; Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, otoyol projesini zorunlu altyapı çalışması niteliğinde değerlendirmiş²²⁸, kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kültür varlıklarının ilgili müze müdürlüğü denetiminde kaldırılarak Proje çalışmalarının devam ettirilmesine karar vermiştir²²⁹.

4.4.2. Arkeolojik Kurtarma Kazıları

4.4.2.1. Gavurkale-2 Arkeolojik Alanı Kurtarma Kazısı Çalışmaları

Ankara ili, Gölbaşı ilçesi, Bağıcı mahallesi sınırlarında, otoyol güzergahının 32+280-32+510 km noktaları arasında yer almaktadır. Gavurkale-2 Arkeolojik Alanı; kuzeyde Karaçay, güneyde Kaldırımçayırı Dereleri'nin arasında, Gavurkale Tepesi'nin doğu yamacında kurulmuştur (Şekil 24). Arkeolojik alanda, bölge genelinde olduğu gibi yoğun tarımsal faaliyetler (kuru tarım) yapılmaktadır.

²²⁷ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 10.04.2025 Saat: 11.00.

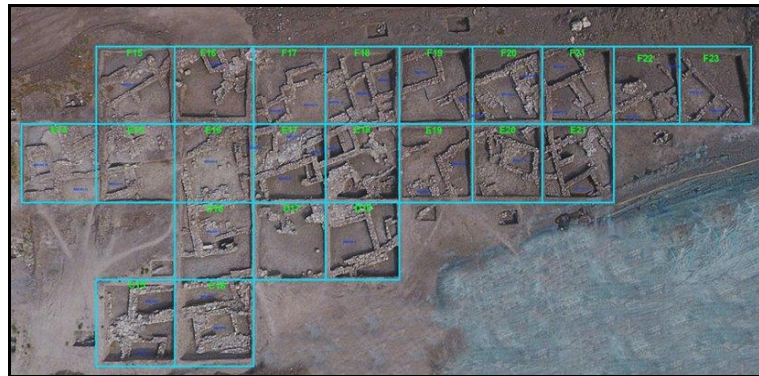
²²⁸ 658 sayılı ilke kararı Madde 1-a.

²²⁹ Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 12.06.2018 gün ve 5687 sayılı kararı.



Şekil 24. Gavurkale-2 Arkeolojik Alanı Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.

Arkeolojik miras alanı, KMED kapsamında yürütülen saha çalışmaları ile 11.01.2018 tarihinde belirlenmiştir. Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün kararına²³⁰ uygun olarak alanda 03.08.2018-25.09.2018 tarihleri arasında arkeolojik sondaj ve kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları Anadolu Medeniyetleri Müzesi Başkanlığı'nda Proje kamulaştırma koridorunda yürütülmüştür. Sondaj ve kazı çalışmaları sırasında alanda toplam 63 adet sondaj çukuru ve 22 açmada (Fotoğraf 4.3) kurtarma kazı çalışmaları yürütülmüştür.



Fotoğraf 4.3. Gavurkale-2 Genel Mimari Planı²³¹.

²³⁰ Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 22.03.2018 gün ve 5351 sayılı kararı.

²³¹ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 15.04.2025 Saat: 12.00.

Gavurkale-2 Arkeolojik Alanı'nda yürütülen kurtarma kazılarında açılan 22 adet açmanın tamamında üç farklı döneme ait duvarlar ve mekanlardan oluşan mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Alan genelinde toplamda 16 adet kare ve dikdörtgen plandan oluşan mekân ve 1 adet işlik açığa çıkarılmıştır. Duvarların tamamı, Kuru Duvar Örgü Sistemi²³² ile örülmüştür. Yer yer yıkılmalar ve dökülmeler olan taş duvar kalıntıları; 80-90 cm kalınlıklarında, yaklaşık 1 metre yüksekliğinde ve 6-7 taş sırasına sahiptir. Bazı duvarların uzunlukları 25 m'yi bulmaktadır. Revaklı olabileceği düşünülen dikdörtgen planlı bu uzun yapılar, bünyesinde üzüm işliği ve depo alanları barındırmaktadır. Bu durum alanın küçük bir şarap üretim merkezi olduğu fikrini akla getirmektedir. Duvar ve mekân kalıntılarının dışında bazı açmalarda, sal taşlar ile oluşturulan döşeme kalıntılarına rastlanmıştır. Bu döşemesinin ortasından yağmur suyunun akmasını sağlayan bir de kanal açığa çıkartılmıştır. Bu durum döşemenin bir sokak olarak kullanıldığını akla getirmektedir (Fotoğraf 4.4).



Fotoğraf 4.4. Gavurkale-2 Mimari Yapı Detayı²³³.

Gavurkale-2 Arkeolojik Alanı'nda metal, taş ve pişmiş topraktan yapılmış küçük buluntulara da rastlanılmıştır. Bu küçük buluntular arasında bronz sikkeler, taş aletler, pişmiş toprak kap ve parçalarından oluşmaktadır. Sayıları 15 olan bu

²³² Bu sistem; erken dönemlerden itibaren kullanılmış bir duvar örgü tekniğidir. Moloz taşlar ile örülen bu duvar örgüsü içerisinde harç kullanılmamaktadır. Duvarın her iki yüzeyi moloz taşlar ile sınırlandırılıp arada kalan boşluk ise irili ufaklı taşlar ve çamur ile doldurulmaktadır. Taşların ortaları özellikle çukur ve pürüzlü bırakılarak duvarın direnci artırılmaktadır. Roma Dönemi'nde yoğun olarak görülen ve Opus Incertum adıyla bilinen duvar örgü tekniği şekil olarak kuru duvar tekniği ile benzerlik göstermektedir. Opus Incertum duvar örgüsü, moloz taşların çakışan yüzeylerinin opus caementicum (Harç) ile tutturulmasıyla oluşturulmaktadır. Gavurkale-2 kazı alanında tespit edilen duvarların, opus incertum tipindeki duvarlardan ayrılan en önemli özelliği bağlayıcı malzeme olarak beton harç yerine basit çamur harcın kullanılmış olmasıdır.

²³³ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 15.04.2025 Saat: 12.05.

eserlerden sikkeler ve bir el altarı Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Fotoğraf 4.5). El altarının dörtgen prizma biçimindeki kaide kısmının 3 yüzüne çeşitli figürler işlenmiş olup, bir yüzü ise tahrip olmuştur. Kaidenin yüzeylerinden biri üzerinde Makedon Güneşi, diğerinde asa tutan insan figürü (olasılıkla Asklepion veya Glykon kültü) ve üçüncü yüzeyde ise bir yılan figürü bulunmaktadır. Taş üzerindeki işçilik ve insan figüründeki proporsiyon hatalarından dolayı lokal atölyelerde üretilmiş olması muhtemeldir. Küçük buluntular ve mimari kalıntılar ışığında alanın Geç Helenistik'ten başlayıp Bizans Dönemi'ne kadar yerleşim gördüğünü ortaya koymuştur.



Fotoğraf 4.5. Gavurkale-2 Küçük Buluntu Örnekleri²³⁴.

Arkeolojik kalıntılara ait belgeleme çalışmaları tamamlandıktan sonra; Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, otoyol projesini zorunlu altyapı çalışması niteliğinde değerlendirmiş²³⁵, kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kültür varlıklarının ilgili müze müdürlüğü denetiminde kaldırılarak Proje çalışmalarının devam ettirilmesine karar vermiştir²³⁶.

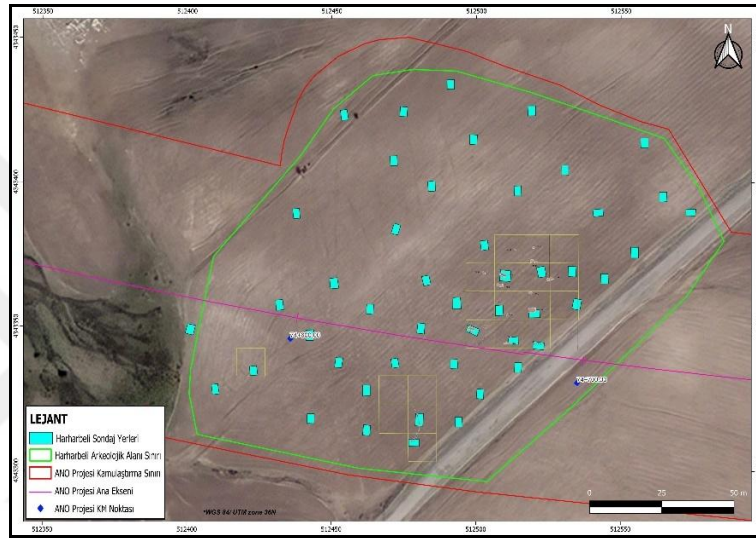
²³⁴ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 15.04.2025 Saat: 12.50.

²³⁵ 658 sayılı ilke kararı Madde 1-a.

²³⁶ Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 25.10.2018 gün ve 6073 sayılı kararı.

4.4.2.2. Harharbeli Arkeolojik Alanı Kazı Çalışmaları

Ankara ili, Şereflikoçhisar ilçesi, Aktaş mahallesi sınırlarında, otoyol güzergahının 74+570-74+740 km noktaları arasında yer almaktadır. Harharbeli Arkeolojik Alanı, Köşker ve Aktaş Köyleri arasındaki geniş vadi içerisinde akan Harhar Deresi'nin güneyinde, Harhar Deresi Arkeolojik Alanı'nın yaklaşık 1 km batısında hafif yamaç üzerinde yer almaktadır. Günümüzde arkeolojik alanın bulunduğu bölgede yoğun tarımsal faaliyetler yapılmaktadır (Şekil 25).



Şekil 25. Harharbeli Arkeolojik Alanı Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.

Arkeolojik miras alanı, KMED saha çalışmaları sırasında, 13.01.2018 tarihinde belirlenmiştir. Alanda kurtarma kazıları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yazısına²³⁷ istinaden 25.04.2019- 15.05.2019 tarihleri arasında Anadolu Medeniyetleri Müzesi Başkanlığında yürütülmüştür. Kurtarma çalışmaları Proje kamulaştırma koridorunda gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda zayıf taş sıralarından oluşan yapı temelleri, taş sanduka tipinde mezarlar ve bazı küçük buluntular açığa çıkartılmıştır (Fotoğraf 4.6).

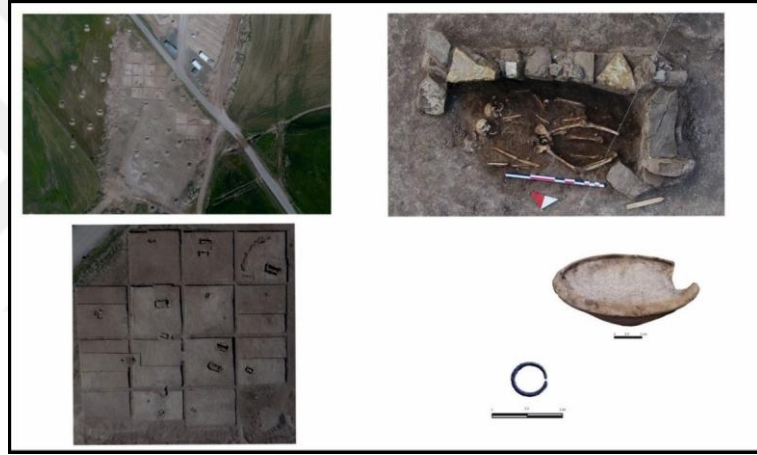
Alanda yapılan çalışmalar sonucunda 14 adet taş sanduka tipinde mezar açığa çıkarılmıştır. Mezarların kimi örneklerinde kapak taşlarının da korunabildiği görülmüştür. Mezarların içerisinde genel itibariyle iyi korunmuş iskeletlere

²³⁷ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 27.07.2018 gün ve 632501 sayılı yazısı.

rastlanmıştır. Fakat boyutlarından dolayı çocuk ya da bebek bireylere ait olduğu düşünülen mezarlarda ise iskelete neredeyse hiç rastlanmamıştır. Mezarlar, doğu-batı yönünde olup aralarında genel olarak yön birliği olduğu söylenebilir. M6, M8 ve M10 no'lu mezarlarda, birden fazla gömü yapıldığı anlaşılmıştır. M8 mezarı içerisinde 1 adet bronz küpeye rastlanmıştır (Fotoğraf 4.6).

Alanın güney ve orta bölümünde “kuru duvar tekniği” ile yapılmış çok az bir kısmı korunagelmış yuvarlak planlı iki adet mimari kalıntı da açığa çıkarılmıştır. Bu kalıntıların yakın döneme ait ağıl kalıntısı olduğu düşünülmektedir.

Harharbeli arkeolojik alanında tespit edilen mezarlardan yola çıkılarak alanın Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir.



Fotoğraf 4.6. Harharbeli Mezar Yapıları ve Küçük Buluntu Örnekleri²³⁸.

Arkeolojik kalıntılara ait belgeleme çalışmaları tamamlandıktan sonra; Ankara 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, otoyol projesini zorunlu altyapı çalışması niteliğinde değerlendirmiş²³⁹, kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kültür varlıklarının ilgili müze müdürlüğü denetiminde kaldırılarak Proje çalışmalarının devam ettirilmesine karar vermiştir²⁴⁰.

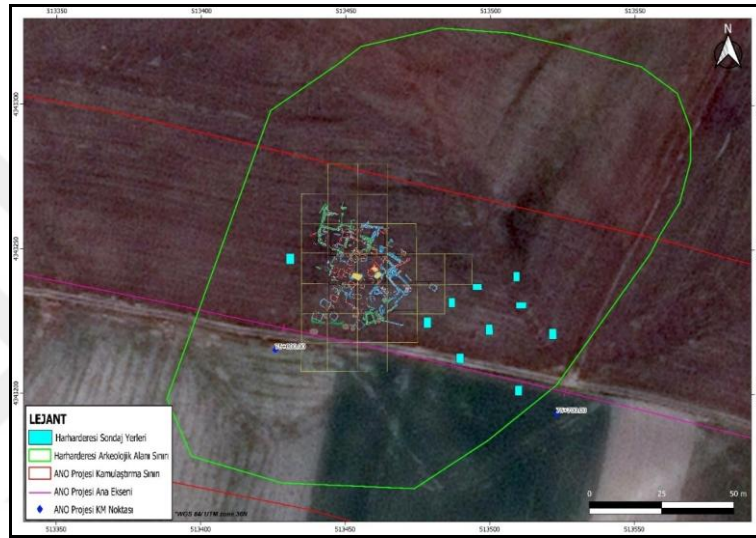
²³⁸ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 15.04.2025 Saat: 12.00.

²³⁹ 658 sayılı ilke kararı Madde 1-a

²⁴⁰ Ankara 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 28.05.2019 gün 3772 sayılı kararı.

4.4.2.3. Harhar Deresi Arkeolojik Alanı Kazı Çalışmaları

Ankara ili, Şereflikoçhisar ilçesi, Aktaş Mahallesi sınırlarında, otoyol güzergahının 75+600-75+700 km noktaları arasında yer almaktadır. Harhar Deresi Arkeolojik Alanı, Köşker ve Aktaş Köyleri arasındaki geniş vadi içerisinde akan Harhar Deresi'nin güneyindeki hafif yamaç üzerinde yer almaktadır. Günümüzde arkeolojik alanın bulunduğu bölgede yoğun tarımsal faaliyetler yapılmaktadır (Şekil 26)²⁴¹.



Şekil 26. Harhar Deresi Arkeolojik Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.

Arkeolojik miras alanı, KMED saha çalışmaları ile 13.01.2018 tarihinde tespit edilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yazısına²⁴² istinaden 01.10.2018-16.03.2019 tarihleri arasında Konya Müzesi Müdürlüğü ve Anadolu Medeniyetleri Müzeleri Başkanlığında, Proje kamulaştırma koridoru içerisinde kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir.

Harhar Deresi Arkeolojik Alanı'nda yürütülen kurtarma kazılarında 23 adet açmada mimari buluntu tespit edilmiştir. Alan genelinde en az üç tamirat evresine sahip dörtgen planlı toplamda 47 adet depolama alanı açığa çıkarılmıştır. Birbirinden bağımsız düzende inşa edilmiş görece küçük bu mekânlar, ortadaki avlunun etrafında geliş güzel konumlandırılmıştır. Mekân

²⁴¹ Ekim: 2024.

²⁴² Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 27.07.2018 gün ve 632500 sayılı yazısı.

duvarlarının tamamı, kuru duvar örgü sistemi ile örülmüştür. Alanda yapılan çalışmalarda 5'i pithos, 2'si taş sanduka ve 1'i basit toprak mezar olmak üzere toplamda 8 adet mezar açığa çıkarılmıştır (Fotoğraf 4.7).



Fotoğraf 4.7. Harhar Deresi Genel Mimari Planı²⁴³.

Harhar Deresi Arkeolojik Alanı'nda toplam 140 adet envanterlik eser açığa çıkarılmıştır. Eserlerin 27'si metal, taş, kemik ve pişmiş toprak objelerden 113'ü pişmiş toprak mühür, andiron (taşınabilir ocak), kâse, testi, maşrapa, fincan ve çanaklardan oluşan seramik eserlerdir (Fotoğraf 4.8).



Fotoğraf 4.8. Harhar Deresi Küçük Buluntu Örnekleri²⁴⁴.

Arkeolojik kalıntılara ait belgeleme çalışmaları tamamlandıktan sonra; Ankara 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, otoyol projesini zorunlu altyapı çalışması niteliğinde değerlendirmiş²⁴⁵, kazı çalışmalarında

²⁴³ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 13.00.

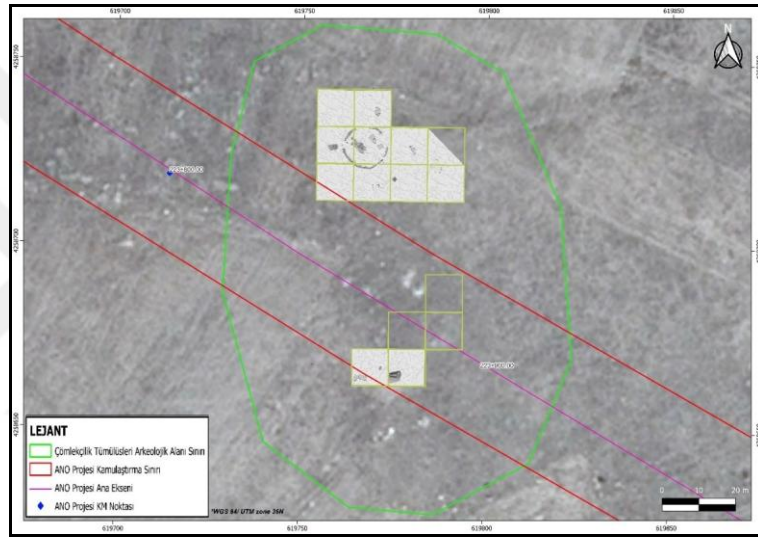
²⁴⁴ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 13.00.

²⁴⁵ 658 sayılı ilke kararı Madde 1-a

ortaya çıkarılan kültür varlıklarının ilgili müze müdürlüğü denetiminde kaldırılarak Proje çalışmalarının devam ettirilmesine karar vermiştir²⁴⁶.

4.4.2.4. Çömlekçilik Tümülüsleri Kazı Çalışmaları

Çömlekçilik I-II Tümülüsleri Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Gülpınar kasabasının yaklaşık 5 km kuzeybatısında, Gülpınar kasabasını Camili Ören Köyü'ne bağlayan asfalt yolun yaklaşık 400 metre batısında Osmanlı Köyü sınırlarında otoyol güzergahının 223+825-223+910 km noktaları arasında yer almaktadır (Şekil 27).



Şekil 27. Çömlekçilik Tümülüsleri Arkeolojik Kazı Çalışmalarını Gösterir Harita.

Arkeolojik miras alanı, KMED saha çalışmaları sırasında 03.02.2018 tarihinde tespit edilmiştir. Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün aldığı kararla²⁴⁷ arkeolojik alan 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilerek, 22.10.2018-16.11.2018 tarihleri arasında Aksaray Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda alanda kurtarma kazılarına yürütülmüştür. Kurtarma kazıları, Proje kamulaştırma koridoru içerisinde sınırlı tutulmuştur. Çömlekçilik I Tümülüsü; yaklaşık 1,12 metre yüksekliğinde, 12 metre çapında olup, kuzey, güney, doğu ve batı kesimi doğal kayalıklarla kaplı konik görünümlü yığma mezardır. Çalışmalarda kayalık alanlarda yoğun şekilde taş kesim izlerine

²⁴⁶ Ankara 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 25.12.2018 gün ve 3547 sayılı kararı

²⁴⁷ Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 07.09.2018 gün ve 5566 sayılı kararı.

rastlanılması Tömölüs'ün yapımında kullanılan taşların bu alandan çıkarıldığını göstermektedir (Fotoğraf 4.9). Çömlekçilik II Tömölüsü; tömölüs mimarisine ait herhangi bir ize rastlanmamıştır.



Fotoğraf 4.9. Çömlekçilik I Tömölüsü Genel ve Detay Görümümü²⁴⁸.

Arkeolojik kalıntılara ait belgeleme çalışmaları tamamlandıktan sonra; Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kültür varlıklarının ilgili müze müdürlüğü denetiminde üzerlerinin jeotekstil malzeme ile örtülüp otoyol dolgusu altında bırakılmasına, sonrasında Proje çalışmalarının devam ettirilmesine karar vermiştir²⁴⁹.

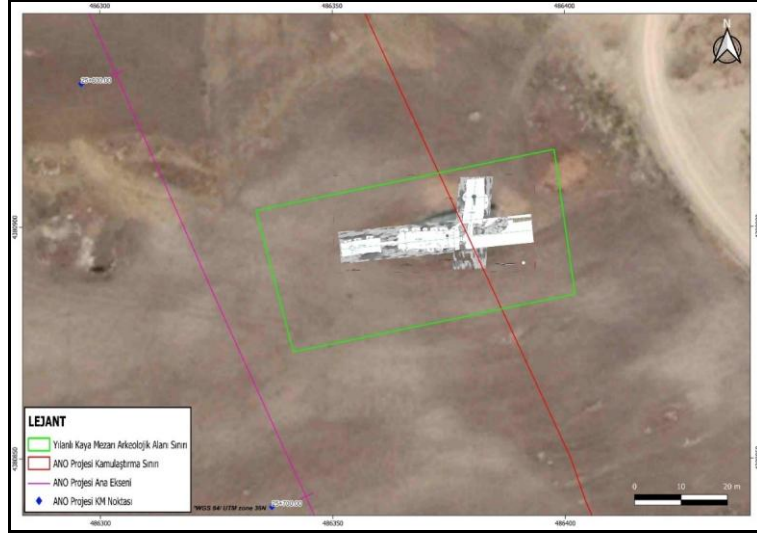
4.4.3. Rölöve Çalışmaları

4.4.3.1. Yılanlı Kaya Mezarı Kazı ve Rölöve Çalışmaları

Ankara ili, Gölbaşı ilçesi, Karagedik mahallesi sınırlarında, otoyol güzergahının 25+700-26+060 km noktaları arasında yer almaktadır. Kaya Mezarı, Proje'nin inşaat aşamasında, "arkeolojik izleme çalışması" doğrultusunda tespit edilmiş ve "rastlantısal buluntu" kapsamında değerlendirilmiştir (Şekil 28).

²⁴⁸ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 13.00.

²⁴⁹ Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 30.11.2018 gün ve 5767 sayılı kararı.



Şekil 28. Yılanlı Kaya Mezarı Kazı ve Rölöve Çalışmalarını Gösterir Harita.

Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün aldığı kararla²⁵⁰ 17.07.2018 tarihinde Anadolu Medeniyetleri Müzesi Başkanlığı'nda temizlik ve rölöve çalışmalarına başlanmıştır; çalışmalar 02.08.2018 tarihinde tamamlanmıştır. Kaya Mezarında ilk olarak, temizlik ve kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Temizlik çalışmaları sonucunda A, B mekânı olarak adlandırılan doğu-batı doğrultulu iki oda ve giriş bölümünün kuzeyinde C mekânı olarak adlandırılan bir oda tespit edilmiştir.

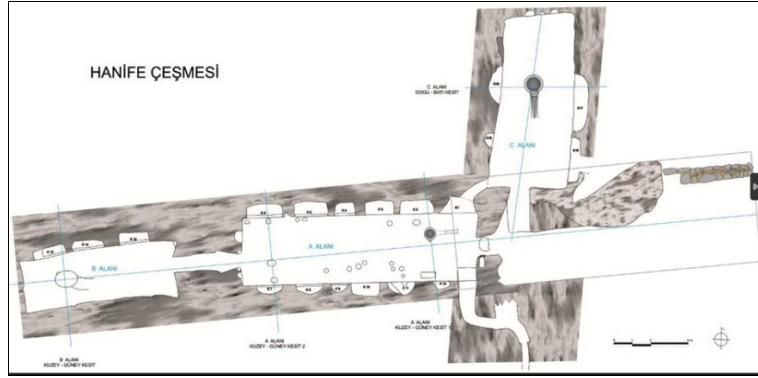
“A Mekânı” ana odayı oluşturmaktadır. Dikdörtgen planlı bir yapıya sahiptir. Kuzey ve güney kenarlarında toplamda 12 adet “kline” tespit edilmiştir. Ana oda yaklaşık 9x4 m boyutlarında ve 2,5 m yüksekliğindedir. Mekân içerisinde gözlemlenen murç izleri dönemin inşa teknikleri hakkında bilgi vermektedir. “A Mekânı”nın giriş kısmı çökmüştür. Mekanının giriş kısmında, zemin üzerinde oyulmuş bir adet tandır tespit edilmiştir. “B Mekânı”na açılan batı cephesi üzerinde olasılıkla aydınlatma amaçlı kullanılan nişler tespit edilmiştir. Temizlik ve kazı çalışmaları sonucu mekânın güneyinde bir tünel/dehliz tespit edilmiştir. Bu dehliz içerisindeki dolgu toprak üzerinde yapılan kazı çalışmalarıyla yaklaşık 8 metre ilerlenebilmiştir. (Toplamda 2 m doğu yönünde, 4 m güney yönünde ve 2 m doğu yönünde).

²⁵⁰ Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 28.06.2018 gün ve 5705 sayılı kararı.

“A Mekânı”ndan, anakayanın oyulmasıyla oluşturulmuş kemerli bir koridor yardımıyla “B Mekânı”na geçilmektedir. “B Mekânı” dikdörtgen planlı, basık tonozlu bir yapıya sahiptir. Bu oda, 7.5 x 3.5 m boyutlarında ve 2,5 m yüksekliğindedir. “B Mekânı”nın, kuzey duvarında toplam 3 adet “kline” yer almaktadır. Mekânın tavanında olasılıkla kaya mezarından daha sonraki dönemlerde açılmış olan havalandırma deliği tespit edilmiştir. Günümüzde bu delik büyük taşlarla doldurulmuş vaziyettedir.

“A Mekânı”nın giriş kısmının kuzeyinde, tavanının bir bölümü çökmüş durumda olan “C Mekânı” yer almaktadır. Bu odanın iç kısmının tamamen toprak ile dolu olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu oda içerisinde kazı ve temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu mekan, yaklaşık olarak 8x4 m boyutlarında ve 2,4 m yüksekliğindedir. Çalışmalar sonunda oda içerisinde toplam 4 adet kline açığa çıkartılmıştır. Mekanın kuzey cephesi üzerinde yine aydınlatma amaçlı kullanılmış olması muhtemel 2 adet niş açığa çıkartılmıştır. Mekânın tabanında “A Mekânı”nda da tespit edilen benzer bir tandıra rastlanmıştır. Bu tandır “A Mekânı”ndaki tandıra nazaran daha iyi korunmuştur.

A, B ve C mekanlarında, Roma Dönemi’nden başlayıp günümüze kadar süre gelen bir kullanım söz konusudur. A, B ve C mekanlarının ilk kullanımlarının kaya mezarı olduğu düşünülmektedir. Kaya Mezarı olasılıkla Roma Dönemi’nde açılmış ve düzenlenmiştir. Alanın; Bizans ve Osmanlı dönemlerinde, kaya mezarı üzerinde bazı eklemeler yapılarak yaşam alanı olarak da kullanıldığı tahmin edilmektedir. Yakın dönemlerde “klineler” yemlik olarak düzenlenmiştir. Bunların üst kısımlarında ise hayvan bağlama delikleri açılmıştır (Fotoğraf 4.10–Fotoğraf 4.11).



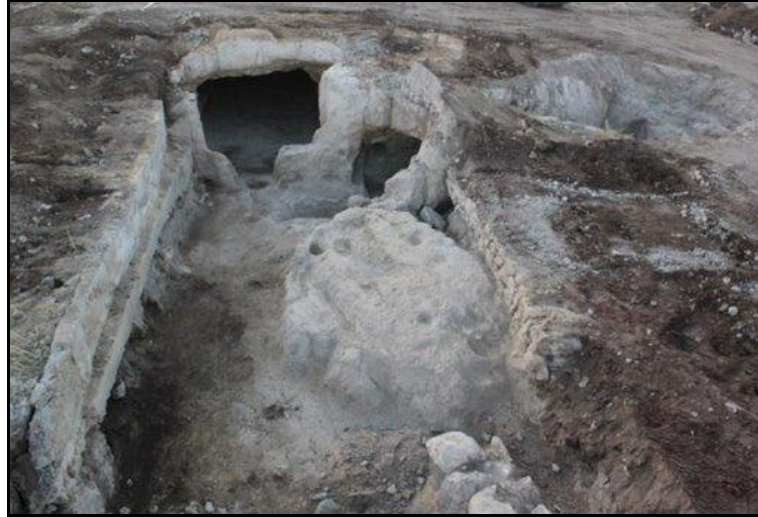
Şekil 29. Yılanlı Kaya Mezarı Mimari Planı.

Kaya mezarı içerisindeki temizlik ve kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından, Kesit, Plan ve Cephe çizimlerinden oluşan rölöve ve fotoğraflama yapılarak belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır (Şekil 29).



Fotoğraf 4.10. Yılanlı Kaya Mezarı İç Detay Görümü²⁵¹.

²⁵¹ REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 13.00.



Fotoğraf 4.11. Yılanlı Kaya Mezarı Giriş Detay Görümü²⁵².

Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, otoyol projesini zorunlu altyapı çalışması niteliğinde değerlendirmiş²⁵³, kaya mezarının bulunduğu alanda ilgili müze müdürlüğü denetiminde Proje çalışmalarının devam ettirilmesine karar vermiştir²⁵⁴.

4.4.4. Taşıma Çalışmaları

4.4.4.1. Yılınlitepe Çeşmesi Mezar Steli Taşıma Çalışmaları

Ankara ili, Bala ilçesi, Yeniyapançarşak mahallesi sınırlarında, otoyol güzergahının 50+080-50+085 km noktaları arasında yer almaktadır. Modern bir çeşmenin kitabe kısmında Roma Dönemi'ne tarihlendirilen bir mezar steli devşirme malzeme olarak kullanılmıştır (Şekil 30).

²⁵² REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı Arşivi: <https://www.regio.com.tr/turkce/tr-tr/>, Erişim Tarihi: 23.04.2025 Saat: 13.00.

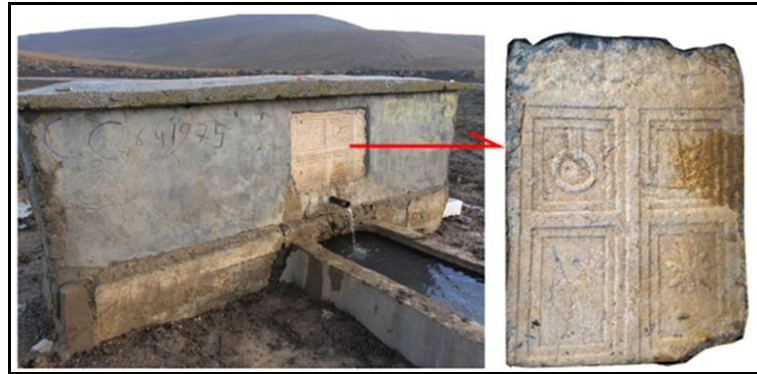
²⁵³ 658 sayılı ilke kararı Madde 1-a.

²⁵⁴ Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 25.10.2018 gün 6073 sayılı kararı.



Şekil 30. Yılğınlıtepe Çeşmesi Mezar Steli'nin Konumunu Gösterir Harita.

Eser, Ankara 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün kararına uygun olarak 01.10.2018 tarihinde modern çeşme alınılığında sökülerek Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne taşıma işlemleri Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü uzmanları başkanlığında, REGİO tarafından görevlendirilen arkeolog ile gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 4.12).



Fotoğraf 4.12. Yılğınlıtepe Çeşmesi ve Mezar Steli'nin Detay Görünümü.

Yılğınlı Çeşmesi Mezar Steli, Frigya Bölgesi'nde sıkça görülen kapı tipi mezar steli grubu içerisinde değerlendirilebilir. Bu steller tüm Anadolu'ya yayılmış ev ya da kutsal alanlara benzetilerek Frig Bölgesinin anıtsal mezarlarının örnek alınmasıyla yapıldığı söylenebilir²⁵⁵. Yılğınlı Çeşmesi Mezar Steli, ön yüzünde dört panele ayrılmış olan muhtemel çift kanatlı bir betimlemesinden

²⁵⁵ Waelkens: 1986, 14.

oluşmaktadır. Stelin kaide ve “akroter” kısımları korunmamıştır. Ön yüzündeki dört panel içerisinde sol üst (kapı tokmağı) ve sağ alt (rozet) panel içerisindeki betimlemeler korunmuştur. Kapı tokmağı betimlemesi, evlerin kapısında kullanılan kapı aksamalarının bu mezar stellerinde de kullanılması ölümden sonraki yaşama geçiş kapısı olduğunu vurgulamak için yapıldığı söylenebilir²⁵⁶. Rozet betimlemesi, antik dönemde evren ve güneşin yaratıcısının sembolü olarak görülmekte ve insan doğasının ruhani yönünü veya kader çarkını sembolize ettiği düşünülmektedir²⁵⁷.



²⁵⁶ Kelp: 2013, 70-94.

²⁵⁷ Lochman: 2003, 225.

4.5. GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'de arkeolojik miras etki değerlendirmesi, ulusal mevzuata göre sadece çevresel etki değerlendirme (ÇED) gerektiren projeler için, çevresel etki değerlendirme süreci kapsamında yürütülmektedir. Bu kapsamda da ÇED raporu hazırlayan firmalar genellikle, Ankara- Niğde Otoyol Projesinin ÇED raporunda da olduğu gibi, kültür varlıklarını koruma bölge kurulları ile yazışarak, kurul envanterindeki alanlara ait bilgileri toparlayıp sadece kurul kararlarındaki açıklamaları bu raporlara dahil etmektedirler. Bu süreç pek çok projede arkeologlar tarafından değil, çevresel etki değerlendirme raporu sürecinde deneyim kazanmış farklı disiplinlerden uzmanlar tarafından (örneğin çevre mühendisleri vb.) takip edilmektedir. Ancak kurul kararları etki değerlendirme için sadece bir girdi sağlamakta olduğundan etkinin sağlıklı bir değerlendirilmesine tam olarak karşılık gelmemektedir.

ÇED yönetmeliklerinin kültürel miras özelinde yetersiz kalması ve uygulamadaki parçalı yaklaşımlar nedeniyle birçok arkeolojik alan (özellikle henüz tescil ve tespit işlemi yapılmamış olanlar) yok olma riski ile karşı karşıyadır. Uluslararası örneklerde, kültürel mirasa özgü detaylı metodolojilerin geliştirildiği, teknolojinin etkin biçimde kullanıldığı ve çok paydaşlı süreçlerin benimsendiği görülmektedir. Türkiye'de de benzer bir sistemin kurulması ve kullanılması önerilmektedir²⁵⁸.

4.6. ANKARA-NİĞDE OTOYOLU ÖRNEĞİNİN GÖSTERDİĞİ GERÇEKLER

Tez kapsamında ayrıntılı şekilde incelenen Ankara-Niğde Otoyolu Projesi, Türkiye'de arkeolojik mirasın etki değerlendirmesine yönelik uygulamaların olumlu anlamda gelişmekte olduğunu göstermektedir²⁵⁹. Projenin ulusal çerçevede hazırlanan Çevresel Etki Değerlendirme raporu sonuçları ile uluslararası standartlara göre hazırlanan Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme raporu "arkeolojik miras etki değerlendirme çalışması" sonuçları

²⁵⁸ Dağ, H.U. vd.: 2023b.

²⁵⁹ Dağ, H.U. vd.: 2023c.

arasında görülen büyük fark (21 arkeolojik alanın proje güzergahı ve doğrudan etki alanı içinde tespit edilmesi ve bunlardan 6 tanesinde kurtarma ve sondaj kazılarının yapılması), bu tür projelerde ulusal çevresel etki değerlendirme yaklaşımının, Arkeolojik Miras Etki Değerlendirmesi ile ilgili etkili ve kapsamlı bir değerlendirme yapmak için yeterli olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Ankara- Niğde Otoyol Projesi, arkeolojik etki değerlendirme sürecinde, masa başı çalışmalardan başlayarak saha araştırmaları ve uluslararası standartlara göre etki değerlendirme raporlamaları yapılmış, raporlama sonuçlarına göre hassas görülen alanlarda da arkeolojik sondaj ve kurtarma kazıları gerçekleştirilebilmiştir. Bu sondaj ve kurtarma kazıları için gerekli olan finansman, ANO Projesi tarafından sağlanmış, kamu kaynaklarına ilave yük getirilmemiştir. Yapılan arkeolojik kazı ve sondaj çalışmalarında ise çok sayıda etütlük ve envanterlik eser açığa çıkartılarak, müze müdürlüklerine nakledilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca, kazılarda açığa çıkarılan mimari kalıntılar vb. diğer arkeolojik bulgular da yine bilimsel yöntemlerle belgelenmiştir. Bahsedilen bu süreç, hem arkeolojik miras ile ilgili etki değerlendirme çalışması hem de bu çalışmanın sonuçları açısından değerlendirildiğinde birçok yönden “iyi uygulama örneği” olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte, proje kapsamında yürütülen araştırma ve kurtarma çalışmalarının sonuçlarını içeren referans nitelikli bilimsel yayın(lar), ne yazık ki proje yönetiminin yaklaşımı ve finansman desteği sağlanmadığı için hazırlanamamıştır. Buna rağmen, kurtarma kazı çalışmalarının yürütüldüğü Harhar Deresi yerleşiminde ele geçirilen malzemeler bir doktora tezi²⁶⁰ konusu olarak ele alınmış ve sonuçları arkeoloji camiasına kazandırılmıştır.

²⁶⁰ Ekim: 2024.

5. BÖLÜM

ARKEOLOJİK MİRAS ETKİ DEĞERLENDİRME MODEL ÖNERİSİ

Bu model, beş temel bileşen üzerine inşa edilmiştir: Kurumsal yapı, metodolojik yaklaşım modeli, katılımcı süreçler, teknolojik araçların entegrasyonu ve eğitim gereklilikleri.

5.1. KURUMSAL YAPI

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, inşaat ve altyapı projeleri için “arkeolojik etki değerlendirmesinin yapılmasını” bir gereklilik olarak tanımlayarak, etki değerlendirmesi için gerekli bilgi akışı ve koordinasyonu sağlayacak yasal düzenlemeleri oluşturabilir.
- Arkeolojik etki değerlendirme çalışmaları tarafsız ve mesleki yeterliliği olan gerçek kişi veya tüzel kişilikler tarafından sağlanmalıdır. Arkeolojik etki değerlendirme çalışmalarını gerçekleştirmeye yetkili gerçek kişi veya tüzel kişilikler, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenecek standartlara göre “akredite edilebilir”. Akreditasyon için gerekli standartlar üniversiteler, STK’lar, özel girişimciler ve benzeri yapıların iş birliği ile tanımlanabilir.
- Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları ve müze müdürlükleri bu çalışmalara ellerindeki resmi kayıtlar ve alan deneyimleri ile katkı verebilir. Ancak, etki değerlendirme bağımsız yapılarca tamamlanmalı, kamu kuruluşları tarafından bu etki değerlendirme raporlarına resmi olarak görüş verilerek, resmi kararlar oluşturulmalıdır. Resmi kararlar oluşturulduktan sonra, kültür varlıklarını koruma bölge kurulları ve müze müdürlükleri koordinasyonu altında “kurullarda alınan kararların uygulanıp uygulanmadığı” takip edilmeli yani bir “takip ve denetleme mekanizması” oluşturulmalıdır.

5.2. METODOLOJİK YAKLAŞIM MODELİ

Arkeolojik miras etki değerlendirmesi için önerilen model, sadece arkeolojik miras varlıkları üzerinde oluşabilecek fiziksel etkiyi esas almamalı, aynı zamanda, arkeolojik miras alanının görsel peyzajı ve koruma-kullanma dengesi açısından da değerlendirmeleri içermelidir. Tüm bunlardan bağımsız olarak, yalnızca tescilli arkeolojik varlıkları değil tescilsiz potansiyel varlıkları da kapsamalıdır. Bu kapsamda yapılacak değerlendirme yaklaşımına aşağıda tanımlanan model örnek olarak verilebilir.

5.2.1. Aşamalı Değerlendirme Yaklaşımı

Mevcut Durumun Belirlenmesi: Bir projenin inşaat ve inşaat etki sahasını kapsayan alanın/bölgenin, arkeolojik miras varlıkları ile ilgili bilgi ve verilerin toplanarak, arkeolojik potansiyel açısından, inşaat ve inşaat etki alanındaki, mevcut arkeolojik miras varlıklarının durumunun belirlenmesi. İki aşamalı olarak yapılabilir. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir:

- **Masa Başı Çalışmalar:** Projenin inşaat ve inşaat etki alanı dikkate alınarak, uydu görüntüleri, kültür varlıklarını koruma bölge kurulları ve müzelerden alınacak resmi arkeolojik veriler, proje sahasını kapsayan bölgede önceden yapılmış yüzey araştırması veya kazı çalışmaları ile ilgili arkeolojik araştırmaların taranması ve mümkün olduğu durumlarda katılımcı süreçleri kapsayan yerel aktörlerden bilgi edinme süreçleri (yerel halk, yerel yönetim, STK'lar, güvenlik birimleri, üniversite ve benzeri kurumların dahil olabileceği yerel halkın katılım toplantıları veya benzeri resmi organizasyon ve toplantılar gibi), sonucunda, proje etki sahasında kalan arkeolojik açıdan potansiyel barındıran ve risk altında olabilecek alanların belirlenmesi ve belirlenen bu alanların haritalandırılmasıdır. Masa başı çalışmalar süresince en az aşağıdaki sorulara (Tablo 20) yanıtlar aranabilir, bu yanıtların sonuçlarına göre saha araştırmasının kapsamı (süre, ekip, öncelikler) belirlenebilir.

Tablo 20. Masa Başı Çalışma Süreci Önerisi.

Sorular	Kullanılabilecek Kaynaklar/ Araçlar	Yanıtlar	Potansiyel Etkiler	İlave Açıklamalar
Proje inşaat alanı, inşaat etki alanı veya yakınında tescilli bir arkeolojik miras varlığı bulunuyor mu?	Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Verileri	“Evet” işaretlenirse Potansiyel Etkinin olabileceği tanımlanır.	ne “Hayır” işaretlenirse herhangi bir potansiyel etki tanımlanmaz.	- Fiziksel tahribat ortaya çıkar - Arkeolojik miras varlığının görsel peyzajı bozulur ve doğal çevresinden uzaklaşır. - Arkeolojik miras alanına ulaşım kısıtlanır, gelecekteki olası bilimsel çalışmalar engellenebilir. - İnşaat faaliyetlerinin beklenmedik tehditlerine açık, risk altında olabilir. - Arkeolojik miras varlığının korunması için “Olumlu etkiler” ve “fırsatlar” oluşabilir. Potansiyel etkilerden hangisi ya da hangilerinin ortaya çıkabileceği tanımlanır. Projenin türü, inşaat faaliyetlerinin çeşitliliğine ve bölgedeki tescilli kültür varlıklarının durumuna göre potansiyel etki tanımlamaları mutlaka yeniden ele alınmalı, her projeye özgün bir potansiyel etki listesi ortaya konulmalıdır. Tabloda verilen etki listesi sadece örnek olup, nihai bir liste değildir.
Proje inşaat alanı, inşaat etki alanı veya yakınında tescil kaydı olmayan ancak varlığı bilinen bir arkeolojik miras varlığı bulunuyor mu?	Arkeolojik Yüzey Araştırmaları veya Kazı Sonuçlarına Ait Yayınlar	“Evet” işaretlenirse Potansiyel Etkinin olabileceği tanımlanır.	ne “Hayır” işaretlenirse herhangi bir potansiyel etki tanımlanmaz.	- Fiziksel tahribat ortaya çıkar - Arkeolojik miras varlığının görsel peyzajı bozulur ve doğal çevresinden uzaklaşır. - Arkeolojik miras alanına ulaşım kısıtlanır, gelecekteki olası bilimsel çalışmalar engellenebilir. - İnşaat faaliyetlerinin beklenmedik tehditlerine açık, risk altında olabilir. - Arkeolojik miras varlığının korunması için “Olumlu etkiler” ve “fırsatlar” oluşabilir. Potansiyel etkilerden hangisi ya da hangilerinin ortaya çıkabileceği tanımlanır. Projenin türü, inşaat faaliyetlerinin çeşitliliğine ve bölgedeki tescilli kültür varlıklarının durumuna göre potansiyel etki tanımlamaları mutlaka yeniden ele alınmalı, her projeye özgün bir potansiyel etki listesi ortaya konulmalıdır. Tabloda verilen etki listesi sadece örnek olup, nihai bir liste değildir.
Bilgisine ulaşılan tescilsiz arkeolojik miras varlığının kesin yeri ve boyutları biliniyor mu ve bu bilgiler harita veya coğrafi bilgi sistemleri üzerinde gösterilebilir durumda mı?		“Evet” işaretlenirse “harita veya coğrafi bilgi sistemi veri tabanına” eklenir.	“Hayır” işaretlenirse, Harita veya coğrafi bilgi sisteminde sadece bir “NOKTA” olarak gösterilir.	Saha araştırması ile mutlaka yerinde incelenecek olarak tanımlanır. Saha çalışması ile alanın yayılım sınırları tespit edilmeye çalışılır ve buna göre “mevcut durum haritasına” ve coğrafi bilgi sistemine işlenir.
Varsa, proje inşaat alanı, inşaat etki alanı veya yakın çevresini kapsayan hava fotoğrafları, uydu görüntüleri, haritalar incelendi ve arkeolojik nitelik taşıyabilecek potansiyel yerler belirlendi mi?	En az 1/25000 ölçekli haritalar, Google Earth verileri, Uydu görüntüleri, hava fotoğrafları (varsa), Üzerinde çeşitli işlemlerin yapılmasına veya indirilip faydalanmasına olanak sağlayan, ücretsiz olarak sunulan, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından toplanıp yayımlanan veri koleksiyonlarından olan “Açık Kaynaklı Veri Tabanları ²⁶¹ ”.	“Evet” işaretlenirse Açıklamalar sütunundaki notlara uygun kayıtlar oluşturulur.	“Hayır” işaretlenirse “Arkeolojik Tahminsel Modelleme” yöntemi kullanılarak, arkeolojik potansiyel taşıyabilecek öncelik alanları belirlenir.	- Eğer, arkeolojik potansiyel taşıyabilecek alanlar tespit edilirse, bunlara ait bilgiler saha çalışması öncesi haritalara ve coğrafi bilgi sistemlerine işlenir. Saha çalışmalarında bu alanlar mutlaka kapsamlı bir biçimde araştırılır. - Eğer, arkeolojik potansiyel taşıyabilecek bir alan tespit edilmezse, herhangi bir şey yapılmasına gerek yoktur.

²⁶¹ “Açık Kaynak Tabanlı” veri koleksiyonu sunan örnek web siteleri: <https://omnesviae.org/#> - <https://kulturenvanteri.com/> - <https://whc.unesco.org/en/list/> - <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/> - <https://search.asf.alaska.edu/#/> - <http://tayproject.org/veritab.html> - <https://turkiyekulturvarliklari.hrantdink.org/> - <https://turbeler.org/harita> - <https://sanalmuze.gov.tr/> - <https://pleiades.stoa.org/home> - <https://vici.org/#6/38.014936101574335,36.29525292752317/65118>

- **Saha Araştırması:** Proje etki sahasında olabilecek potansiyel arkeolojik miras varlıklarının, uzman ekiplerce saha çalışması yöntemi kullanılarak araştırılmasıdır. Mevcut durum çalışması sonuçlarına göre, öncelikle arkeolojik alan bulundurma potansiyeli yüksek yerlerde bu çalışmalar yoğunlaştırılabilir. Saha çalışmasında sonuç alınan en etkin yöntem, proje sahası ve etki alanları üzerinde **“yürünerek yapılan saha taramasıdır”**. Bu yöntemde saha ekibinin üyeleri çalışma alanının genelini yürüyerek tararlar ve yüzey de arkeolojik izleri tespit etmeye çalışırlar. Saha çalışmalarının sonuçları, mevsimsel kısıtlar veya alan yüzeyinin bitki örtüsü ile kaplı olması gibi faktörlerden olumsuz etkilenebileceği için mutlaka bu kısıtlamalar dikkate alınarak, bir araştırma metodolojisi geliştirilmelidir. Çalışmalar sırasında veri toplama etkinliğini arttırmak için dron vb. teknolojik araçların kullanılması zorunlu tutulmalıdır. Özellikle yüzeyi bitki örtüsü ile kaplı alanlarda dron görüntüleri veya LİDAR²⁶² gibi teknolojiler bitki örtüsü altındaki arkeolojik miras varlıklarının izlerini tespit etmekte kullanılabilecek etkili yöntemlerdendir. Ayrıca, sahada yapılan çalışmanın kapsadığı alanın detaylarını görebilmek için “uydu iz takip” uygulamalarının (track) saha ekipleri tarafından kullanılması, hangi alanların sahada doğrudan araştırıldığına ait bilgileri net olarak ortaya koyabilir. Çalışma sahasında bir arkeolojik alana ait izlerle karşılaşılması halinde (tescilsiz alanlar), yüzeydeki arkeolojik izlerin yayılım sahası ve yaklaşık sınırları belirlenmelidir. Alanın sınırları belirlendikten sonra, proje ile etkileşimini ortaya koyacak biçimde detaylı görseller ve coğrafi bilgi sistemi için kullanılacak koordinat verilerinin detaylı bir biçimde toplanması gerekir. Saha çalışması sırasında karşılaşılan her seramik parçası veya benzeri arkeolojik olabilecek yüzey malzemesi o yüzeyin altında bir arkeolojik alan veya kalıntı grubu bulunduğu işaret etmiyor olabilir. Saha çalışması için en hassas konu; sahayı okumasını bilen, saha deneyimine sahip olan ve bir bulgu ile karşılaşıldığında bulguyla ilgili yorum yapabilme kapasitesine sahip olan arkeologlar tarafından saha

²⁶² Blakemore: 2019.

alışmalarının yürütülmesidir. Bu niteliklerin yanında haritacılık bilgisi, arazi de yer yön tanımlama ve takip edebilme kabiliyeti, sistematik veri toplama becerisi (teknolojik aletleri kullanarak), toplanacak verinin raporlama süreci için sınıflandırma becerisi ve de elde edilen verilerden yazılı bir etki değerlendirme yapabilme becerisine de sahip olması gerekir. Ayrıca ekip üyelerinin arazi çalışması sırasında karşılaşılabilecek izlerden yola çıkarak, alanın bir arkeolojik miras varlığı içerip içermediğini belirleyebilmesi, içeriyorsa tespit edilen izlerin ne tür bir arkeolojik alana ait olabileceğine dair yorum yapabilme (hyk, düz yerleşme, yamaç yerleşmesi, mezarlık alanı, tmls veya benzeri) ve sahadan veri toplarken doğru terminoloji kullanarak kayıt alma yeterliliğine sahip olması gerekmektedir.

Her bir saha çalışması için, ekip üyelerinin kullanacağı tespit edilebilecek alanlarla ilgili buluntu formları oluşturulabilir. Bu formlar her bir alan için ayrı ayrı olarak doldurulmalıdır. Hazırlanacak bu formlar daha sonraki etki değerlendirme sürecinde altlık olarak kullanılmalıdır. Bu tür çalışmalarda kullanılabilecek öneri bir saha formu rneği aşağıda (Tablo 21) sunulmaktadır.

Tablo 21. Saha Buluntu Formu Önerisi.

PROJENİN ADI:								
Tespit Edilen Arkeolojik Alanın Adı:							Tarih:	
İl:							Form Numarası:	
İlçe:			Köy/Mahalle:					
GPS Koordinatları²⁶³:								
Doğu	Kuzey	Doğu	Kuzey	Doğu	Kuzey	Doğu	Kuzey	
Yerleşim Türü/Arkeolojik Alanlar²⁶⁴:								
Höyük	Tümülüs	Düz Yerleşim	Tepeüstü Yerleşimi	Yamaç Yerleşimi	Yeraltı Yerleşimi/ Mağara/ Kaya Oyuğu Yerleşimi	Kale / Gözetleme Kulesi	Mezarlık	Diğer
Dönemi²⁶⁵:								
Alanın Niteliği ve Tanımı²⁶⁶:								
ALANIN PROJE SAHASI ÜZERİNDEKİ YERİ²⁶⁷								
Ana Yol Gövdesi Üzerinde	Bağlantı Yolu Gövdesi Üzerinde	Diğer Etki Alanlarında (Kamp Alanları, Ariyet Çukurları, Stok Sahaları vb.)	Kamulaştırma Sınırı İçinde	Kamulaştırma sınırının dışında, 500 m. Etki Koridoru İçerisinde	Etki Koridorunun Dışında (500 m.)	Merkez Aksına Yaklaşık Mesafesi (Metre cinsinden)		
ETKİ AZALTMA ÖNERİLERİ²⁶⁸:								
Test Kazısı	Jeofizik Araştırması	Kurtarma Kazısı	Teknik Dokümantasyon (rölöve) Gerekir	Taşıma	Koruma Kurulu Kararlarına Uyulması Gerekir	Arkeolojik Düzenli İzleme Gerekir	Fiziksel Müdahaleden Kaçınılmalıdır	
FOTOĞRAFLAR²⁶⁹:								

²⁶³ Bu bölümde, sahadan elde edilen koordinatların, Koordinat Sistemi (ED 50 veya WGS 84 gibi) ve Universal Transversal Mercator (UTM Zone) bilgisi mutlaka sağlanmalıdır. Bu bilgiler, arkeolojik miras varlıklarına ait verilerin projenin veri tabanına işlenmesinde ortak bir coğrafi bilgi sistemi dili oluşturulması için büyük önem taşımaktadır.

²⁶⁴ Tespit edilen alan ne tür bir arkeolojik nitelik türü gösteriyorsa ona uygun kutucuk işaretlenmelidir. Coğrafi olarak çalışılan alanın arkeolojik geçmişi dikkate alınarak bu alan türü tanımları mutlaka her proje için yeniden tanımlanmalıdır.

²⁶⁵ Yüzey buluntularına bakarak, kabaca olsa da bir dönem tanımı yapılabiliriyorsa bu bölüme eklenmelidir. Yapılamıyorsa "Tanımlanamadı" gibi bir açıklama eklenebilir.

²⁶⁶ Tespit edilen arkeolojik alanın sahadaki gözlemlere göre tanımlaması bu bölümde yapılmalıdır. Alanın tahribat durumu, tarım ve benzeri faaliyetlerin devam edip etmediği, arkeolojik yüzey malzemesinin alanın hangi bölümlerinde yoğunlaştığı, yüzeyde ne tür malzemelerin gözlemlendiği gibi bilgiler bu başlıkta kısaca özetlenmelidir.

²⁶⁷ Bir arkeolojik alan tespit edildiğinde öncelikle projeden etkilenip etkilenmeyeceği belirlenmelidir. Bu nedenle alanın projeye göre konumu bilgisi günlük formlarda, bu başlık altında belirlenmelidir.

²⁶⁸ Alanın ve yüzey bulgularının durumuna göre, projenin bu alan üzerinde yaratabileceği olumsuz etkileri azaltmak için gereken önerilerden uygun olanlar belirlenir. Bu önerilerin farklı türde ve farklı coğrafyalardaki projelere göre çeşitlendirilebileceği unutulmamalıdır.

²⁶⁹ Bu bölüme alan çalışması ile gözlemlenen arkeolojik izlere ait belgeleyici fotoğraflar eklenmelidir. Alan yüzeyindeki olası seramik parçaları, mimariye ait taşlar, küçük kırık aletler, kemikler, yüzeyden görünebilen temel sıraları ve benzeri izlere ait fotoğraflar forma eklenmelidir. Fotoğraflarda ölçek ve yön oku bulundurulmalıdır. Mümkünse uygun yazılımlar veya uygulamalar kullanılarak "koordinatlı fotoğraflar" bu forma eklenmelidir. Fotoğraflar hem alandaki arkeolojik yüzey malzemelerini göstermeli, hem de farklı bakış açılarından alanın genelini de tanımlamalıdır. Özellikle proje inşaat faaliyetlerinden etkilenecek kısımları, uygun görüş açılarından fotoğraflanmalı ve forma eklenmelidir.

Otoyol, tren yolu, boru hattı gibi doğrusal projeler için yukarıda açıklanan proje örneği, yeni projelerde ihtiyaçlara göre değiştirilerek kullanılabilir. Ancak, maden sahaları, rüzgâr ve güneş enerji santral projeleri gibi daha geniş alanlara etkisi yayılan projelerde, saha buluntu formları projenin özelliklerine göre yeniden tasarlanmalıdır.

Arkeolojik Miras Etki Değerlendirmesi: Planlanan projenin çevre ve arkeolojik miras varlıkları için yaratabileceği tüm etkiler (olumsuz veya olumlu etkileri) dikkate alınarak, masa başı ve saha araştırması sonuçları ile beraber değerlendirilerek bir etki değerlendirmesi yapılmalıdır. Önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere özellikle arkeolojik miras etki değerlendirmesi için hazırlanmış doğrudan bir etki değerlendirme metodolojisi yoktur. Farklı kuruluşlar tarafından hazırlanmış yaklaşım (politika/prensip) belgeleri bulunmaktadır. Sadece UNESCO tarafından hazırlanmış bir değerlendirme yöntemi²⁷⁰ arkeolojik miras varlıkları üzerindeki etkilerin değerlendirilmesi için bir çerçeve yöntem olarak söylenebilir. Ancak, bu yöntem daha çok etki değerlendirme açısından, Dünya Miras Alanları ve onların üstün evrensel niteliklerine veya bilinen kültürel miras alanlarına vurgu yapmaktadır. Oysaki, halen toprak altında olan, resmi olarak ulusal envantere kayıtlı olmayan pek çok arkeolojik miras varlığı bilimsel yöntemlerle gün yüzüne çıkartılarak, geçmişe ışık tutabilecek verileri bizlere sağlamayı bekliyor. İşte henüz bilinmeyen arkeolojik miras varlıklarını daha geniş çerçevede kapsayan bir etki değerlendirme aracı olmadığı için, inşaat projeleri ile bu alanların yok olması veya geri dönüştürülemez bir biçimde tahrip edilmesi, mevcut yöntemlerle etki değerlendirmesi yapılsa bile mümkün olabilir. Bu araştırma da zaten bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bir inşaat projesinde arkeolojik miras etki değerlendirmesinin sağlıklı yapılabilmesi için tamamlanması gereken aşamalar ve önerilen temel yöntem aşamalar halinde aşağıda sunulmaktadır (Tablo 22; Tablo 23; Tablo 24; Tablo 25; Şekil 31).

²⁷⁰ ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context 2022: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>, Erişim Tarihi: 22.12.2024 Saat: 13.15.

Tablo 22. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Öneri Modeli Değerlendirme Aşamaları.

Değerlendirme Aşaması 1						
No	Soru /Mevcut Durum	Evet	Hayır	Açıklama		
1	Masa başı çalışmalar tamamlandı mı?			Yanıt "Evet" ise ikinci aşamaya ve soruya geçilir. Yanıt "Hayır" ise Masa başı çalışması tamamlanana kadar arkeolojik miras etki değerlendirmesine başlanmaz.		
2	Saha çalışması tamamlandı mı?			Yanıt "Evet" ise sonraki aşamaya ve soruya geçilir. Yanıt "Hayır" ise Saha çalışması tamamlanana kadar arkeolojik miras etki değerlendirmesine başlanmaz.		
3	Masa başı ve saha çalışması ile elde edilen veriler GIS ortamına aktarıldı ve haritalandırıldı mı?			Etki değerlendirme çalışmasının en kritik aracı, elde edilen verilerin özellikle coğrafi bilgi sistemine aktarılarak haritalandırılmasıdır. Bu aşamada proje inşaat etki alanının coğrafi izleri (projenin inşaat veya fiziksel etkileri) ile arkeolojik miras varlıklarının coğrafi sınırları çakıştırılır. Yanıt "Evet" ise bir sonraki aşamaya ve soruya geçilir. Yanıt "Hayır" ise tüm veriler GIS ortamına aktarılanaya kadar etki değerlendirme sürecine başlanmaz.		
Değerlendirme Aşaması 2						
4	Proje inşaat ve etki alanlarında kalan arkeolojik miras alanı var mı?			Yanıt "Evet" ise bir sonraki soruya geçilir. Yanıt "Hayır ise" 6'ncı soruya geçilir.		
5	Proje inşaatının izi ile arkeolojik miras alan sınırları çakışıyor mu? Fiziksel etki ortaya çıkıyor mu?			Yanıt "Evet" ise arkeolojik miras alanında ne tür bir fiziksel etki ortaya çıkacağı tanımlanır. Değerlendirme Aşaması 3 altındaki, uygun etki tanımına göre puanlama yapılır. Yanıt "Hayır ise" 6'ncı ve 7'nci sorular yanıtlanır.		
6	Proje inşaat etki alanı içinde veya dışında (etki alanı yakınında) olan arkeolojik miras alanlarının coğrafi peyzajında bir görsel etki oluşuyor mu?			Yanıt "Evet" ise görsel etkinin ne olduğu, arkeolojik miras alanının görsel peyzajı üzerinde ne tür bir etki bırakacağı tanımlanır. Değerlendirme Aşaması 4 altındaki uygun etki tanımına göre puanlama yapılır.		
7	İnşaat faaliyetlerinin doğrudan fiziksel etkisi alan üzerinde olmasa bile, Projenin arkeolojik miras alanı üzerinde oluşturacağı etki, alanın gelecekte bilimsel araştırmalara konu olmasını etkileyecek nitelikte mi?			Yanıt "Evet" ise, inşaat etkisinin arkeolojik miras alanında gelecekte yapılabilecek bilimsel çalışmaları nasıl etkileyebileceği tanımlanır. Değerlendirme Aşaması 5 altındaki, uygun etki tanımına göre puanlama yapılır.		
OLUMSUZ ETKİLER	Değerlendirme Aşaması 3 (Fiziksel Etki Büyüklüğü)				Etki Ağırlığı Çarpan Kat Sayısı	Etki Puanı
	8	İnşaat, arkeolojik miras alanının %1-%20'lik kısmını tamamen tahrip edebilir.			0.6	12
	9	İnşaat, arkeolojik miras alanının %20-%40'lik kısmını tamamen tahrip edebilir.				24
	10	İnşaat, arkeolojik miras alanının %40-%60'lık kısmını tamamen tahrip edebilir.				36
	11	İnşaat, arkeolojik miras alanının %60-%80'lik kısmını tamamen tahrip edebilir.				48
	12	İnşaat, arkeolojik miras alanının %80-%100'lik kısmını tamamen tahrip edebilir.				60
	Değerlendirme Aşaması 4 (Görsel Peyzaj Üzerindeki Etki Büyüklüğü)					
	13	Görsel etkinin önemsizdir. Arkeolojik miras alanı ve peyzajında bir değişiklik oluşmayacaktır.			0.2	5
	14	Görsel etkinin seviyesi düşüktür. Arkeolojik miras alanı ve peyzajında bir küçük çaplı bir değişiklik oluşacaktır.				10
	15	Görsel etkinin seviyesi orta seviyedir. Arkeolojik miras alanı ve peyzajında bir orta seviyede bir değişiklik oluşacaktır.				15
	16	Görsel etkinin seviyesi yüksektir. Arkeolojik miras alanı ve peyzajında bir yüksek seviyede bir değişiklik oluşacaktır.				20
	Değerlendirme Aşaması 5 (Alana Ulaşım Kısıtının Etki Büyüklüğü)					
	17	Alana ulaşmak için bir kısıt ortaya çıkmaz. Gelecekte arkeolojik miras alanında bilimsel araştırma yapılmasının önünde bir engel yoktur.			0.2	5
	18	Alana ulaşmak için bazı kısıtlar ortaya çıkabilir. Ancak bu kısıtlar "izinlerle" ortadan kaldırılabilir ve gelecekte arkeolojik miras alanında bilimsel araştırmalar yapılabilir.				10

	19	Alana ulaşım için kısıtlar ortaya çıkabilir. Ancak bu kısıtlar ancak "çok özel izinlerle" ortadan kaldırılabilir ve gelecekte arkeolojik miras alanında bilimsel araştırmalar yapılmasına engel olabilir.			Yanıt "Evet" ise Etki Puanı 75 olarak tanımlanır ve çarpan katsayısı ile çarpılarak etki puanı hesaplanır. Hayır ise diğer etki büyüklükleri kontrol edilir ve uygun olan seçilir.		15
	20	Alana ulaşım için kısıtlar vardır ve güvenlik v.b. nedenlerle alana ulaşım yasaklanacaktır. İşletme süresince arkeolojik miras alanında bilimsel araştırmaların yapılması olanaksızdır.			Yanıt "Evet" ise Etki Puanı 100 olarak tanımlanır ve çarpan katsayısı ile çarpılarak etki puanı hesaplanır. Hayır ise diğer etki büyüklükleri kontrol edilir ve uygun olan seçilir.		20
OLUMLU ETKİLER	Değerlendirme Aşaması 6 (Olası Olumlu Etkiler veya Fırsatlar)						
	21	Proje sayesinde tespit edilen bir arkeolojik alanın daha kapsamlı araştırılması, Türkiye kültür envanterine kaydedilmesi ve benzeri konularda bir fırsat, olumlu etki ortaya çıkmayacaktır. Bu gibi durumlarda olumlu etki seviyesi "Etkisiz" olarak belirlenir.			Yanıt "Evet" ise fırsat puanı 0 olarak tanımlanır ve çarpan katsayısı ile çarpılarak etki puanı hesaplanır. Hayır ise diğer etki büyüklükleri kontrol edilir ve uygun olan seçilir.	0.4	0
	22	Proje sayesinde, arkeolojik alanla ilgili elde edilecek bilgiler, sadece ilgili bölgesel kültür varlıkları koruma kurulu ile paylaşılır. Bu sayede Türkiye arkeolojik bilgi tabanına, kültür envanterine veya bilim dünyasına katkı sağlanabilecek ilk adım atılmış olur. Olumlu etki seviyesi "Düşük" olarak belirlenir.			Yanıt "Evet" ise fırsat Puanı 25 olarak tanımlanır ve çarpan katsayısı ile çarpılarak etki puanı hesaplanır. Hayır ise diğer etki büyüklükleri kontrol edilir ve uygun olan seçilir.		10
	23	Proje sayesinde, arkeolojik alanla ilgili elde edilecek bilgiler, ilgili bölgesel kültür varlıkları koruma kurulu ile paylaşılır. Alanın sit alanı olarak tescil edilmesi veya sit kararı için sondaj kazılarının yapılması gibi fırsatlar ortaya çıkabilir. Bu sayede Türkiye arkeolojik bilgi tabanına, kültür envanterine veya bilim dünyasına katkı sağlayabilecek "Orta" seviyede katkı oluşabilir.			Yanıt "Evet" ise fırsat Puanı 50 olarak tanımlanır ve çarpan katsayısı ile çarpılarak etki puanı hesaplanır. Hayır ise diğer etki büyüklükleri kontrol edilir ve uygun olan seçilir.		20
	24	Proje sayesinde, arkeolojik alanla ilgili elde edilecek bilgiler, ilgili bölgesel kültür varlıkları koruma kurulu ile paylaşılır. Alanın sit alanı olarak tescil edilmesi ve yasal mevzuata uygun olarak alanın korunması veya kurtarılması gibi fırsatlar ortaya çıkabilir. Tescilli alanlarda ise yasal mevzuata uygun koruma/kurtarma faaliyetleri planlanabilir. Bu gibi durumlarda, finansmanı proje tarafından sağlanarak kapsamlı koruma/kurtarma çalışmaları yürütülebilir. Bu sayede Türkiye arkeolojik bilgi tabanına, kültür envanterine veya bilim dünyasına katkı sağlayabilecek "Yüksek" seviyede katkı oluşabilir.			Yanıt "Evet" ise fırsat Puanı 75 olarak tanımlanır ve çarpan katsayısı ile çarpılarak etki puanı hesaplanır. Hayır ise diğer etki büyüklükleri kontrol edilir ve uygun olan seçilir.		30
	25	Proje sayesinde, arkeolojik alanla ilgili elde edilecek bilgiler, ilgili bölgesel kültür varlıkları koruma kurulu ile paylaşılır. Alanın sit alanı olarak tescil edilmesi ve yasal mevzuata uygun olarak alanın korunması, kurtarılması, çalışma sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması, sergilenmesi gibi fırsatlar ortaya çıkabilir. Tescilli alanlarda ise yasal mevzuata uygun koruma/kurtarma, belgeleme, yayın yapma, sergi ve benzeri faaliyetler planlanabilir. Bu gibi durumlarda, finansmanı Proje tarafından sağlanarak kapsamlı koruma/kurtarma, belgeleme, araştırma, sergileme ve yayın çalışmaları yürütülebilir. Bu sayede Türkiye ve uluslararası arkeolojik bilgi tabanına, kültür envanterine veya bilim dünyasına katkı sağlayabilecek "Çok Yüksek" seviyede katkı oluşabilir.			Yanıt "Evet" ise fırsat Puanı 100 olarak tanımlanır ve çarpan katsayısı ile çarpılarak etki puanı hesaplanır. Hayır ise diğer etki büyüklükleri kontrol edilir ve uygun olan seçilir.		40

Tablo 23. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Öneri Modeli Arkeolojik Miras Alanının Önemi.

Arkeolojik Miras Alanı Türü		Önem Seviyesi	Tanımlama	Önem Puanı
UNESCO Dünya Miras Alanı ²⁷¹		Çok Önemli	Dünya Miras Komitesi'nin üstün evrensel değere sahip olduğunu onayladığı kültürel, doğal ve karma miras alanlarıdır.	10
Tescilli Alanlar ²⁷²	1. Derece Sit Alanı	Önemli	Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır.	7
	2. Derece Sit Alanı		Korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır.	7
	3. Derece Sit Alanı	Önem seviyesi "Orta"	Koruma- kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlardır.	5
Proje ile tespit edilmiş tescilsiz Arkeolojik Alan (Tescile Aday)		Önem Seviyesi "Düşük"	İlk kez proje etki değerlendirmesi çalışmaları ile belirlenmiş, arkeolojik sit olarak tescil edilme potansiyeli olan, gelecekte bilimsel araştırmalara katkı sağlayabilecek nitelikteki alanlardır.	3
Yüzeyinde birkaç parça arkeolojik materyal gözlenmiş, tanımlanamayan olası arkeolojik miras alanı		Önem Seviyesi "Çok Düşük"	İlk kez proje etki değerlendirmesi çalışmaları ile belirlenmiş, yüzeyinde nadir de olsa arkeolojik yüzey malzemesi barındıran alanlardır.	1

²⁷¹ UNESCO Türkiye Milli Komisyonu:

<https://www.unesco.org.tr/Pages/149/44#:~:text=UNESCO%20D%C3%BCnya%20Miras%20Listesi%2C%20D%C3%BCnya,miras%20alan%C4%B1%20say%C4%B1s%C4%B1%201121>, Erişim Tarihi: 02.05.2025 Saat: 13.15.

²⁷² 658 nolu İlke Kararı: <https://teftis.ktb.gov.tr/tr-14329/658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari.html>, Erişim tarihi: 21.04.2025, Saat 10:10.

Tablo 24. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Öneri Modeli Etki Değerlendirme Sonucunun Hesaplanması

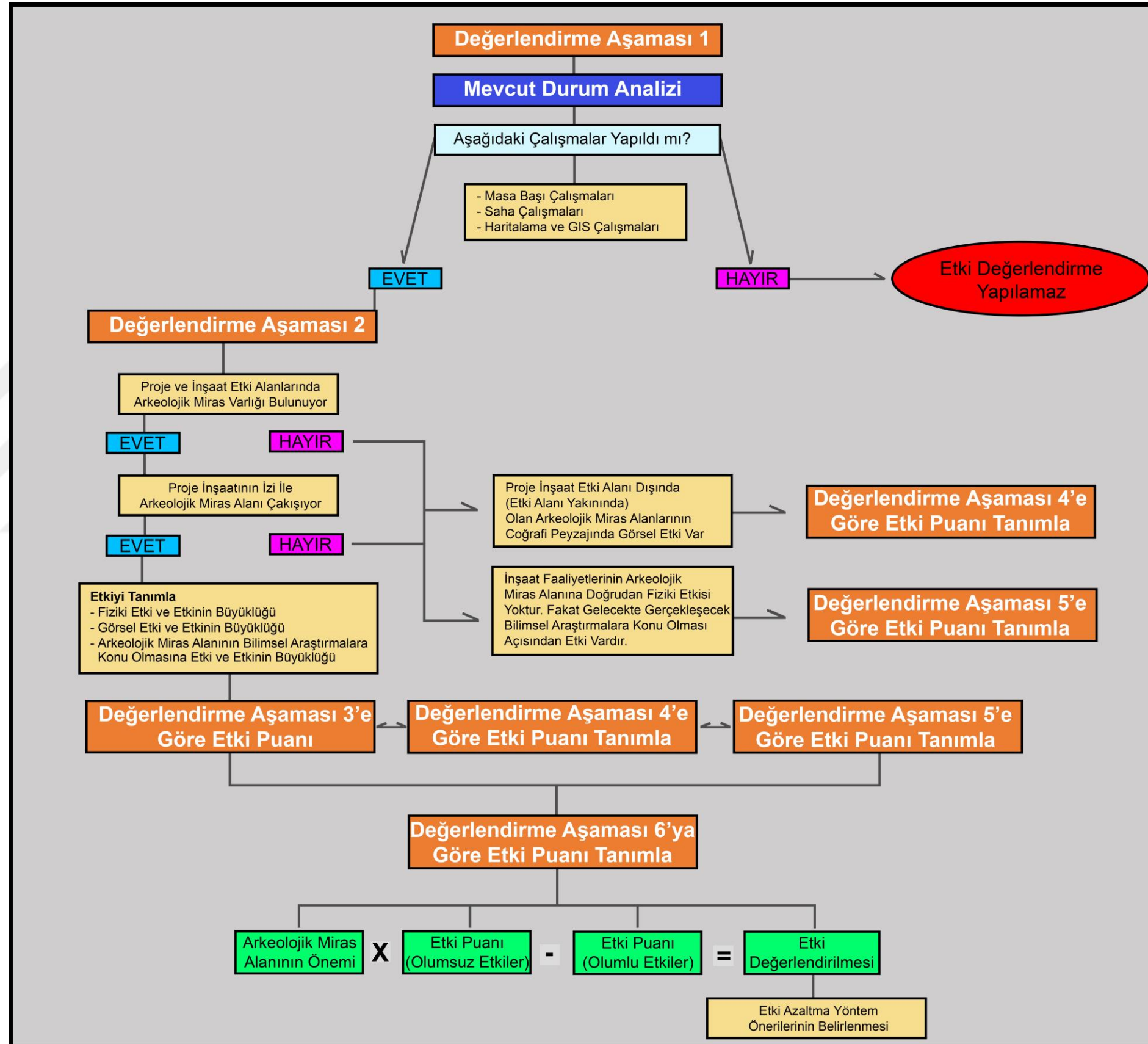
Aşama Adı	Aşama İçeriği
Olumsuz Etkiler Puanı	Değerlendirme Aşaması 3 (Fiziksel Etki Büyüklüğü) Etki Puanı +Değerlendirme Aşaması 4 (Görsel Peyzaj Üzerindeki Etki Büyüklüğü) + Değerlendirme Aşaması 5 (Alana Ulaşım Kısıtının Etki Büyüklüğü) Toplamıdır.
Olumlu Etkiler Puanı	Değerlendirme Aşaması 6 (Olası Olumlu Etki Büyüklüğü) Etki Puanı. Sadece bir etki puanı seçilir.
Kümülatif Etki Büyüklüğü Değerlendirme Puanı	(Olumsuz Etkiler Puan toplamından, Olumlu (varsa) Etkiler Puanı toplamı çıkarılması ile elde edilir.
Etki Değerlendirme Sonucunun hesaplanması	Kümülatif etki büyüklüğü hesaplaması ile Arkeolojik Miras Alanı Önem puanı çarpımı sonucu ile elde edilir.

Tablo 25. Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Sonucu Matrisi Öneri Modeli.

Etki Değerlendirme Sonucu		Etki Azaltma Yöntem Önerileri
Etkisiz (Nötr) Seviye	0-100	Arkeolojik alan hakkında sorumlu koruma bölge kuruluna haber verilmelidir. Bölgesel koruma kurulu kararlarına göre proje uygulamaları yapılmalıdır.
Düşük Seviyeli Etki	101-300	Arkeolojik alan hakkında sorumlu koruma bölge kuruluna haber verilmelidir. Bölgesel koruma kurulu kararlarına göre proje uygulamaları yapılmalı, kurul kararlarında belirtilen süreçlerin takip edilmesi için uygun nitelikte arkeologlar “arkeolojik izleme için” görevlendirilmelidir.
Orta Seviyeli Etki	301-500	Mümkünse proje revizyonuna gidilerek, arkeolojik alanın korunması sağlanmalıdır. Eğer proje revizyonu mümkün değilse, finansmanı proje tarafından karşılanacak biçimde gereken tüm arkeolojik jeofizik çalışmalar, sondaj ve benzeri kurtarma araştırma çalışmaları yürütülmelidir. Çalışma sonuçlarına göre kurtarma kazıları, belgeleme ve benzeri çalışmalar yapılmalıdır. Çalışma sonuçları mutlaka en geç 3 yıl içerisinde, finansmanı proje tarafından karşılanmak koşuluyla kamuoyu ile paylaşılacak biçimde yayın haline getirilerek tüm taraflarla açık bir biçimde paylaşılmalıdır.
Yüksek Seviyeli Etki	501-700	Mümkünse proje revizyonuna gidilerek, arkeolojik alanın korunması sağlanmalıdır. Eğer proje revizyonu mümkün değilse, finansmanı proje tarafından karşılanacak biçimde gereken tüm koruma, kurtarma, belgeleme ve benzeri çalışmalar yapılmalıdır. Çalışma sonuçları mutlaka en geç 3 yıl içerisinde, finansmanı proje tarafından karşılanmak koşuluyla kamuoyu ile paylaşılacak biçimde yayın haline getirilerek, tüm taraflarla açık bir biçimde paylaşılmalıdır.
Çok Yüksek Seviyeli Etki	701-1000	Mümkünse proje revizyonuna gidilerek, arkeolojik alanın korunması sağlanmalıdır. Eğer proje revizyonu mümkün değilse, finansmanı proje tarafından karşılanacak biçimde gereken tüm koruma, kurtarma, belgeleme ve benzeri çalışmalar yapılmalıdır. Çalışma sonuçları, mutlaka en geç 5 yıl içerisinde, finansmanı proje tarafından karşılanmak koşuluyla, ulusal ve uluslararası kamuoyu ile paylaşılacak biçimde paylaşılmalıdır. Yapılan kurtarma çalışmaları, korunan, kurtarılan eserler ilgili uluslararası niteliklere uygun bilimsel yayınlar üretilmeli, kamuoyu ile paylaşılmalıdır. İlgili müzelerde kurtarılan eserler ve kurtarma çalışmalarına ait hafıza, oluşturulacak sergiler (dijital sergiler dahil) aracılığıyla kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

- Yukarıda önerilen etki değerlendirme yöntemi, bir inşaat projesinin mutlaka “mevcut durum verilerinin” toplanması aşamasından sonra yapılmalıdır. Bu çalışmalar sonucunda, bölgesel kültür varlıklarını koruma kuruları ile yapılacak çalışmaları neticesinde, proje ile tespit edilen arkeolojik miras alanları, ulusal mevzuatla korunan “Sit” alanları olarak belirlenebilir. Bu nedenle her proje için, arkeolojik miras etki değerlendirme çalışması özellikle, bölgesel kültür varlıklarını koruma kurullarının alacağı kararlara uygun olarak güncellenmeli, arkeolojik miras varlıkları üzerinde oluşabilecek etki azaltma önlemleri yeniden tanımlanmalıdır.
- Projelerin tasarım aşamalarında yapılan arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları kapsamında, proje inşaat veya etki alanlarında belirlenen arkeolojik miras varlıklarının zarar görmesini engellemek ve projelerin mühendislik birimlerinin farkındalığını arttırarak, tasarımlar sırasında arkeolojik miras varlıklarının göz önünde bulundurulması için mutlaka “Arkeolojik Miras Yönetim Planları” hazırlanmalıdır. Bu planlarda, proje inşaat veya etki sahalarında belirlenen arkeolojik miras alanlarının coğrafi yayılımlarını gösterir haritalar, coğrafi koordinatlar, bilgi sağlayıcı resimler, her bir alanla ilgili tanımlamalar, mevcut durum etki değerlendirmesi sonucu belirlenen etki azaltıcı yöntemlere ait tavsiyeler dahil edilmelidir. Bu planlar, yukarıda da bahsedildiği gibi, koruma kurullarının alacağı kararlara uygun olarak mutlaka projenin inşaat aşaması öncesinde güncellenmeli, inşaat aşamasına uygun planlar hazırlanarak uygulanmalıdır. Planların güncellenmesi ve uygulanmasında Proje sahibi sorumlu olmalıdır. Ancak, bu sorumluluğun hayata geçirilip geçirilmediği ile ilgili kontroller kültür varlıklarını koruma bölge kurulları ve/veya müze müdürlüklerince yapılmalıdır. Bu nedenle arkeolojik mirasa etki edebilecek tüm projelerin ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile bir protokol yaparak, yukarıda belirtilen tüm süreçlerin eksiksiz yönetilebilmesi için roller ve sorumluluklar tanımlanmalıdır.

- Etki değerlendirme çalışmaları neticesinde herhangi bir arkeolojik miras alanı risk altında olmasa bile, inşaat çalışmaları sırasında beklenmedik buluntularla karşılaşılması mümkündür. Bu nedenle, her bir arkeolojik miras yönetim planına bağlı olarak, bir “Rastlantısal Buluntu Prosedürü” hazırlanmalıdır. Bu prosedür, tesadüfen bir arkeolojik miras varlığının ortaya çıktığı durumlarda, neyin, nasıl, hangi zaman aralığında yapılacağını, yapılacaklar için gereken rolleri, uzmanlıkları, yasal mevzuat zorunlulukları ve ana uygulamaları içermelidir. Prosedür aynı zamanda, bu tür bir bulgunun açığa çıkması halinde iletişime geçilecek resmî kurumların (ilgili müze müdürlüğü) tüm iletişim bilgilerini de içermelidir.



Şekil 31. İnşaat Projesinde Arkeolojik Miras Etki Değerlendirmesinin Sağlıklı Yapılabilmesi İçin Tamamlanması Gereken Aşamalar ve Önerilen Temel Yöntemler Akış Şeması

5.2.2. Katılımcı Süreçler

- Yerel Toplum ve Yerel Kurumların Katılımı: Etki değerlendirmesi çalışmalarının sonuçları, proje tasarım aşamasında, proje sahası yakınındaki köy ve kasabalarda yaşayanlarla (**gerçek kişiler, STK'lar, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, bölgede araştırma yapan Arkeoloji Ekipleri ve akademisyenler dahil**) toplantı ve benzeri araçlar kullanılarak paylaşılmalı, yerel aktörlerin proje ve projenin arkeolojik miras üzerindeki görüşleri ve yaklaşımları belirlenmelidir. Bu görüş ve bilgiler, arkeolojik miras etki değerlendirmesi çalışmasının revizyonu sırasında mutlaka göz önünde tutularak, yerel aktörlerin bilgisi ve yaklaşımı çalışma sonuçlarına entegre edilmelidir.
- Şeffaflık: Hem proje tasarım aşamasında hazırlanacak arkeolojik etki değerlendirme raporu, hem resmi görüşler ve yerel aktörlerin görüşlerine göre güncellenecek rapor (güvenlik zafiyeti ortaya çıkaracak hassas bilgiler varsa bunlar perdelenebilir), dijital yöntemleri kullanmakta dahil olmak üzere kamuya açık hale getirilmelidir.

5.2.3. Eğitim Gereklilikleri

- Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme çalışmaları, tarafsız ancak nitelikli arkeologlar tarafından yürütülmelidir. Bu çerçevede, üniversitelerin arkeoloji bölümlerinin lisans seviyesindeki eğitim müfredatlarına, en az yarım dönem, “arkeolojik etki değerlendirme” başlıklı dersler dahil edilebilir.
- Projelerde görev alabilecek her tür beyaz ve mavi yakalı çalışanlara, arkeolojik miras etki değerlendirmesi sonuçları, arkeolojik miras yönetim planı ve bu belgelerde tanımlanmış yapılmaları gerekenlerle ilgili düzenli eğitimler verilmeli, personelin bu konuları içselleştirmeleri sağlanmalıdır. Bu eğitimler, mutlaka arkeolojik miras etki değerlendirmesi çalışmalarını yürüten arkeologlar tarafından sunulmalıdır.
- Eğer projelerde arkeolog(lar), istihdam edilecekse, bu arkeologların da projeye için hazırlanmış arkeolojik miras etki değerlendirme sonuçları ile

ilgili eğitilmesi ve projenin arkeolojik miras konusunda yapması gerekenler hakkında bilgi seviyelerinin artırılması gerekir. Bu sayede proje arkeologları, etki değerlendirme raporlarında vurgulanan yapılması gerekenler hakkında kapasitelerini artırarak, süreçle ilgili yönetsel becerilerini de geliştirebilirler.

5.3. POLİTİKA VE MEVZUAT DÜZEYİNDE ÖNERİLER

- Arkeolojik miras etki değerlendirmesi açısından “önleyici arkeoloji” ve “etki azaltıcı stratejiler” kavramları ilgili yasal mevzuata dahil edilmelidir.
- ÇED Yönetmeliği’nde arkeolojik mirasa özel bir alt başlık oluşturulmalı, sürecin teknik detayları ve yöntemi hakkında daha kapsamlı bilgiler zorunlu hale getirilmelidir.
- Arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları sadece ÇED gerektiren projeler için değil, toprağa herhangi bir şekilde müdahale gerektirecek tüm projeler için zorunlu olmalıdır.
- Yap-İşlet-Devret projeleri gibi özel sektör yatırımlarında arkeolojik yükümlülükler net şekilde tanımlanmalı ve yaptırımlarla desteklenmelidir.

5.4. GELECEK PERSPEKTİFİ

Türkiye’de altyapı projeleri artarken, arkeolojik miras üzerindeki baskı da artmaktadır. Bu nedenle, arkeolojik mirasın salt korunması değil, aynı zamanda planlama sürecinin parçası haline getirilerek korunması gerekmektedir. Bu çalışma ile önerilen bu model, disiplinler arası bir yaklaşım, ileri teknoloji kullanımı, katılımcılık ve kurumsal işleyiş ile bu alandaki eksiklikleri gidermeyi ve sürdürülebilir koruma sağlamayı amaçlamaktadır.

Türkiye’nin sahip olduğu zengin arkeolojik birikim, sadece geçmişin korunması değil aynı zamanda gelecek nesillere aktarılacak bir kültürel sermayedir. Bu bağlamda, Arkeolojik Miras Etki Değerlendirmesi alanında önerilen modelin ulusal ölçekte benimsenmesi, sürdürülebilir kalkınma ile kültürel miras arasında denge kurma açısından stratejik bir adım olabilir.

SONUÇ

Bu doktora çalışmasıyla, Türkiye’de büyük ölçekli altyapı projeleri kapsamında arkeolojik mirasın korunması amacıyla yasal mevzuata paralel yürütülen etki değerlendirme çalışmaları incelenmiş, mevcut ulusal mevzuat çerçevesinde yürütülen etki değerlendirme çalışmalarının, arkeolojik miras ile ilgili etki değerlendirmesi yapılmasında yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle, bu tez çalışması çerçevesinde, kültürel miras kavramının alt bileşenlerinden birini oluşturan arkeolojik miras varlıkları ile ilgili bir etki değerlendirme yöntemi geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tez çalışması süresince, ulusal mevzuat, uluslararası standartlar, rehberler, bazı Avrupa ülkeleri ve Türkiye’deki iyi uygulama örnekleri incelenmiştir. Ayrıca, tez çalışması ile, Ankara-Niğde Otoyolu Projesi özelinde gerçekleştirilen ulusal mevzuata uygun çevresel etki değerlendirme raporu ve uluslararası standartlara uygun tamamlanan uluslararası çevresel ve sosyal etki değerlendirme raporu sonuçlarından yararlanılarak, Türkiye’de arkeolojik mirasın etki değerlendirmesi sürecindeki yapısal ve yöntemsel boşluklar belirlenmiştir²⁷³ ve aşağıda vurgulanan sonuçlara ulaşılmıştır:

- Yerel mevzuata uygun yürütülen ÇED süreçleri ve bu çerçevede uygulanan etki değerlendirme yöntemleri, projelerden etkilenebilecek arkeolojik mirasın tanımlanması, belirlenmesi ve projelerin bu miras varlıklarının üzerine etkilerinin tanımlanmasında yetersiz kalmaktadır.
- İnşaat projeleri, tarihi ve doğal peyzaj üzerinde de derin ve çoğu zaman geri döndürülemez etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler aynı zamanda arkeolojik miras üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Dolayısı ile arkeolojik miras etki değerlendirilmesi yapılırken, projelerin sadece fiziksel etkileri değil, arkeolojik miras varlıklarının bulunduğu doğal peyzaja etkisi de değerlendirilmelidir.

²⁷³ Dağ, H.U. vd.: 2023a.

- Yerel mevzuata uygun yürütülen ÇED çalışmalarında, arkeolojik miras etki değerlendirmesi genellikle kültür varlıklarını koruma kurullarının arşivleri dikkate alınarak yapılmaktadır. Saha çalışmaları ise bu süreçte ya hiç yapılmamakta ya da yetersiz kaynaklarla etkisiz sonuçlar sunacak biçimde gerçekleştirilmektedir. Arkeolojik miras etki değerlendirmesi için kapsamlı saha çalışması gerekliliği bir ön koşul olarak tanımlanmalı ve bu ön koşul hem ilgili mevzuata hem de projelerin ihale süreçlerine (projelerin tasarım aşaması ile ilgili süreçlerden itibaren) dahil edilmelidir.
- Ulusal finansman ile yürütülen projelerin (özellikle Yap-İşlet-Devret türü olanlar) “çevresel ve sosyal etki değerlendirme çalışmaları” kapsamında dikkate alınan, rehberler ve standartlar, genel hatlarıyla “Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi” ne odaklanmakta, bu genel durum arkeolojik miras üzerinde oluşabilecek etkileri gölgelemekte, terminoloji karmaşası etki değerlendirme çalışmalarının etkinliğini zedelemektedir. Bu nedenle, etki değerlendirmesi yapılırken, arkeolojik miras kavramının netleştirilmesi ve doğru terminolojinin kullanılması gerekmektedir.
- Halihazırda, ÇED süreçlerinde yürütülen arkeolojik mirası da kapsayan etki değerlendirme çalışmaları, mevcut kamu kurumlarındaki (kültür varlıklarını koruma kurulları, müzeler) personeller tarafından yürütülmektedir. Çoğu zaman bir iki günlük sürelerle kurullardan görevlendirilen bir veya iki uzman ile projelerin tüm etki alanlarının araştırılması beklenmektedir. Bu durum kaynakların (süre, personel sayısı gibi) yetersizliği nedeniyle, özellikle henüz kayıt altında olmayan arkeolojik mirasın tahrip edilmesine neden olmaktadır.
- Henüz tescil edilmemiş, arkeolojik miras varlıklarının etki değerlendirmesine yönelik saha çalışmaları; belirli bir iş planı çerçevesinde, uygun teknolojik ekipmanlar ve tam zamanlı olarak saha çalışmasına kendini adayabilecek, mesleki yeterliliğe sahip uzman ekiplerce gerçekleştirilmelidir. Bu çalışmaların yürütülmesi için uygun

çalışma koşullarını sağlayacak lojistik düzenlemelerde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

- Bu tür çalışmalar için gereken finansman inşaat ve alt yapı projelerinin bütçesinden karşılanmalıdır.
- ÇED firmaları tarafında yapılan etki değerlendirme çalışmalarında zaman zaman arkeoloji mezunlarının ve hatta bazı akademisyenlerin de danışman sıfatıyla görev aldıkları bilinmektedir. Üniversitelerin ilgili bölümlerinde, arkeolojik miras etki değerlendirmesi ve inşaat projelerinde arkeolojik çalışmalar, hakkında bir eğitim modülü, müfredatı olmadığı için bu tür çalışmalara dahil olan kişiler çoğunlukla bir başka çalışma belgesini kendine referans olarak almakta, hazırlanan etki değerlendirme çalışmaları bir kopyala-yapıştır belgesi olmaktadır. Bu durum belge üzerinde yeterli gibi görünse bile, proje etki alanlarında pek çok arkeolojik miras varlığı başta olmak üzere, kültürel miras ögesinin tahrip olmasına da neden olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye üniversitelerinin arkeoloji bölümlerinde, “inşaat ve alt yapı çalışmalarında arkeolojik mirasın etki değerlendirmesi” ve benzeri konularda eğitim modülleri ve müfredatları oluşturularak, lisans eğitimi seviyesindeki öğrenciler bu konularda donanımlı hale getirilmelidir.
- Arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları, kamu kurumları denetiminde, bağımsız arkeoloji hizmetleri sağlayan firmalar tarafından gerçekleştirilebilir. Ancak, beklenmeyen durumların ortaya çıkmasının engellenmesi için İngiltere, Fransa, İtalya’daki gibi arkeoloji hizmetleri sağlamak isteyen kişi veya firmaların “akreditasyon süreçleri” ile ilgili hem yasal hem de teknik alt yapı hazırlanmalıdır. Akreditasyon süreçleri, özellikle İngiltere’deki Arkeologlar için Yetkili Enstitü (Chartered Institute for Archaeologists, CIfA) benzeri bir yapı kurularak uluslararası standartlar ve meslek etik kurallarına göre belirlenebilir. Bu kurallara uygun olarak organize olabilen arkeologlar, kurumsal bir kimlik altında “arkeolojik miras etki değerlendirme” çalışmalarını gerçekleştirebilirler.

Akreditasyon süreçleri mutlaka, belirli sürelerle yeniden değerlendirmelidir. Başta etik kurallardan sapılması gibi durumlar olmak üzere diğer uygun olmayan durumların yaşanması halinde, önceden akredite olmuş yapıların akreditasyonları askıya alınmalı veya tamamen iptal edilebilmelidir. Bu süreçler, ancak bir izleme mekanizması kurulması ile takip edilebilir. Bağımsız arkeoloji hizmetleri sağlayan firmaların izlenmesi, akreditasyon sürecini yöneten kurum tarafından düzenli olarak yapılmalıdır. Bu süreçte, üniversitelerden, TÜRKAK gibi belirli sektörlerin akreditasyonlarını sağlayan kuruluşlardan da destek alınmalıdır.

- Türkiye’de pek çok projenin tasarım ve inşaat aşaması için arkeolojik miras varlıkları göz önünde tutulmaz iken, projenin inşaat aşamasına geçilmeden hemen önce veya geçildiği aşamada arkeolojik miras varlıkları ile ilgili koruma, belgeleme, kurtarma çalışmalarının gerektiği durumlar ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda, yapılması gerekli olan koruma, kurtarma ve belgeleme çalışmaları, proje inşaat takvimi ve bütçesel kısıtlar gibi faktörlerle baskılanmaktadır. Bu durum, arkeolojik nitelikli çalışmaların alelacele ve çok acil bir planlama ile yapılmasını gerektirmektedir. Bu durum yapılan çalışmaların sonuçlarını ve etkinliğini olumsuz etkilemektedir. Arkeolojik miras etki değerlendirme çalışmaları, projelerin tasarım aşamasında yapılırsa, ortaya konacak etki azaltma yöntemlerinin planlanması ve uygulanması ile arkeolojik miras varlıkları üzerindeki etkiler azaltılabilir (inşaat ekipleri işe başlamadan önceki aşamada kurtarma kazılarının yapılması gibi). Arkeolojik miras varlıklarının göz önünde tutulmadığı, ama inşaat aşamasında “rastlantısal” da olsa ortaya çıktığı durumlarda, projelerin yaşayabilecekleri, zamansal ve bütçesel sorunlar, tasarım aşamasında yapılacak detaylı etki değerlendirme çalışmaları ile bertaraf edilebilir.

Sonuç olarak, arkeolojik miras varlıklarına ilişkin hususların, yatırım projelerinin tüm safhalarına entegre edilmesiyle, modern kalkınma hedefleri ile kültürel mirasın korunması arasında bir denge kurulabilir.

KAYNAKÇA

- 2872 Sayılı Çevre Kanunu. (2024). (Ege Üniversitesi Çevre Sorunlarını Uygulama ve Araştırma merkezi) 2024 tarihinde https://cevremerkezi.ege.edu.tr/tr-4055/2872_sayili_cevre_kanunu.html adresinden alındı
- Akdemir, S. (2019). Türkiye ve Dünya'da altyapı-üstyapı projelerinde arkeolojik miras yönetimi uygulama örnekleri ve standartları / Archaeological heritage management implementations and standards infrastructure-structure projects around the World and Turkey. *Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Arkeoloji Ana Bilim Dalı / Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Konya, 2019.
- Akdemir, S. (2024). Kültürel Miras Etki Değerlendirme ve Arkeolojik Amaçlı Sondaj-Kurtarma Kazı Çalışmalarına Dair Görseller. REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı, Ankara. 2024 tarihinde <https://www.regio.com.tr/> . adresinden alındı
- Akok, H. Z. (1966). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Kazısı, 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: TTKY.
- Akok, H. Z. (1973). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Kazısı, 1963-1967'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: TTKY.
- Altunkaynak, G. (2019). Alaybeyi Kurtarma Kazıları. E. M. Müdürlüğü (Dü.) içinde, *Karaz'dan Büyük İskender'e Erzurum Ovası'nda Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük* (s. 102,112-129). Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Altunkaynak, G. (2023). Son Dönem Araştırmaları Işığında Erzurum Ovası Karaz Kültürü'ne Dair Gözlemler. *Oannes Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3296380> adresinden alındı
- T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı.(2016). *Ankara - Niğde Otoyolu ve Bağlantı Yolları ve Malzeme Ocakları Projesi "Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu"*. Ankara.

- Archaeological Work at the Athens Metro*. (tarih yok). (ELLINIKO METRO S.A.) 2024 tarihinde https://www.emetro.gr:https://www.emetro.gr/?page_id=4229&lang=en adresinden alındı
- ARÇED Yayınları*. (2021). (Hacı Bayram Veli Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri ve Araştırma Merkezi) 2024 tarihinde <https://cms.hacibayram.edu.tr:https://cms.hacibayram.edu.tr/arcad/yayinlarimiz> adresinden alındı
- Athens Metro Projects*. (2024). 2024 tarihinde <https://www.urbanrail.net:https://www.urbanrail.net/eu/gr/athens/athens-future.htm> adresinden alındı
- Avant le gazoduc, archéologie en Val-de-Saône : plus de 10 000 ans de vestiges*. (2017). (INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives) 2024 tarihinde <https://www.inrap.fr:https://www.inrap.fr/avant-le-gazoduc-archeologie-en-val-de-saone-plus-de-10-000-ans-de-vestiges-13160> adresinden alındı
- Bahar, H. (2012). İlk Çağda Kulu ve Çevresi. *Aidiyet, Göç ve Tarımın Şehri Kulu*, (s. 17-44). Konya.
- Bailey, S. (2009). *Map of the Yamal-Europe natural gas transportation pipeline*. 2024 tarihinde https://en.wikipedia.org:https://en.wikipedia.org/wiki/Yamal%E2%80%93Europe_pipeline#/media/File:Yamal-europe.png adresinden alındı
- Balkan-Atlı Nur, K. S. (2010). Göllü Dağ 2009 Survey. *Anatolia Antiqua XVIII*, s. 301-315.
- Balkan-Atlı, B. D.–N. (2001). *Obsidian exploitation and blade technology at Kömürcü-Kaletepe (Cappadocia, Turkey)*, I. Caneva - C. Lemorini - D. Zampetti - P. Biagi (Eds), *Beyond Tools. Reconsidering Definitions, Counting and Interpretation of Lithic Assemblages*. Venice.
- Baş Özer, Z. (2019). Alaybeyi Kurtarma Kazıları Arkeolojik Objelerinin Restorasyon Çalışmaları. *Karaz'dan Büyük İskender'e Erzurum Ovası'nda Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük* (s. 421). içinde Ankara: Bilgin Kültür Sanat.

- Blakemore, E. (2019). *Lasers are driving a revolution in archaeology*. 2025 tarihinde Natinal Geographic: <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/lasers-lidar-driving-revolution-archaeology> adresinden alındı
- Briant, P. P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Eisenbrauns: Winona Lake.
- Burdge, R. J. (2023). A Brief History And Major Trends In The Field Of Impact Assessment. *Taylor&Francis Online*(9(4)), s. 93-104.
- Can Çetin, B., & Zeren Gülersoy, N. (2021). Kültürel Miras Etki Değerlendirme (KÜMED) Kavramı, Uluslararası Yaklaşımlar ve Uygulamalar: Türkiye’de KÜMED Uygulanabilirliğinin İrdelenmesi. *Megaron*(16(4)), s. 619-643.
- Carl Blegen, M. C. (1951). *Troy, The Third, Fourth and Fifth Settlements*. New Jersey: Princeton.
- CIFA/ Chartered Institute for Archaeologists. (2024). (CIFA/ Chartered Institute for Archaeologists) 2024 tarihinde <https://www.archaeologists.net/> adresinden alındı
- Cleere, H. (2017). *Archaeological Heritage Management in the Modern World*. Londra: One World Archaeology.
- Court, S., Jo, E., Mackay, R., Murai , M., & Therivel, R. (2022). *ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context*. doi:<https://doi.org/10.58337/ELOP8817>
- ÇED Süreci Akım Şemaları. (2024). (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) https://csb.gov.tr/:https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/menu/23032023ced-sureci-akim-semalari_20230323051743.pdf adresinden alındı
- Çev. Müntekim Ökmen, H. (2002). *Herodot Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024, 12 10). *Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü*. <https://ced.csb.gov.tr/ced-uygulamaları-i-85396> adresinden alındı

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği. (2022). (Mevzuat Bilgi Sistemi) 2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/>: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39647&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı

Çınaroğlu, A. (2010). *Atatürk ve Alacahöyük*. Ankara: Ekici Ofset.

Dağ, H. U. (2023). *Atina Metrosu Arkeolojik Buluntularına Dair Görseller*. REGIO Kültürel Miras Yönetim Danışmanlığı, Atina.

Dağ, H., Ekim, Y., Akdemir, S., Özatay, A., & Sevmen, K. (2023a). Ankara-Niğde Otoyol Projesi: Kültürel Miras Etki Değerlendirme Çalışmaları (Özet Bildiri). Ankara: KÜMAD. <https://kumad.org/kulturel-mirasi-koruma-ve-arastirma-sempozyumu/> adresinden alındı

Dağ, H., Ekim, Y., Akdemir, S., Özatay, A., Sevmen, K., & Çelik, T. (2023c). Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) Kapsamında Ankara İl Sınırında Yürütülen Kültürel Miras Çalışmaları (Tam Metin Bildiri). *Cumhuriyetimizin ve Ankara'nın Başkent Oluşunun 100. Yılında Ankara ve Arkeoloji Sempozyumu*. Türk Tarih Kurumu.

Dağ, H., Ekim, Y., Akdemir, S., Özatay, A., Sevmen, K., & Yıldırım, M. (2023b). ANO (Ankara-Niğde Otoyolu) Projesi Kapsamında Ankara İl Sınırında Yürütülen Kültürel Miras Çalışmaları (Tam Metin Bildiri). *Cumhuriyetimizin ve Ankara'nın Başkent Oluşunun 100. Yılında Ankara ve Arkeoloji Sempozyumu*.

Dağabakan, A. (2012). Tarihi alanların yeniden canlandırılmasında finansal kaynak yönetimi: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Avrupa Birliğinden örnekler ve Türkiye için öneriler. *Kültür ve Turizm bakanlığı Uzmanlık Tezi*.

Découverte archéologique de tombes monumentales : les tumulus de Lux. (2017). (INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives) 2024 tarihinde <https://www.inrap.fr/>: <https://www.inrap.fr/decouverte-archeologique-de-tombes-monumentales-les-tumulus-de-lux-13189> adresinden alındı

Dumankaya, O., Tuğcu, İ., & Yılmaz, M. (2025). Recommendations for the Restoration and Conservation of Early Christian Period Rock-Cut Settlements in the Reservoir Area of Karakurt Dam (Kars, Türkiye). *XXXIV*, s. 131-146. İzmir. doi:<https://doi.org/10.51493/egearkeoloji.1597890>

- E18 Motorway*. (2016). (Nordic Investment Bank) 2024 tarihinde <https://www.nib.int:https://www.nib.int/cases/e18-in-the-nordics-moving-at-different-speeds> adresinden alındı
- Ekim, Y. (2024). Orta Anadolu Erken Tunç Çağı Kùltürleri İçerisinde Harhar Deresi Yerleşimi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Arkeoloji Ana Bilim Dalı / Arkeoloji Bilim Dalı. 2025 tarihinde alındı
- Ekmen, H. (2005). Tetikom Pasinler Ovasi'nda Bir Demir Çağı Yerleşmesi / An Iron Age Settlement in Pasinler Plain. *Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları*.
- Emre, K. (1968). Acemhöyük Seramiği. *Anadolu*, X, s. 53-98.
- Emre, K. (1979). Maşathöyük'te Eski Tunç Çağı. *Belleten* (43), s. 1-48.
- Emre, K. (1996). The Early Bronze Age at Maşat Höyük Seasons 1980-1984. T. M. (Ed.) içinde, *Essays on Ancient Anatolia and Syria in the Second and Third Millenium B.C.* (s. 1-66). Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Emre, K. M. (1989). Pottery of Levels III and IV at the Karum of Kanesh. N. ÖZGÜÇ içinde, *Anatolia and the Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç* (s. 111-128). Ankara.
- EPA. (2024, 12 10). *U.S. Environmental Protection Agency*. <https://www.epa.gov/> adresinden alındı
- Erkmen, M. (2016, 25. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve II. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı, 11-15 Nisan 2016, Antalya s. 543-555). 2015 Yılı Çayırtepe (Tasmasor II) Höyük Kazısı. 25. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve II. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı* (s. 543-555). Antalya: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
<https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/52532,25muzekurtarmakazilaripdf.pdf?0> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü (2014). *Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.11.2014 gün ve 1405 sayılı kararı*.

Esin U., S. G. (1998). AKSARAY. NEVŞEHİR. NİĞDE İlleri 1996 Ortak Yüzey Araştırması. XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. CİLT AYRI BASIM, 233-246.

European route E18. (2024). 2024 tarihinde https://en.wikipedia.org/:https://en.wikipedia.org/wiki/European_route_E18#/media/File:Blank_map_of_Europe_cropped_-_E18.svg adresinden alındı

Faculty of Architecture TAÇDAM | Centre of Research and Assessment of Historical Environment . (tarih yok). 2024 tarihinde ODTÜ- Orta Doğu Teknik Üniversitesi: <https://arch.metu.edu.tr/research-centers> adresinden alındı

FAME (Federation of Archaeological Managers & Employers). (2024). (FAME (Federation of Archaeological Managers & Employers)) 2024 tarihinde <https://famearchaeology.co.uk/:https://famearchaeology.co.uk/> adresinden alındı

Richard F, D. G. (1972-1981). *Annals Books 1-3*. Cambridge: University Press.

Fransa Kültür Bakanlığı. (2024). 2024 tarihinde <https://www.culture.gouv.fr/:https://www.culture.gouv.fr/> adresinden alındı

Garstang, J. (1953). *Prehistoric Mersin Yümük Tepe In Southern Turkey*. Oxford: Clarendon Press.

Germann, C., & Spurling, B. (2012). *Archaeological Resource Impact Assessment in Western Canada*. doi:<https://doi.org/10.1080/07349165.1985.9725763>

Goldman, H. (1956). *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. Volume II. From the Neolithic Through the Bronze Age*. Princeton: Princeton University Press.

Gökçe, S. L. (1951). Excavations at Polatlı: A New Investigation of Second and Third Millenium Stratigraphy in Anatolia. *AnatSt* 1, s. 21-75.

Gölbaşı, A. Z. (2012). Anadoluda Tuz,Anadolu Kültür Oluşumunda Tuzun Rolü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C 1, 49-212.

Guidance note EBRD (European Bank for Reconstruction and Development/ Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası) Performance Requirement 8: Cultural Heritage. (2023). 2024 tarihinde <https://www.ebrd.com/home:https://www.ebrd.com/home>

<https://www.ebrd.com/documents/environment/guidance-note-performance-requirements-8-cultural-heritage.pdf> adresinden alındı

Gunter, A. C. (1991). *Gordion Excavations Final Reports III, The Bronze Age*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Gülçur, S. (1995). Aksaray, Nevşehir ve Niğde İlleri 1993 Yüzey Araştırması", AST 12: *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 12, (s. 191-213).

Güngördü, F. V. (2013). *10.000 Yıl Önce Kapadokya Bölgesinde Sosyal Yapının Varlığına Ait Bazı İpuçları* Ss, 79-93 *Some Clues On The Existence Of A Social Structure In Cappadocia 10.000 Years Ago* *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences (Cahij)*. Germany: Av Aktuell Verlag GmbH.

Hawkins, J. D. (2000). Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions. *Inscriptions of the Iron Age, Volume 1 (Untersuchungen Zur Indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft, N.F, s. X 13 S 462-463*.

Hawkins, J. D.-D. (1979). Some Historical Problems of the Hieroglyphic Luwian Inscriptions. *Anatolian Studies* 29, s. 153-167.

Highways England Infrastructure Planning. (2018). 2024 tarihinde <https://infrastructure.planninginspectorate.gov.uk/>: <https://infrastructure.planninginspectorate.gov.uk/wp-content/ipc/uploads/projects/TR010025/TR010025-000447-7-1-Case-for-the-Scheme.pdf> adresinden alındı

<https://cpdp.debatpublic.fr/cdpd-arclyonnais/>. (2024). 2024 tarihinde <https://cpdp.debatpublic.fr/>: https://cpdp.debatpublic.fr/cdpd-arclyonnais/DOCS/DMO/ALVDS_DMO_VAL_DE_SAONE.PDF adresinden alındı

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites/ Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi). <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomos&dil=tr> adresinden alındı

ICOMOS Guidance and toolkit for impact assessments in a World Heritage Context. (2022). (UNESCO) doi:<https://doi.org/10.58337/ELOP8817>

ICOMOS KMED Rehberi. (2011). 2024 tarihinde [http://www.alanbaskanligi.gov.tr/](http://www.alanbaskanligi.gov.tr/http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/4365kmed-rehberipdf.pdf)
<http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/4365kmed-rehberipdf.pdf> adresinden
alındı

IFC (International Finance Corporation /Uluslararası Finans Kurumu) Our History.
(2024). 2024 tarihinde [https://www.ifc.org/en/home:](https://www.ifc.org/en/home:https://www.ifc.org/en/about#history)
<https://www.ifc.org/en/about#history> adresinden alındı

IFC Performance Standard Guidance Note 8: Cultural Heritage. (2012). 2024 tarihinde
[https://www.ifc.org/en/home: https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-](https://www.ifc.org/en/home:https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf)
[ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf](https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-8-en.pdf) adresinden alındı

IFC Performans Standardı 8: Kültürel Miras. (2012). 2024 tarihinde
[https://www.ifc.org/en/home: https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-](https://www.ifc.org/en/home:https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-performance-standard-8-tr.pdf)
[ifc-performance-standard-8-tr.pdf](https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-performance-standard-8-tr.pdf) adresinden alındı

INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives. (2024). (INRAP)
2024 tarihinde <https://www.inrap.fr/>: <https://www.inrap.fr/> adresinden alındı

IUCN. (2024, 12 10). *International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.* <https://iucn.org/> adresinden alındı

Kansu, Ş. A. (1940). *Kansu, Etiyokuşu Hafriyatı Raporu 1937.* Ankara: TTKY.

Kaya, M. (1967). Roma İmparatoru Septimius Sevrus Döneminde Anadolu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 25: 39, 27-48.

Kelp, U. (2013). *Grave Monument sand local İdentities in Roman Phrygia.*

Kelp, U. (2013). Grave monuments and local identities in Roman Phrygia. s. 70-94.
[https://www.academia.edu/13099502/Kelp_Ute_2013_Grave_monuments_and](https://www.academia.edu/13099502/Kelp_Ute_2013_Grave_monuments_and_local_identities_in_Roman_Phrygia_in_P_Thonemann_ed_Roman_Phrygia_culture_and_society_70_94)
[_local_identities_in_Roman_Phrygia_in_P_Thonemann_ed_Roman_Phrygia_c](https://www.academia.edu/13099502/Kelp_Ute_2013_Grave_monuments_and_local_identities_in_Roman_Phrygia_in_P_Thonemann_ed_Roman_Phrygia_culture_and_society_70_94)
[ulture_and_society_70_94](https://www.academia.edu/13099502/Kelp_Ute_2013_Grave_monuments_and_local_identities_in_Roman_Phrygia_in_P_Thonemann_ed_Roman_Phrygia_culture_and_society_70_94) adresinden alındı

Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB). (tarih yok). (Kültür ve Turizm Bakanlığı) 2024 tarihinde [https://kvmgm.ktb.gov.tr/](https://kvmgm.ktb.gov.tr/https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html)
[https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-](https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html)
[kudeb.html](https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html) adresinden alındı

Koşay, H. Z. (1934). Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince Yaptırılan Ahlatlıbel Hafriyatı. *TAD* 2, s. 3-100.

Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüklerinin Çalışma Esaslarına İlişkin Yönerge. (2006). (Kültür ve Turizm Bakanlığı) 2024 tarihinde <https://teftis.ktb.gov.tr/>: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14739/kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-bolge-kurulu-mudurluklerinin-calisma-esaslarina-iliskinyonerge.html> adresinden alındı

Législation, procédures, financement. (2016). (INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives) 2024 tarihinde <https://www.inrap.fr/>: <https://www.inrap.fr/legislation-procedures-financement-9720> adresinden alındı

Lochman, T. (2003). Studien zu kaiserzeitlichen Grab und Votivereliefs aus Phrygien. *Schriften der Skulpturhalle*, s. 225.

Lochman, T. (2003). *Studien zu Kaiserzeitlichen Grab und Votivereliefs aus Phrygien*. Basel.

Masao MORİ, S. O. (1989). 1988 Kırşehir, Yozgat ve Nevşehir İlleri Yüzey Araştırmaları. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 295.

Mellaart, J. (1963). Early Cultures of the South Anatolian Plateau II: The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain. *AnatSt* 13, 199-236.

Mellaart, S. v. (1962). *Beycesultan 1. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*. London.

Mellart, J. (1958). Second Millenium Pottery from the Konya Plain and Neighbourhod. *Belleten XXII*, 311-345.

Mellink, M. (1992). Anatolian Chronology. R. W. (Ed.) içinde, *Chronologies in Old World Archaeology* (s. 171-184). Chicago.

Mikami T., S. O. (1987). 1986 Kırşehir İli Sınırları İçinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *V. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI II*, s. 123.

Mitchell, S. (1993). *Land, Man and Gods in Asia Minor*. Oxford.

National Highways- Archaeology. (2024). (National Highways) 2024 tarihinde <https://nationalhighways.co.uk/>: <https://nationalhighways.co.uk/our-work/archaeology/> adresinden alındı

National Planning Policy Framework. (2023). 2024 tarihinde <https://www.gov.uk/government/organisations/ministry-of-housing-communities-local-government>: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/669a25e9a3c2a28abb50d2b4/NPPF_December_2023.pdf adresinden alındı

Norveç Kültürel Miras Kurumu (Riksantikvaren). (tarih yok). 2024 tarihinde <https://riksantikvaren.no/>: <https://riksantikvaren.no/> adresinden alındı

Omura, S. (1988). 1987 Kırşehir İli Sınırları İçinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. 6. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (s. 555-570). Ankara.

Omura, S. (1990). 1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 69.

Omura, S. (1992). 1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. 9. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (s. 541-560). Ankara.

Omura, S. (1992). 1991 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 365.

Omura, S. (1993). 1992 Yılında İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 311.

Omura, S. (1994). 1993 Yılında İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 215.

Omura, S. (1995). 1994 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 243-272.

Omura, S. (1996). 1995 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, s. 283.

Orthmann, W. (1963a). *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inner Anatolien*. Berlin: Verlag Gebr. Mann.

- Orthmann, W. (1963b). *Frdhe Keramik Von Boğazköy aus den Ausgrabungen an Nordwesthang von Büyükkale*. Berlin.
- Orthmann, W. (1966). Untersuchungen auf dem Asarcık Hüyük bei Ilıca. *IstMitt* 16, s. 27-88.
- Osten, H. H. (tarih yok). The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-1937. *OIPXXIX*.
- Ökse, A. T. (1993). *A. T.Ökse, Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri*,. İstanbul.: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Öktü, A. (1973). *Die Intermediate Keramik in Kleinasien*. München: Yayınlanmamış Doktora Tez.
- Özdemir, B. (2008). Kentsel Alanlarda Kurtarma Kazıları: Marmaray Projesi Örneği. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Uzmanlık Tezi*.
- Özdoğan, M. (1993). Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Bazı Öneriler. s. 353-366.
- Özdoğan, M. (2015). Barajlar ve Arkeoloji. *İTÜ Vakfı Dergisi*(70), s. 43-48.
- Özgüç, N. V. (1953). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949*. Ankara: TTKY.
- Özkan, S. (1994). Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış. *Tarih İncelemeleri Dergisi IX*, 159-172.
- Öztan, A. (tarih yok). 1989 Yılı Acemhöyük Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı XII*, (s. 247-258).
- Öztürk, İ. (2019). Kalebayır Nekropolisi Sondaj ve Genişletilmiş Kazı Çalışmaları. K. Ş. Mysia' dan Üç Nekropolis Üzümlü, İ. Öztürk, & E. Coşar (Dü) içinde, *Bandırma Müze Müdürlüğü* (s. 33-34, 42). Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Parks Canada Guidelines for the Management of Archaeological Resources*. (2005). 2024 tarihinde https://parks.canada.ca/agence-agency:https://pcweb2.azureedge.net/-/media/docs/pc/guide/gramar/archguide_e.pdf?_gl=1*bvrd9k*_ga*MTUxMDE1Mzk5LjE3MzQ4NjUyNTI.*_ga_PC690N3X7Z*MTczNDg2NTI1MS4xLjEuMTczNDg2NTczMC4wLjAuMA.. adresinden alındı

Principles of Cultural Heritage Impact Assessment in the UK. (2021). 2024 tarihinde <https://www.archaeologists.net/>:

https://www.archaeologists.net/sites/default/files/j30361_iema_principlesofchia_v8.pdf adresinden alındı

Projet Val de Saône : convention entre GRTgaz et l'Inrap. (2015). (INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives) 2024 tarihinde <https://www.inrap.fr/>: <https://www.inrap.fr/projet-val-de-saone-convention-entre-grtgaz-et-l-inrap-5489> adresinden alındı

Ramsay, W. M. (2010). *The Historical Geography of Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press.

Saint-Sauveur-des-Landes : une importante ferme gauloise mise au jour. (2012). (INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives) 2024 tarihinde <https://www.inrap.fr/>: <https://www.inrap.fr/saint-sauveur-des-landes-une-importante-ferme-gauloise-mise-au-jour-11267> adresinden alındı

Sarı, D. (2009). Late EB II Pottery Recovered in Complex II of Küllüoba. *Anatolia Antiqua* 17, s. 89-132.

Silistreli, U. (1985). 1984 Köşk Höyüğü. 7. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, (s. 129-142). Ankara.

Steinar, S., & Damlien, H. (tarih yok). *E18 BOMMESTAD–SKY*. <https://cdforskning.no/cdf>. adresinden alındı

Symington, D. (2007a). Excavations at Kilisetepe 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in western Cilicia. N. P. (Ed.) içinde, *The Early Bronze Age Pottery* (s. 295-318). London.

Symonds, J. (1999). Book Review: Cultural Resource Laws and Practices: An Introductory Guide by Tomas F. King. (28). 2024 tarihinde https://www.academia.edu/52556923/Book_Review_Cultural_Resource_Laws_and_Practices_An_Introductory_Guide_by_Thomas_F_King adresinden alındı

Şenyurt, S. Y. (2010). OVAÖREN-GÖSTESİN GEÇ HİTİT/LUWİ HİYEROGLİF YAZITI. V. Donmaz içinde, *Veysel Donbaz'a Sunulan Yazılar DUB.SAR É.DUB.BA.A*

Studies Presented in Honour of Veysel Donbaz (s. 261-268). İstanbul: Paragraf Basım Sanayi A.Ş.

Şenyurt, Y. (1998). Nevşehir ili 1997 Yılı Yüzey Araştırması. *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, s. 451.

Şenyurt, Y. (2005). *Tasmasor Erzurum Ovası'nda Bir Demir Çağı Yerleşmesi*. Ankara: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları.

Şenyurt, Y. (2006). Tasmasor. *Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları*.

Şenyurt, Y. (tarih yok). Nevşehir İli 1998 Yılı Yüzey Araştırması. *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Cilt*, s. 365.

Şenyurt, Y., & Ekmen, H. (2005). *Tetikom Pasinler Ovası'nda Bir Demir Çağı Yerleşmesi*. Ankara: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2024, 12 10). Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) Kapsamında Ankara İl Sınırında Yürütülen Kültürel Miras Çalışmaları. *Cumhuriyetimizin ve Ankara'nın Başkent Oluşunun 100. Yılında Ankara ve Arkeoloji Sempozyumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39647&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı

TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi). (2013). "Çevresel Etki Değerlendirme Raporu". 1-4, Ankara.

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP). (2013)., "Çevresel Etki Değerlendirme Raporu". 1-1, Ankara.

TANAP Kültürel Miras. (tarih yok). 2024 tarihinde <https://www.tanap.com/>: <https://www.tanap.com/kulturel-miras> adresinden alındı

Tekin, O. (2007). *Eski Anadolu ve Trakya: Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğunun İkiye Ayrılmasına kadar (MÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Tekinalp, V., & Ekim, Y. (2006). *Sazpegler Kuzeydoğu Anadolu'da Bir Ortaçağ Yerleşimi* (Cilt 3). Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları. <https://cms.hacibayram.edu.tr/api/files/1/Hac%C4%B1bayram%2> adresinden alındı
- Tezcan, B. (1958). Aksaray Çevresinden Derlenen Eserler. *Belleten XXII.88*, 517-526.
- Topbaş A., T. E. (1998). Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Musum Part 2: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and the Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii. *Anatolia Antiqua* 6, s. 21-94.
- Toprak, S., Söğüt, B., Koç, A., Özer, E., Dizadar, A., & Dilsiz, C. (2010). *Arkeoloji ve İnşaat Mühendisliği Ortak Çalışmaları* (Efil Yayınevi b.). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Tuna, N. (2021, 09 27). *Keban Kurtarma Kazıları Modeli ve Ilisu Barajı Kurtarma Kazıları Üzerine Yeniden Düşünmek*. 2024 tarihinde Aktüel Arkeoloji: https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/keban-kurtarma-kazilari-modeli-ve-ilisu-baraji-kurtarma-kazilari-uzerine-yeniden-dusunmek#google_vignette adresinden alındı
- Umar, B. (1993). *Türkiyede Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Une importante ferme gauloise mise au jour à Saint-Sauveur-des-Landes*. (2012). (INRAP Institut national de recherches archéologiques préventives) 2024 tarihinde <https://www.inrap.fr/>: <https://www.inrap.fr/une-importante-ferme-gauloise-mise-au-jour-saint-sauveur-des-landes-5231> adresinden alındı
- UNESCO. (2023, May 31). *UNESCO International*. Story Working Together: Abu Simbel: <https://whc.unesco.org/en/story-abu-simbel/> adresinden alındı
- UNESCO Türkiye Milli komisyonu. (2023, June 1). *UNESCO Türkiye*. UNESCO Tarihi: <https://www.unesco.org.tr/Pages/99/2> adresinden alındı
- Waelkens, M. (1986). *Die Kleinasiatischen Türsteine. Typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*. Mainz.

Waelkens, M. (1986). *Die Kleinasiatischen Türsteine. Typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*. Mainz, Almanya: Philipp von Zabern in Herder.

WB (World Bank/ Dünya Bankası) *Guidance Note for Borrowers Environmental & Social Framework for IPF Operations ESS8: Cultural Heritage*. (2018). 2024 tarihinde <https://www.worldbank.org/ext/en/home:https://documents1.worldbank.org/curated/en/743151530217186766/ESF-Guidance-Note-8-Cultural-Heritage-English.pdf> adresinden alındı

Yeni Asır. (2020). 2025 tarihinde www.yeniasir.com.tr:https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2020/01/15/tanap-kazilarindan-tarih-fiskirdi adresinden alındı

Yıldırım, T. (2011). Resuloğlu Kazısı ve Anadolu Arkeolojisi'ne Katkıları. 1. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, (s. 11-28). Çorum.

Bu referanslar APA7'ye göre düzenlenmiştir ve <https://libraryguides.vu.edu.au/apa-referencing/7SampleReferenceList> sayfasından alınmıştır.

EK 1 ORJİNALLİK FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024



HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ANABİLİMDALI BAŞKANLIĞINA Tarih: .../.../..... Tez Başlığı:..... Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:..... Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, ... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnüv adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %'dır. Uygulanan filtrelemeler*: ☐ Kabul Onay ve Bildirim sayfaları hariç ☐ Kaynakça hariç ☐ Alıntılar hariç ☐ Alıntılar dâhil ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezim herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. Ad-Soyad/İmza
--

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	
	Öğrenci No	
	Enstitü Anabilim Dalı	
	Programı	

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyorsa bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dâhil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orjinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF.....

Date: .../.../.....

Thesis Title (In English):.....

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on for the total of pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is %.

Filtering options applied**:

- ☐ Approval and Declaration sections excluded
- ☐ References cited excluded
- ☐ Quotes excluded
- ☐ Quotes included
- ☐ Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Name-Surname/Signature

Student Information	Name-Surname	
	Student Number	
	Department	
	Programme	

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Title, Name and Surname, Signature)

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2 ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ANABİLİMDALI BAŞKANLIĞINA Tarih:/...../..... Tez Başlığı (Türkçe):..... Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*: Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırmaya niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulunun Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. Ad-Soyad/İmza

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	
	Öğrenci No	
	Enstitü Anabilim Dalı	
	Programı	

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
 (Unvan, Ad Soyad, İmza)

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF.....	
Date: .../.../.....	
Thesis Title (In English):.....	
My thesis work with the title given above: - Does not perform experimentation on people or animals. - Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). - Does not involve any interference of the body's integrity. - Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. - Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Name-Surname/Signature	

Student Information	Name-Surname	
	Student Number	
	Department	
	Program	

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Title, Name Surname, Signature)

**EK 3 REGIO RAPORLAMA ETUD GELİŞTİRME İZLEME
ORGANİZASYON DANIŞMANLIK EĞİTİM A.Ş., DOKTORA TEZİ
ÇALIŞMASINA (YAYIM HAKKI DAHİL) DAİR İZİN YAZISI VE
PROJE İŞ BİTİRME BELGESİ**



**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
Arkeoloji Bilim Dalı Başkanlığı'na**

Eklî iş bitirme belgesinden de görüleceği üzere, firmamız, Ankara-Niğde Otoyol Projesi İnşaatından sorumlu ERG Otoyol Yatırım İşletme A.Ş. ile 23.04.2018 tarihinde "Ankara-Niğde Otoyol Projesi Kamulaştırma Sınırı İçerisinde Kalan Arkeolojik Alanlarda Test ve Kurtarma Kazıları Hizmeti" sözleşmesini imzalamıştır.

Söz konusu sözleşmede isin kapsamı, Ankara-Niğde Otoyol Projesi'nde proje kamulaştırma koridoru içerisinde Ankara, Konya, Aksaray şehir sınırları içerisinde kalan arkeolojik alanlarda test ve kurtarma kazılarının yapılıp, teknik dokümantasyonları ve raporlarının hazırlanarak ilgili kurum ve müzelere teslim edilmesi, olarak tanımlanmıştır. Söz konusu kapsam çerçevesinde belirtilen araştırma ve çalışmalar 23.04.2018-31.07.2019 tarihleri arasında tamamlanmış olup, proje kamulaştırma sınırları içerisinde kalan arkeolojik alanlarla ilgili sözleşme kapsamında belirtilen tüm araştırmalar, çalışmalar ve dokümantasyon firmamız tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmalar neticesinde oluşturulan tüm arşiv, rapor ve dokümantasyonun, enstitünüz doktora program öğrencisi Haydar Uğur Dağ tarafından, "Türkiye'deki Büyük Ölçekli Altyapı Projelerinde Arkeolojik Miras Etki Değerlendirme Çalışmalarına Yönelik Yeni Yaklaşım ve Öneriler: Ankara-Niğde Otoyolu Projesi Örneği" başlıklı doktora tez çalışmasında ve sonrasında yapılabilecek yayım çalışmaları (basılı kitap, basılı makale, elektronik kitap, elektronik makale ve benzeri) için kullanılmasında tarafımızca herhangi bir sakınca olmayıp, ilgili doktora tezinde firmamız uhdesindeki tüm dokümantasyon ve bilgilerin kullanılabileceğiniz onaylarız.

09.01.2022

EK: İş Bitirme Belgesi (Yüklenici)



İŞ BİTİRME BELGESİ (YÜKLENİCİ)	
Sayı:	Tarih: 11.03.2020
1 İdarenin adı	ERG İnşaat Tic. ve San. A.Ş.
2 İşin adı ve varsa ihale kayıt numarası	Ankara Niğde Otoyol Projesi Kamulaştırma Sınırı İçerisinde Kalan Arkeolojik Alanlarda Test ve Kurtarma Kazıları Hizmet Alımı İşi
3 İşin tanımı	Ankara Niğde Otoyol Projesi'nde proje kamulaştırma koridoru içerisinde Ankara, Konya, Aksaray şehir sınırları içerisinde kalan 7 arkeolojik alanda test ve kurtarma kazılarının yapılıp, teknik dokümantasyonlarının ve raporlarının hazırlanarak ilgili kurul ve müzelerle teslim edilmesi.
4 Yüklenicinin adı ve soyadı veya ticaret unvanı	REGIO Raporlama Etüd Geliştirme Organizasyon Danışmanlık Eğitim A.Ş.
5 TC Kimlik Numarası	
6 Vergi Kimlik Numarası	
7 Yüklenici iş ortaklığı ise ortaklar ve ortaklık oranları/Yüklenici konsorsiyum ise ortaklar ve bu ortaklarca gerçekleştirilen iş kısımları ile bu kısımların tutarı	-
8 Sözleşme tarihi	23.04.2018
İlk Sözleşme bedeli	Birim Fiyat
9 Gerçekleştirilen iş tutarı	
Toplam sözleşme tutarı	
10 Kabul tarihi	31.07.2019
Sözleşme devredilmiş ise	
11 Sözleşme devir tarihi	-
Sözleşme devir tarihindeki iş tutarı	-
Adına belge düzenlenen yüklenicinin gerçekleştirdiği iş tutarı ve oranı	-
12 BELGE TUTARI	
AÇIKLAMA: İş bu belge yüklenicinin talebi üzerine verilmiştir.	

